

2008 JUN 17

2008/3

55983
93/99 FH79

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XXXVI. ÉVFOLYAM

HONISMERET

XXXVI. évfolyam • 3. szám
2008. június

Kiadja a
HONISMERETI SZÖVETSÉG

Szerkesztőbizottság:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA CSORBA CSABA
FEHÉR JÓZSEF
GÁLNÉ JÁGER MÁRTA
HÁLA JÓZSEF KOVÁTS DÁNIEL
SEBESTYÉN KÁLMÁN
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZABÓ FERENC
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
TOLNAY GÁBOR ZIKA KLÁRA

Szerkeszti:
HALÁSZ PÉTER

Szerkesztőség:
Budapest V., Magyar u. 40.
Postacím: 1251 Budapest, Pf. 101
Levelezési cím: 1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: 36-1-327-7761
Internetes elérési cím:
vjrktf.hu/honisme.htm
INDEX 25387 E-mail:
honism@interware.hu

Megjelent
az
Oktatási és Kulturális
Minisztérium
a
Nemzeti Kulturális Alap
a
Magyar Nemzeti Múzeum
és a
Magyar Művelődési Intézet
és Képzőművészeti Lektorátus

támogatásával.

Előfizetési díj egy évre 1980 Ft,
fél évre 990 Ft,
az egyes számok ára 460 Ft.
Előfizetésben terjeszti
a Magyar Posta Rt. Hírlapüzletága
1008 Budapest, Orczy tér 1.
Előfizethető
valamennyi postán, kézbesítőknél
a 11991102-02102799 számlán,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu,
faxon: 303-3440.
További információ: 06 80/444-444

Kézirat-előkészítés:
Lengyel Ágnes

Nyomdai munkák:
Opticult Bt. (Kovács Gyula),
ETO-Print Nyomdaipari Kft.
ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Adamovits Sándor irodalomtörténész,
Marosvásárhely
Bándi László tanár, Veszprém
Bartha Júlia muzeológus, Karcag
Bencze Géza főmuzeológus, Dunakeszi
Bényei Miklós ny. könyvtáros, Debrecen
Béres Katalin muzeológus, Zalaegerszeg
Bilkei Irén főlevéltáros, Zalaegerszeg
Blazovich László megyei levéltárigazgató, Szeged
Bodor Zsuzsanna diák, Gyimesfőölök
Borbás György muzeológus, Nagykanizsa
Csonka Gergely fotó- és képzőművész, Budakeszi
Dániel Erzsébet CSEMADOK Érsekújvár Járási
Választmánya, Nána
Filotás Gábor diák, Törökkoppány
Gábor Dianna diák, Kolozsvár
Galambos Gábor történész, Kiskunhalas
Gergelyné Bodó Mária tanár, Szeged
Gyimesi Endre dr. polgármester, Zalaegerszeg
Győri Lajos fotótörténész, Bp.
Halász Péter főtanácsos, Budapest
Jánó Ildikó diák, Gyimesfőölök
Kaczián János főlevéltáros, Szekszárd
Káli Csaba főlevéltáros, Zalaegerszeg
Kiss Gábor könyvtárigazgató, Zalaegerszeg
Klipp, Anton ny. okl. mérnök, Wiesenbaden
Kókai Magdolna muzeológus, Jászberény
Kriston Vízi József múzeumigazgató, Dombóvár
Láng József helytörténeti kutató, Göd
Marx Mária főmuzeológus, Zalaegerszeg
Mándl Gyula könyvtárigazgató, Vác
Megyeri Anna főmuzeológus, Zalaegerszeg
Mezey László Miklós szerkesztő, Budapest
Molnár András főlevéltáros, Zalaegerszeg
Molnár László etnográfus, polgármester, Páka
Nagy Csilla mgr. pedagógus, Nána
Németh József dr. főmuzeológus, Zalaegerszeg
Oláh Tamás levéltáros, Sátoraljaújhely
Róbert Péter egyetemi docens, Budapest
Sebestyén Kálmán dr. történész, Budapest
Semeczki Kovács Attila néprajzkutató, Budapest
Sráglai Lajos múzeumigazgató, Nagykanizsa
Udvarhelyi Nándor geológus, Miskolc
Végső István történész, Kiskunhalas
Viszóczky Iлона múzeumigazgató, Mezőkövesd

A Honismereti Szövetség köszönetet mond mindazon
szerzőknek, akik Alapítványunk javára lemondtak
tiszteletdíjukról.

Az első borítón „Tulipános szökőkút”
Szabolcs Péter alkotása (1986) látható
(Mándl Gyula felvétele).

TARTALOM

Köszöntjük a XXXVI. Honismereti Akadémiát!

„A hagyományörző turizmus lehet Zala megye egyik fő húzóágazata” Manninger Jenővel, a Zala Megyei Közgyűlés elnökével beszélget <i>Halász Péter</i>	3
Dr. Gyimesi Endre, Zalaegerszeg Megyei Jogú Város polgármesterének köszöntője.....	5

ÉVFORDULÓK

Zala három évtizede Hunyadi Mátyás királysága idején (<i>Bilkei Irén</i>).....	6
Egy magyarrá lett angol a reformkorból. Kétszáz éve született Paget János (<i>Udvarhelyi Nándor</i>)..	12
Kétszázhatvan éve született Benedek Mihály, református püspök (<i>Kaczián János</i>).....	14
.... ha készen áll az emlék, megjön az igazának diadala...” Százötven éve született Zala (Mayer) György (<i>Borbás György</i>).....	15
Nyolcvanéves az Erdélyi Helikon (<i>Adamovits Sándor</i>).....	19
Hetven éve alapították a MAORT-ot (<i>Srágli Lajos</i>).....	22
A negyvenéves Göcseji Falumúzeum (<i>Marx Mária</i>).....	27

ISKOLA ÉS HONISMERET

Deák Ferenc: A szólás szabadsága tárgyában.....	33
Honismeret és ifjúsági turizmus (<i>Halász Péter</i>).....	34

EMLÉKHELYEK

Öveges ház (<i>Molnár László</i>).....	37
A magyar nyelv köszöntése (<i>Halász Péter</i>).....	39

HAGYOMÁNY

Zala megye területváltozásai a XIX–XX. században (<i>Káli Csaba</i>).....	40
Utcák, terek Zalaegerszegen a XIX–XX. században (<i>Megyeri Anna</i>).....	43
Keresztury Dezső és Zalaegerszeg (<i>Németh József</i>).....	48

EMLÉKEZZÜNK

A parasztság megpróbáltatásai az ötvenes években Ozmánbük, zalai falu példáján (<i>Béres Katalin</i>).....	52
---	----

A HONISMERET FORRÁSAI

A honismereti kiadványok a közgyűjteményekben (<i>Bényei Miklós</i>).....	56
---	----

TERMÉS

A Lendva vidék nemzetőrsege 1848-ban (<i>Molnár András</i>).....	63
Mayerling és Oroszvár (<i>Anton Klipp</i>).....	65
Hősök és áldozatok Bácsbokodon – 1944 (<i>Végső István–Galambos Gábor</i>).....	71

ZSENGE TERMÉS

A törökök legjelentősebb somogyi végvára: Törökkoppány (<i>Filotás Dániel</i>).....	74
A gyimesi Rákóczi-vár (<i>Bodor Zsuzsanna–János Ildikó</i>).....	76
A szászfenesi leányvár (<i>Gábor Dianna</i>).....	78

KRÓNIKA

A Magyar Tudomány Napja Erdélyben (<i>Sebestyén Kálmán</i>).....	79
Honismereti nap Makón (<i>Blazovich László</i>).....	80
Fiatal helytörténészek az udvardi honismereti találkozón (<i>Nagy Csilla</i>).....	81
Múzeum Dombóváron, három megye határán (<i>kvj</i>).....	82
Japán hölgy lett 2008-ban a Magyar Kultúra Lovagja (<i>Csoma Gergely</i>).....	83
Emlékmű készül a párkányi csata 325. évfordulójára (<i>Dániel Erzsébet</i>).....	84

KÖNYVESPOLC

A településtörténet-írás újabb eredményei Zala megyében (<i>Kiss Gábor</i>).....	85
Dr. Roth Mihály: Városlőd krónikája (<i>Bándi László</i>).....	87
Volentics Gyula: Szöd község történeti monográfiája, 1255–2005 (<i>Láng József</i>).....	88
Gerendás Lajos: Székelyderzs és erődtemploma (<i>Mezey László Miklós</i>).....	89
Sipos Tünde: Elődeink öröksége képekben (<i>Győri Lajos</i>).....	90
A pajori iskola emlékére 1907–2007 (<i>Gergelyné Bodó Mária</i>).....	91
Danis Ferenc: A zsidóság története és emlékei Ipolyságon (<i>Róbert Péter</i>).....	92
Takács József: Budapesti toronyórák története 1889–1909 (<i>Bencze Géza</i>).....	92
Hoppál Mihály (szerk.): Fehérlőfia. (<i>Bartha Júlia</i>).....	93
Lengyel Ágnes: Egy palóc pásztor öröksége (<i>Semeczi Kovács Attila</i>).....	94
Nagy Ágnes–Miskolczi László–Petercsák Tivadar (szerk.): Az egri hóstyák (<i>Viszóczky Ilona</i>).....	95
ACTA Tanulmányok II/1–2 (<i>Oláh Tamás</i>).....	96
Molnár István: Népi játékok Jászszentandrásról (<i>Kókai Magdolna</i>).....	97
HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA.....	99

Tisztelt Szerzőink!

A Honismeret folyóirat nyomdai előállításánál könnyebbé szeretnénk tenni a munkát, ezért a korrekció megvárásának helyett, ha a közlésre szánt írásokat hajlékony (floppy) lemezen vagy CD-n küldik el számunkra. Ezeket azonban csak magyar ékezetekkel ellátva és (a tördelés számára leginkább megfelelő) WORD rtf-kiterjesztésű formátumban tudjuk használni. A szöveget kinyomtatva is kérjük. Ha képeket küldenek, azokat JPG-formában mentse. Akár lemez, akár e-mail esetén, cikket csak pontos névvel és címmel ellátva tudunk fogadni.

Köszönettel a Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

„Kis Magiszter” Könyvesbolt
(1053 Bp. V., Magyar u. 40. Tel.: 1-327-7796)

Budapesti Teleki Téka, a Teleki László Alapítvány könyvesboltja
(1088 Bp. VIII., Bródy Sándor u. 46. Tel.: 1-266-0857)

Unitárius Könyvesbolt (Bp. V., Alkotmány u. 12. Tel.: 1-311-2241)

Köszöntjük a XXXVI. Honismereti Akadémiát!

Zalaegerszeg 2008. június 30 – július 4.

„A hagyományőrző turizmus lehet Zala megye egyik fő húzóágazata”

Manninger Jenővel, a Zala Megyei Közgyűlés elnökével, országgyűlési képviselővel beszélget *Halász Péter*

2008-ban Zala megye és Zalaegerszeg lesz a színhelye a XXXVI. Honismereti Akadémiának. Elnök úr szerint milyen szerepe lehet a honismereti mozgalomnak a zalai lokálpatriotizmus ébrentartásában és erősítésében?

A lokálpatriotizmus egyik magja a honismereti mozgalom, mert hiszen ahhoz tudunk kötődni, amit ismerünk. Zala megyének voltak nagy szülőitjei – Deák Ferencre, Vastag Györgyre, Kisfaludy-Stróblra, Keresztúri Dezsőre és másokra gondolok, és hála Istennek nagyon sok lelkes ember volt, akik ezt az érzést ébren tartották. A mi feladatunk most az, hogy minél szélesebb körben ismerté legyenek a megye értékei. Nyilvánvaló, hogy Zala, mint megye is kötődést jelent. Nemcsak mint közigazgatási beosztás, hanem a táj, ahol valaki született, és ami mindenképpen jelent valamit. Egyfajta zalai tudatuk van itt az embereknek, amit hozzá lehet ezt kötni a turizmushoz is, hiszen akinek gyökerei vannak, sokkal biztosabban áll a lábán. A régió belül van ugyanis olyan célkitűzés, hogy – a többi megyéhez képest is –, inkább a *hagyományőrző turizmussal* foglalkozzunk. Ahogyan Győr-Sopron-Moson megye a konferencia-turizmusra, Vas megyében inkább a fürdő-turizmusra alapozzák az idegenforgalmat, Zalában a hagyományőrzés lehet a megye egyik fő húzóágazata. Emellett fontos a gyógyturizmus, s ez is kapcsolódik a hagyományőrző kulturális turizmushoz. Ebben a megye konkrét feladatot is tud vállalni. Nagyon sok kis település maradt meg Zala megyében. Összesen 252 településünk van, tehát a döntő többségük kistelepülés, ami sok szempontból hátrány de most akár előnyünkre is válhat. Ha nem is mi oldjuk meg a hagyományőrző turizmussal járó feladatokat, tudjuk generálni a fejlesztést. Nem beruházásokra gondolok, inkább a koordinációban szeretnénk szerepet vinni, segíteni, ahol látunk ilyen lehetőséget.

Ön végzettsége szerint elsősorban az építészethez áll közel. Megkérdezhetem, hogy Zala megyében mely épületek, épületegyüttesek jelentenek akár a Világörökség szempontjából is kiemelkedő kulturális értéket?

A világörökség szempontjából Zala megyében elsősorban a Hévízi-tóról és a Festetics-kastélyról beszélhetünk, de igen nehéz bejutni ebbe a kategóriába. Még csak az előkészítő szakaszában vagyunk, de nem szeretnénk róla letenni, mert az ismertségünket azért növelné. De a megyei városok épületegyüttesei világörökség nélkül is nagy értéket képviselnek, elsősorban a régi városközpontok... De ez végül is jó irányban megy.

Zala megye mindig – nem csak Trianon óta – Magyarország térképének szélén helyezkedett el. Milyen előnyei és hátrányai vannak ennek a határ-mentiségnek?

A határmentiségnek főként a hátrányait szokták emlegetni: az elmaradottságot, ebből következően a szerény foglalkoztatási lehetőségeket, az elvándorlást. De vannak előnyei is! Kulturális értelemben mindig Zala megyéhez tartozónak tekintettük Lendva környékét, és többfajta kulturális együttműködésünk van velük, elsősorban az ottani magyarokkal. Az elmúlt húsz esztendőben Zala megyében és Zalaegerszegen kulturális területen jelentős előrelépés történt. Különböző művésztelepek jöttek létre, s nagyon jó ötlet volt, hogy ezt kiterjesztettük a határon túli magyarságra is, sőt az ottani, többségi néphez tartozó művészekre is.

Azután elég sokan járnak a határ túlsó oldalára dolgozni, aminek ugyan nincsen statisztikája, de pontosan tudjuk, hogy főleg vendéglátósok elég nagy számban járnak Ausztriába. De orvosok is. Ez hosszú távon természetesen nem jelent pozitív megoldás, de rövidtávon segíti az itt élő emberek életét, javítja a közérzetüket. Ha pedig, főltehetően 2011-ben Horvátország is belép az Európai Unióba, akkor Zala megye kikerülhet az árnyékból, s létrejöhet egy Alpok-Adria-régió, amivel nagyobb ismertségre tehetünk szert, s nagyobb szerepet kaphatunk a további fejlesztések során.

A megyerendszer gyökerei Szent István államalapításának idejére nyúlnak vissza. Vannak, akik elavultnak tekintik, ha tehetnék, megszüntetnék, mások értéknek tartják a megyét, mint történelmi és közigazgatási kategóriát. Ön hogyan látja innen Zalából, és természetesen a Parlamentből, a megyerendszer helyzetét és jövőbeni feladatait?

1990 után az volt a probléma, hogy a rendszerváltó pártok valamilyen „kommunista fellegrár”-at láttak a megyében, a liberálisok meg feltehetően a magyar hagyományok miatt nem szimpatizáltak ezzel a fogalommal. Emiatt politikai szempontból szándékosan gyöngítették a megye lehetőségeit. Újabban pedig az uniós elvekre való hivatkozással támadják, mondván: az Unió nem fogadja el a megyéket. Idővel kiderült, hogy ez nem így van, mert például Portugáliában is megmaradt a megyerendszer. Más kérdés, hogy az Unió a 800 ezres lélekszámú megyét tarja jónak, így sajnálhatjuk, hogy Zala megye nem maradt meg eredeti méretében, amikor Fűed és Alsóörs is Zala megyéhez tartozott, mert az kíváncsian megfelelné az uniós ajánlatnak.

Másrészt: ha öncélúan felszámolunk egy közigazgatási rendszert, az nem biztos, hogy jobb lesz, még közgazdasági szempontból sem. Tehát azt gondolom, hogy a megyerendszernek van hagyománya, és a hagyományok, a nemzeti identitás – azon túl, hogy ez is kulturális érték – gazdasági értelemben is célszerű, hiszen a történésekhez minél közelebb kell elintézni az ügyeket. Ez általános alapelv még az Unióban alapelv is, amire lehet hivatkozni. Más kérdés, hogy milyen területi egységek és milyen faludatok maradnak meg, mert annak vannak gazdasági, szervezési vonatkozásai, aztán hogy az intézményrendszer hová legyen telepítve, – városhoz, megyéhez – ezt nyilvánvalóan nem szabad szerintem kőbe vévni. Szerintem a megyének nem az a lényege, hogy erős intézményrendszere legyen, azoknak lehet, hogy a városokban jobb helyük van. Inkább olyan feladatokkal kellene felruházni, például a fogyasztóvédelem területén kaphatna új feladatokat. A kulturális turizmus területén vannak összefonódó feladatok, és e téren a megye a legcélszerűbb közigazgatási egység Magyarországon.

Bizom benne, hogy a Honismereti Akadémia másfélszáz Kárpát-medencei résztvevőjével méltón szolgálhatja Zala megye jobb és teljesebb megismerését.

Köszönöm a beszélgetést.

Ffestetics kastély, Keszthely

Dr. Gyimesi Endre, Zalaegerszeg Megyei Jogú Város polgármestere

Köszöntő

Nagy tisztelettel és sok szeretettel köszöntöm a XXXVI. Honismereti Akadémia résztvevőit és a Honismeret című folyóirat olvasóit. Bizonyára Önök közül sokak számára ismert, hogy szűkebb pátriánk, a történelmi Zala megye a bronzkortól fogva lakott terület. A későbbi római hódítás időszakát több település maradványa is őrzi – így például Salla (Zalalövő), az egykori hadrianusi város, vagy Valcum (Fenekpuszta) romjai. A térség a IX. század közepén Mosaburg (Zalavár) székhellyel Pribina szláv uralkodó fennhatósága alá tartozott. A honfoglalás után a Balaton vidékén Bulesú törzse telepedett le, majd Szent István király és utódai adományozták a területen birtokokat egyházi intézményeknek (tihanyi, zalavári apátság). A megye középkori történetének egyik legjelentősebb írásos emléke a „Kehidai oklevél” (1232), melyben a zalai szerviensek elnyerik II. Andrástól a szolgabíró-választás jogát – ez az esemény tekinthető a királyi vármegyerendszert felváltó nemesi vármegye kialakulása felé tett első lépésnek.

Zalaegerszeg első írásos említése is Árpád-házi királyunk, IV. Béla uralkodása idején történt (1247-ben). Ekkor már Mária Magdolnának szentelt kápolnája volt a településnek, s a névadó az évszázadok során mindig szerepelt a város címerében – az 1990-es években, némi változtatással ez a történelmi jelkép került ismét használatba. A XV. században Zsigmond király levelében mezővárosként (oppidum) jelöli Egerszeget, ahol bő egy századdal később már vár (castrum) is állt. Ez az erősség jelentős szerepet játszott a török elleni háborúkban, hiszen Kanizsa eleste után a nyugat-dunántúli védelmi erőrendszer központja lett, a város pedig végleg a megye közigazgatási székhelyévé vált.

A megyegyűlés a századok során mindig a haladó nemesi törekvések egyik legfontosabb megnyilvánulási fóruma volt – gondoljunk Zrínyi Miklós tevékenységére, aki közel két évtizedig volt főispán, de itt tagadta meg a franciák elleni nemesi felkelést a gróf Festetics György és Spissich János vezette többség, itt zajlottak a Deák Ferenc követállítással kapcsolatos küzdelmek és itt perelték be Csány Lászlót felségsértésért, mikor Kossuth bebörtönzése ellen tiltakozott. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc felelős kormányainak két minisztere mellett neves elődeink sorában említhetjük Gasparich Márkot, Wlassics Gyulát, Mindszenty Józsefet, vagy a tudós Pais Dezsőt és Lszák Imre Gyulát.

A polgárosodás megindulását követően Zalaegerszeg elsősorban a hivatalnok értelmiség városa lett. A XX. század elején kezdett megváltozni ez a helyzet, a látványos fejlesztéseknek (felépül a városi villamostelep, megtörténik az első filmvetítés, megnyílik az Anya- és Csecsemőintézet, a Kölcson-könyvtár, felépül a tűzoltólakanya és az első footballstadion, üzembe helyezik az új vasútállomást, stb.) köszönhetően, amint egy másik híres szülőttünk, Keresztury Dezső írja: „lassan nyühelődő kis 'porvárosból' iparosodó, élénk középvárossá” vált a megyeszékhely. Ez a fellendülés az '50-es évek nagy állami beruházásainak, majd a következő évtizedek – részben a területi átszervezéseknek következtében – jelentős lakosságszám-növekedésének köszönhetően tovább tartott.

A rendszerváltozás után megindult a szolgáltatási szektor megerősödése, amely mára a város bevételeinek legnagyobb részét biztosítja. Jelenleg, az arányos városfejlesztés jegyében, tovább folytatjuk az élhetőbb, otthonosabb Zalaegerszeg kialakítását, az infrastruktúra minél szélesebb körű kiépítését. Ennek során nyilvánvalóan komoly terhet rak ránk városépítő elődeink öröksége, mely ugyanakkor erőt is ad munkánk elvégzéséhez. Akárcsak ők, mi sem csak magunknak, hanem elsősorban a jövő nemzedékeknek szeretnénk szebbé, jobbá, még inkább szerethetővé tenni kedves városunkat.

Kívánom, hogy mindazok, akik az Akadémia ülésén részt vesznek, érezzék magukat nagyon kellemeesen városunkban, a folyóirat olvasói forgassák haszonnal ezt a színvonalas kiadványt, és mindannyian látogassanak el minél előbb és gyakrabban szép városunkba, élvezzék a táj szépségét, gasztronómiai különlegességeinket és az itt élők vendégszeretétét.

ÉVFORDULÓK

Zala három évtizede Hunyadi Mátyás királysága idején

Kutatástörténet és források

„Zala megye is az említett Balaton nevű tavon túl található, földje szőlőkben gazdag, ezekből igen kiváló bort készítenek, a megye egészen a Drávaig terjed... Ugyanebben az említett Zala megyében van Tihany félsziget, ahol mindenfajta hal csodálatos bőségben található, és ott van az András király által alapított híres bazilika...”

A fenti sorokat papírra vető Petrus Ransanus itáliai püspök és történétíró (1428–1492) a nápolyi király követeként érkezett 1488-an Mátyás király udvarába. Itt kezdte el írni humanista szellemű magyar történetét. A műben a történeti fejezetek előtt földrajzi bevezető olvasható, ennek keretét a megyék felsorolása adja. Jelenlegi ismereteink szerint ez az első magyar földrajzi leírás, amiben Zala megye neve szerepel.¹

A Hunyadiak korában természetesen nem csak ennyit lehetett tudni Zaláról, hiszen a királyi udvarban Mátyás hűséges emberei között mindig voltak zalaiak és a király politikájában megkülönböztetett figyelemmel fordult a megye felé. Az a megállapítás, hogy a középkori megye virágkora, Mátyás uralodása alatt következett be, jóllehet közhelyszerűen hangzik, de mint a továbbiakban látni fogjuk, igaz. A központi királyi hatalom megszilárdulása a gazdasági élet fellendülését hozta, mezővárosok, vásárok, építkezések jelzik a konjunktúrát.²

Megyéinknek a korra vonatkozó forrásadottságai is szerencsések. Egy teljes körű Hunyadi-kori okmánytárat ugyan még feltehetőleg hosszú ideig nélkülözni kell a kutatásnak, de Teleki József gróf XIX. századi hatalmas anyaggyűjtésén alapuló, ma is alapvető jelentőségű³ okmánytára és történeti munkája tartalmaz zalai adatokat. A XIX. század végén született meg ennek folytatásaként Csánki Dezső több kötetes Hunyadi-kori történeti földrajza, ennek harmadik kötetében van a zalai anyag.⁴ A zalai okmánytár pedig a megyei oklevéltárak között elsőként Mátyás okleveleket is szép számban összegyűjtött.⁵ Rendelkezésre áll természetesen a Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Gyűjteménye,⁶ illetve a Zala Megyei Levéltár néhány Mátyás oklevele.⁷ Nem szabad megfeledkezni a régészeti forrásokról sem, amelyek értékelése az okleveles adatokkal együtt hozott új eredményeket.⁸

1990-ben Mátyás halálának 500. évfordulója alkalmából a vele és a korrallal kapcsolatos történeti kutatások átmenetileg újra fellendültek, akkor a jubileum alkalmából számtalan könyv és tanulmány je-

¹ *Petrus Ransanus*: A magyarok történetének rövid foglalata (közreadja Blazovich László és Sz. Galántai Erzsébet). Bp. 1985. 65–67. old.

² Képek 1100 esztendő zalai történéseiből (szerk.: Vándor László). Zalaegerszeg 1996. 20. old.

³ *Teleki József*: Hunyadiak kora Magyarországon I–XII. kötet Pest, 1852–1863. Lásd hozzá: *Pach Zsigmond Pál*: A Mátyás-kérdés történetéből. In: Hunyadi Mátyás 5–28. old.

⁴ *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában III. kötet Bp. 1897. 1–200. old.

⁵ Zala vármegye története. Oklevéltár II. kötet (szerk. Nagy Imre–Véghely Dezső–Nagy Gyula) Bp. 1890. 570–630. old. nr. 294–333. Rövidítése ZO.

⁶ Rövidítése: MOLDL.

⁷ Jelzete: ZML XV. 1.

⁸ *Vándor László*: A ferencesek középkori építészeti emlékei Zala megyében. Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásából 1986. (szerk. Halász Imre) Zalai Gyűjtemény 25 1986. 49–75. old.

⁹ Csak a legfontosabbakat idézzük: *E. Kovács Péter*: Matthias Corvinus. Bp., 1990. – Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára (szerk. Rázsó Gyula–V. Molnár László) Bp. 1990. – Mátyás király 1458–1490. (szerk. Barta János) Bp. 1990.

lent meg, kiállítások és konferenciák jelezték a király személye és kora utáni érdeklődést.⁹ Közülük mindenképpen ki kell emelni az elmúlt évtizedek legjelentősebb Mátyás-kutatóját, a közelmúltban elhunyt Kubinyi Andrást, akinek a munkássága sok új szemponttal gazdagította és megújította a hagyományos Mátyás felfogást, valamint számos új eredményt hozott az ország kormányzatának kutatásában.¹⁰

Zala megyében érdemi összefoglaló a korszakról még nem született. Holub József klasszikussá vált megye-monográfiája nem eseménytörténet, hanem a világi és egyházi igazgatás szemszögéből közelíti meg a középkort.¹¹ Holub zalai munkásságának az utóbbi évtizedekben nem akadt folytatója, így a megye középkorának kutatásában született eredmények a régészetnek köszönhetők. Vándor László egervári, nagykanizsai, botszentgyörgyi és más zalai várakban végzett feltárásai a késői középkor építkezéseiről és azok hátteréről szolgáltak új eredményekkel. Jelen dolgozat az ismert oklevelek egy részének adataira támaszkodva kísérli meg, hogy elsőként vázoljon fel egy rövid áttekintést a Mátyás-kori Zaláról.

Birtokpolitika és társadalom

Miután Hunyadi Mátyást 1458. január 24-én királlyá választották néhány nap múlva hazatért Prágából és megkezdte az uralkodást semmi kétséget nem hagyott afelől, hogy nincs szüksége a fiatal kora miatt kormányzóként mellé rendelt nagybátyjára, Szilágyi Mihályra. Uralkodása három szakaszra osztható: 1458–1464. – a hatalom megszilárdítása; 1464–1471. – reformok, lázadások; 1471–1490. – teljhatalmú kormányzás, a trónörökösödés kérdése.

Uralkodása első szakaszában nem csak a háborúk okoztak gondokat – ezekkel jelen dolgozatnak nem célja foglalkozni – hanem az elődei alatt a folyamatos anarchiában szétzilálódott királyi hatalom visszaállítása.

Trónra kerülésekor nem Mátyás volt az ország leggazdagabb földesura, így a nagybirtokállomány tekintélyes részét hatalmában tartó mágnásokkal szemben nehezen érvényesíthette volna az akaratát.¹² Engel Pál kutatásaiból ismert, hogy a király uralkodása alatti 32 évben a birtokviszonyok alaposan megváltoztak, a birtokmozgások több mint harmada pedig uralma megszilárdulásának kezdeti idejére esett. Sikerült a királyi hatalom rendelkezése alá vonni magszakadás vagy jószágvesztés címén pl. 90 váuradalmat. A királyi adományok kedvezményezettjei aztán többnyire azok lettek, akiket éppen Mátyás emelt ki a köznemesi vagy jelentéktelenebb bárói családokból: katonák, pénzügyi tisztviselők és természetesen a hozzá hűséges nagyúri családok. Ez a tendencia csak uralma utolsó éveitől változott meg, kb. 1482-től minden adományozható birtokot fiának, Corvin János hercegnek juttatott, hogy a trónutódlást elősegítse – mint tudjuk, hasztalan.¹³

Egy megye hatalmi viszonyainak megismeréséhez az uralkodó és az adott megye nemessége közötti viszonyrendszert kell vizsgálni. A megye nemesi kötelességből szolgálták a királyt, aki ezt a szolgáltatást jutalmazhatta birtokadomány tisztség vagy kiváltság formájában.¹⁴ A király a kormányzásba udvari méltóságokra való kinevezéssel több előkelő családot is bevont, kormányzati tisztségekhez juttatta pl. a Hunyadi ház régi híveit. Korai adományleveleiben sokszor szerepelt indokként, hogy a kedvezményezett apja iránti hűsége és szolgálatai miatt jutalmazza. Udvari méltóságokba olyanokat is kinevezett, akik nagybirtokosok voltak ugyan, de az igazi bárók közé nem tudtak bejutni. Ezenkívül birtokadományhoz és tisztségekhez juttatott kis- és köznemesi családokat.¹⁵

A továbbiakban azt kíséreljük meg áttekinteni, hogy a fentebb vázolt jelenségek hogyan érvényesültek Zalában, melyek voltak azok a családok, amelyekre már királlyá választásakor támaszkodhatott Mátyás, illetve mely családokat emelt fel adományokkal és kiváltságokkal.

⁹ Kubinyi András: Mátyás király. Tudomány-Egyetem. Bp. 2001. – az utolsó postumus összefoglaló: Hunyadi Mátyás, a személyiség és a király. Actas 22. 2007/3. 83–101. old.

¹¹ Holub József: Zala megye története a középkorban. Pécs 1929.

¹² Kubinyi András: Actas 88–89. old.

¹³ Engel Pál: A magyar világi nagybirtok megoszlása a 15. században. In: Honor, vár, ispánság (szerk. Csukovits Enikő) Bp. 2003. 43–45. old.

¹⁴ Tringli István: Pest megye a késő középkorban. In: Pest megye monográfiája 1/2. A honfoglalástól 1686-ig. (szerk. Zsoldos Attila) Bp. 2001. 80–81. old.

¹⁵ Kubinyi András: Actas 88–89. old.

Zala megye egyik régi főúri családjából Kanizsai László Hunyadi János hűséges híve volt, harcolt Nándorfehérvárnál is. V. László király őt is börtönbe vettette, ahonnan megszökött. 1459 és 1461 között erdélyi vajda volt, 1464-ig soproni, vasi és zalai főispán, majd 1464 és 1467 között udvari méltóságot viselt, lovászmester volt.¹⁶ Ezenkívül más adományokat is kapott: 1459. április 24-én egy oklevélben a király Kanizsai László erdélyi vajdának és testvérének, Miklósnak adta a királyt illető kamara haszna adót hűségükért.¹⁷ 1464. november 9-én pedig egy Boszniában, Zvornik várában keltezett oklevél tanúsága szerint a Veszprém megyei Döbrönte és Pápa várak és a hozzátartozó birtokok mellett zalai falvakat is kapott adományul Kanizsai László lovászmester. Az oklevélben indokként még a Hunyadi Jánosnak tett szolgálatok is szerepelnek.¹⁸

Zala megye másik nagy főúri családja, az Alsólendvai Bánffyak közül Miklós volt Mátyás kedvelt embere. 1460. december 12-én kelt oklevélben érdemei elismeréséül a következő évre felmentette a kamara haszna adó fizetése alól.¹⁹ 1464 és 1466 között pohárnokmester volt Bánffy Miklós, 1466 és 1487 között pedig pozsonyi ispán, tehát a legelőkelőbb bárók egyike.²⁰ 1470-ben megkapta a lázadó cseh Jan Giskrától elvett birtokokat.²¹ 1476-ban tagja volt a Beatrixért menő lánykérő követtségnek.²² 1481-ben újabb kiváltságot kapott a királytól: Lendva környéki birtokainak falvait 5 évre felmentették az adó fizetése alól, mert egy német betörés vagy pusztítás végzett a területen.²³

Holub József hozzáfűzött magyarázata szerint, ez akkor történhetett, amikor Beckensloer János esztergomi érsek az osztrák császárhoz szökött és Steierországban megvert egy magyar csapatot, azt magyar területre is üldözték.²⁴ Bánffy Miklósnak 1483-ban engedélyezte a király különös kegyének megnyilvánulásával a vörös viaszpecsét használatának a jogát.²⁵ Mindezen adományok nem akadályozták meg a királyt abban, hogy kedvelt hívét később börtönbe csukassa. Ennek magyarázatául azt a romantikus okot hozták fel, hogy Mátyás szemet vetett Bánffy feleségére, Sagani Margit lengyel hercegnőre, aki erre őt hazaküldte Alsólendvára.²⁶

A Gersei Pethő család sohasem tartozott a nagyhatalmú bárók közé, de Zala és Vas megyében jelentős birtokokkal rendelkeztek és a megye vezetői között is állandóan szerepeltek. Gersei Pethő Miklós zalai főispánként szolgálataiért 1459. május 23-án kapott engedélyt a királytól arra, hogy a Vas megyei Márványkőn várat építhessen.²⁷ 1461-ben Pethő Miklós pohárnokmesteri tisztséget viselt.²⁸ 1464-ben kétszer is részesült a család birtokadományban: a Zala megyei Börönd és Csatár,²⁹ valamint Petend birtokokon.³⁰ 1476-ban pedig Gulács birtokot kapták meg.³¹ Gersei Pethő Miklós is tagja volt a Beatrixért menő lánykérő küldöttségnek.

A Mátyás által felemelt új arisztokrácia jellegzetes képviselője volt a köznemesi származású Egervári László, aki valószínűleg nagybátyja Várdai István kalocsai érsek támogatásával juthatott be a királyi udvarba. 1475-ben nevezte ki a király Zala megye főispánjává,³² 1476 és 1482 között pedig horvát-szlavón-dalmát bánként védte a Délvidéket.³³ 1476. október 15-én kapott a királytól engedélyt várépítésre.³⁴ Ez a várkastély Zala megye legjelentősebb reneszánsz építészeti emléke. Közben jelentős mértékben gyarapodott a tulajdonában lévő birtokállomány, felesége Rozgonyi Klára révén pedig az

¹⁶ Kubinyi András: Bárók a királyi tanácsban Mátyás és II. Ulászló idejében. Századok 1988/1–2. 205. old.

¹⁷ MOL DL 15354. – ZO II. 297. old.

¹⁸ MOL DL 16078.

¹⁹ MOL DL 15527.

²⁰ Kubinyi András: Bárók 203. old.

²¹ Engel Pál i. m. 55. old.

²² E. Kovács Péter i. m. 162. old.

²³ MOL DL 18533. és 81857.

²⁴ Holub József i. m. 293. old. 62. jz.

²⁵ Teleki József i. m. 12. kötet.

²⁶ Kubinyi András: Aetas 94. old.

²⁷ MOL DL 93296.

²⁸ Kubinyi András: Bárók 206. old.

²⁹ ZO II. 301. old.

³⁰ MOL DL 56785.

³¹ MOL DL 56793. – ZO II. 317. old.

³² MOL DL 17720.

³³ Kubinyi András: Bárók 204. old.

³⁴ MOL DL 45666.

akkori arisztokrata családok nagy részével rokoni kapcsolatba került. Mátyás halála után is jelentős tisztségeket viselt, 1493-tól tárnokmester volt. Haláláról Mátyás udvari történetírója, az itáliai Antonio Bonfini is megemlékezett.³⁵

Néhány évvel később, 1480. szeptember 1-jén Mátyás újabb várépítési engedélyt adott Zalában a Bajnai Both családnak.³⁶ A vár a Nagykanizsa melletti Botszentgyörgyön épült fel, régészeti kutatásokból ismerjük.³⁷ Építetetőjét, Bajnai Both András szerencsés házassága emelte ki a köznemességből, majd Mátyás katonai érdemeiért fogadta szolgálatába és emelkedett a bárók közé.³⁸ 1483-ban egy oklevél aulicus noster-ként említi.³⁹ 1489. május 8-án pedig Bajnai Both András egy oklevélben mint a délvédelmi Medve várának kapitánya megesküszik, hogy az illető várat Mátyás halála után megőrzi és átadja Corvin János hercegnek.⁴⁰

A fentiekben kívül egyébként még egy zalai várépítési engedélyről van tudomásunk: 1483-ban Mátyás király udvari familiárisának, Varasdi Mihálynak engedélyt adott, hogy a Muraközben Savarjevécz birtokon erősséget építhessen.⁴¹

Itt a zalai főrangúak között kell megemlíteni az élete utolsó éveiben zalaivá lett Csáktornyai Ernuszt Jánost, Mátyás pénzügyi reformjának megalkotóját és kivitelezőjét. A bécsi zsidó, majd Budán kikeresztelkedő kereskedőről pontosan nem ismert, hogyan került a király környezetébe. 1464-ben harmincadispán, 1466-ban körmöci kamaraispán, majd 1467-től haláláig 1476-ig kincstartó volt.⁴² Közben 1474-től a szlavón báni tisztséget is megkapta.⁴³ A tisztségek mellé nemességet és birtokokat is nyert, a muraközi uradalom véglegesen csak 1480 körül került a család birtokába, de már előtte is az övé volt Csáktornya, egy 1474. január 24-én kelt oklevél „a királyi felség Csáktornyan tartózkodó kincstartóját, a nagyságos Ernuszt János urat” említi.⁴⁴

Jöllehet Mátyás is kénytelen volt a bárókra támaszkodni, számtalan kis- és köznemesei családról tudunk, akik az ő uralkodása idején emelkedtek ki a köznemességből és az ő adományai révén alapozták meg további vagyonukat és igazolhatóan néhány évtized alatt a születő autonóm vármegye hivatalviselői familiáivá váltak. Mátyás szívesen emelt fel köznemesei családokat is a méltóságviselők közé, így kezdte karrierjét pl. Báthory István, Szapolyai Imre, Magyar Balázs és Kinizsi Pál. Zalából középnyemes ilyen magasra nem jutott el, de jó néhány birtok- és kiváltságadományról tudunk.

1458. június 26-án Enyerei Pogány Dénes új adományt kapott néhány Enyere környéki birtokra.⁴⁵ Majd két évtized múlva a család egyik tagja Pogány Péter, akit a későbbiekben már csébi előnévvel ismerünk, 1480. november 18-án új adománybirtokokhoz is jutott. Az oklevél érdekessége az a kitétel, hogy az adományozás Beatrix királyné jóváhagyásával történt.⁴⁶

A Vas és Zala megyékben birtokos Nádasdi Darabos köznemesei familia is több adományban részesült. 1459. szeptember 7-én adta a király a család László nevű tagjának Zalaszarab, Palkonya, Ung és Bagota birtokokat.⁴⁷ Ugyanezen a napon Nádasdi Darabos László hadiérdemei fejében, amelyeket a törökkel való háborúban szerzett, a király vámszedési jogot is juttatott neki és társainak azzal a feltétellel, hogy a birtok területén lévő folyókön és mocsarakon hidakat állítanak fel és azokat karban tartják.⁴⁸ (Ezt a kiváltságot egy 1462. június 23-án kelt oklevél megerősítette.⁴⁹) Ezenfelül még néhány hónap múlva, 1462. augusztus 5-én László és osztályos testvérei mentességet kaptak a kamara haszna és a nyestbörádó (mardurina) fizetése alól. Az indoklásban itt is szerepel a Hunyadi Jánosnak hajdan tett

³⁵ Srágli Lajos–Vándor László: Egervár. Száz magyar falu könyvesháza. Bp. 2001. 21–35. old.

³⁶ MOL DL 18903.

³⁷ Vándor László: Botszentgyörgy vára. Nagykanizsai Honismereti Füzetek 9. 1995.

³⁸ Kubinyi András: Bárók 203. old.

³⁹ Teleki József i. m. 12. kötet. 251. old.

⁴⁰ MOL DL 37663.

⁴¹ Holub József i. m. 308. old.

⁴² Gyöngyössi Márton: Pénzgazdálkodás és monetáris politika a késő középkori Magyarországon. Doktori műter munkák. Bp. 2003. 46–60, 252. old.

⁴³ Kubinyi András: Bárók 204. old.

⁴⁴ ZO II. 313. old.

⁴⁵ ZO II. 295. old.

⁴⁶ ZO II. 324. old.

⁴⁷ MOL DL 94205.

⁴⁸ MOL DL 44921 – ZO II. 299. old.

⁴⁹ MOL DL 94219.

szolgálat.⁵⁰ 1463. április 25-én pedig a budai káptalan, mint hiteleshely jelentette a királynak, hogy Nádasdi Darabos Lászlót beiktatta a neki adományozott Zala megyei Szőlős birtokba.⁵¹

A megye ismert köznemesi családjai közül az Ákosközi Sárkányokat érdemes még megemlíteni. 1470. december 9-én Mátyás a család Benedek és Bertalan nevű tagjainak, akiket familiárisainak nevez az oklevélben, birtokokat adományozott Babosdöbréte, Mindszent, Tordafalva, Lengyel és Csösz falvakban.⁵² Később, 1483. szeptember 10-én arról szól egy oklevél, hogy a Sárkányok átpartoltak a német császárhoz, így hűtlenségük miatt a király a törzsbirtokuknak számító Buzádszigetet és más birtokukat elvette tőlük és a már említett alsólendvai Bánffy Miklós pozsonyi ispánnak, valamint Batthyányi Boldizsár községi kapitánynak adományozta.⁵³

A birtokadományozások mellett a királyi kegyenylvántás többi formájára is találhatók példák a Mátyás-kori Zalában. Mindössze két vásártartási privilégiumot ismerünk ebből a korból, bár bizonyára több volt. 1470. december 11-én adott a király Tarnócai Benedek kérésére az ő Belic nevű birtokára a Zala megyei Drávamuraköz-ben évi két országos vásár tartására privilégiumot.⁵⁴ 1474. június 21-én pedig a király udvari orvosának, Aquileiai Angelusnak a zalavári apátság kormányzójának kérésére átírta a korábbi kiváltságleveleket és az apátságnak keddi napokra vásártartási jogot adományozott.⁵⁵

A Mátyás korában még nem túlságosan gyakran adományozott címereslevelek egyik kedvezményezettje éppen egy zalai köznemesi család volt. 1477. június 25-én állították ki Budán Dely Péternek és családjának armálisát nem részletezett hűségese szolgálataikért.⁵⁶

Végül Mátyás társadalompolitikájának még egy jelenségére hozunk zalai példákat. Általános tendencia volt a korabeli Európában a központosított hatalom igénye a jogtudó emberekre. Nem volt ez másképpen nálunk sem. Mátyás jogi, pénzügyi és kancelláriai reformjainhoz sok jogban jártas emberre volt szükség. Bónis György kutatásaiból ismert, hogy a központi bíróságok, hivatalok köznemesi származású személyzetének nagy részét a Dunántúl adta. Közülük Háshágyi István alországbírói ítéltőmester és Szentjakabi Chernel Péter kúriai jegyző volt zalai kötődésű. Számukra a jogtudó értelmiségi pályára a társadalmi felemelkedés útját jelentette.⁵⁷

Mátyás egyetemalapítási kísérleteinek bemutatása illetve a középkori egyetemjárás kérdése nem tartozik jelen dolgozat témájába. Az viszont megállapítható, hogy az ő uralkodása alatt jutottak el legnagyobb számban zalaiak a szomszédos országok egyetemére.

A bécsi egyetemre a következő zalai származású hallgatók iratkoztak be Mátyás korában: 58 Lendvai Jakab 1458., Csesztregi Imre 1459., Kanizsai Simon 1465., Szeptetneki István 1466., Gersei Pethő György 1469., Bagodi Jakab 1476., Zalai András 1480., Háshágyi Ferenc 1486., Egervári Bereck 1486., Bagodi János 1487., Kapornaki Márton 1487.

Külön tanulmány és további kutatások feladata azzal foglalkozni, hogy az egyetemjárásból hazatértek hol és hogyan hasznosították ott szerzett tudásukat. Egervári Bereck pályáját ismerjük, ő Egervári László korán egyházi pályára lépett unokaöccse volt. A horvátországi Tinnin (Knin) püspöke lett, élete utolsó éveiben Egerváron élt.⁵⁸

A megye kormányzata

Zala megye a középkorban megszokott közigazgatási és jogszolgáltatási feladatait az addig megszokott módon végezte az 1486-os törvényi szabályozásig (Decretum maius).

1467-ben több más megye között Zala is azzal a kéréssel fordult a királyhoz, hogy mentse fel őket a nádori közgyűlések tartása alól, amely régi jogszokást éppen Mátyás elevenített fel 1464. évi koronázása után. A régi jogszokás felújítása a „gonosztevőkkel” (akik alatt többféle jogellenes cselekményt el-

⁵⁰ MOL DL 94212.

⁵¹ *Nagy Imre–Paur Iván–Ráth Károly–Véghelyi Dezső*: Hazai okmánytár I. Győr 1865. nr. 233. old.

⁵² ZO II. 310. old.

⁵³ ZO II. 330. old.

⁵⁴ MOL DL 94249.

⁵⁵ ZML XV. I. Di. 29 – ZO II. 315. old.

⁵⁶ *Bilkei Irén–Kapiller Imre–Molnár András*: Armálisok. Nemesi címereslevelek a Zala Megyei Levéltár gyűjteményéből 1477–1898. Zalaegerszeg 2004. 32–33. old.

⁵⁷ *Bónis György*: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp. 1971. 298–305. old.

⁵⁸ *Bilkei Irén*: A középkori és korai újkor egyetemjárás és litterátus műveltség történetéhez Zalában. In: *Művelődéstörténeti tanulmányok* (szerk. *Turbuly Éva*) Zalai Gyűjtemény 31. 1990. 29–48. old.

követők értendők) való leszámolás, a bírságok behajtása volt. Az így befolyt pénz a kincstárba vándorolt, ennek összegét azonban adóval megválthatták. Valószínűleg ezt tette Zala megye is, miután a király 5 évre mentességet adott nekik a közgyűlések tartása alól.⁶⁰ Az 1468. évi törvény aztán végleg eltörölte a nádori közgyűléseket és növelte a megyei törvényszékek jogkörét.⁶¹

A király az osztrák császárral való megromlott viszonya miatt a délnyugati megyéket féltve ezek élére, köztük Zalába is, katona főispánokat nevezett ki. Továbbá a király az 1480-as években néhány általa felemelt hívének adta több megye egyidejű főispánágát, a kezükbe adott nagy hatalomért azt várta cserébe, hogy támogatják fia trónöröklését.⁶²

Már Holub József kutatásaiból ismertek név szerint Zala főispánjai Mátyás korában.⁶³ 1458.: Kanizsai László lovászmester, Vas megye főispánja; 1459.: Szécsi János, Kanizsai László erdélyi vajda és Gersei Pethő Miklós, Vas megye főispánja; 1460–1466.: Kanizsai László és Miklós; 1470–1471.: Szécsi Miklós lovászmester, Vas megye főispánja; 1473–1475.: Telegdi Oroszlános János zalavári apát; 1475–1478.: Egervári László; 1478–1484. Kinizsi Pál; 1487–1490.: Kevendi Székely Jakab pettaui kapitány.

A középkori megyének fontos szerepe volt a királyt illető kamara haszna adó és a hadiadó behajtásában is. Mátyás korában az ország hat adózási kerületre volt felosztva. Az adóbeszedés ügy történt, hogy a megszavazás után a rovók a szolgabírák segítségével összeírták a megyékben az adófizető portákat, majd az ő kezeikhez rótták le az adót a sedria színhelyén. Mivel sokan élveztek mentességet ez alól az adó alól (az előbbieken erről már volt szó), Mátyás ezen a néven megszüntette és a királyi kincstár adója néven újra bevezette, így már nem vonatkoztak rá az addigi mentességek. A hadiadót hasonló módon hajtották be. 1474 után a rovókat a gazdagabb megyebéli nemesek közül választották ki, ekkor Zalában Sárkány Bertalan és Tompa László végezte ezt a feladatot. A hátralékosok két hét türelmi időt kaptak a tartozás rendezésére, ha ekkor sem fizettek, 3 márkára büntették őket.⁶⁴ Hátralékosok mindig voltak, ezt Mátyás egy 1477. augusztus 12-én kelt okleveléből is tudjuk, amely szerint a király utasította a megye fő- és alispánjait, hogy a kirendelt hadiadót mindenkin hajtsák be, ne csak a szegényebektől, hanem a tehetősebbektől is, azok se vonják ki magukat az ország védelmére rendelt adó megfizetése alól.⁶⁵ A hadiadó megfizetése alól egyébként az 1478. évi törvény alapján mentesek voltak a nagyon szegények, vagy a telkek pusztulása miatt elszegényedettek. Ilyen eset miatt kapott Bánffy Miklós 1481-ben adómentességet, amikor a német csapatok betörése miatt Lendva környéki birtokán néhány falu elpusztult.⁶⁶

A hadiadó behajtása nem ment mindig konfliktusmentesen. 1472. december 11-én Mátyás király oklevelét intézett Veszprém megye hatóságához egy ilyen eset kivizsgálására utasítva őket. Az előző év december 21-én Szapolyai István, akinek a király átengedte a hadiadó Zala megyére vonatkozó részének behajtását, kiküldte familiárisait Szörcsök Hanyi Antal és Kisfaludi Lászlót. Azok úton Zalába, Szörcsök faluban megszálltak, ekkor a somlói vár várnagyai Rádi Benedek és Osztopáni Zöld István urak, Garai Jób megbízásából felfegyverzett embereikkel rátámadtak az adószedőkre, Hanyi Antal kúriáját feldúlták, Kisfaludi Lászlót Somló várába magukkal vitték, megkínózták és arra kényszerítették, hogy az adószedést elrendelő királyi megbízó oklevelet megegye. A király elrendelte, hogy a környék nemesének részvételével tartsanak sedriát, ahol tanúvallatás formájában vizsgálják ki az ügyet, a nevezettek pedig idézzék meg a királyi személyes jelenlét bírósága elé.⁶⁷

Bilkei Irén

⁵⁹ *Srágfi Lajos–Vándor László* i. m.

⁶⁰ *Holub József* i. m. 190–191. old.

⁶¹ *Tringli István*: Az újkor hajnala. Tudomány-Egyetem. Bp. 2003. 73–74. old.

⁶² *Kubinyi András*: A megyésispánságok 1490-ben és Corvin János trónöröklésének problémái. Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 16. 1982. 169–180. old.

⁶³ *Holub József* i. m. 468–473. old. – Ugyanott az alispánok névsora is.

⁶⁴ *Holub József* i. m. 279–290. old.

⁶⁵ MOL DL 25334 – ZO II. 321. old.

⁶⁶ *Holub József* i. m. 293–294. old.

⁶⁷ MOL DL 17403.

Egy magyarrá lett angol a reformkorból

Kétszáz éve született Paget János

Az angliai Thorpe-Satchvill templomában és Balatonfüreden is emléktábla őrzi John Paget, azaz Paget János orvos és földbirtokos nevét. Szülőföldje Anglia volt, de választott hazája Magyarország, illetve Erdély lett. Regényes életútját két írónk is feldolgozta. Jókai Mór és Jósika Miklós. Ki volt e rendkívül színes, érdekes egyéniség, aki tetteiben is elkötelezte magát a magyarság mellett?

Családja a normann III. Edward királyig vezette vissza eredetét. Birtokukon, a Leicester grófságban lévő Thorpe-Satchville-ben született 1808. április 18-án. A yorki unitárius kollégiumban végzett, majd az edinburghi egyetemen szerzett orvosi oklevelet. Párizsban folytatta orvosi tanulmányait, mégsem lett gyakorló orvos. Apjától tekintélyes összeget örökölt, amiből európai tanulmányútra indult. 1835 februárjában Rómában megismerkedik a nagy műveltségű Wesselényi Polixénával, az ellenzéki politikus Bánffy László feleségével. Wesselényi Polixéna házassága széthullóban volt, ezért is indult olasz-honi és svájci utazásra. Együtt járnak be Nápolyt, Pompejít, megmásszák a Vezúvot, majd Rómán, Peruggián át Firenzéig utaznak. Polixéna rajongásig szerette másod unokabátyját, Wesselényi Miklóst, és amikor hírt kapott perbe fogásáról, rábeszélte Paget Jánost, utazzon Magyarországra, győzze meg és segítséget, hogy külföldre menekülésnek tűnne, s ezért azt nem vállalta. A Paget által felajánlott segítség megmozgató álllépése azonban valószínűleg nagy hatással lehetett Polixénára.

Paget János két barátjával, a festő Heringgel és az újságíró Sandforddal 1835 júniusában érkezett Pozsonyba, ahol már harmadik éve tartott a diéta. Találkoznak Wesselényivel, néhány nap múlva Széchenyivel, s úgy tűnt, Wesselényit sikerült rábeszélni a külföldi útra, aki beadta folyamodványát. Július 8-án Nagycenken találkoznak ismét Széchenyivel, majd 13-án Pozsonyból Széchenyivel együtt utaznak gőzhajón Pestre. Wesselényi sorsa július 16-án dőlt el, amikor a konzervatív többségű felsőtábla kimondta, aki bírálja a kormányt, a fejedelmet bírálja, s ezért akár fősztésre is ítélik. Wesselényi úgy érezte, a külföldi utazás menekülésnek tűnne, s ezért azt nem vállalta. A Paget által felajánlott segítség így ilyen módon nem lett szükség, így az angolok az ország felfedezésére indultak.

Paget nagyra tartotta Wesselényit, de inkább Széchenyi módszereivel értett egyet, ismeretségük baráti kapcsolattá vált. Pesten együtt mennek ki a Palatinus-szigetre, a mai Margitszigetre, néhány nappal később Gödöllőre kirándulnak Grassalkovich hercegéhez. Paget részletes útinaplót vezet, élményeit, megfigyeléseit érzékletesen írja le. Utazásaiból közel 900 oldalas könyv születik: *Magyarország és Erdély – figyelemmel szociális, politikai és gazdasági helyzetére*. A könyv Hering rajzaival 1839-ben jelent meg Londonban. Mindmáig ez a legszebb és legalaposabb angol nyelvű munka a reformkori Magyarországáról és Erdélyről. A szerző előszavában leszögezi: *„Magyarország boldogulásának ügyét őszintén a szívemen viselem, s úgy gondolom, nagyban előmozdítaná azt, ha Nyugat-Európában, és különösen Angliában többet tudnának róla.”*

Pozsony és Pest környékének felkeresése után Balatonfüredre kirándul, majd Kassán és Tokajon keresztül Debrecenbe és a pusztára látogat. Buda-Pestnek ragyogó jövőt jósol, s őszintén kívánja felvirágzását. Minden érdekli, a paraszti élet, a magyar viselet, a népzene, a református kollégium diákjainak helyzete. Az elismerő szavak mellett jobbitó szándékkal említi meg, miben vagyunk lemaradva, miben kell fejlődünk. Néhány napos pesti pihenő után szeptemberben ismét Széchenyivel indul útnak, a Zrínyi gőzhajón az Al-Duna az úti cél. Ezután kerül sor az első erdélyi útjára. Majd Batthyány Lajossal együtt Korfút, Görög- és Törökországot járnak be.

A következő év augusztusában kezdi el második magyarországi és erdélyi útját, Arthur öccsével. Erdély lenyűgözi, Skóciára emlékezteti. Kolozsvárról ellátogat Torockóra, Enyedre majd a Székelyföldre. A székelyekről elismeréssel szól: *„A székelyek hegyvidéken élnek, tehát szegények, de mindjárt látszik, sokkal igyekvőbbek, mint a többi erdélyi, akikkel korábban megismerkedtünk. Mindabból, amit jelleműkről hallottam, úgy tűnt, erősen emlékeztetnek a skótokra. Ugyanaz a büszkeség és szegénység, ugyanaz az iparkodás és vállalkozás és valaki megröbálja rászédni őket, ők is éppolyan szívósan védik érdekeiket.”*

A könyve végén összegzést nyújt az ország akkori állapotáról, a bányászatáról, kereskedelméről, a közoktatási rendszerről, igazságszolgáltatásról, bemutatja a magyar nyelvet és történelmet, ír a színházakról, művészetekről. Emiatt a mű kortörténeti, művelődéstörténeti és néprajzi szempontból is figye-

lemre méltó, túlmutat egy szokványos útleíráson. Írását gazdag élettapasztalat, széles látókör, nagy műveltség és tárgyilagos ítélőképesség jellemzi.

1837 őszén megismerkedésük helyszínén, Rómában feleségül veszi az időközben elvált Wesselényi Polixénát, s a következő év nagy részét Párizsban töltik, ahol könyvén dolgozott. 1840-ben Erdélyben telepednek le. Aranyosgyéresen angol stílusú kastélyt épít és mintaszerű gazdaságot létesít. Mezőgazdasági gépeket hozat Angliából. Új gyümölcs- és szőlőfajtákat honosít meg, fajtiszta lovakat, szarvasmarhát, juhokat tenyész. Wesselényi és Széchenyi ilyen irányú tevékenysége is például szolgált számára. Megtanult magyarul, s az 1846–47-es erdélyi országgyűlésen honosítást kapott.

A szabadságharcban tevékenyen vesz részt, a hagyomány szerint Bem szárnysegédje volt, de erre nézve csak utalások vannak. Összegyűjti és hazaszállítja a nagyenyedi mészlárlás elől a környező erdőbe menekült hétszáz embert, bátran átvágva magát a túlerőben lévő ellenségen. Diplomáciai tevékenységet is végez, folyamatosan tájékoztatja az angol diplomatákat és a sajtót. Feleségét és a nyolc éves Olivér fiát 1849 tavaszán Angliába küldi, ő pedig Kolozsvárra költözik, hogy részt vegyen a város védelmében. A bukás után ő is családja után indult Angliába.

Az angol kormány közbenjárására 1855-ben térhettek vissza Erdélybe. Paget János életének új korszaka kezdődött. Birtokukat kifosztva, felprédálva találták, de szívós munkával újra virágzóvá tettek mindent. Kastélya pár év alatt egy modern birtok mintaképe lett. Az erdélyi gazdaságot és művelődést segítő kezdeményezésekben mindig részt vállalt. Egyik alapítója volt az Erdélyi Lovaregyletnek és a kolozsvári löversenyeknek, így az erdélyi lötenyésztés nagy fejlődésnek indult. Az Erdélyi Gazdasági Egyesület és az Erdélyi Pincegyelet alapító tagja, és gyakran írt mezőgazdasági, szőlészeti, borászati tárgyú cikkeket az Erdélyi Gazda című lapba. Neve országosan is ismert lett. Az erdélyi szőlőművelés korszerűsítésének egyik élharcosa volt. Ő alkalmazta először a sodronyművelést, borai a különböző kiállításokon díjakat nyertek. A párizsi világkiállításon elért eredménye és közhasznú tevékenysége elismerésül 1878-ban francia becsületrendet kapott.

Sokat tett az erdélyi unitáriusok érdekében is. Az anyagi nehézségekkel küzdő iskoláik számára angliai támogatást harcolt ki, s neki köszönhető a magyar és angol unitáriusok közötti testvéri kapcsolat megteremtése. 1860-tól rendszeressé váltak az erdélyi unitáriusok angliai ösztöndíjai is.

1868-tól tagja lett a Magyar Történelmi Társulatnak. Kolozsváron 1876-ban angol Társalgó Körhözott létre, amolyan angol-magyar baráti társaságot, s mintegy kétezer kötet könyvet ajándékozott nekik. Célja az volt, hogy megismertesse az angol irodalom legfontosabb alkotásait, és lehetőséget adjon az angolul tanulni vágyóknak. Ezzel függhet össze, hogy az unitárius kollégiumban 1879-től bevezették az angol nyelv oktatását.

Nagy fájdalomt jelentett a házaspárnak, hogy mindkét fiúk fiatalon halt meg. Artúrt még kisgyermekként temették el. Olivér fiúk Garibaldi lobogói alatt, Türr tábornok seregében harcolt, s 1863-ben váratlanul és gyanús körülmények közt halt meg Bécsben. Wesselényi Polixénát 1878-ban temette el, s Paget Jánost tizennégy évi özvegyesség után 1892-ben érte a halál. Az anya, apa és fiai a kolozsvári Házsongárdi temetőben nyugszanak.

A Paget-kúria Aranyosgyéresen

Az angol születésű John Paget nemcsak megszerette a magyar népet, hanem magyarrá vált, igaz hazafiként élt, és sokat tett az ország felvirágzásáért. Sokoldalú, színes egyéniségként elsősorban Erdély jólétéért dolgozott. Aranyosgyéresi kastélya jelenleg a Román Oktatási Minisztérium tulajdona, parkja elhanyagoltan vár jobb időkre. Paget János emlékéért 1999-től egy nevével viselő kulturális alapítvány ápolja Erdélyben, remélhetőleg sikerül fellendíteniük az Aranyos-vidék magyar kulturális életét is.

Udvarhelyi Nándor

Kétszázhatvan éve született Benedek Mihály, református püspök

Tolna megye több szülötte ért el valamilyen egyháznagy rangot, gondoljunk csak az ozorai *Bubics Zsigmond* (1821–1907) római katolikus püspökre, a bonyhádi *Virág Ferencre* (1869–1958), vagy a lengyeli születésű *Cserháti József*re (1914–1994). A reformáció idején vármegyénk egyik mozgalmas területe volt a protestáns prédikátorok munkálkodásának. Itt született Méliusz Juhász Péter, itt terjesztette tanait Sztárai Mihály. Külhonban tanult prédikátorok, tanítók egész sora fordult meg hosszabb-rövidebb időre a megyében. Elsősorban Tolnán voltak tevékenyek, ahol országos hírű protestáns főiskola is működött. A megye akkori legnagyobb lélekszámú településén tanított *Detsi István*, *Decsi Gáspár*, *Kecskeméti Mező János*, *Tolnai Fabricius Bálint*. *Decsi* (Csimor) *János* a tolnai főiskolával együtt települt át Debrecenbe. *Eszéki István* és *Hercegszöllősi Gáspár* tolnai lelkészek más megyében lettek egyházuk (az akkor még több helyütt egyként kezelt kálvinisták és lutheránusok) püspökei. Az 1500-as évek közepén népességében is számottevő Tolna nagy hírű intézményének párja a Baranya megyei Szentlőrinc főiskolája volt. Nem ok nélkül maradt ránk a mondas az okos emberről: *megjárta Tolnát, Baranyát*.

Az 1774-ben épült nagydorogi református templom. Barokk tornyát 1784-ben emelték.
(Fotó: Tancsa Gábor)

Kései utódaik egyike a nagydorogi születésű *Benedek Mihály*. Tudjuk róla, hogy Látos Erzsébet és Benedek András jó képességű fia 1748-ban látta meg a napvilágot. A szülőfalujától messzi Pozsony vidékéhez tartozó Modor községbe ment gimnáziumba, majd a debreceni teológián folytatta tanulmányait. Megjárta a legjobb svájci, holland, angol és német egyetemeket is, tanult Basel, Utrecht, Oxford és Halle városban. Hittudományi tanulmányai mellett szívesen foglalkozott nyelvészettel. Feljegyezték róla, hogy elsajátította a latin, német, szlovák, görög, héber, arab, francia és cigány nyelvet. Ismereteit szerkesztőként is hasznosította, közreműködött a bécsi kiadású *Debreceni grammatika* című munka kiadásában (1795). Benedek egyik bírálója volt Földi János polihisztor (1755–1801) díjnyertes dolgozatának, melyet a szerző a magyar nyelv tanítóinak szánt tankönyv pályázatára készített. Ez a tanulmány is része lett a nyelvújító szándékú *Debreceni grammatikának*. Az ő ösztönzésére írta *Mondolat* című művét Kazinczy barátja, Szentgyörgyi József debreceni orvos.

Benedek Mihály gyorsan haladt az egyházi tisztségek rangsorában. Huszonkilenc éves (1777), amikor lelkésznek fogadják Debrecenbe. 1791-ben tiszántúli egyházkerületi jegyző, majd 1798-ban főjegyző. Műveivel tekintélyt szerzett magának a református egyház beszéd- és imairadalomban jeleskedő férfiai között. Szerepet vállalt az egyházi énekek XIX. század eleji megreformálásában. Ötvennyolc éves korában választották püspöknek, haláláig betöltötte magas tisztségét. Küzdelmes pályája során – egyházkerülete autonómiáját féltve – hadakoznia kellett az uralkodónak az egyházi ügyekbe történő túlzott befolyása ellen. Felfogásának érvényesítésében 73 éves korában bekövetkezett halála akadályozta meg. Gazdag életútját Debrecenben fejezte be 1821. április 23-án.

Kaczián János

„...ha készen áll az emlék, megjön az igazának diadala...”

150 éve született Zala (Mayer) György

Az ifjú Zala György

„Mayer Zala, vésőd alól dicső
múltunk mázsás törvénye perel;
gyors tekintetű, párducos Árpád
és a Hét Vezér; s bár „egyetlen
négyzetcentiméterük sem hiteles”
mégis hisszük, így jöhettek csak,
lobogó ingujjban, fölkinálva nekik
magát a végtelen róna, ki nem
elégített gyönyörű lány,
Pannónia.”

(Bence Lajos: Óda a hazatérőhöz Lendva
1996. október-november)¹

„Nekünk magyaroknak, kik szinte örömmel szeretjük
constatálni azon jelenséget, hogy művészetünk felfogás-
ban nagyon rokonszenvez a franciákéval, szintén van egy
mesterünk motívumai a nemzet történelmének apotheosisá-
ból merítvén, neve pedig hasonhangzású az ország
egyik legszebb megyéjének nevével. Zala György Zala
vármegye szülőtte.” – olvashatjuk a Zala vármegyei év-
könyv a Millenniumra diszkiadásában.²

A második ezredfordulón a magyarság birtokba vette a
Kárpát-medencét. Hét különböző pontján (a munkácsi
várhegyen, a nyitrai Zobor-hegyen, a Morva vízének a

Dunába torkollásánál emelkedő dévényi várhegyen, Pannonhalmán, a zimonyi várhegyen, Pusztaszere-
ren és a brassói Czenk-hegyen) kítűzte a honfoglalás szimbólumait. Maradandó középületekkel gazda-
gította, vasúttal behálózta egész területét. Egyesítette Pest-Budát, hivatalos nyelvét avatta ősei nyelvét,
felkutatatta a Corvinákat, faggatta Anonymus gesztáját. Felmérte, jegyzékbe foglalta műemlékeit.³ Ár-
va-féllárva ösztöndíjasokat küldött Európa egyetemre, akadémiára. Hatalmas vásznakon megörökí-
tette Taorminát és Libanon cédrusait, az egri nők hősiességét, Hunyadi László siratását – és a Majálist.
Körképen jelenítette meg a magyarok bejövételét. Átépitette a budai várat, a jáki és a Boldogasszony
templomot, valamint a pécsi székesegyházat. Felépítette az ország házát – méltó pompával ünnepelte a
Millenniumot.

A millennium történelmi atmoszférája a hazai művészetekben érthetően felerősítette a felújított kor-
stílusok eklektikus továbbélését. A hagyományokkal szakító, modern művészeti törekvések képviselői,
illetve a megélenkülűtkeresési kísérletek eredményei ugyanabban az időben követeltek bebecsátatást
a kiállítótermekbe, szalonokba és a művészképzésbe.⁴

¹ B. Gy.: Zala György–György Zala 1858–1937 Előszó: Göncz László (magyar-szlovén nyelvű kismonográfia).
Lendvai füzetek. Lendva 1996. 10–12. old.

² „... Mi a névváltoztatást illeti, az ország színe-java előtt mindenestre kalapemelést érdemelnek mindazok,
kik annyi erkölcsi önuralommal bírtak, önmagukon ezt megvalósítani, nem hallgathatom el azonban azt a né-
zetemet és hibásnak tartom e nemzeti törekvést azok részéről, kik létező, élő családneveket vettek fel, nem
mintha azoknak ártottak volna, de kétségkívül ártottak önmaguknak, mert egyúttal kételyüknek adtak kifeje-
zést, hogy felvett nevüknek egykoron hasonló fényt szerezni képesek lehettek volna-e?” Századunk névváltoz-
tatásai 1800–1893. Kiadja Hornyánszky Viktor Bp. 1895. Bevezetés 2. old.

³ A hazai műemlékek 1901. évben készített lajstroma. Zala vármegye, 1902.

⁴ B. Gy.: A Millennium szobrása Zala György Előszó: Bereckly Loránd 1858–1937, Bp. 1999.

Ebben a mozgalmas, ellentmondásos korban jelentkezett Zala György és kiváló kortársai (Stróbl Alajos, Fadrusz János és mások). Ők lettek a távolodó XIX. század hiteles tanúi, avatott epikusai. Mindannyian vállalták, és erősen vallották magyarságukat. A megrendelők, a mecénások bénító részletességű elvárásai közepette is egyéni látásmódjuknak, habitusuknak megfelelő formanyelvet alakítottak ki. Eltérő alkatuk, vérmérsékletük szerencsére műveikben is jól érvényesül. Erről például a szinte egyidőben mintázott lovas-szobraik (Stróbl Alajos várbeli Szent István-, Fadrusz János kolozsvári Mátyás- és Zala Györgynek az új parlament déli kapuja előtt felavatott Andrássy Gyula⁵ szobra) összevetése, de a szegedi Széchenyi térre állított emlékműveik elemzése során is meggyőződhetünk. Ugyanígy a Kúria épületének plasztikái⁷ is hasonlóan nagyszerű példái a tehetség, a kvalitás eltérő megnyilvánulásának.

A fiatalon elhunyt nagy vetélytárs, Fadrusz János emberségének, művészi alázatának, igazságszeretetének meggyőző szép példái a következő levélrészletek. „Igaz, hogy Zala egy nem mindennapi szerencsét talált, de az is igaz ám, hogy a szerencse sem talál minden nap egy Zalát. Büszke lehet hazánk e két szobrászára. Zala meg Stróbl, és ha az emberek azt firtatják mindig, hogy melyik nagyobb, Zala vagy Stróbl, akkor eszembe jut Goethe egy mondanása, amint a németek azon civakodnak, hogy melyik nagyobb Schiller vagy Goethe. Azt mondta hogy: Legyenek boldogok, hogy van nekik egy ilyen pár, mint mi.”

A Maribori Püspöki Levéltárban őrzött anyakönyvben⁸ Zala György életének három fontos eseményét jegyezték fel: Alsó-Lendván a 69. számú házban élő Mayer Ferenc és Kallivoda Katalin család gyermekeként 1858. április 16-án látta meg a napvilágot. Aztán, hogy Budapest főváros tanácsának a zalamegyei alispán leirata alapján „Mayer György Zala nevet vett fel.”⁹ Majd pedig, hogy 1924. IV. 17-én „kontraktust” kötött a Zomborról származó özvegygel, a huszonnégy évvel fiatalabb Klug Klotilddal. „Négylovas hintón vittek keresztelni emlegette a művész, hogy később gyalogszerre, omnibuszra szoruljak.”¹⁰

A lendvai emlékkiállítás plakátterve

⁵ 1902. szeptember 6-án aztán Széll Kálmán miniszterelnök, Wlassics Gyula közoktatásügyi, Darányi Ignác földművelésügyi miniszterek, báró Podmaniczky Frigyes, Márkus József főpolgármester, Hauszmann Alajos műegyetemi tanár és gróf Klebelsberg Kunó miniszteri fogalmazó, jegyző már az életnagyságú szobrot tekintette meg. Zala György, a Millennium szobrásza p. 41. – A szobrot 1945 decemberében az első ideiglenes Duna-híd, a Kossuth híd megépítése során lebontották. 1950-ig őrizték, majd beolvasztották.

⁶ Stróbl Alajos: Széchenyi István, Fadrusz János: Tisza Lajos kormánybiztos, Zala György: Deák Ferenc. 1912.

⁷ Stróbl Alajos: Justitia, Fadrusz János: Törvények öre és a Törvényhozó allegorikus alakjai, Zala György: Bírósági tárgyalás, Törvényhozás, Törvénytánítás domborművei a homlokzati timpanonon. 1886

⁸ Matricula Baptisatorum Parochiae Alsó Lendvaiensis Ab Anno 1844 usque 1858, sz. 89. Maribor Püspöki Levéltár

⁹ Mayer György kérelme névváltoztatására, 1882. október 11. Országos Levéltár, K 150 188315545-83. Századunk névváltoztatásai 1800–1893.

¹⁰ Az áthallás nem lehet véletlen: „Boldog vagyok, hogy Nagykőrös városának dolgozhattam, bár lett volna a munkám nemzeti örömet kifejező és nem gyászemlék, amelyet vérvő szívvel és könnyekkel övez az anyák, özvegyek és árva sokasága, akiknek nem nyújthattam más vigaszt, mint lelkem melegével és tudásom szorgalmával készített munkámat” írta 1927. március 28-án az I. Világháborús hősök emlékműve avatása után Zala György. A kölcsönös megelégedéssel teljesített szobormű elmélyítette a művész és Nagykőrös város kapcsolatát: „Mindenkoron ragaszkodással vallom magamat az Alföld kulturális központját jelentő Nagykőrös városhoz kapcsoltnak, ahol Arany János és nagy társai dolgoztak a lelki művelődés fejlesztésén.”

A kilencéves korában árvasorsra jutott fiú a fővárosi reáltanoda és a mintarajziskola után a bécsi és müncheni akadémiákon jó nevű, jelentős megbízásokon dolgozó mesterek mellett és irányításával a klasszikusokon nevelkedett. „Egész sor tanára volt Bécsben és Münchenben az akadémiákon, különféle szellemiségű, más-más felfogású, a művészi alkotás áthatatól különbözően áthatott mesterek nem igaz, hogy Zala György bármelyiknek is a hatása alatt maradt. Csak mesterséget, jártasságot, ízlést, a formákkal való bánást, a hatások dinamizmusát tanulta vagy leste el tőlük. Mindegyiktől mást, más hasznos megismerést. De a bécsi Hellmertől nem lett barokkista, a müncheni Knabl nem plántált lelkébe vallásos vagy csak egyházi sejtelmes idealizmust. Wagnmüller nem formálta művészi beállítást naturalisztikusan nagyvonalúvá és Eberle Siriusnál töltött utolsó évében nem lett művészi meggyőződésévé az, hogy a pompa az idő stílusa, noha kétségtelen, hogy a dekorációt mindvégig leghatásosabb stílus eszközeinek tartotta.”¹¹

Zala György bontakozó tehetségéről, megszállott szorgalmáról és a korán elvesztett anyai utáni gyakorlásról egyaránt tanúskodnak szép akadémiai sikereket, marasztaló ajánlatot hozó – *Fél a baba, Mária és Magdolna* – első művei.¹²

Az ifjú művész hazájához, szülőföldjéhez való ragaszkodását, erős kötődését névválasztása és 1884-ben vállalt hazatelepülése is egyaránt igazolja. Az 1885-ben elhunyt Huszár Adolf félbehagyott nagy munkáját, az Aradi vértanúk emlékművének befejezését, megvalósítását Zala Györgyre bízták. Az Aradi Múzeumban őrzött vázlattevé allegóriái Zala keze nyomán kiteljesedtek, megteltek léttel, friss erővel. A szobor magva, alapszeméje a realiztikus elemek a vértanúk domborműves plakettjei az allegorikus főalakokkal, a talapzat csúcsára állított Hungária-val és a középső mező négy, szinte önálló kompozícióban megfogalmazott Harckészség, az Áldozatkészség, az Ébredő Szabadság és a Haldokló harcos szoborcsoportokkal vált teljessé. A francia minták, illetve az amerikai Szabadság-szobor előképe lebegtek az alkotó előtt a Hungária mintázása közben. A szobor fejére Szent Margit koronáját helyezte, támaszkodó bal kezébe Szent István kardját mintázta meg. Az emlékmű 1925-ben történt lebontását jó állapotban túlélte. Többszöri kísérlet után az Aradi Szabadság-szobor Egyesület következetes, okos érvelésével 2004. április 25-én a Tüzoltó téren a Megbékélési Parkban újraállították.¹³

1889-ben megbízták a Budavári Honvédelem megmintázásával. A tervet bemutatták a közönségnek is. A bevételt jótékony célra fordították. 1893. május 21-én, a szobor avatásán az ország legkülönbözőbb vidékéről érkezett 1800 öreg honvéd között ott voltak a vár bevételében kitűnt zalai zászlóalj túlélői is. Vöczköndy László a Zalamegye, 1893. május 14-i számában közzétett kérelemmel fordult a megyében volt 48-as honvédekhez: „Ezen nemzeti ünnepély fénye és a szabadság védelmében dicső halált szenvedett névtelen hősök iránti kegyelet óhajtanóvá teszi, hogy az emléküket szentelt szobor leleplezésénél a honvédelemben elvérzett hősökkel a hazáért együtt harcolt bajtársak minél nagyobb számban megjelenjenek ... Az eddig jelentkezett Bogyai Kálmán, Utasi János, Sípos Bálint, Bezerédy Elek bajtársak részére belépőjegyek iránt intézkedtem.”

Már készült Feszty Árpád Magyarok bejövetele körképe. Munkácsy Mihály Honfoglalása, de a városok, megyék történelmi képekre adott megbízásaikkal is köszöntötték a Millenniumot.¹⁴ Mesterünknek gyakran felrótták, hogy pályázat helyett 1894-ben – Schickedanz Albert építéssel – megbízták az Ezredéves emlék elkészítésével. Az idő szorításában erre nemcsak a beérő művészi rang jogosít-

¹¹ *Gerő Ödön*: Művészetről, művészekről. Bp., é. n. 3. kiadás 359 old.

¹² „Academie der bildenden Künste ehrenmünze der König L. Bayer” Oldalalébe vésve: Zala Györgynek. Magyar Nemzeti Múzeum éremtár

¹³ *Markó Béla*: „... sokszor sziszüphoszinak tűnő küzdelemével tényleg megszabadítottuk fogságából, és újból nyilvános térre helyezték ezt a remekművet, monumentális alkotást. Mégis abban bízom, hogy valójában fordítva van: nem mi szabadítottuk meg a szobrot, hanem ő szabadított meg minket. Azt remélem, hogy megszabadított a pesszimizmusunktól, a kishitűségunktől, attól a történelmi keserűségtől, hogy nekünk semmi sem sikerül. A Szabadság-szobor legnagyobb jótéteménye nem az lehet, hogy szépségét szabadon csodálhatjuk, és sugárzásából mi is erőt meríthetünk, hanem az, hogy megszabadít minket az örök kudarc-érzéstől. Erre a szabaddalra van szüksége az erdélyi magyarságnak! Szabadítsatok meg minket, ti gyönyörűséges szoboralakok, a hitelenségétől, a kételytől, mert ime, erre várunk mindannyian! Eddig is tudtuk, amit most már hiszünk is, hogy ez a Szobor útjelző és útmutató is: mutatja az utat az örök Európa felé.” *Kiszabadítottuk – Románia Magyar Demokrata Szövetsége*, 2004 (szerk. *Szepessy László*) 7. old.

¹⁴ „Nagykanizsa város a gyűlésterem számára a király, Deák Ferenc és Kossuth Lajos képeit kívánna megfestetni; tanácsot kér a Társulattól, hogy tekintve a célt, hogy ezáltal legmélyebb tiszteletünket és hódolatunkat kívánjuk szemmel láthatóan kifejezni, a képek mely időből, mely ruházatban, mely környezetben és állásban volnának legkifejezőbben megfestendők.”

hatta fel, hanem a műtermében foglalkoztatott, a tervezett monumentális program megvalósításába bevonható tehetséges szobrászok: Senyei Károly Szent Istvánt, II. Endrét Teles Ede Szent Lászlót és III. Károlyt Füredi Richárd Könyves Kálmánt és II. Lipótot Köllő Miklós IV. Bélát Kiss György Károly Róbertet Margó Ede I. Ferdinándot és Hunyadi Jánost mintázta meg.

„Magyarország ezeresztendős történetét gyúrja most Zala György bronzba, amely miatt itthon már annyi gáncs érte, amelynek pedig pusztán egyes részleteivel a világ minden részéből elhozta a legnagyobb művészeti kitüntetések, hírt és dicsőséget szerzett a magyar névnek... de ő rajongó szeretettel és lankadatlan energiával dolgozik tovább magasztos munkáján és bizva-bizik abban, hogy majd ha készen áll az emlék, megjön az igazának diadala... És mindazok biznak ebben, akiknek csak halvány sejtelmük van arról, mily óriási föladatot végez... Tulajdonképpen az emlék elkészítése egy jó emberöltőre való munka ... örök időkre készül, s ennek szobrai nem szabad és nem lehet a művészetben ideig-óráig uralkodó divat szerint megmintázni.”¹⁵

A Szilveszter pápa álmát megjelenítő Gábrriel arkangyal¹⁶, a vérszerződő Árpád fejedelem, Előd, Ond, Kond, Tas, Huba és Töhötöm vezérek lovas szobrai, a Háború bigája, a Béke szekere, a Munka és Jólét, a Tudás és Dicsőség allegorikus kettős szoborcsoportjai – a királyok galériájában pedig Nagy Lajos, Mátyás király, Mária Terézia és I. Ferenc József, illetve a szobrok alatt eredetileg megtekinthető tizennégy történelmi domború Zala György műve.¹⁷

Bízom benne, hogy három év múlva kész lesz a millenáris emlékmű, mint ahogyan bízom abban is, hogy lesz elegendő erőm többé soha, de soha el nem fogadni Magyarországon megbízást egy ilyen méretű műre – kesergett a megvalósítás nyomasztó tornyosuló terhei miatt a művész 1911-ben.

A történelem és a politika vihara nemcsak a hatalmas mű elhúzódo megvalósításába, hanem utóéletének drámai sorsába – vele együtt az alkotó életművének értékelésébe – is gyakran beleszólt. Infláció, anarchista rongálás, gáncsoskodás halasztotta 1929-re az avatást. A felületes méltatók emiatt anakronizmussal vádolják. Bombatalálat, az ötvenes években a Habsburgok iránt szított újabb ellenszenv is alakította (a ma látható) a főváros városképi arculatát meghatározó – a Múcsarnokkal és a Szépművészeti Múzeummal ékes Hősök tere – szobor-együttesét.

Zala György kiváló karakterérzéke, tökéletes fiziológiai és lélektani jellemzése figyelhető meg a Tanulmányfej és a Fájdalom című portréin. Megannyi kortárs íróról (Jókai Mór, Csiky Gergely, Csukássy József), művészekről (Ligeti Antal, Benczúr Gyula, Blaha Lujza, Gyenes László a színész¹⁸), a királyi párról készült arcképszoobrai vagy éppen egészalakos (Andrássy Gyula lovas-szobra, Erzsébet királyné Eskü-, újabban Döbrentei téri, Deák Ferenc szegedi¹⁹ emléke, a Millenniumi Emlékmű Mátyás király szobra) emlékművein.

Művészetéről azt vallotta, hogy szereti mindazt, ami klasszikus. „A klasszikus törekvéseknek vagyok híve... A reneszánszhoz érzem magam közelebb...” Ybl Ervin véleménye szerint Zala György szobrászatában az ünnepies felfogás gyakran megkapó igazsággal párosul, művészete közelebbi rokonságban van a francia, mint a német plasztikával. A Stefánia út sarkán felépített villája (Lechner Ödön), valamint érzékeny szépségű női portréi, leginkább pedig a Bayer-Krucsay síremléke vall a szecesszió mintázási és kompozíciós nyelvezetének egyéni hangvételű alkalmazására. A modern plasztika leegyszerűsítő tendenciáiról azt tartotta, hogy ő tudja, hogyan és mit lehet például az ő munkáin leegyszerűsíteni.

¹⁵ Lesskó János: Művészeink műtermükben Zala György. Vasárnapi Újság 1912. 59. évf. 25. sz. 507. old.

¹⁶ Az 1900-as világkiállítás a magyar művészet nagy sikerét hozta. Grand Prix-t kapott: Benczúr Gyula festő, Zala György Gábrriel arkangyal, Stróbl Alajos Anyánk című alkotása, Fadrusz János Mátyás király lovas-szobra; bútoraiért: Faragó József, a pavilon tervezéséért Bálint Zoltán és Jámor Lajos építésszek, a budai királyi várak építési terveiért: Hauszmann Alajos. Róna József szobrai és Csók István festményei aranyéremmel díjazták.

¹⁷ Nem valószínű, hogy a hátoldalra bevésse a királyok történetét: „... mert én a magyar nyelvet akarom köbe vézni, ahogy a rómaiak is a maguk nyelvét vették köbe. Örülünk, hogy végre európai formát kezd kapni nyelvünk, sok nyelvi géniuszunk folytán... Csak magyar felirat kerülhet a Millenniumi emlékre, amint-hogy minden szobromra feliratot fogok vézni és művésztársaimat is buzdítom erre. Hiszen a betűt dísznek is fel lehet használni, ennek segítségével az alkotó teljesebben megértheti gondolatát a szemlélővel és a köbévésített írás megmarad késői századoknak.”

¹⁸ Zala nevezetes alkotása az 1883-ban a Nemzeti Színházban bemutatott Ember tragédiája négy száz előadásának Lucifer szerepében örökítette meg.

¹⁹ Talapzatán a bevéséssel: „Amit erő és hatalom elvész, azt idő és kedvező szerencse ismét visszahozhatják, de miről a nemzet félve a szenvedésektől önmaga lemondott, annak visszaszerzése nehéz és mindig kétséges.” Deák Ferencz. *B. Gy.*: Deák Ferenc emlékezete. Egy ismeretlen Deák szobor. *Ars Hungarica* 2003. 1. sz. 63–72. old.

teni. Csakhogy kell, hogy annak a leegyszerűsítésnek is a tudás legyen az alapja, mert különben csak a tehetségtelenséget leplezné... Hadd forrjon a bor. Majd a jövő megmutatja mennyit értek!”

„Zala György és nagy kortársai ismertették meg alkotásaik nyomán a magyar művészetet Európával, s övéké az érdem, hogy nemcsak egy-egy név, de az egész nemzet művészete kapott helyet és rangot a nyugat képzőművészeti életében. Óriási ugrás volt ez. A félhomályból a napvilágra. És hódítás. Hódítása a magyar alkotó géniusznak. Felvonulhatni és bevonulhatni külföldre, kitűnő művészeknek, sokaknak, együtt, egyetemesen. És jelentkezni: ime Magyarország művészete! Ez az Európába való bevonulás a Zala Györgyöknek soha el nem múló érdeme.

Tisztelettel és hálával gondolunk Zala Györgyre.” – búcsúzott hetven éve Sidló Ferenc művésztrás Zala Györgytől.

Borbás György

Nyolcvanéves az Erdélyi Helikon

„... az erdélyi irodalmat én sohasem mint külön, «autonóm» kis literatúrát néztem és méltányoltam. Számomra ez az egységes magyar irodalom egy része volt.” (Babits Mihály)

Az 1920-as évek elején, derekán mind hangsúlyozottabb lett az az igény, miszerint szükséges lenne az erdélyi írókat tömörítő szervezet megalakítása. 1923-ban a Maros megyei Gernyeszegen, egy templomszentelés ünnepség alkalmával, amelyre gróf Teleki Domokos, a környék arisztokráciája mellett meghívta a marosvásárhelyi írókat, Berde Mária írónő felvetette az ötletet a grófnak, hogy itt kellene megalakítani, a keszthelyi Helikon mintájára, az Erdélyi Helikont. Teleki udvariasan, de elutasította az ötletet. Ezen a beszélgetésen jelen volt a fiatal Kemény János báró, aki nemrég örökölte meg a szomszédos Marosvécsen levő várkastélyt a hozzátartozó hatalmas erdőbirtokkal. Feltehetően ekkor fogant meg benne a gondolat: ő elvállalná ezt a szép feladatot, de akkor és ott még nem nyilatkozott. Két évvel később, 1925 tavaszán a marosvásárhelyi írók Szászrégenben vendégszerepeltek. Itt már megkérdezte Kemény az írónőt, elég idősnek tartaná-e őt ahhoz, hogy kezébe vegye a Gernyeszegen felvetett erdélyi Helikon ügyét? Pontosabb megállapodásra ezúttal sem jutottak, csak azt szögezték le, hogy Kemény báró megindítja a mozgalmat és nem lesz semmi másra tekintettel a Helikon megalakításában, mint arra, hogy a csoportosulásba minden komoly erdélyi író bekerüljön. Hogy ez mennyire sikerült Keménynek, csak néhány nevet említünk az első meghívottak közül: Áprily Lajos, gróf Bánffy Miklós, Berde Mária, Gulácsy Irén, Hunyady Sándor, Kós Károly, Kuncz Aladár, Makkai Sándor, Molter Károly, Nyíró József, Reményik Sándor, Szentmihályiné Szabó Mária, Tamási Áron, Tompa László. Végre 1926 júliusában került sor az első marosvécsi (alakuló) Helikon-találkozóra, és kezdte el működését az a szabad írói munkaközösség, amely „... a romániai magyar írók legszámottevőbb és legjelentősebb irodalmi csoportosulása volt a két világháború közötti időszakban”.

Az első találkozó tizenkilenc résztvevője egy hét pontból álló határozatot fogadott el, amely az évek folyamán vörös szálként húzódott végig egész tevékenységükön és jelentette azokat az eszméket, amit követni és megvalósítani kívántak. A harmadik számú határozat kimondta: „A Helikon résztvevői megállapodnak abban, hogy szükség van az erdélyi írók tulajdon könyvkiadó vállalkozásának és folyóiratának megteremtésére. (...) A tervezett folyóirat főszerkesztőjének Bánffy Miklós gróft, felelős szerkesztőjének Áprily Lajost jelölték ki. A határozat nem volt azonnal megvalósítható. Áprily még a következő évi összejevetelen is csak arról számol be, hogy bár a folyóiratra égetően szükség van, de anyagiak hiányában a megjelenése késik. Véleménye szerint egy havonta egyszer megjelenő erdélyi irodalmi gerincű folyóiratra lenne szükség. A megvalósításra csak a következő, 1928-as év májusában került sor.

1928. március elején, a már kinevezett szerkesztő, Áprily Lajos örömmel újságolja Molter Károly barátjának: „... értesítelek a Szépművészeti Céh Igazgatóságának arról a határozatáról, hogy a Helikon régióta tervezett folyóiratát 1928 májusában ERDÉLYI HELIKON néven megindítjuk. Azzal a reménységgel fogtunk hozzá a megszervezéshez, hogy az új folyóirat az erdélyi magyar írásművészet legjobb értékeinek gyűjtőhelye s a helikoni munkaközösség erőtlen életmegnyilvánulása lesz.”

És végre, 1928. május 29-én megjelent az *Erdélyi Helikon* első száma, a helikoni munkaközösség folyóirata, mely a két világháború közötti romániai magyar irodalom legrangosabb folyóirata lett. Kolozsváron jelent meg havonta, 80–100 oldal terjedelemben, az utolsó szám 1944 szeptemberében látott napvilágot. Amíg főszerkesztője végig *Bánffy Miklós* maradt, addig a tényleges szerkesztők névsorát Áprily nyitja meg, de Magyarországra való távozása után, 1929 szeptemberétől *Kuncz Aladár* lesz a szerkesztő az 1931. szeptemberi számig, tőle veszi át rövid időre *Lakatos Imre* (1932. január), végül a lap megszűnéséig *Kós Károly* és *Kovács László* végzik ezt a munkát.

Az Erdélyi Helikon programját Áprily Lajos fogalmazta meg: „... erdélyisége világfigyelő tétő, nem szemhatárszűkítő provincializmus... Várja a források friss erejét, de a távoli torkolatok is fellüktetnek benne.”

Munkatársa lett nemcsak Erdély minden számottevő írója, köztük a fiatalok – Tamási Áron, Dsida Jenő, később innen indult Jékely Zoltán, Kiss Jenő, Szemlér Ferenc. A szerkesztőség magyarországi íróktól is kért, és kapott, anyagokat, elsősorban a Nyugat jeleseit említhetjük: Babits Mihályt, Kosztolányit, az esszéíró Németh Lászlót vagy a fiatal József Attilát, akikkel szoros kapcsolat alakult ki.

Az Erdélyi Helikon első számának megjelenése után többen is azonnal reagáltak és küldték el méltatásukat Áprilynak. Molter Károly a megjelenést követő pár napon belül írja: „Kedves Lajos, először is őszinte örömmel fejezem ki a szép Erdélyi Helikonért. Valóban szájunk ize szerint való és Erdélyt reprezentáló kiadás ez a lap”. Pár sorral odébb így folytatja: „Azt hiszem, az Erdélyi Helikon osztatlan elismerést fog szerezni az erdélyi irodalomnak, akkora ízlés és olyan finom művészi szempontok hozzák össze az Erdélyből kitermelhető legjobbat. Nálunk a városban nagyon tetszik!”

Pár nap múlva már Pintér Jenő, a kiváló budapesti irodalomtörténész méltatását olvashatjuk Áprilyhoz írt leveléből: „Igen Tisztelt Kedves Barátom! Megkaptam Erdélyi Helikonotok első füzetét. A folyóirat kiállítása igen tetszetős, tartalma értékes. Csak a fordítás maradhatott volna el belőle, erre nincs szükség akkor, amikor annyi magyar munka hever kéziratban. (...) Helyeslem azt is, hogy lehetőleg csak erdélyi íróktól hoztatok közleményeket. Ismerem az ellenérveket is erre a főfölgásra, de mégiscsak az a helyes, ha erdélyi író szólal meg egy erdélyi folyóiratban. (...)”

A levéllel egyszerre érkezik az erdélyi szász írók egyik rangos képviselőjének, Heinrich Zillichnek a méltatása: „Igen tisztelt szerkesztő úr, éppen most kaptam meg folyóirata első számát, és sietek, hogy tartalmához szívből gratuláljak. Az ön szeme előtt lebegő feladatkör nagysága szépen mutatkozik már az első lapszámban. Valóban örülnék, ha folyóirata a magyar irodalomban kitöltené azt az űrt, amely néhány más, értékes lap ellenére észlelhető volt. Ezen azt értem, hogy olyan folyóirat lesz, amely nem csupán gyűjtőhely, hanem mindig magas szinten mozgó, tevékeny irányító is. (...)”

Érdeemes felütni a harmadik helikoni találkozó (Marosvécs, 1928. július 5–7.) jegyzőkönyvét, melyből megtudjuk, hogy már az első nap délelőttjén fő napirendi pontként az elnöklő Bánffy Miklós gróf felkéri Kós Károlyt és Áprily Lajost, hogy számoljanak be az Erdélyi Szépművés Céh, és az Erdélyi Helikon szerkesztési munkájáról. Az elhangzottak után kialakult vitából kitűnt, hogy az írók felelősségtudattal kezelik, és szívügyüknek tekintik a lap sorsát, és színvonalának emelését. Végezetül határozat született, hogy egy bizottság dolgozzon ki konkrét programot a folyóirat számára.

A Helikon folyóirat programja:

1. Javasoljuk, hogy folyóiratunk a magyarországi magyar irodalommal való kapcsolataira, illetve orientációjára nézve: a. a jelenlegi élő magyar irodalom termékeit és életét szélsőségektől mentes magyarországi kritikai íróval ismertesse (jelenleg Németh László); b. a maradandó értékű magyar irodalmi kincseknek az erdélyi magyarság köztudatában való megtartására modern átértékelésben, de a tradíció tiszteletbentartásával esszéket fogunk közölni, olyan formában, hogy a közönség kedvet kapjon a művek olvasásához.

2. A szász irodalommal való kapcsolatot továbbra is fenntartani javasoljuk, s a szerkesztő annak figyelemmel tartására és ismertetésére Molter Károlyt kérte fel. Természetesen német írók bevonására is törekedni kell.

3. A román irodalommal is fenn kell tartani a folyóirat által megkezdett kapcsolatot, és pedig lehetőleg magyar író által kell kritikailag figyelemmel kíséretetni és objektíve ismertetni a román műveket, a román irodalomnak, a sajtónak a magyar irodalmat illető állásfoglalását, és kritikailag őrizni ellen és viszonozva; különös figyelemmel kell kíséretünk az erdélyi szellem megnyilvánulását a román irodalmi termékekben és mozgalmakban.

Áprily Lajos, 1926

Forrás: www.kemenyinfo.hu

Bánffy (Kishán) Miklós, 1926

4. Bizottságunk javasolja, hogy a folyóirat gerincét továbbra is a szépirodalom alkossa. Emellett fenn kell tartani és gazdagítani a történelmi rovatot (Régi Erdély) úgy magyarországi írók (Szekfű, Lukinich, Hóman), mint erdélyiek (Bíró Vencel, Gyallay Domokos, Antal Áron) bevonásával. Kívánatos, hogy a folyóirat időnként értékes világpolitikai, szociális tanulmányokat is hozzon.

5. A fiatal írógeneráció nevelése és megnyerése érdekében keressék fel Szentimrei Jenőt továbbra is, hogy kísérelje figyelemmel az ifjú írók munkáját, és a folyóirat munkájába való bekapcsolásukban legyen a szerkesztő segítségére. Felemlítjük Dsida Jenő, Ormos Iván, Filep Andor nevét.

6. A szemlerovat érdekében javasoljuk, hogy az írók a honorárium mellett kapják meg azokat a könyveket is a honorárium kiegészítéseként, amelyeket ismertetnek.

Mikor 1929 nyarán Áprily Budapestre költözik és Kuncz veszi át a szerkesztést, az Ellenzék jól fizető szerkesztőségét kell otthagynia, mégis szívesen vállalja az áldozatot. Bánffy később így mondja el ennek történetét: „Hosszan, kissé elfogódva, kissé szégyenkezve adtam elő kérésemet. Most is látom, ahogy itt ül, a kanapén velem szemben. Szótlatlan Hallgatja, csak nagy, okos szeméi csillogtak a sötétedő estében. Mikor befejeztem, könnyed mosollyal kérdezte: – Ez tehát olyan prófétai munka? – Valóban az – feleltem. Akkor vállalom. – És rögtön rátért póz nélkül, frázis nélkül a programra, tervekre, elgondolásokra, hogy szó ne essék arról az áldozatról, amit ő hozott.”

1929 nyarán Kuncz folytatni igyekezett azt a baráti kapcsolatot, ami az Ellenzék irodalmi mellékletének szerkesztésekor alakított ki Babits Mihállyal. Július 31-én hozzá írt levelében jelzi: „Augusztustól kezdve átvesszem az Erdélyi Helikon szerkesztését, s röviden szólva azt szeretném, hogy ezt a folyóiratot tekintsd teljesen a Magadénak. Egy olyan folyóiratnak, amely minden tekintetben rendelkezésre áll s amelyben mindenről legfelsőbb meggyőződésed szerint írhatasz.” A köztük levő baráti kapcsolat Kuncz haláláig fennmaradt. E biztatásra Babits, ahol csak tehetette, kiállt az erdélyi irodalom ügye mellett. Egy írásában így fogalmaz: „Magam is egy kicsit erdélyinek érzem magamat. A transzilván színek kitörölhetetlenek lelkemből s könyveimből. Minden ami erdélyi, érdekel és izgat. Az új erdélyi irodalomhoz sok személyes emlék köt: számos íróját szeretem- és nagyra becsülöm. Emlékszem Reményik első verseire (...) Emlékszem az elragadtatásra, amivel a Fekete Kolostort olvastam, én írtam róla az első cikket a helikonban; szegény Dadi még olvasta korrektrúrában a halálos ágyán, s örült neki... Emlékszem az öröme, amikor Tamási Áront megismertem és sikerült utjait egyengetnem.” Kuncz Aladár hálásan köszöni Babitsnak, hogy elvállalta egy, az egyetemes irodalmi programcikk megírását a lap 1930. januári számába (Európaiság és regionalizmus címen jelent meg). A szerző meg-

fogalmazásában: "Az első cikk amit az erdélyi irodalomról (ezt is épp a Helikonban) írtam, a regionalizmus túlzásaitól és veszélyeitől óvott.

Kuncz másik magyarországi író barátja *Kosztolányi Dezső*. Természetes, hogy azonnal felvette a kapcsolatot vele és emlékeztette hogy annak idején írásaival volt szíves támogatni. Ezt kéri most is tőle. Kosztolányinak az évek folyamán hét verse, 17 versfordítása és három cikke jelent meg.

Az Erdélyi Helikon magyarországi kapcsolataival foglalkozó írást Babits szavaival zárom: „Magyar irodalom csak egy van, egyetlen föld, melynek termő talaja a magyar nyelv. Ebből a talajból hajtottak ki az erdélyi magyar írások és a magyarországiak egyformán.”

Adamovits Sándor

Hetven éve alapították a MAORT-ot

Az előkészületek

A Magyar–Amerikai Olajipari Részvénytársaság, a MAORT 1938. július 15-én alakult az 1937-ben és utána felfedezett dunántúli kőolaj- és földgázmezők termeltetésére, továbbá újabb lelőhelyek felkutatására. Jól működő szervezetével, kiemelkedő teljesítményével, egyre növekvő alaptőkéjével és nyereségével már 1941-re az ország egyik legnagyobb vállalatává vált. 1949-ig – államosításáig – Magyarország egyetlen jelentős kőolajtermelő vállalata volt.

A történelmi Magyarország területén számos helyen ismertek szénhidrogént, de a trianoni békeszerződés által megállapított országhatárokon belül nem maradtak olyan területek, melyek érdemleges szénhidrogén-termeléssel bíztattak volna. Elégséges tőke és korszerű technika hiányában megoldást csak abban láttak, hogy felkészült külföldi vállalkozásokra bízzák a kutatásokat. A kutatások az 1920-as években azonban eredménytelenek maradtak.

Az 1932. év elején kezdtek tárgyalásokat a Pénzügyminisztériumban az Egyesült Államokban 1931-ben alapított European Gas and Electric Company (EUROGASCO) képviselői, hogy Magyarország területén kőolaj és földgáz kutatására, kitermelésére koncessziót szerezzenek. Első lépésként 1933. június 8-án *Egyezmény*-t és *Szerződés*-t írtak alá, ezek szerint a szénhidrogén-kutatási és -bányászati jogot a Dunántúl egész területén az EUROGASCO-ra ruházták át. Az EUROGASCO tudományosan megalapozott módszerekkel és a kor technikai színvonalán álló eszközökkel kezdte meg a kutatásokat. 1933 szeptemberétől részletes felszíni geológiai kutatásokat folytattak, majd októberben elkezdődtek a koncesszió egész területén a geofizikai vizsgálatok is.

A kutatófúrási munkálatok a Kisalföld peremén, Mihályi község határában 1934. november 21-én kezdődtek meg. A Mihályi-1. jelű fúrásban szénhidrogéneket csak nyomokban találtak, ellenben a kútból tiszta szén-dioxid gáz tört fel. A második és harmadik kutatófúrás (Görgeteg, Inke) sem tárt fel kitermelésre alkalmas szénhidrogéneket. A geológusok azonban biztosra vették, hogy a Zala megyei Budafapuszta környékén érdemes még próbálkozni. A budafapusztai első (B-1. jelű) kutat 1936. július 13. és 1936. december 2. között fúrták, a termelés 1937. február 9-én indult meg. Az innen termelt gázt használták fel a 2. és a 3. fúrás gőzkazánjainak fűtéséhez.

A biztató eredmények alapján 1937. április 14-én megkezdték a budafapusztai 2. számú fúrást, melynek munkálatai szeptember 29-én fejeződtek be. A termelés kezdetekor (november 21.) 10 mm-es fűvőkán keresztül a kút napi 10 300 m³ gázt és 62-65 m³ jó minőségű olajat adott. Magyarországon ettől az időponttól számíthatjuk az ipari méretű olajtermelés kezdetét. 1937 végéig a termelésre kiépített három kútból összesen 1360 tonna olajat termeltek, s a kutatásokba 1937. december 10-ig összesen 806 300 dollárt fektetettek.

A MAORT működése

Úgy az EUROGASCO képviselői, mint az iparügyi miniszter elérkezettnek látták az időt a „Szerződés”-ben jelzett, Magyarországon bejegyzett részvénytársaság alapítására. Ennek érdekében 1938. június 24-én egy „Pótszerződés”-t kötöttek, s az július 6-án az Országgyűlés jóváhagyásával életbe lépett. Kikötötték, hogy a termelt olaj 15%-át, a földgáz 12%-át, a gázolin 15%-át köteles a társaság az államnak természetben vagy készpénzben átadni. A részvénytársaság alaptőkét – az eredeti összeget az

állam kívánsága szerint növelve – 14 357 000 pengőben állapították meg. Az alakuló részvénytársaság fő feladatának az olajtermelést határozták meg, de köteleességévé tették, hogy folytassa a kutatásokat is. A megismert olajterületeken a termelő fúrások számát addig kell gyarapítani, amíg az gazdaságos. Az 1911. évi VI t.c. alapján jogot kapott a kőolaj és a földgáz, valamint a belőlük előállított termékek termelése mellett felhasználásukra, értékesítésükre, exportálásukra, építkezések végzésére, csővezetékek, ásványolajfinomítók építésére is.

Az új részvénytársaság alapszabályát 1938. június 28-án terjesztették be jóváhagyásra az iparügyi miniszterhez. A benyújtott alapszabály-tervezetet az iparügyi miniszter július 7-én hagyta jóvá. A „Pót-szerződés” értelmében így 1938. július 15-én megalakulhatott a Magyar Amerikai Olajipari Részvénytársaság (MAORT), melyet a budapesti törvényszék 1938. július 18-án jegyzett be a magyarországi társaságok jegyzékébe. A MAORT részvénytőkéjének több mint 90%-a, később összessége, a Standard Oil Co. of New Jersey tulajdonában volt.

A MAORT működésének szervezeti keretei megalakulása után nem egyszerre, hanem folyamatosan épültek ki, de 1941 végére, 1942 elejére alapjaiban körvonalazódtak. A vállalat szervezetének kialakításához mintául szolgáltak a Standard Oil Company of New Jersey Amerikában működő, az olajipar minden ágát felölelő leányvállalatai, szervezeti egységei.

A MAORT központi igazgatósága és osztályai Budapesten, a Gresham-palotában székelték. Az olajvidék ügyeinek operatív irányítására, a termelés kezdeteitől működő bázakerettyei iroda után, 1938-ban létrehozták a nagykanizsai kerületi irodát. Ez lett a termelés közvetlen irányítója.

A Budafapuszta-2. fúrás befejezése után termelésbe állított budafapusztai olajmezőn Bázakerettye központtal alakult ki a MAORT első olajtermelő üzeme. A Lovászi-1. kút 1940. december 1-jén adta az első liter barnásszöld színű, a kerettyeinél nagyobb benzintartamú kőolajat. Az üzem kiépítése itt 1941-ben kezdődött el. A hahóti kőolajmező felfedezése után, 1943-ban kezdte működését a harmadik, a pusztaszentlászlói üzem. Erre az időpontra már a Lovászi-Bázakerettye-Újudvar-Budapest kőolaj-távvezeték is üzemelt szerveződött, 1944-ben kialakult Nagykanizsán a MAORT központi javító műhelye, a „Vasvázas”.

A MAORT tevékenységének első szakasza (1938. július 18. – 1941. december 20.) a hazai és nemzetközi élet forrongásainak közepette, a körülményekhez képest szinte zavartalanul fejlődött. Miközben Európa sorsát a háborús erők határozták meg, a MAORT vezetői a vállalat ügyeivel törődtek. A nemzetközi és hazai politikai helyzet hatásai alól azonban a MAORT sem vonhatta ki magát teljesen.

Magyarország lényegében a MAORT termelésének köszönhetően érdemelte ki a „kőolajtermelő ország” rangot, bár az 1942-ben ismert kőolajkészletei a világ akkor ismert kőolajvagyonának mindössze 0,02%-át tették ki. Ennél jelentősebb az a szerep, amit az ország gazdaságában betöltött: a vállalat 1940. évi kőolajtermelése már 100%-ban fedezte az ország szükségleteit. 1943. évi, kiemelkedő termelésével elérte az ország szénbányászata termelési értékének felét, s a két legnagyobb szénbányászati vállalat, a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. és a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. között foglalt helyet. A részvénytőke nagyságát tekintve a MAORT ugyanezen viszonylatban a harmadik helyen állt. Hasonló képet látunk, ha a nagy múltú kőolajfinomító-iparhoz viszonyítunk: 1941. december 31-i állapot szerint a MAORT részvénytőkéje meghaladta az összes finomító vállalatba (13) együttesen fektetett részvénytőkét, 1941. évi nyeresége több mint ötszöröse volt a finomítók ugyanezen évi összesített nyereségének.

Az EUROGASCO magyarországi tevékenysége megkezdésének időszakában a magyar társadalom súlyos esztendőket élt át. A nyugati ország-rész több vidékét is nagyfokú munkanélküliség jellemezte. Zala megye az 1930-as években az ország gazdaságilag egyik legelmaradottabb területének számított. A zalai eredményes kutatások nyomán meginduló termelés azt is eredményezte, hogy a munkások többsége a zalai falvak lakói közül került ki. A munkások és tisztviselők száma a kutatások és a termelés előrehaladtával növekedett: 1938: 84 mérnök és tisztviselő, 513 munkás; 1941: 295 tisztviselő, 2366 munkás; 1943 tavaszán: 520 mérnök és tisztviselő és 3474 munkás.

A Budafapuszta-2. sz. fúrásból feltörő olaj
1937. november 21-én

Az első, magyar olajat szállító vonat feldíszített tartálykocsija az ortaházi vasútállomáson (1937. december 16.)

A MAORT tisztviselőinek és munkásainak bére a kezdetektől meghaladta az ipari átlagot. Különösen feltűnő ez a munkások különböző kategóriáinál. Már 1935 októberében a görgetegi fűrésznál – 8 órás napi munkaidőben – dolgozó munkások naponta 7 pengőt kerestek. Ez meghaladta nemcsak a föld alatt dolgozó vajúrók, hanem az ipari előmunkások keresetét is. 1937 szeptemberében a budafapusztai fűrőmunkások műszakbére már 7,63 pengő, az összes munkás átlagos műszakkeresete 7,29 pengő volt. A bérek 1945-ig folyamatosan emelkedtek, mindvégig felette maradtak az ipari átlagnak.

A MAORT vállalati szociális politikája az 1940-es években bontakozott ki. *Amíg a kutatások nem igazolták kellően a termelés hosszabb időre jövedelmező voltát, nagyobb szociális, kulturális, kommunális beruházásokba nem kezdtek.* Az 1939. évi jelentősebb nyereségre alapozva a szükséges mérnök- és tisztviselőlakások, az üzemi iroda és más kisebb üzemi épületek készültek el. A munkások számára először fabarakkok készültek, de 1942-től már két-, sőt hámoszobás munkáslakások épültek Bázakerettyén, Lovászipan, Nagykanizsán. Folytatódott a mérnök- és tisztviselőlakások 1938-ban elkezdett építése is, melyekből 1944-re igényes lakótelepek alakultak ki. Az 1941. évi nyereségből megnövelték a *vállalati nyugdíjpénztár* alaptőkéjét is, továbbá 500 000 pengős *jóléti alapot* hoztak létre. Az 1940. és 1944. közötti időszakban Bázakerettyén és Lovászipan a dolgozók gyermekei számára *iskola is épült*. Bázakerettyén a vállalat támogatásával megalakult a MAORT Munkásotthon, Kultur- és Önsegélyező Egyesület, mely birtokba vehette az egyedi terv alapján 1941-ben elkészült Munkásotthont. A nagyobb üzemi központokban *uszodát, sportlétesítményeket* adtak át, munkásétkezdéket, munkásfürdőket létesítettek. Rendszeressé tették az orvosi, munkaalkalmassági vizsgálatokat. 1943-ban megkezdte működését a Tisztviselői Betegsegélyező Alap is.

A második világháború kitörése utáni időszakban a nyugodt üzletmenet folytatása egyre több nehézséggel járt, ami a vállalat tevékenységében is ellentmondásokat szült. Ezek nagyrészt abból fakadtak, hogy az olajmezőket és az amerikai vagyont védeni akarták a német befolyástól, de nem szándékoztak elszalasztani a háborús helyzetből adódó nagyobb értékesítési lehetőségeket sem.

1941. december 13-án Magyarország hadat üzent az Egyesült Államoknak, tehát a MAORT, mint amerikai tulajdonban lévő vállalat ettől kezdődően ellenséges területen működött. Az iparügyi minisz-

ter 1941. december 20-án kelt rendeletével a MAORT kincstári használatbavételét rendelte el. A vállalat amerikai állampolgárságú vezetői és alkalmazottai elhagyták az országot. A MAORT kincstári használatbavétele a tulajdoni viszonyokat nem érintette, mindössze azt jelentette, hogy a MAORT működését szüneteltették, s az üzemek működtetésére új céget hoztak létre, amit *Maort Üzemek a M. Kir. Kincstár Használatában* név alatt jegyezték be. Így tehát egyidejűleg két cég létezett egymás mellett, s ez bonyolult, itt-ott kibogozhatatlannak tűnő viszonyokat okozott.

Amikor a kincstár használatba vette a MAORT üzemeit, az állam fő törekvése az volt, hogy a kőolajtermelést növeljék. Az 1942-ben fűrt 59 kút termelésbe állításával elérték a 665 000 tonna kőolajtermelést, amit 1943-ban (újabb 60 kút fűrásával) sikerült 837 710 tonnára emelni. Ez az eredmény azonban – egyes későbbi véleményekkel szemben – nem rablógazdálkodásból, hanem elsősorban újabb kőolajmezők feltárásából és termelésbe állításából származott. Az 1944. évi csökkenő termelés (809 969 tonna) részben a háborús nehézségeket jelzi, részben pedig azt mutatja, hogy a budafapusztai olajmező hozama már természetes módon csökkenni kezdett.

Az üzemek termelése csak közvetlen a front érkezése előtt, 1945 március utolsó napjain állt le. Az utolsó olajszállítmány Újudvarról március 29-én indult útnak Németországba. Az olajtermelő mezők berendezéseiben az április első napjaiban átvonuló front és a bombázások jelentős, de nem helyrehozhatatlan károkat okoztak, bár több termelő kút, számos üzemi- és lakóépület, szállító csővezeték valamint a gázolintelep megsérült.

A leépítés

A MAORT-üzemek 1945 közepén lényegében ugyanazokkal a problémákkal küzdöttek, mint más hazai ipari és bányászati üzemek. A termelést gátolta a felszerelés-, anyag-, áru- és élelmiszerhiány, a gyorsuló ütemű infláció. Az egyik legnagyobb gondot az alkalmazottak élet- és munkafeltételeinek fenntartása okozta. 1945 júliusban 3600 alkalmazottat foglalkoztatott a vállalat. A munkások száma még 1945-ben 3860-ra, a tisztviselők 467-re emelkedett, 1946-ban 4550, 1947-ben 3879, 1948-ban 3835 fő volt a vállalat összlétszáma.

Az olajtermelést 1945. április 10-én indították meg ismét, de a MAORT vezetői 1945. év végéig teljes mértékben ki voltak zárva az irányításból, önálló döntéseket nem hozhattak. A termelésre vonatkozó utasításokat közvetlen az orosz katonai parancsnokoktól kapták, parancs formájában. Ily módon az olajmezők termelése jelentősen meghaladta a megengedhető mértéket. A szakemberek szakmai meggyőződése, a természettudományos érvek nem kaphattak szerepet, hiába figyelmeztettek az erőltetett termelés veszélyeire, a figyelmeztetések süket fülekre találtak. S ha valaki meg is hallgatta volna, akkor sem változathatott jelentősen a helyzetben. A jóvátétel és az 1945. augusztus 27-én aláírt, az ország teherbíró képességét figyelmen kívül hagyó, és a háború végén kialakult nagyhatalmi kényszert tükröző „szovjet–magyar gazdasági egyezmény” – majd az ennek nyomán később megszülető többi szerződés – olyan szállítási kötelezettségeket tartalmazott, hogy 1945 szeptember–december hónapokban összes kőolajtermelésünk 77,8 %-a kivitelre került. Ez a helyzet még 1948-ban is hasonló volt.

Az amerikai részvényesek vállalat feletti rendelkezési jogának helyreállításához előbb meg kellett szüntetni a MAORT kincstári használatba vételét. Ez – bár a fegyverszüneti egyezmény valamint az iparügyi miniszter rendelete értelmében ennek már január 20-ával meg kellett volna történnie – formálisan csak 1945. november 24-én valósulhatott meg.

A MAORT jogi helyzetének rendezése, azaz a kincstári használatbavétel megszüntetése után még több nyitott kérdés maradt. Ezért az 1946. és 1947. évek a jogtalan beavatkozás, az irreális termelési előírások ellen tiltakozó MAORT-vezetés és a kőolajtermelés állami irányítói közti állandó vitákkal teltek.

A MAORT szakemberei követelték a károkat okozó, túlfokozott olajtermelés normális mértékűre és üteműre csökkentését, kérték az olaj árának emelését, valamint az alapszerződésekben lefektetett exportjog visszaállítását. A termelés növelését csak új olajmező felfedezése esetére ígérhették. Ehhez, valamint a berendezések felújításához azonban pénz kellett volna, de a korábban tőkeerős cég a gazdasági ellehetetlenüléshez járt közel. A megkötött és teljesíthetetlen állami szerződések végül is a MAORT ellen fordultak: az exportügyleteket bonyolító szovjet társaságok a MAORT-ot vádolták a késedelmes szállításokért, panaszt téve ellene az iparügy irányítóinál.

Az elgyötört olajmezők termelése folyamatosan csökkent, s bár ennek természetes okai voltak, 1947 tavaszától állami ellenőrök egész hadát küldték ki a MAORT-hoz, megvizsgálódó, hogy eleget tesz-e kötelezettségeinek. A kirendelt ellenőrök – kevés kivétellel – a hibákat keresték, a szándékos termelés-

csökkentés tényét igyekeztek bizonyítani. Az 1947-ben zajló ellenőrzés ennek ellenére hivatalosan azal az eredménnyel zárult, hogy szabotázsra, kártevésre utaló nyomot nem sikerült találni.

A háttérben már 1946 nyarától – az ásványolajgazdálkodás miniszteri biztosa, Gombosi Zoltán karmesterségével – folyt a „bizonyítékok” gyűjtése arra vonatkozóan, hogy a MAORT szabotál. 1948 májusától a MAORT-hoz kinevezett állami ellenőr, Székely Pál gyűjtötte a MAORT vezetői elleni terhelő adatokat. Adatgyűjtésük irányát és célját meghatározta az az előfeltevés, hogy a termelés csökkenése szándékos kártevés következménye, melynek politikai okai vannak. A MAORT nem más, mint az amerikai imperializmus magyarországi ügynöksége, annak vezetői, mérnökei az amerikai imperialista érdekek „zsoldosai”.

A koncepció felszámolás

A MAORT-per konkrét eseményei 1948. augusztus 12-én dr. Papp Simon nyugalmazott vezérigazgató, egyetemi tanár, akadémikus letartóztatásával kezdődtek. A következő napokban a letartóztatások folytatódtak. Az Andrássy út 60-ba vitték Ábel Bódogot, a beszerzési osztály nyugalmazott vezetőjét, Binder Béla bányamérnököt, a termelési osztály vezetőjét, Barnabás Kálmán főgeológust, Pözel István ügyvédet és Derék Lajosnét, Paul Ruedemann titkárját. Paul Ruedemann és Georg Bannantine amerikai állampolgárok szeptember 18-án tartóztatták le. A letartóztatottak kihallgatása után Derék Lajosnét szabadon bocsátották, Pözel Istvánt internálták. Az amerikai állampolgárok csak kihallgatást, beismerő vallomás aláírására kényszerítették, majd kiutasították az országból.

A letartóztatott vezetők „bűneit” először az 1948 szeptemberében kiadott ún. „Szürke könyv” – teljes címen: A Magyar Belügyminisztérium közlése a MAORT-szabotázs ügyéről – közzölte részletesen. A propagandacélok szolgáló kiadvány a későbbiekben a vádirat összeállításához alapvető forrásmunkává vált. A vádirat novemberre készült el. Tények rangjára emelt feltételezésekből, ellenőri jelentések valóságos összefüggéseiből kiragadott részleteiből, hamis tanúvallomásokból, „beismerő vallomásokból”, felkért „szakértők” által szolgáltatott valótlan adatokból és megállapításokból állt össze.

A MAORT-per tárgyalása 1948. november 26-án kezdődött. A tárgyalás előkészítése során nemcsak a vádlottakat igyekeztek meggyőzni, hanem a tanúkat is. Minden bizonyítékot, amely a vádak ellen szólhatott volna, az ÁVH megkísérelt eltüntetni.

A MAORT ügyét a Budapesti Népbíróság különtanácsa tárgyalta Olti Vilmos népbíró elnöklétével. Az ítéleteket december 9-én hirdették ki. A demokratikus államrend megdöntésére irányuló bűncselekményért Papp Simont halálra, Ábel Bódogot 15 év fegyházra, Binder Bélát 4 év börtönbüntetésre ítélték, míg Barnabás Kálmánt felmentették. A védőügyvédek semmisségi panasszal éltek.

Az ügyet másodfokon 1949. január 20-án a Népbíróságok Országos Tanácsa tárgyalta, Jankó Péter elnöklétével. Itt megismételték az erősen átpolitizált vádakot, de néhány enyhítő körülményt figyelembe véve, módosították az ítéleteket: Papp Simon halálbüntetését életfogytiglani, Ábel Bódog büntetését 10 évi fegyházra mérsékeltek, Binder Bélánál eltekintettek a vagyonelkobzásra és egyéb joghátrányokra vonatkozó kitételekről, Barnabás Kálmán felmentésével a bíróság egyetértett.

Az egész eljárásból kitűnik, hogy nem a vádlottak megbüntetése volt a cél, hiszen ártatlanok voltak, hanem az, hogy ország-világ előtt igazolhassák a MAORT állami kezelésbe vételének jogosságát, s azt, hogy Magyarország a jövételi és nemzetközi gazdasági szerződésekből fakadó exportkötelezettségének a szabotázs miatt nem tud eleget tenni. A per politikai propaganda célokat is szolgált. Rendezői hangsúlyozták az amerikai imperializmus ártó szándékát, a belső ellenség jelenlétét, az éberség szükségességét.

A szabotázsra való hivatkozással a MAORT-ot és a MAORT Gázértékesítő Rt.-t 1948. szeptember 24-én állami kezelésbe vették. A MAORT állami kezelését 1949. december 31-ével megszüntették, ugyanakkor az 1949. évi 20. törvényerejű rendelettel állami tulajdonba vették. Korábban – 1948 előtt – jól működő szervezetét felszámolták, öt nemzeti vállalatot hoztak létre belőle.

Srágli Lajos

A negyvenéves Göcseji Falumúzeum

A 2008-ban 40. születésnapját ünneplő Göcseji Falumúzeum létrejötté része egy a XIX. század óta tartó, sőt napjainkban egyre erősödő folyamatnak. Az ember életmódja és a hozzá tartozó tárgyak egyre gyorsabban változnak, avulnak el és tűnnek a múlt ködébe, az egymást követő nemzedékek pedig szinte kétségbeesetten próbálják összegyűjteni, megmenteni és utódaiknak megmutatni azokat helyeket, dolgokat, tevékenységeket, technikákat – a „hagyományt” –, ami nekik gazdagságot, lehetőségeket, életményt, egyszerűen az életet jelentette. A hagyományos azonban egyre inkább magyarázatra szorul. Már nem elegendő jelzésszerűen, az említés szintjén érinteni a régi idők jelenségeit, a ma embere már túlságosan eltávolodott tőlük. Szüksége van az értelmezésre, a tárgyak egykori környezetükbe helyezésére, készítésük, használatuk bemutatására. Így váltak a múzeumok, s köztük különösképpen a szabadtéri múzeumok a különlegesen szép és értékes tárgyak gyűjteményéből a hétköznapi élet tárlatává, manapság pedig ugyanezen ok miatt igyekeznek az „átélhető múlt” helyszíneivé válni.

Magyarországon a külföldi példák és a világkiállítások tapasztalatai nyomán az Ezredéves Országos Kiállítás néprajzi faluja volt az első kísérlet a népi lakás- és tárgykultúra saját kontextusában való bemutatására. Bár a nagyszabású terv csak részben valósult meg, a kísérlet sikeresnek volt tekinthető, és nem a néprajztudósok szándékain múlott, hogy a szabadtéri múzeumok létrehozása hazánkban csak mintegy hét évtized elmúltával, az 1960-as években került napirendre. Ekkorra azonban mind a törvényi, mind a tudományos alapok¹ megteremtődtek, és megszületett a politikai elhatározás is, hogy a szándékokhoz megfelelő, nem csekély anyagiakat is hozzárendeljenek. Göcsej területének bejárását, népi építészeti emlékeinek felmérését és közreadását Tóth János építészmérnök – egykor Szombathely város, 1957 és 1965 között az Építésügyi Minisztérium főmérnöke – végezte el a Zala megyei Tanács megbízásából.²

Az 1960-as 1970-es években alapított, illetve megkezdett szabadtéri múzeumok (falumúzeumok, múzeumfalvak, skanzenek és néprajzi gyűjtemények) közül elsőnek, 1968. augusztus 20-án a Göcseji Falumúzeum nyitotta meg kapuit.

Dr. Szentmihályi Imre, a zalaegerszegi Göcseji Múzeum néprajzos igazgatója már az 1950-es alapítástól fogva törekedett arra, hogy a háború után még igen elmaradott és szegény, de az olajipar előretörésének következtében hirtelen fejlődésnek induló, s ezáltal jobb anyagi körülmények közé emelkedő Zala megye még meglévő XIX. századi boronaházait feltérképezze. Nem titkolt szándéka, egy „göcseji skanzen” létrehozása, szerencsésen találkozott Tóth Jánosnak, a nyugat-dunántúli népi építészeti elismert kutatójának és Barabás Jenőnek, az ELTE néprajzprofesszorának érdeklődésével. Mindketten ezen a vidéken születtek, és hathatós segítséget nyújtottak a szabadtéri múzeum tervezésében, felépítésében. Ugyanezekben az években a megyei vezetésben is olyan emberek kerültek pozícióba, akik magukévá tették, tevőlegesen előmozdították a kutatók elképzeléseit.

Előzmények

A göcseji népi építészeti szépségeire már a kezdet kezdetén felfigyelt a kutatás és a közönség egyaránt. A Millenniumi Falu 1883-ban épült, faragott-festett oromzatú zalai háza is vidékünkéről, Míkekarácsonyfáról származott,³ 1938-ban pedig a tenyészállatvásár magyar falujában felépített zebeckei házat is kiemelkedőnek találta a kiállítás bírálója.⁴ Mindkét ház kiválasztásakor egyforma szerepet játszott a szépség és a hitelesség. Az ezredéves kiállítás előtti terepbejárás alkalmával Jankó János ezekkel a szavakkal háritotta el Csértán Károly alispán javaslatát, hogy a megye módosabb területeiről mutassanak be valamely korszerű háztípust: „*egyfelől a jómódu magyarság modern építkezése állandóan a német motívumok befolyása alatt áll, ... más felől a Göcsej meglehetősen minden befolyás elől elzárt területet képez és építkezése eredeti magyarosnak tekinthető.*”⁵ Ugyanezt a szempontot emeli ki

¹ Cseri Miklós–Füzes Endre: Szerkesztői előszó. *Katonáné Szentendrey Katalin: A Szabadtéri Néprajzi Múzeum alapításának története 1972-is a dokumentumok tükrében.* Ház és Ember 17. Szentendre 2004. 5. old. Göcsej népi építészetének kutatását Tóth János végezte el és adta közre a Zala megyei Tanács megrendelésére, Tóth János: Göcsej népi építészete. Bp. 1965.

² Tóth János i. m.

³ Németh József: A Göcseji Falumúzeum története. Kézirat a Göcseji Múzeum adattárában (a továbbiakban GMA), GMA 1640-1993 I.

⁴ Tóth János: A magyar skanzen és a göcseji szabadtéri múzeum. A Göcseji Múzeum jubileumi emlékkönyve, Zalaegerszeg, 1960. 290. old.

⁵ Jankó János: A millenniumi falu. *Series historica ethnographiae.* Bp. 1989. 134. old.

Gönyey Sándor az 1939-es budapesti terményállatvásár néprajzi tanulságait levonva: „*Dicséretre méltó törekvés a magyar falu jellegzetes házainak és pásztor építményeinek beépítése a vásár magyar színezetének emelésére. ... A zalai Zebeckéről felhozott tipikus göcseji ház kiemelkedett néprajzi hitelességével a többi kevésbé hiteles ház közül.*”⁶ Sajnos a kiállítás befejeztével mindkét épületet lebontották. Szentmihályi Zalában is számontartott több, szépen díszített oromfalú házat (Mikéfaról, Milejszregből), amelyek a háború, vagy a műemléki védettség hiánya miatt elpusztultak.⁷

A göcseji szabadtéri múzeum szorosabban vett története egy Káváson, 1871-ben épült, faragott-festett oromfalú, zsúptetős boronaház minisztériumi felmérésével és védetté nyilvánításával kezdődött. A tulajdonos 1958-ban le akarta bontani az éppen összedőlőni készülő házat, amit azonban a zalaegerszegi városi tanács Tóth János és a műemlékes szakemberek javaslata alapján, a család kártalanításával kisorsított, majd lebontatott és egy szakavatott áccsal újjáépíttetett a megye szakértői által kijelölt parkban. A munkákat Szentmihályi Imre felügyelte.⁸ Ez a ház lett a tervezett szabadtéri néprajzi múzeum első épülete, 1959. november 10-én volt a műszaki átadása.⁹

A kávasi ház először a Kálvária-kápolna melletti dombok között, a Május 1. ligetben épült újjá. Ezt a helyet jelölték ki ugyanis a leendő falumúzeum helyszínének. A választást a XVIII. századi kápolna és muzeális értékű sírkövekkel teli, fallal kerített temető szomszédsága és a vasút, valamint a városközpont közelsége indokolta. Az első terv szerint a szabadtéri múzeum jóval kisebb léptékű lett volna, mint ami végül elkészült. A háromszobát, szoba-konyha-kamrás kávasi lakóházon kívül egy kerített ház képviselte volna a lakóépületek két, Göcsejben általános típusát, ezeket a park két végében építették volna fel. A kerített ház eredeti bútorzattal(!) az őrlakás funkcióját is betöltötte volna.

A bejárati rész bal oldalán, a lakóházzal szemközt jelölték ki a hottói kovácsműhely helyét. Ez Szentmihályi Imre egyik kedvenc épülete volt. Már diákkorában többször lefényképezte, s így a múzeum archiv fotóin jól követhető a műhely eredeti helyén végbement fokozatos pusztulása, majd később újjáépítése az új falumúzeumban. A múzeumot kettészelő sétálóút két oldalára egy-egy a göcseji falvakra jellemző gazdasági épületet terveztek fölépíteni. A kovácsműhely mellé tölgygerendákból készült emeletes kamra, a *kástu* (boronakásté), méhes, ol és kukoricagöré került volna, míg a jobb oldalra *csigáskút*, istálló és (*torkos*)*pajta*. A kálváriadomb lejtőjén épült volna fel egy jellegzetes zalai boronapince, valamint az egykor gyakori, de a XX. század második felére már eltűnt pálinkaégető konyhók egyik utolsó példánya, a csödei hétszögletű, zsúptetejű gerendaépítmény. A park túlsó végébe, az onnan keletre induló utca tengelyébe került volna a környék két tipikus szakrális emléke: egy festett bádogdíszekkel felszerelt útmentí kereszt és egy kettős tetejű, *szoknyás* harangláb,¹⁰ amely elhelyezését tekintve szinte folytatása lett volna az egykor ugyanitt felépített „revíziós toronynak”. A torony a nemesnépi XVIII. századi harangláb mintájára készült az 1935-ös Göcseji hét egyik attrakciójaként,¹¹ 1951-ben még állt, de nem sokkal később leégett.

A szabadtéri múzeum tervezésében és a kávasi ház odatelepítésében mind Tóth János, mind pedig Szentmihályi Imre külső szakemberként vett részt. Csak a ház felépülte után merült fel annak gondolata, hogy a készülő létesítmény majdan az akkor még alig egy évtizedes múltra visszatekintő Göcseji Múzeum keretei közé tartozzon. E „szakmai szempontból kívánatos”¹² javaslat azonban aktualitását veszítette, a kávasi ház ugyanis alig egy évvel az áttelepítése után, 1960 karácsonyán kigyulladt. Diszes oromzatát és boronafalait meg lehetett ugyan menteni, de a skanzenépítés folyamata a „baleset” következtében évekre megszakadt, a tető helyreállítása csak 1962-re történt meg.

Építés

A végleges döntés a Göcseji Szabadtéri Néprajzi Múzeum felállításáról végül is a megyei tanács 1963. július 24-i ülésén született meg.¹³ Erre az időpontra azonban szinte minden korábbi terv megvál-

⁶ Gönyey Sándor: A tenyészállatvásár néprajzi tanulságai. Néprajzi Értesítő 1939. 75. old.

⁷ Szentmihályi Imre: Göcsej települése és népi építkezése. Kézirat, GMA 542-1979. 10. old.

⁸ Tóth i. m. 296. old.

⁹ Németh i. m. 7. old.

¹⁰ Tóth i. m. 301. old.

¹¹ Antal Dezső: A magyar népi építészetéről. Göcsej. Bp.

¹² Szentmihályi Imre levele a Művelődési Minisztérium Múzeumi Osztályának ü.i.sz. 130/1960. Németh i. m. 3. melléklet

¹³ Zala megye Tanácsa VB ülésének 158/1963.VB. számú jegyzőkönyve Németh József i. m. 8. melléklet

tozott. A helyszín – hosszas viták után – a Kálvária-kápolna mellett a Zala-rétre, a folyó holtága mellett álló, ipari műemlékké nyilvánított és megvásárolt Hencz-féle vízimalom környékére tevődött át (magába foglalva természetesen az OMF által felújításra jelölt malomépületet is), és több lépcsőben, jelentősen kibővült. A korábbi változat még nem sokkal tartalmazott többet az eredeti, Május 1. ligetbe szánt anyagnál,¹⁴ ennél azonban végül jóval nagyobb területet és sokkal több épületet vásároltak meg. A múzeum szándékai szerint a XIX. század végi paraszti építkezési és lakáskultúrát, ezen keresztül elsősorban a paraszti életformát kívánta bemutatni. Éppen ezért a végleges tervek már nemcsak egyes falusi gazdasági vagy lakóépületek, épülettípusok áttelepítésére és berendezésére, hanem gazdasági egységek – egész porták létrehozására születtek meg.¹⁵ A program megalkotói: Szentmihályi Imre, Tóth János és Barabás Jenő kettős célt tűztek maguk elé. Egyrészt megmenteni és bemutatni Göcsej igen változatos népi építészetét, a lakó- és a különböző funkciójú gazdasági épületek számos típusát és változatát, másrészt érzékletessé tenni az első világháború előtti korszak életmódjának minél több szeletét, a telekbeépítéstől a házimunkáig, a szerszámoktól a használati tárgyakig, a viseletektől a konyhai berendezéséig.

1963-ban, az alapítás évében, az előkészítő munkák mellett elkezdődött a vízimalom műemléki helyreállítása. 1964-ben megtörtént a terület kisajátítása és bekerítése, megépült a szigetre vezető hid. Közben elkészült az előterv¹⁶, és megalakult a különböző szakemberekből álló Skanzen-bizottság, amelyet a vitás kérdések megoldására és a munka szakmai felügyeletére hoztak létre. 1965-ben elkészült a tudományos programterv, megvásárolták az épületeket, befejeződött a malom helyreállítása. 1966-ban áthelyezték a terület fölött húzódó magasfeszültségű vezetékét, megtörtént a tereprendezés (a múzeum területének nagy részét fel kellett tölteni), hét különböző épület bontása, helyszínre szállítása, közülük négynek a felépítése. 1967-ben nyolc nagyobb és négy kisebb épület bontása és beszállítása zajlott le. Tizenhárom építmény készült el, ezeket augusztusban rövid időre megnyitották a szakemberek és a látogatók előtt. 1968-ban öt nagyobb és kilenc kisebb épület készült el. Iskolák és művelődési intézmények segítségével nagyarányú gyűjtés zajlott, a berendezések nagy része is helyére került. Augusztus 19-én megnyílt a Falumúzeum.¹⁷ (A múzeum beépítési terve a hátsó belső borítón látható.) Már nyitás után került sor a rekonstruált épületek és épületrészek fölépítésére és az olajütő „burkolatának”, egy üvegfalú téglaházikónak felhúzására. Ezek a munkák 1969 és 1972 között zajlottak le.

Az építés részleteivel, eseményeivel, viszontagságaival, a velük kapcsolatos vitákkal és nehézségekkel egész könyvet lehetne megtölteni. A tapasztalatlanság, a műszaki szakember és restaurátor hiánya (pótlása), a rengeteg társadalmi munka megszervezése, a pénzügyi és jogi problémák áthidalása próbára tette a szervezők képességeit és munkabírását egyaránt.

Az épületek

Az épületek kiválasztásának szempontjai közül Göcsej nagyon sokszínű építészeti örökségéből a legarchaikusabb réteg megmentésének, esetenként rekonstrukciójának szempontja szinte maradéktalanul érvényesült. Azok a szalmatetos boronaházak, amelyek az egyébként sem jómódjáról, inkább elmaradottságáról, „sötétségéről” híres Zala kis lélekszámú, az ország vérkeringéséből kieső falvainak is a legszegényebb, legidősebb lakóinak tulajdonában voltak, szinte felbecsülhetetlen információkkal szolgáltak a néprajztudomány, a népi építészeti kutatási számára. Az 1960-as években már kéményes fűtőberendezésekkel, csikótűzhellyel vagy sparhelttel ellátott épületek még híven őrizték korábbi korszakuk vonásait, s tárták őket a meglepett kutatók elé. Szentmihályi Imre már a kávási házban végzett 1954-es gyűjtésekor kiderítette, hogy az eredetileg füstös konyhával rendelkezett, amelyet csak 1918-ban építették át kéményesre.¹⁸ Hogy ezt a korábbi korszakot bemutathassa, az áttelepítéskor 1958-ban nem a bontáskor talált állapotban állította fel az épületet, hanem a Kávás környékén talált hasonló korú tűzfelberendezések figyelembevételével kémény nélküli kemencét rakatott a konyhába. A szobába a már elkallódott eredeti szemeskályha helyett – hasonló megfontolásból – egy másik házból származó kályha került. Természetesen új helyén, a Zala-réten is így építették fel a házat, és nemcsak a kávásit, hanem

¹⁴ Skanzen beépítési terve 1963. GMA 1745–1994/4.

¹⁵ Németh i. m. 12. melléklet

¹⁶ Ld. az előző jegyzetet!

¹⁷ Németh i. m. 22–23. old.

¹⁸ Gyűjtőnapló GMA 260–1954. 15–17. old.

a többi lakóépületet (a kálócfaít, a zalalövöit és a csödeit is) egy korábbi, rekonstruált állapotában állították helyre.

Még nagyobb meglepetés érte a kutatókat a felsőszenzerzsébeti Józsa-féle ház kutatásakor. Tulajdonosa, az 1907-ben született Józsa Sándorné dédanyjaig visszamenőleg számontartotta az épület átalakításáról szóló családi hagyományt, amely szerint az ő 1843-ban tartott esküvője, és Szentzerzsébetre való költözése idején a háznak csak egyetlen fűthető (és természetesen füstös) helyisége volt, amelyben a család lakott, s csak utána toldották meg az utcafronti szobával. Az eredetileg kerített ház gazdasági részeit pedig ugyanennek a dédanyának a halála után, 1912-ben vagy 1913-ban bontották le, így jött létre a kutatók által felmért, L alakú alaprajz.¹⁹ A bontáskor igazolódott a szóbeli hagyomány, s ezzel a megye egyik legrégebb óta fennmaradt népi épülete került a tudományos kutatás homlokterébe. Korát Szentmihályi Imre az 1720-as évekre tette.²⁰ Még ha ez a datálás kissé korainak látszik is, maga a ház mindenképpen a XVIII. századra megy vissza, a típus pedig, amelyet képvisel még sokkal korábbi. Ez a felfedezés mindenesetre átrajzolta a magyar háztípusok fejlődéstörténetének addigi, Bátky Zsigmond által felrajzolt térképét.²¹

Nem is egy olyan ház került a falumúzeumba, amely ennyire korai részleteket őrzött meg, hanem kettő. A zalalövői (Kovács-féle) hajlított ház építéstörténete, amely a bontás során napvilágra került, nagyon hasonló a felsőszenzerzsébetihez, utcai szobáját ennek is később toldották az eredeti füstősházhoz. A kutatók négy építési periódus jól elkülöníthető nyomait találták meg a falakat alkotó boronákon, ezért úgy határoztak, hogy a házat külső tapasztás és berendezés nélkül hagyják, magyarázó rajzokkal ellátva bemutatják rajta a XIX. századi változásokat.

Még két jelentős rekonstrukcióra vállalkoztak annak érdekében, hogy a nyugat-délnyugat-dunántúli népi építészet valamikori jellegzetességeit láthatóvá tegyék. Az egyik a kerített ház létrehozása volt, amelynek során az alsó-csődei ház 1912-ben szétbontott gazdasági részeit, a *kástut*, az ólakat, a színt (*szabadpajta*), a ló- és tehénistállót Rujsz Sándor, a tulajdonos visszaemlékezései alapján újra felépítették. Ehhez az akkor kapható fenyő gömbfákat használták fel. A másik rekonstruált épület a kustánszeg-paraszai *emeletes kástu* volt, nemének egyik utolsó zala (sőt valószínűleg egész magyarországi) képviselője, amelyet Szentmihályi Imre 1951-ben még lefényképezett, de a múzeumi faluba való beszállítást már nem érte meg. Ez teljes egészében új anyagból készült, tetejére a fényképen látható eternitlapok helyett az eredeti állapotnak megfelelően faszindelyt szőgeztek.

A két nagyobb mellett több kisebb, a porták képét színesítő, hitelesítő rekonstrukció is született: a bagodvitenyédi *favágító*, azaz favágószin, az egyetlen fatörzsből készült *bodonkút* kávája, az árnyékszék és a *faluszéli* tóka. Utóbbi a szőlőhegyi pincékhez vezető út mentén volt látható. (Az 1980-as években balesetvesztéyleyre való hivatkozással betemették. Kár érte.) Ugyancsak a rekonstrukciók közt vehetjük számba azokat az oromfal-részleteket, amelyek nem konkrét épületek, hanem a vidék gyakori oromzattípusainak mintájára készültek, és tulajdonképpen azoknak a fűrészelt, faragott és színesre festett deszkázatoknak a védelmét szolgálják, amelyeket a skanzen anyagának összegyűjtésekor Zalaegerszegré szállítottak.

A kisebb-nagyobb gazdasági épületek közül legjelentősebbek a pajták, amelynek négy különböző fajtáját telepítették át a múzeumba. A náprádfai kétésztratu boronaeépület deszkakapuját fából készült, úgynevezett *kölkes zárral* lehetett bezárni. A Lendvajakabfáról bekerült pajta érdekessége, hogy nyugati oldalának eresze alá fogódkodót szereltek, és ez alatt állt a köles- vagy hajdínatörésre alkalmas *lűkű*, amelyet ráállva, lábbal működtettek. Ennek a pajtának van egy szalastakarmány, valamint szalma tárolására szolgáló nagyobb *pajtafia*, és egy kisebb élelmiszerkamrája, amelynek oldalai tapasztottak, s amelyet kívülről is meg lehetett közelíteni egy külön ajtón át. A harmadik, a Nagyutasról származó *torkospajta* T-alaprajzú, a szin bejáratához előreugró rész, torok csatlakozik. Mindkét pajtát hatalmas méretű, lécvázaz, fonott kapu zárta. Végül a negyedik, külön álló pajtaépület Bárszentmihályfáról származik. Tapasztás nélküli boronafala a jó szellőzést biztosította, két végét pedig rövidebb gerendákból háromszögletűre képezték ki, így az épület hatszög alaprajzú lett. Zsúpteteje a kapu két oldalán eredetileg egészen a földig ért, fát tartottak alatta. A kisebb épületeket (kamrák, ólak, istállók, kutak) a tervezők úgy válogatták össze, hogy azok mind más-más típust, különböző formavariációkat képviseljenek. Végül méhesek és galambdúcok teszik teljessé a falu képét.

¹⁹ Barabás Jenő: Füstősház Zalában. Ethnographia 1969. 336. old.

²⁰ Szentmihályi i. m. 7.

²¹ Bátky Zsigmond: Magyar tüzhelyek és háztípusok. Néprajzi Értesítő 1930. 113–137. old.

A falutól kissé távolabb egy másik fontos göcseji épületegyüttes, a szőlőhegyi pincék sora áll. Bár az eredetileg tervezett hétből csak kettő épült meg, hatalmas faragott orsós (*csatos* vagy *bábányos*) prései-vel (1772-es és 1848-as évszámmal), lekérgezett ágfából készített bútoraival és eszközeivel érdekes színfoltjai a múzeumnak. Éppen úgy, ahogy a „hegyre járás”, az ottani tevékenység kedvelt időtöltése volt a falusi férfiaknak. A tárnoki pince előtti kaloda pedig felidézi, hogy ezeknek a hegyközségeknek saját törvényeik voltak, amelyeknek megszegéséért szigorú büntetéseket róttak ki.

A vallási élet elengedhetetlen tartozékait a haranglábak és útmenti keresztek képviselik két-két típpussal. A budafai szoknyás és a csödei egyaránt harangláb a „főutca” két végén áll. A fában gazdag Göcsej-vidéken a műkö megjelenése után is szokásban maradt az archaikusabb fakeresztek állítása. Sokszor léckerítéssel vették körül őket, a kereszten pedig fából faragott korpusz vagy festett pléh-Krisztus függött. A keresztfa alsó harmadánál gyakran Szűz Mária-szobor állt kétoldalt angyalkák kíséretében. Mindkét formát festett bádogelemek: Nap, Hold, csillagok, virágok és csengettyük díszítettek. Egy-egy szép példány mindkét fajtából bekerült a múzeumba.

Tervek

Az 1965-ben elkészült programterv²² három ütemben kívánta megvalósítani a Göcseji Falumúzeumot. Az első a tényleges építés, a második a rekonstrukciók és pótlások elkészítése megvalósult, az irodák, a faragószin és az építőanyag-raktár létrehozása késett. A harmadik ütem a továbbfejlesztés lehetett volna, amelyet reális lehetőségek híján a tervezők is konkrét épületek megnevezése nélkül, csak mint lehetőséget említettek.²³ A zavartalan működéshez szükség lett volna egy gondnoki lakásra, amelyet kiállítóhelyiséggel együtt szándékoztak megépíteni, és már az 1963-as műszaki rajzon is szerepelt egy vendéglő. Mindkét létesítményre nagyon nagy szükség lett volna, illetve lenne ma is, mert a falumúzeum „fogadóépülete” évtizedeken keresztül egy nagyobb fabódé volt, s csak az ezredfordulóra épült helyette méltó bejárat, reprezentatív kiállítóhelyiségünk és vendéglátóhelyünk pedig ma sincsen. Ugyancsak hiányát érezzük annak a szabadtéri színpadnak, amelyet már a Május 1. liget mellé is betervezték, azután a Zala-rétre is, de szintén a meg nem valósult objektumok számát szaporítja. Mai pályázati lehetőségeink elsősorban a közönség igényeinek kiszolgálását célozzák, így remélhető, hogy a korszerűsítés előbb-utóbb megtörténik.

Szakmai szempontból sajnálatos, hogy – bár sürgőssége miatt természetesen a boronaeépületek megmentése volt a legfontosabb – a zalai népi építészet más, nem kevésbé fontos, nem kevésbé reprezentatív épülettípusainak múzeumba hozatala is elmaradt. Többször is felmerült ugyan a közös élet színterei: templom, iskola, kocsmá, temető stb. áttelepítésének szükségessége, de résztint az, hogy a falumúzeum négy évtizede az anyagi lehetőségek szűkösége miatt gyakorlatilag az épületek állagmegóvására tett sikertelen kísérletek sorozata volt, részint az, hogy a múzeum hosszú ideig nélkülözte a megfelelő felkészültségű és elkötelezettségű szakembereket, a tervek konkretizálásáig sem jutottunk el. Csak a legutóbbi időben, került sor egy külső kemence és a zalacsébi fatemplom *Rómer Flóris* 1861-es rajza alapján történt rekonstrukciójára. Jelenleg kisebb gazdasági jellegű építmények, kukoricagöré, gyümölcsaszaló, hűsfüstölő, tyúkök, stb. behozatalát, illetve rekonstrukcióját tartjuk reálisnak, nagyobb vállalkozásnak a lehetősége sem látszik.

Pedig ma már itt van az utolsó pillanat a földfalú, vályog- vagy téglaeépületek utolsó képviselőinek felmérésére, áttelepítésére. Nincs a Göcseji Falumúzeumnak oszlopos oromfalú, boltíves tornácú, kódísállásos, vakolatdíszes háza, íves tégalakapuzata, nincsenek téglából épült gazdasági épületei, noha ezek éppúgy hozzátartoznak az I. világháború előtti-alatti-utáni népi építészetéhez, mint a korábbi korszakok boronaházai. Hiányoznak a cseréptetők, a mives bádogosmunkák, a konyhai kombinátok, a régies cserépkályhák. Nincs már sok időnk.

Rendezvények

A Göcseji Falumúzeum alapításának egyik fontos célja az iskolai oktatás lehetőségének bővítése, a történelmi, néprajzi, társadalmi ismeretek továbbadása volt. Ezt a feladatot az első három évtizedben a megye iskoláinak közvetlen bevonásával, múzeumi órák és tárlatvezetések szervezésével látta el. Ezenkívül a látogatók nem csekély része csoportos kirándulások keretei között érkezett. Rendszeresek voltak a munkabemutatók, különösen az ünnepi rendezvényeken.

²² GMA 1745-1994/3.

²³ A Göcseji Falumúzeum fejlesztési javaslata. GMA 619-1979.

A helyzet 1990 óta gyökeresen megváltozott. Az oktatás struktúrájának átalakulása, bizonyos tantárgyak óraszámcsökkenése, az osztálykirándulások megritkulása, a családok anyagi helyzetének polarizálódása és más, itt nem részletezett okok következtében a falumúzeum oktatásban betöltött szerepe egyre csökken. Ugyanígy, bár nem azonos mértékben a szervezett csoportok látogatása is. Egyre nagyobb igény van viszont a szórakoztató jellegű műsorokra, kézművestáborokra, vásárookra, folklórcsoportok hagyományos bemutatóira.

Ennek a fokozódó igénynek igyekszik a Falumúzeum egyre fogyatkozó gárdája egyre magasabb színvonalon megfelelni. Munkatársaink egész évre szóló programtervet készítettek, amelyek keretében egyre inkább étellel töltjük meg a múzeumi portákat. Állatokat tartunk, vidékünkön korábban hagyományos fajtákkal pótoljuk az elöregedett, kiszáradt gyümölcsfákat, havonta egy nagyobb rendezvényt szervezünk a falusi élet és szokások bemutatására, a hagyományos ünnepek megülésére, mint amilyen a búcsú, a szüret, a dísznőelés. Igyekszünk életben tartani a régi kézművesipar egyes ágait, ennek reményében hívtuk életre az Országos Fazekasfesztivált, amelyen bemutatkoznak a távoli vidékek hagyományos technikával dolgozó iparosai. És ennek reményében szervezzük nyaranta igen népszerű gyermektáborainkat, ahol népművészek és pedagógusok adják tovább régről örökölt vagy újonnan megszerzett kézműves ismereteiket az általános iskolás korosztálynak.

Kiadványok

Nyitásra egy tizenhat oldalas, térképekkel ellátott, fényképes-rajzos brosúra készült a Göcseji Falumúzeumról, amit *dr. Szentmihályi Imre* írt, és a Zala megyei Idegenforgalmi Hivatal adott ki. A füzet portánként vette sorra és írta le az épületeket, térképre vetítve megjelölte leelőhelyüket, a fontosabbakról alaprajzot is közölt. Rajzait *Brád András*, fotóit *dr. Schlemmer Tamás* készítette.

Az ismertetőt az 1970-es években két különböző célú és terjedelmű kiadvány követte. Az egyik az előzőnek fényképek és ábrák nélküli, valamelyik házi nyomdában készült változata mindenféle könyvészeti adat nélkül. A másik pedig már múzeumi kiadásban Lantos Miklós tizenöt művészi fekete-fehér fotóját nyújtja vásárlójának.

Az első színes fotókkal és időszerűsített térképekkel ellátott kiállításvezető 1992-ben jelent meg a Falumúzeumról *Biró Friderika* tollából, aki a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum nyugat-dunántúli népi építészettel foglalkozó kutatója volt, és egyetemistaként maga is részt vett a múzeum berendezésében. A fényképeket *Kádas Tibor* készítette, és a mai napig ennek utánnyomott változatát vásárolhatja meg a látogató. A szöveg három nyelven (magyar, német, angol) párhuzamosan olvasható.

A csödei pálinkaégető-kunyhó eredeti helyén, 1952

A másik kiadvány 1999-ben jelent meg, kifejezetten az általános iskolás korosztály számára. Nem a hagyományos portáról portára, épületről épületre haladó vezető, hanem a XIX. századi falusi életmód bemutatásához használja a Falumúzeum építményeit, eszközeit, tárgyait. Ehhez a füzethez, amit *Marx Mária* írt és *Zóka Gyula* fényképezett, egy tesztlap is tartozik elsősorban iskolai használatra. Néhány eszten-deje immár videokazettán is kapható ugyanez az anyag.

Végül az utolsó, már valóban mai termék három régióinkbeli szabadtéri múzeumot kapcsol össze, melyek közül az egyik a Göcseji Falumúzeum, a másik a burgenlandi Gerersdorf, a harmadik pedig a szlovéniai Rogatec hasonló intézménye. Ez a – már főképpen képeket tartalmazó – kiadvány is háromnyelvű (a magyar mellett német és szlovén), de külön füzetben, nyilvánvalóan a környéken kirándulók számára készült egy uniós projekt keretében. Ugyancsak ez a projekt adott lehetőséget egy háromnyelvű film digitális elkészítéséhez is. A kiadvány szerzője magyar részről *Marx Mária*, a DVD-é pedig *Kovács Zsuzsa* volt.

Marx Mária

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Deák Ferenc:

A szólás szabadsága tárgyában¹

Különböző kérdés az, miként kell a fennálló törvényeket, ha nem lennének célirányosak, megváltoztatni attól, hogy miként kell az élő törvények sértését orvosolni? Azt mondják, homályosan áll ezen állapot, mert nem tudunk törvényt mutatni, a mely világosan kimondaná, hogy korlátlan szabad szólani. Ez az okoskodás fonák tanítása a status tudomány elveinek, mert a szabad szólás oly kétségtelen s elidegeníthetetlen jussa minden embernek, melyet úgy mint a gondolkodás szabadságát a természettől nyerve viszi magával a társaságba, s csak akkor és annyiban lehet annak tilalmáról szólani, ha és a mennyiben pozitív törvények által korlátozott. A kérdést tehát megfordítva, felszólítok akárkit, mutasson nekem törvényt: hogy gyűlésben mondott beszédért hűtelenségi vád alá vétetni szabad? Ilyes törvényt senki sem képes mutatni, s míg ily törvény nem alkottatik, a kormánynak kérdéses tette valóságos sérelem. De azt mondják, vannak e tárgyban homályos, vannak a jelen időre többé nem alkalmas törvények. Ha, ez igaz lenne is, mégis tagadom, hogy azokat megtörni vagy önkényesen magyarázni a kormánynak jussa lehetne. Törvényhozás útján kell a hiányon segíteni, mert mi törvény s nem önkény alatt akarunk élni. Ha tehát csak azt akarják némelyek a feliratban kitenni, hogy ha hiányosaknak vélné is a kormány az illető törvényeket, azoknak megigazítása a nemzettel közös törvényhozás körébe tartozik, ezt nem ellenzem. De arra soha reá nem állok, hogy azon törvényeket mi magunk homályosaknak nyilatkoztassuk. Én igen világosaknak látom azokat, a homályt tagadom, s a nemzet nevében kanonizálni soha sem fogom. De különös oldalról is támadatik meg az a felirat, melyet a szabad szólás iránt a főrendekhez küldöttünk, mert ez és nem az üzenet fog ő felségéhez fölkelteni. Egy szóval sincs abban említve, hogy zabolátlankodni szabad; nincs ott a felségsértésről szó, hanem csak az az elv van kimondva, hogy gyűlésben mondott beszédekre, ha túlhágnak a törvény engedte határokon, széksértés büntetése lévén rendelve, hűtelenségi keresetnek az 1723: IX. esetein kívül helye nem lehet. Egyébiránt az, hogy a gyűlésben mondott beszédért nincs jussa a kormánynak nota actiót rendelni, már bőven meg van mutatva. Én egész Európa ítéletét felhívja, megmutatom, hogy nem csak jussa, hanem politikai oka sincs a kormánynak így bánni ezen diétával, mint a hogy bának. Ezen tézis bizonyítására a szóló végig futja a jelen országgyűlés munkálódásait. Fölhossa, mint emlegeté a kormány dicséretes szándékkal a nép javát, s első helyre teve propozícióba az urbáriumot, melyből a követek küldőire csak áldozat s nem haszon háromolhaték. A nemzetnek szíve lelke csüggött a kereskedési munka felvételén, szivszakadva várta a nemzeti jólét bedugult forrásának kinyitását. És mégis kész volt haszon helyett áldozatra; lemondott az 1825-diki végzésről s az úrbért elsőnek elfogadá. Sőt még abban is megegyezett, hogy az anyyi-

¹ A karok és rendek 1835. július 1-jén tartott kerületi ülésében *Tarnóczy Kázmér* barsi követ előadta, hogy követtársak, Balogh János, a június 22-dikén tartott országos ülésben mondott beszédéért a kir. fűcsés által hűtelenség büntetésére intézett perbe vonatott, s már meg is idéztetett. A karok és rendek a kormány e tettét közakarattal sérelmesnek nyilvánítván, többen feliratot akartak e tárgyban ő felségéhez intézni; mások a nádor közbenjárását akarták igénybe venni. *Nagy Pál* annak kijelentését tartotta fődolognak, hogy «mi a Wesselényi Miklós és a barsi követ esete által oly karba tétettünk, miszerint nem csak a szólás szabadsága felül biztosítva nem vagyunk, hanem személyeink biztossága is kétesé változott, következőleg sok fontos dolgaink közt ennél fontosabb egy sem lévén, minthogy a hűtelenség vádját tárgyzó törvényeink nagyon régiek, s már részint nem alkalmazhatók, részint kétértelműek, nyomban kívánunk egy minden részben kimerítő törvényt hozni, egyszerűen a szó szabadságának határait is szabályosan meghatározni, hogy ki-kí tudhassa, meddig terjed a szabadság, s hol van a visszaélés kezdete; egyúttal pedig mellesleg kérjük meg ő felségét, hogy a törvény hiányából vagy homályából eredhetett kedvetlen lépéseket szüntesse meg». – Deák Ferenc ehhez szólott hozzá. Beszédének forrása: Deák Ferenc beszédei. *Összegyűjtötte Könyi Manó*. I. kötet. Bp. 1882. 116–117. old.

ra óhajtott commerciale második se legyen, hanem negyedik helyre vettessék. Kívánta a kormány, ve-
gyen részt a nemesség az országgyűlési költségekben. Kívánsága igazságos volt, de szokatlan és érde-
keinkkel ellenkező. Mi azonban elfogadtuk s nem részben, hanem egészen fogadtuk el. Az úrbér
felterjeszteték. Sok tekintetben nincs azzal a szónok megelégedve. De ha megfontolja, kiknek képét vi-
selői a követek? egész Európa előtt nyugodt lélekkel állítja: adtunk engedményeket s talán annyit szó-
lottunk a nép mellett, hogy tisztán arisztokráciai elemekből összealkotott törvényhozó testről hasonlót a
historia nehezen mutat. Mi kilenc hónapokig várakoztunk a királyi válaszra. Egy szebb jövődönek, ha-
zánk egykori boldogságának reményét kötöttük morális engedményeinkhez. A kormány kívánta,
mondjunk le reményeink teljesülése eszközeiről. A többség bizott a kormány tiszta szándékában, s a hő
kebellel pártolt ügyről kész volt lemondani. Ellenben az adózó fundus gyarapítására, biztosítására több
áldozatot kívánt a kormány; mi adtunk, s legnagyobb készséggel tán ép azok, kik mivel őszintén ki-
mondják, a mit igaznak vallanak. zabolátlan indulat és anarchiára törekvés vádjával illetetnek. Igen is
adtunk, s név szerint a legelő tárgyában készek valánk vagyunk nagy részét a kormánynak, nem aka-
rom mondani önkényre, de legalább hatalmára bízni, csak hogy a népen segítve legyen. Ellenben ismét-
elve sürgetett előleges sérelmeinkre, hazánknak vérző sebeire, s azon kívánatainkra, melyekhez nem-
zetiségünket, szívünk legdrágább kincsét csatoltuk, s melyeket egy nemzettől sem tagadt meg meg
kormány, harmadfél évek óta egy enyhítő gyógyszer, egy nyugtató, vigasztaló szó után hasztalan ri-
mázkodunk. Érdemlett-e hát a diéta bizodalatlanságot a kormánytól? megérdemlette-e, hogy anarchi-
ára törekvés vádjával gyaláztassék? megérdemlette-e, hogy életét életerében megsebesíttessék? Isten és
világ előtt bátran elmondhatjuk nem volt hazánkban diéta, mely ennyire engedékeny lett volna a kor-
mány szándékai iránt! Nem roppantul fájhat-e tehát, hogy utolsó kincsétől, a szólás szabadságától is
meg akarják fosztani? Ítéljen közöttünk a nemzet, ítéljen a historia. A mi magát a szavazatra tett kérdést
illeti, a közbenjárás talán hamarabb megszüntetné a sérelmes két akciót; de oly áldozat kívántatik éret-
te, melyet mi nem nyújthatunk. Mi nekünk meg kell mondanunk, hogy a szó szabadsága nem pusztá
szó, hanem nemzeti juss, melyet oda nem ajándékozhatunk, és meg kell mondanunk, hogy mi örei, nem
pedig tulajdonosai lévén ezen jussnak, azt küldöink nyilvános engedelme nélkül nem áldozhatjuk.
Ha a nemzet nem gondol kincsével, ha kész azt feláldozni, elvesztesgetni, ám lássa. Ő a tulajdonos; de
mi, jussainak választott örei, azt, a mi hűségünkre bízott, el nem pazarolhatjuk. Én tehát az elvnek
fenntartása mellett mindenre kész lennék, de úgy látszik, hogy ezzel a közbenjárás nem csak sikeretlen-
nek, sőt lehetetlennek tartatik, és így felírásra szavazok.

Honismeret és ifjúsági turizmus

A Honismereti Szövetség és a Baranya Honismereti Egyesület 2007. november 16–17-én szervezett *Honismeret és iskola* témájú konferenciájának néhány tanulsága.

A magyar társadalom újjáépítésének során, 1990 után alakult, a társadalmi szándékokat és erőket mozgósító, összefogó úgynevezett civil szervezetek egyik legnagyobb gondja a fiatalabb nemzedék bevonása, érdeklődésük felkeltése, mozgósítása. Talán arra is visszavezethető ez az állapot, hogy a kommunista diktatúra „puhulásának” időszakában viszonylag többet engedett az *egyén* számára, de mindent megtiltott a *közösségi kezdeményezéseknek*. Ez a fajta „lét” azután úgy deformálta a „tudatot”, hogy általánosság, szinte kizárólagosság tette az individualista – önző, jobb esetben magának való, csak a saját érdekeivel törődő – társadalmi viselkedést. Ebből következik, hogy a múlt század második felében szocializálódott nemzedék gyakorlatilag kiesett a társadalmi önszerveződés világából, nem élte át és jó részt nem érzékeli az ebben rejlő lehetőségeket. Sőt: nem is igényli olyan mértékben, mint az egészséges, diktatúrák által nem nyomorított társadalmakban. Jórészt ez az oka a különböző társadalmi szervezetek, így a honismereti mozgalom „elöregedésének”, nem pedig az általunk képviselt – szolgált – értékrend elavultsága. Ezért rendkívül fontos és megbecsülendő minden kezdeményezés, ami az ifjúságnak a civil mozgalmakba való kapcsolódásának útját egyengeti, az ebben rejlő lehetőségeknek a diákkörökben való felismerését szolgálja. Számunkra mindez természetesen elsősorban az ifjúságnak a honismereti mozgalomba való bekapcsolása terén feladatot.

Ebből a célból a Honismereti Szövetség – számos megyei egyesülettel összefogva – 1999. óta hét alkalommal megrendezte *Honismeret és iskola* témájú konferenciáját. Először Kiskunfélegyházán, Móra

Ferenc szülővárosában gyűltünk össze, az ifjúság számára is jelentős műveket alkotó író születésének 120. évfordulóján. 2000-ben Miskolc adott helyet a konferenciának, ahol a résztvevők izelítőt kaphattak a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei honismereti egyesület jól szervezett és a diákok körében nagy érdeklődést keltő temetőfeltáró munkából, aminek értékes művelődéstörténeti hozadékát is tapasztalhattuk. 2001-ben Szegeden találkoztunk, itt a *honismeretnek* a pedagógusképző intézmények tanmeneteiben játszott szerepe volt a fő téma. A meglehetősen lehangoló körképet úden színezte az a néhány eset, ahol bár nem a tanterv, hanem néhány lelkiismeretes pedagógus jóvoltából a leendő tanítók és tanárok – sőt lelkészek is – megismerkedhetnek a szülőhely, a lakóhely történelme, hagyományos kultúrája iránti érdeklődés és foglalkozás jelentőségével. 2002-ben Békéscsabán foglalkoztunk a honismeret tanórán kívüli formáival, 2003-ban Zamárdiban a szakkörök, baráti körök és táborok honismereti lehetőségei kerültek napirendre. Az eddigi találkozók fő jellemzője volt, hogy a résztvevők túlnyomó részben a honismereti mozgalomban tevékenykedők voltak, akik között természetesen akadtak óvónők, tanítók és tanárok is, de a pedagógustársadalom szélesebb köreivel nem sikerült találkoznunk. Pedig az lett volna ezeknek a konferenciáknak a fő célja, hogy éppen az ő köreikben mutassuk be a honismereti mozgalomban rejlt nevelési lehetőségeket.

2004-től megnehezült e fontos rendezvény anyagi alapjainak előteremtése, ezért két esztendőn át csak megyei konferenciát tudtunk szervezni Baranyában, de ezek példamutatóak voltak a Megyei Pedagógiai Intézettel való együttműködés tekintetében. 2006-ban ugyancsak a Baranya megyei Honismereti Egyesület szervezte a konferenciát, de már ismét országos jelleggel, nagy érdeklődés mellett, számos pedagógus, sőt egyetemista részvételével.

2007 novemberében immár hetedik alkalommal, ugyancsak Pécsen került sor az *Iskola és honismeret* tanácskozásra, aminek témája az *ifjúság és a turizmus* volt. Nem véletlenül! A kulturális turizmus témakörrel, ugyanaz évben, Veszprémben rendezett XXXV. Honismereti Akadémián ugyanis többször is elhangzott: az „*ép testben ép lélek*” elvére alapozott turizmusra való felkészítést már az iskolákban – sőt a pedagógusképzőkben – el kell kezdeni. De mert se nem kezdik, se nem folytatják, tapasztalataink szerint a kulturális turizmusra való nevelésből is egyre kevésbé veszi ki a részét az iskola. S ha valami mégis történik, az rendszerint az autóbusszal való országjárásra szorítkozik, ami természetesen nagyon fontos és lehet igen tartalmas is, de semmi esetre sem pótolja a *bakancsos, hátizsákos* kirándulást. Sem az ismeretszerzés teljessége, sem pedig az élmények teljessége tekintetében.

Közérdekű témát tűzött tehát napirendjére a *VII. Iskola és honismeret tanácskozás*, sokat láttunk, hallottunk, sokat tanulhattunk, volt, amin elgondolkodjunk.

A konferencia kezdetét megelőző estén a 125 esztendeje született Kodály Zoltán alakját idéztük fel. Nem a lelkes turistáét és természetjáróét – bár erre is lehetett volna emlékezni. *Dr. Várnai Ferenc* népzenekutató és KÖTA-díjas zeneszerző a zenepedagógusra és a zeneszerzőre emlékezett, méltatva művészetét és nemzetnevelő szerepét. Ezt követően a történelmi hangulatú „Cella Septichora” falai között meghallgattuk a Komlói Pedagógus Kamarakórus Kodály művekből összeállított hangversenyét, amit *dr. Szabó Szabolcs* karnagy vezényelt.

Másnap, november 17-én került sor a – szervezők szándéka szerint – „iskolai kirándulásokról” szóló konferenciára. A sort *dr. Soós Ferenc*, Miskolcra érkezett ny. egyetemi adjunktus nyitotta, „Iskolai kirándulások” című előadásának szerkesztett szövegét a *Honismeret* 2008. I. számában közzöltük. Utána *dr. Nagy Janka Teodóra* főiskolai tanár a szekszárdi tanárképző főiskolán folyó oktatás idegenforgalmi vonatkozásairól, *Berki Mónika* a Pécsi Tudományegyetem tanársegédje pedig Turisztikai Tanszékén végzett oktatói munkáról beszélt. Ezt követően *Rásky Mihályné* ny. középiskolai tanár, *Drávai Mária* középiskolai tanár és *Mátraházi Ferenc* tatabányai középiskolai tanár számolt be a Balatonalmádiban megvalósított, lovas turizmussal gazdagított hagyományörzésről, az ökoturizmus és az erdei iskolák szolnoki tapasztalatairól, valamint a diákokkal a magyar történelmi emlékek fülkeresésére szervezett tanulmányutak tartalmi és szervezési kérdéseiről. Végezetül e sorok írója vetített részleteket a közreműködésével készített filmből, amely Kodály Zoltán természetjáró útjai nyomában járva azokat az emlékeket és tájakat elevenítette fel, amelyek élményéből és hangulatából a *Mátrai képek*, a *Hegyi éjszák* és más, Mátrához fűződő művek születtek.

Az előadásokat követő szakmai beszélgetés során *Csorba Csaba* ny. főiskolai docens mélyszéges aggodalommal állapította meg: a tanárképző intézményekben évről évre csökken a lehetőség, hogy a leendő földrajz és történelem szakos tanárokkal megismertessék az országot, nem is beszélve a határon túli területekről. Úgy tanítanak tehát, hogy legfőjebb képekről ismerik Majtényt, Nándorfehérvárt, vagy a tavaszi hadjárat színhelyeit. Pedig, mondotta, a régi középiskolai évkönyvekből láthatjuk, hogy

egy-egy iskola diákjai milyen sok, fontos, a tananyag jobb megértését segítő helyekre jutottak el, s a tanárok rendszeresen beszámoltak róla az iskolai évkönyvekben.

Rásky Mihályné hangsúlyozta, milyen szükséges, hogy az iskolák a hon- és népismeretet az első osztálytól a nyolcadikig beépítsék a pedagógiai programjaikba. Ő is fontosnak tartotta a gyalogos vándortáborok szervezését – a felkészítés, az érzelmi alapozás és az átélés szempontjából. Mindenki számára elvétel volt, amit a balatonfelvidéki iskolák „Ismerjük meg egymás településeit” címmel szervezett, immár hagyományossá vált vetélkedőjéről mondott.

Talán nem véletlen, hogy amíg az előre megírt, de legalábbis átgondolt előadások számos eredményről, az iskolai turizmus szépségeiről, megvalósíthatóságáról szóltak, addig az őszintébb beszélgetések során felszínre kerültek a gondok és a bajok: az anyagiak hiánya, az iskolák elszegényedése, a pedagógusok és a diákok általános érdektelensége. „Annak idején – mondta *Mátraházi Ferenc* – minket elvittek a képzőből a tanáraink a történelmi és irodalmi emlékhelyekre. De a mostaniak nem, vagy csak elvélve viszik, vihetik a diákokat. Az iskolákban ugyanis mindez tanárfüggő, de a legtöbbben fűtyülnek az egészre. Ám nem csak a tanárokkal van baj, a legtöbb diákot sem lehet ma már ilyesmire mozgósítani.”

Dr. Simor Ferencné Bokor Éva, a tótfalusi falumúzeum vezetője megállapította, hogy a kulturális turizmushoz a tájházak látogatása is hozzátartozik. Tótfalusi tapasztalatai alapján azonban ő sem tudott sok jóról beszámolni. A gyermekek – ha el is hozzák őket a tájházba – felkészületlenek, akárcsak tanáraik. Elmondta: sajnos „ma már sok 30-40 éves tanár nem tudja, hogy a dagasztóteknőben nem mostak, nem gyereket mosdattak, s akkor gondolkodhatom, hogy a tanár nénit hazudtoljam meg, vagy hagyjam a gyereket tudatlanul hazamenni? Hát nem hagyom a gyereket, mert az nagyobb vétek lenne! Sokszor odahozzák a nagy keservesen összekapart pénzen a gyerekeket, aztán végighajtják őket a múzeumon.”

Van tehát gond bőven, ami azt jelenti, hogy nagy szükség van ilyen témájú tanácskozássokra. A *VII. Iskola és honismeret konferencia* legfőbb hozadékát talán, Gábori Imrénének, a Baranya Honismereti Egyesület egykori elnökének Zsóka lánya fogalmazta meg legszebben: „Komplex szemléletet kaptunk arról, hogyan lehet megszervezni a kirándulásokat az embernevelést. A tanárképzés során pedig a népiélet értékeinek átszármasztásával és átszármasztására kell nevelnünk leendő pedagógusainkat.”

Halász Péter

EMLÉKHELYEK

Öveges ház

Öveges József piarista tanár lakóháza

Öveges József, „*Öveges professzor*” neve bizonyára nagyon sok ember számára ismerősen cseng. A lobogó hajú, lelkesülten magyarázó alak hangja szenvedéllyel telt meg, még a legegyszerűbb kísérlet bemutatásakor is. Olyan volt felnőtt, gyerek számára egyaránt, mint egy középkori varázsló.

1895. november 10-én született Pákán, Öveges József kántortanító és Mihálovics Ilona, a helybeli volt körorvos lányának elsőszülött gyermekeként. Születésének pontos helyét nem ismerjük. Abban az évben szinte kivétel nélkül valamennyi újszülött, illetve szülei házszáma szerepel a keresztek anyakönyvében. A kevés kivétel közé tartozott Öveges József tanító fia. Így nem tudjuk, hogy az újszülött a templom déli szomszédságában álló orvos nagyapa házában, vagy az északi oldalon álló római katolikus iskola kántortanítói lakásában jött-e a világra. A két épületet egyébként talán száz méter választja el egymástól.

A tanító Öveges dinasztia és család felmenői Győr megyéhez köthetők. Itt több generációjuk tanítóskodott. Ménfőcsanakon, Téten és Péren találunk rájuk vonatkozó emlékeket, elsősorban sírjaikat. A Csanakon született Öveges Antal volt az első, aki távolabbra, Zala megyébe, Németszentmiklósrá (ma Magyarszentmiklós) majd Pákára, e göcseji tájra vetődött.

1870-től tanítóskodott Pákán 1894. január 10-én bekövetkezett haláláig. Öveges Antal és leánya sír-emléke a pákai (Rózsa utcai) temetőben található. Az ő helyét foglalta el testvérének, Alajosnak, a péri iskola tanítójának fia, id. Öveges József, aki – a dátumokat tekintve – viszonylag rövid ismeretség után feleségül vette a helyi körorvos lányát, Mihálovics Ilonát. (Nem tudjuk, Öveges József korábban járt-e nagybátyjánál és ismerte-e a lányt.) Ettől kezdve erős a család – elsősorban az ifjú Öveges József – kötődése Pákához. Erről a professzor később így vallott: „*Ha munkám közben valami szépre, pihentetőre akarok gondolni, akkor elszálllok képzeletben Zala megye délnyugati tájára, Göcsejbe. Pedig láttam már a tengert, a svájci havasokat, az alpesi tavakat. De számomra legszebb a zalai táj... Soha máshol nem vakációztam, mint az én drága szülőfalumban, Pákán. Csodálatos táj ez. Virágos rétek, szelid gesztenyések, szőlős domboldalak, mesebeli erdős hegyhátak váltakoznak rajta.*”

Bár 1901-ben, a nagyapa nyugdíjba vonulásakor fia, id. Öveges József, aki akkor már Náprádfán (ma Gutorfölde falurésze) tanított, megpályázta, és 11 jelentkező közül el is nyerte a péri tanítói állást (ahol 1910-ben aztán meghalt) – ott nem tudtak igazán gyökeret verni. Az apa halála miatt nehéz anyagi helyzetbe került család Győrbe költözött.

Öveges József a győri bencés gimnáziumba járt, ahol mint rászoruló, és mint tanítógyerek, ingyenes ebédet kapott. Megélhetésüket holmijaik eladogatásából fedezték. További tanulmányait a Kecskeméti Piarista Gimnáziumban folytatta, mivel 1912-ben a rend tagja lett. Ezzel megszerezve az ingyenességet továbbtanulásához. 1915–1919 közt a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem matematika-fizika szakos hallgatója volt. 1919-ben szerzett diplomát, és 1920. július 4-én szentelték pappá.

1919-től 1946-ig a rend szegedi, tatai, váci és budapesti középiskoláiban tanított. Ezt követően, 1946–1948-ban, a Közgazdaság-tudományi Egyetem Tanárképző Egyetem megbízott előadója, majd kinevezett tanára lett. 1948 és 1955 közt a Budapesti Pedagógiai Főiskola tanára volt. Ekkor saját kérésére nyugállományba vonult. A harmincas évektől rendszeresen publikált. Munkásságát 32 könyv és számtalan cikk fémjelzi.

Tudományos tevékenységét elismerve, 1948-ban az elsők között kapott Kossuth díjat. Sikeres szerzőként sem feledkezett meg rajongásig szeretett édesanyjáról, aki a gyerekek alsóbb iskoláinak befejezése után, anyagi helyzetük romlása miatt visszaköltözött Pákára, édesanyjához, aki 1927-ben hunyt el. 1935-ben itt épített lakóházát számára, az orvos nagyapa egykori lakása helyén, magának egy szobát tartva fenn benne.

Az épület tervezője ismeretlen, de homlokzatában merőben eltér a kor falusi paraszti, illetve polgári lakóházainak stílusától, bár helyiségeinek belmagasságával követi a polgári lakások méreteit. Ablakméretei pedig az akkor szokásos villa- vagy műteremlakás építkezésekkel mutat rokonságot. Így bizonyosra vehetjük, hogy a mindig is különöncnek tartott professzor valamely városi építéssel tervezette meg a házat. Szerencsére a későbbi tulajdonosok sem az épület külső, sem belső architektúráján nem változtattak jelentős mértékben. Az apróbb változtatások kevés munkával visszaállíthatók eredeti formában.

Öveges József nem mindennapi ember volt. Mint láttuk már születésének pontos helye sem állapítható meg egyértelműen, csupán a családi szájhagyomány legendáriumában találunk rá utalást. Ezek viszont bizonytalan eredetűek. Néha Öveges József emlékei is pontatlanok, ellentmondanak a tényeknek. Számatlan anekdota kering vélt vagy valós dolgairól, különöncségéről. Ezek ismeretében szinte hihetetlen mennyire jól megértette magát szülőföldje bármelyik „egyszerű” földművesével, akikkel kirándulásai során akár mezőn, akár szőlőhegyen találkozott. Perceken belül képes volt kontaktust teremteni bármelyikükkel. Szóban, mert kezét fogni nem volt hajlandó. Nem nagyképűségből, hanem mert betegesen félt a fertőzéstől. Akivel kivételt tett, azzal bal kézzel tette.

Öveges professzor szülőfalujához való kötődését jelzi, hogy végső nyughelyének is a pákai temető jelölte meg, nagyapja, Mihálovics István, és testvérei sírja mellett. Az üres sírhely mai is látható a temetőben, a nagyszülők sírjától északra. Erről a szándékaról csak édesanyja végső akaratának tiszteletben tartásával tett le, aki legidősebb fiával egy temetőben szeretett volna nyugodni. Mivel Őt, kívánságának megfelelően Zalaegerszegen temették el, így a professzor sírja is ott, a Göcseji úti temetőben található.

Szeretett szülőfaluja sem feledkezett meg nevezetes fiáról. 2000. március 15-től nevét viseli az általános iskola, ahol emlékkiállítás is található, egy alapítvány – „Öveges a gyermekekért” – és a település egyik utcája.

Lakóháza, amelyben testvére lakott családjával, édesanyjuk halála után, idegen kézbe került. Több tulajdonos váltás után egy osztrák állampolgáré lett, aki egészségi állapota romlásával egyre kevesebbszer jött Pákára. Így az épület környéke egyre elhanyagoltabbá lett, elesűfítva a műemlék templom környezetét is.

A Páka Értékeiért Egyesület már alakuló közgyűlésén célul tűzte ki: mindent megtesz annak érdekében, hogy az épület kerüljön a község birtokába, és ott méltó emlékhelyet alakítsanak ki a falu neves szülöttének. Az osztrák tulajdonossal folytatott tárgyalások sikerrel végződtek, így a ház ma a község tulajdona.

Az elmúlt évben az egyesület tagjainak részvételével az épület környezetét rendbe tették. A romos, környezetet csúfító melléképületeket lebontották, az elvadult fákat, bokrokat kivágták, és részleges terendezést is végeztek. Hátra vannak azonban még a jelentősebb, nagyobb anyagi áldozatot követelő munkák: a lakóház teljes felújítása és funkcióval való megtöltése, valamint az udvaron található másik épület felújítása és civil házzá történő alakítása.

Az elképzelések szerint a professzor egykori lakószobáját eredeti bútoraival, berendezési és személyes tárgyaival rendeznénk be, míg a másik szoba a munkásságát reprezentáló kiállításnak, az általa is használt kísérleti eszközöknek adna helyet. Szerencsére az egykori lakószoba bútorai hiánytalanul megmaradtak. Igaz, némelyik kalandos úton került vissza a faluba. Ami az eredeti berendezési tárgyak közül hiányzik, az a fiatal paptanárról készült festmény és egy álló óra. Ezek jelenleg a hozzátartozók birtokában vannak, akik hajlandónak mutatkoztak – ahogy több tárgy esetében is –, hogy az épület megnyitása esetén e tárgyakat kiállítás céljából átadják, így a lakószoba teljes történeti hűséggel rendezhető be. Természetesen ez a helyiség csak „ithoni” pákai szobáját tudja bemutatni, és ez is a cél, mert mint tudjuk életének legjelentősebb részét Budapesten, a II. kerületben, a Vásárhelyi udvar 2-ben élte le. Pákán csak szabadságait töltötte.

A további helyiségekben lehetőséget teremtenének egykori kísérleteinek helyben történő bemutatására, és mód nyílna azok elvégzésére. Ezek a tervek szerint olyan kísérletek lennének, melyeket Ő is szívesen végzett egyszerű anyagok: eldobott csokoládé- (sztaniol-) papír, üres konzerves doboz stb., csupa olyan tárgy és anyag felhasználásával, amivel folyamatosan bizonyította, hogy a fizika milyen egyszerű tantárgy, és a tételek bizonyítása mennyire könnyen végrehajtható. Ezzel itt is teljesülne álma, melyekben tudományos játékszobákról álmódott.

A ház, mindazon túl, hogy egy nem mindennapi ember, egy lelkében végig gyermeknek megmaradt tudós emlékének őrzője, színes színfoltja is lesz a községnek, amely talán egyszer építészeti kultúránk, épített környezetünk létesítményei közt is méltó helyre kerül.

Molnár László

A magyar nyelv köszöntése¹

Köszöntöm A Magyar Nyelv Múzeumának avatására és a Magyar Nyelv Hetének megnyitására érkezett ünneplő közönséget, köszöntöm a magyar nyelv *kutatásának, művelésének és védelmének* jeles személyiségeit. Akik számára a magyar nyelv *értéket*, nyelvünk ápolása, pallérozása *nemes feladatot* jelent. Köszöntöm azokat, akik számára az anyanyelv nem „ment ki a divatból”, akik Illyés Gyulával és a többiekkel vallják „az összemosolygás”, „a titkon összevilágító könyvek”, „a föld nem adott hit” nyelvének, a „kassai zugárus”, a „bukaresti cselédlány” „szüle-hívó nyelvének” „kőharapó erejét”.

Köszöntöm a magyar nyelv ápolóit a *Honismereti Szövetség* nevében, az évtizedek óta tartó fegyverbarátság melegével és csontpogató erejével. Köszöntöm a *Honismeret* folyóirat szerkesztőbizottsága nevében, annak a folyóiratnak a főhajtásával, amelynek első szerkesztője Kazinczy Ferenc testvéröccsének, Kazinczy Miklósnak a szépunokája volt, közelebbről az a *Morvay Péter*, akinek századik születésnapjára egy esztendő múlva emlékezünk majd.

Köszöntöm önöket a *Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus* nevében, amelynek első elnök-igazgatója Illyés Gyula volt, akinek a magyar nyelvről írt szépséges, Koszorú című verséből idéztem az imént. Ez az intézmény immár több mint fél évszázada szolgálja jóban-rosszban a magyar nyelvvel egyenértékű magyar népművészet, népdal, néptánc, kézművesség, színjátás, előadó-művészet nemzet-megtartó szerepét.

Köszöntöm a *Lakatos Demeter Moldvai Csángómagyar Kulturális Egyesület* nevében, amely az első, magyar nyelven író csángó költő nevét viseli és a csángók még Kazinczy előtti nyelvének, anyanyelvű műveltségének megőrzésén fáradozik.

És végezetül köszöntöm Önöket kedves atyámfiai a magam nevében, aki e jeles személyiségek méltatlan és gyarló követőjeként, felvidéki cipszerek, bajorországi kékfestők, gőmöri kismesek leszarmazottjaként, nyelvben és lélekben megmagyarosodva igyekszik menteni a nemzeti művelődés süllyedő hajójának értékes rakományát.

Mert hiszem és vallom, hogy amiként mi őrizük és védjük a hagyományos értékeket, közöttük anyanyelvünket, úgy őriz és véd az anyanyelv bennünket, esendő mindnyájunkat.

Halász Péter

A Magyar Nyelv Múzeuma, Széphalom

HAGYOMÁNY

Zala megye területváltozásai a XIX–XX. században

Zala megye közigazgatási területe, a legutolsó bő másfél évszázadig igen stabil volt. Ezen először az 1848/49-es szabadságharc leverése után, az ország korábbi közigazgatását alapjaiban átalakító neoabszolutista törekvések változtattak. 1849 decemberében az osztrák minisztertanács ideiglenesen Horvátországhoz, azon belül is Vasard megyéhez csatolta a Muraközt, azaz Zala megyének a Mura és a Dráva folyókkal határolt, a horvátok által már egy éve megszállva tartott csáktornyai járását.

1849. december 13-án a megyefőnök – a császári adminisztráció által az önkormányzatiságuk függesztésével párhuzamosan a megyék élére kinevezett tisztviselő – utasította az itteni szolgabírókat, hogy a náluk lévő hivatalos iratokat adják át Vasard vármegyének. A két járási szolgabíró hűségnyilatkozattal is felérő válaszelevelében Zala vármegye kezébe tette vissza hivatalát, mondván, hogy azt a megye megbízásából kapták, ők e megyét szolgálták, így hivatalos irataikat csakis Zala megyének hajlandóak átadni, amit később meg is tettek. Az 1849/50-ben fennálló katonai kormányzás ideje alatt ugyan még felmerült, hogy a vármegyei tisztikar a királyi biztos közbenjárását kérje a Muraköz visszacsatolása érdekében, de végül még felterjesztés sem történt, a Bach-rendszer idején pedig senkinek nem volt mersze a Zala számára oly sérelmes kérdést akár csak felvetni is.

1854-ben véglegesítették a korábbi években kiformalódott új közigazgatási rendszert, ami több ponton, így Zala megye területszervezését illetően is változást hozott. Ez ugyan kisebb horderejű volt az öt évvel korábbinál, de ahhoz hasonlóan, ismét csökkentette Zala megye területét. A megye keleti széléből hat Balaton-felvidéki községet (Alsóörs, Csopak, Felsőörs, Köves, Lovas, Paloznak) csatoltak át ekkor Veszprém megyéhez, ami önmagában racionális döntésként is értelmezhető, hiszen ezek a falvak lényeg-

gesen közelebb estek a veszprémi megyeszékhelyhez, mint a zalaihoz. Ez a Balatonfüred környéki térség egyébként a következő száz évben közigazgatásilag fokozatosan átkerült Veszprém megyéhez (pl. törvénykezésség), így a XX. század közepén megismételt átszervezés ennek a folyamatnak a tükrében inkább csak záróakkordnak tekinthető. Ugyancsak 1854-ben alakították át a megyén belüli járások rendszerét is azzal, hogy – az igazgatást érintő egyéb tartalmi változások mellett – nyolc járásra (alsólendvai, bánokszentgyörgyi, keszthelyi, nagykanizsai, pacsai, sümegi, tapolcai, zalaegerszegi) tagolták Zala megyét.

Ferenc József 1860-ban kiadta az ún. októberi diplomát, amely több elemében az 1848 előtti viszonyokat restaurálta, de egyúttal bizonyos közigazgatási autonómiát, többek között a megyerendszer visszaállítását is kilátásba helyezte. Az uralkodói rendelet kibocsátása után Zala vármegye közigazgatási újjászervezése meglehetősen vontatottan haladt, ugyanis a vármegye közönsége feltételként Muraköz és az időközben Veszprém megyéhez áttett községek visszacsatolását követelte. Végül 1860. december elején megindultak az előkészítő tárgyalások, minek folyamánként az uralkodó 1861. január 28-án engedélyezte a Muraköz visszacsatolását. Röviddel később az inkriminált Balaton-felvidéki községek is visszakerültek Zalához. A megyei közigazgatás újjászervezésének keretében megszüntették az 1854-ben létrehozott nyolc járást és helyükre – kissé anakronisztikus módon – a feudális kori járási beosztást (tapolcai, szántói, kapornaki, zalaegerszegi, lövői és muraközi avagy csáktornyai járás) állították vissza.

A kiegyezés után felgyorsult a polgári közigazgatás kiépülése, amelynek alapjait az ország függetlenségének, benne a közigazgatási autonómiának elvesztése ellenére, még a Bach-korszakban tették le. Ebben a folyamatban fontos állomásnak számított az 1870-ben megalkotott törvényhatósági törvény, amely pontosan megszabta a megyék jogkörét, közigazgatásban betöltött szerepét. A rendelkezések alapján Zala megye területe nem, de a járási beosztás alaposan átalakult. Azokból csak az egerszegi és a tapolcai maradt meg, de ezek határait is átszabták. A megszűnt szántói, kapornaki, lövői és muraközi járások helyett a sümegi, keszthelyi, zalaszentgróti, letenyei, alsólendvai, baksai, nagykanizsai, pacsai, csáktornyai és perlaki járásokat szervezték meg. A következő években többször finomították a járási beosztást, így pl. Baksáról Novára került az egyik járás székhelye, illetve időlegesen megszűnt a zalaszentgróti járás, amely az 1886-os újabb törvényhatósági törvény megjelenése utáni évben alakulhatott meg újra, illetve 1908. január 1-én – a tapolcai járás keleti területeiből megalakult a balatonfüredi járás.

A bevezetőben említett bő másfél évszázadon belül is az 1918–1950 közötti időszakban történtek a leghatározottabb közigazgatási átalakulások Zala megyében. Az első világháború elvesztése nyomán darabolódásnak indult országnak alig akadt olyan megyéje, amelyiket valamiképpen ne érintette volna ez a folyamat. Zala megye délnyugati területét, a döntőrészt horvátok által lakott csáktornyai és perlaki (Muraköz), valamint az alsólendvai járás – magyarok és szlovének által vegyesen lakott – déli részét (Muravidék) de facto 1918 végétől kezdve az oda bevonuló délszláv csapatok, de jure pedig a trianoni békeszerződés csatolta el 1920-ban.

A Tanácsköztársaság néhány hónapja szintén jelentős, de inkább csak elméleti változásokat hozott a megye területszervezésében. Zalaegerszeg, mint megyeszékhely és Nagykanizsa közötti ősi rivalizálást – amely a történelmi katalklizmak idején, a változtatás lehetőségében bízva, rendszerint mindig kiújult – a tanácskormány a megye kettéosztásával vélte megszüntethetőnek. Ehhez a radikális döntéshez paradox módon éppen a tanácskormány határozatlansága járult hozzá. Az említett városok közötti újabb viszály magvát még a Károlyi-kormány hintette el azzal az intézkedésével, amellyel külön kormánybiztost nevezett ki Nagykanizsára, nem tisztázva pontosan a város és a vármegye élére – Nagykanizsa kivételével – kinevezett kormánybiztosok közötti területi és hatásköri megosztást. Mindezt tetézte később Vágó Béla belügyi népbiztos 1919. március 23-án kelt távirata, amelyben a megye székhelyét Nagykanizsára helyezte. Hiába korrigálta ezt három nappal később egy újabb távirattal, miszerint a megye székhelye változatlanul Zalaegerszeg, az eseményeknek már nem lehetett gátat vetni. Vágó, mentve a menthetőt, április 10-én salomoni döntést hozott, amely szerint a megyét ketté kell osztani Alsó- és Felső-Zala megyére Nagykanizsa, illetve Zalaegerszeg székhellyel. Ez a kettéválasztás azonban a gyakorlatban nem valósult meg következetesen, az eseményekkel való sodródás és az anarchisztikus igazgatási viszonyok erre nem is adtak módot.

A kommün bukása után gyorsan visszarendeződött a régi adminisztráció, visszaállt a megye területi egysége. A Horthy-korban irányadóvá vált revíziós törekvés jól tükröződött abban a momentumban, hogy a székhelyével együtt részben elcsatolt alsólendvai járás – 1920 után zalabaksai, majd lenti székh-

helyüése ellenére – neve megmaradt, érzékeltetve az elcsatolás ideiglenességét, aminek megszüntetésére 1941 áprilisában nyílt mód. A kezdetben bevezetett katonai közigazgatás és a Horvátországgal való elnyúló egyezkedések miatt csak 1941 augusztusában kezdődött meg a visszacsatolt, Zala megyéhez visszakerült területeken a polgári közigazgatás. Újjászervezték a perlaki és csáktornyai járásokat, az alsólendvai járás kiegészült, de az eredendően is nagy járás területét kettéosztották, kialakítva egy kisebb járást Lenti székhellyel. A második világháború vége felé, 1945 márciusában, áprilisában a szovjet támogatást élvező jugoszláv partizáncsapatok elfoglalták a Muraközt, valamint a Muravidéket (Alsólendvát és környékét), mely területeket az 1945. januári magyar fegyverszüneti egyezmény eleve Jugoszláviának adott.

Az 1944 végén megalakított Ideiglenes Nemzeti Kormány területrendezési elképzelései Zala megyét is érintették. Az 1945. július 8-án megjelent 4330/1945. ME sz. rendelet kimondta a balatonfüredi járás Veszprém megyéhez csatolását, amit a 151.300/1946. BM. sz. rendelkezés realizált 1946. január 1-jei határnappal. Ugyancsak az előbb említett miniszterelnöki rendelet mondta ki a miháldi (Miháld, Pat, Sand) és somogyzentmiklósi (Bagolasánc, Liszó, Somogyzentmiklós) körjegyzőségek Somogyból Zalához való csatolását, amely azonban csak 1948. augusztus 1-el történt meg.

Zala megye területét illetően a legradikálisabb változásokat az 1950. esztendő hozta el. Az 1949. december 14-én kihirdetett 4343/1949. MT sz. rendelet alapvetően a mai napig meghatározó módon alakította át a megyék határait. Zala a vesztesek közé került, hiszen a rendelet Keszthely környékével együtt az egész Balaton-felvidéket (keszthelyi, sümegi, tapolcai járások) Veszprém megyéhez csatolta. A rendeletben foglalt intézkedések 1950. március 16-i hatállyal realizálódtak. Némi „kárpótlás” gyanánt ugyanezen a napon – Zalához csatolta Vas megyéből az egervári körjegyzőséget (Egervár, Gősfá, Vasboldogasszony) és Somogy megyéből a surdi körjegyzőséget (Surd, Belezna, Nemespátró). A megye területét érintő változtatások után újraszabták a belső, járási határokat is, két kisebb járás megszüntetésével. Az 1950. május 14-én kiadott 144/1950. sz. minisztertanácsi rendelet 1950. június 1-jei hatállyal kimondta a novai és a pacsai járások megszüntetését. Ezzel a zalai járások száma ötre csökkent (lenti, letenyei, nagykanizsai, zalaegerszegi, zalaszentgróti) a bő öt évvel korábbi 14 járáshoz képest.

Zala megye területe a tanácsigazgatás korszakában (1950-1990) többször is változott. Az inkább apró, technikai jellegű változások mellett egy jelentősebb módosulás történt, mégpedig az 1034/1978. (X. 6.) Mt. határozat révén, ami a keszthelyi járás Veszprém megyétől való visszacsatolását mondta ki 1979. január 1-jével. Ezzel lényegében Zala megye elnyerte a mai területét. Az apróbb változások kategóriájába tartozott 1954-ben Túrje külterülete egy részének, Apsamajornak a Veszprém megyei Szalapa községhez csatolása. 1973-ban a Vas megyei Gödörháza község területéből csatoltak egy részt a Zalához tartozó Szentgyörgyvölgyhöz. A somogyi határ sem maradt érintetlen, ugyanis 1981-ben a zalai Murakeresztúr területéből kapott meg egy kisebb részt a somogyi Örtilos.

A megye területének változása mellett, a tanácsok korszakában, hasonlóan radikális átalakuláson esett át a megyén belüli területi igazgatás, azaz a járások rendszere. A fő tendencia a járások számának csökkenése volt, ami együtt járt szerepkörük megváltozásával is. A zalai járások száma 1970. június 30-ával ismételen apadt eggyel, amikor is megszüntették a letenyei járást, felosztva területét a lenti és nagykanizsai járások között. A keszthelyi járás már említett 1979. január 1-jei visszacsatolása egyúttal megpecsételte a zalaszentgróti járás sorsát, melynek községeit nagyrészt a keszthelyi, kisebbrészt a zalaegerszegi járáshoz csatolták. A járások története 1983-ban ért véget Magyarországon, amikor a 23/1983. NET. sz. határozat 1983. december 31-i megszüntetésüket rendelte el.

Káli Csaba

Források: *Foki Ibolya:* Zala megye közigazgatása 1861–1910. In: Zala megye archontológiája 1138–2000. Szerk.: *Molnár András.* *Zalai Gyűjtemény* 50. Zalaegerszeg 2000. 111–172. old. – *Halász Imre:* Zala megye közigazgatása 1849–1860. In: Zala megye archontológiája 1138–2000. Szerk.: *Molnár András.* *Zalai Gyűjtemény* 50. Zalaegerszeg 2000. 81–109. old. – *Halász Imre:* A közigazgatás átszervezése és a négycentrumú megye kialakulása. In: Zala megye ezer éve. Főszerk.: *Vándor László.* h. n. [Zalaegerszeg] é. n. [2001.] 161–166. old. – *Káli Csaba:* Zala megye öngazgatása 1910–1950 között. In: Zala megye archontológiája 1138–2000. Szerk.: *Molnár András.* *Zalai Gyűjtemény* 50. Zalaegerszeg 2000. 173–193. old. – *Káli Csaba:* A megyei és járási tanácsok igazgatási rendszere Zalában 1950–1990 (1991). In: Zala megye archontológiája 1138–2000. Szerk.: *Molnár András.* *Zalai Gyűjtemény* 50. Zalaegerszeg 2000. 195–228. old. – *Molnár András:* Zala megye közigazgatása 1790–1849. In: Zala megye archontológiája 1138–2000. Szerk.: *Molnár András.* *Zalai Gyűjtemény* 50. Zalaegerszeg 2000. 61–79. old. Képek forrása: www.zml.hu/adatbazisok/archontologia/terkepek.php

A térképeket rajzolta: *Nagy Béla*

Utcák, terek Zalaegerszegen a XIX–XX. században

Zalaegerszeg¹ történetében jelentős szerep jutott török kori várának. Nagykanizsa eleste, 1600 után a Zala folyó árterében kialakult mocsarakkal védett, megerősített vár védelmében gyakran tartottak megyegyűléseket. A török idők múltán a város megőrizte megyeszékhelyi funkcióját, majd amikor Franz Allio tervei szerint 1730–1732 között a kétezret meghaladó lakosú mezővárosban felépült a megyeház, állandósult itt a megye székhelye, lassú fejlődésnek indult: a hivatalnokok kiszolgálására megjelentek a kereskedők, nőtt az iparosok száma is, új házak épültek. Zalaegerszeg ma mintegy 60 000 lakosú középváros, szerves részét alkotják azok a falvak, melyek többségét 1945 után csatoltak hozzá. 1887 után Olát, az utolsó Botfát 1982-ben.

A régi Zalaegerszeg gerincét a nyugat-kelet irányú Körmenői (ma Rákóczi), és a Kanizsa felől érkező Öreg vagy Fehérkép (ma Kossuth Lajos) utca alkotta. Mindkettő ritkán volt beépítve, mindössze néhány falusias mellékutca ágazott ki belőlük, északi részen az egykori végvár körül kialakult, sűrűbben lakott, rövid utcácskával. A Zala, és a körülötte kialakult lápos területek, vízfolyások, árkok, a várost körül ölelő dombok meghatározták az építkezési lehetőségeket. A püspöki mezővárosban a két országút találkozásánál létrejött kiöblösödés keleti oldalán lévő kis magaslaton, a középkori templom helyén emelték kéttornyú templomát. Az 1747-ben, Biró Márton veszprémi püspöksége idején megkezdett építkezés mintegy húsz esztendőn át tartott.²

A spontán városfejlődés folyamányaként szinte egymás mellett, a templom és a vármegyeháza környezetében jött létre az a három tér, mely az erőteljes átépítések ellenére mára is megőrzött valamit történelmi hangulatából.

Deák tér

Az egykori megyeháza a Deák téren,
1995. Mazur Ildikó felvétele

még e század elején hídon kellett a még akkor megvolt várárkán bemenni, a hídon kívül pedig, hol most a sétater van és a Deák szobor áll, mészárszék is voltak.” A tér déli oldalán ma védett épületként áll a XVIII. századi, homályba vesző múltját idézve Söháznak nevezett hajdani megyei raktár.

A reformkorban e tér árnyas fái alatt tartották a híres zalai megyegyűléseket. Majd az épület 1872 után törvényház lett, a teret az emlékezés, a kegyelet helyszínévé avatták. Itt állították fel 1879-ben bá-

Az egykori megyeháza, ma Megyei Bíróság előtti terület újkori feltöltése alatt feltárták a török-kori vár maradványait, s ma a várost északi irányban elhagyó Batthyány (egykor Kaszaházi) út, s a bíróság nyugati részén található terület építészeti rehabilitációja kapcsán zajló leletmentő ásatások egyre több szakaszát tudták feltárni a városfal északi, keleti és nyugati szakaszának. Csutor Imre alispán beszéli el egy 1890-ben megjelent írásában, hogy a XVIII. század elején mindaddig megvolt a vár, míg az új vármegyeháza fel nem épült³. Előtte a megyegyűléseket egy zsúpfedeles épületben⁴ tartották, melybe karbantartás hiányában befolyt az esővíz; „az egész régi erősséget, várat, terjedelmes vízárok vette körül... Amint több öreguraktól hallottam a vármegyeházába

¹ Zalaegerszeg ma mintegy 60 000 lakosú középváros. Szerves részét alkotják azok a falvak, melyek többségét 1945 után csatolták a városhoz. Ezek a települések részben megőrizték településszerkezeti elkülönülését. Az első települést, Olát 1887-ben, az utolsó Botfát 1982-ben csatolták ide.

² Kostyál László: A barokk építészeti reprezentáció emlékei Zalaegerszegen. In: *Kapiller Imre* (szerk.): *Zalaegerszeg évszázadai. Várostörténeti tanulmányok*. Zalaegerszeg 1977. 199–216. old.

³ Csutor Imre: Észrevételek és toldalékok Bátorfy Lajos úr „Adatok Zalamegye történetéhez” című munkájához. *Zalaegerszeg* 1890. 102. old. – Csutor Imre (1813–1891) Zala megye főjegyzője, másodalispán, majd 1872–1878 között a megye alispánja.

⁴ A romló épület a püspök tulajdona volt. Zalaegerszeg 1777-ig a veszprémi, majd azt követően a szombathelyi püspökséghez tartozott, míg a mai városhoz tartozó Csács és filiai továbbra is a veszprémi egyházmegye részét képezik.

ró Vay Miklós szobrát, amit a vármegyei nemesi pénztár rendelt. Deák Ferenc bronz alakja fekete márvány talapzaton magasodik a járókelők fölé. Körülötte alakították ki a város első, parkosított közterét, nevét is a haza bölcséről nyerte. Az 1903-ban készült térképen már szép, tervezett, átlós utakkal tagolt liget rajzolata látszik a szobor körül, déli és nyugati szegélyén házak sora, míg keletről a takarékpénztár (ma a Göcseji Múzeum) 1890-ben emelt eklektikus épülete. Vele szemben a barokk épületszárnyhoz kapcsolódva épült fel 1892-ben a törvényszék új szárnya Wagner Gyula tervei szerint.

1948-at követően Deák eszméi nem voltak „korszerűek”, a tér nevét Szabadság-térre változtatták, sőt a szobrot is szerették volna eltávolítani e központi térről.⁵ Átmenetileg játszóteret, szabadtéri színpadot helyeztek ide, majd nyugati oldalának lezárásaként felépült 1967-ben a Megyei Könyvtár modern, üvegfalú épülete. 1992–1995 között felújították, tetőtér beépítést, kevésbé „vonalas” külsőt kapott. A teret kis kerek betonkávás szökőkút is díszítette, ám az 1980-as évek elejére elérte a szökőkútak szomorú sorsa: nem működött.

A rendszerváltás óta ismét a március 15-ei ünnepek színtere, 1992-ben visszanyerve régi nevét, nagyszabású parkosítás frissítette. A szobor, az öreg platánfák és a néhány páfrányfenyő (Ginko biloba) békésen megfér a műkö lapokkal burkolt, kökeretekkel ellátott virágcsoportokkal. Eklektikus utcabútorok mintájára készült padokkal, világítótestekkel látták el, sőt a szobor köré is visszakerült az egykor „múlhatatlanul szükséges”-nek ítélt vasrácsos kerítés. Mindez egy időben zajlott a Megyei Bíróság épületének műemléki rekonstrukciójával.

Kazinczy tér

A Kazinczy tér látványa a Széchenyi térről a városházával, a takarékpénztárral és az Arany Bárány szállodával, jobbról a plébánia. Képeslap 1910 körül (Göcseji Múzeum)

1866-ban a Vasárnapi Újság tudósítója szerint is „Zalaegerszeg legszebb része a tágas főter, melynek fő ékességét teszi a nagy vármegyeháza s a szép izlésű kath. templom.” Zalaegerszeg szülötte, Keresztury Dezső (1904–1996) így emlékezett a kéttornyú katolikus templomra: „Ez a templom a város művészileg legjelentősebb épülete volt. Minden kövére, freskójára, padjára emlékszem. A dunántúli barokk nehézkes, de darabosságában is vonzó stílusában épült, s úgy ült, terebélyesen, földhöz lapulva a város közepén, mint egy gondos kotlóstyúk.”⁶

A templom előtti tér funkciója sokat változott az idők során. A múltban hetente kétszer heti piac, s az országos vásárok tartására is szolgált, melyből a XIX. század második felében kilencet tartottak. E vásárok a megyeháza előtti térre is átnyúltak.⁷ 1887-ben Hidasy Kornél szombathelyi püspök és a város közötti, a regálé jog eladását tárgyaló szerződés⁸ határozottan kikötötte, hogy a „kath. vallásnak szentegyháza körüli” térséget, „mely a legrégebb időkben temető volt”, védeni kell a vásárok zajától. A templom körüli teret bekerítették, s így elzárták a közforgalom elől. Megegyeztek abban, hogy a szentegyház körüli „díszes tér” kerítését a város karbantartja, s azon bárminemű építkezést a kegyúr engedélye nélkül nem folytat. Ez a kerítés az egyemeletes barokk plébánia épületig ért. Előtte állt a templom és a plébánia homlokzatának vonalában az 1811-ben felállított, a keszthelyi kőfaragó céh jeles mestere, Zitterbarth József által készített Szentháromság szobor.

Ide, és a hozzá kapcsoló másik tér köré csoportosultak a legjelentősebb középületek, és a jómódú polgárok, kereskedők és a városi notabilitások építkezései. A Rákóczi utca irányában épült fel az eredetileg a zsidó hitközség birtokában lévő Zöldfa, majd Korona szálloda, mely a XIX. század második felében nyerte el romantikus homlokzatát, valamint a kevésbé elegáns ún. Központi kávéház. A két egymásba kapcsolódó tér sarkán épült föl a Györgyi Lajos – Zuschmann János tervezte Arany Bárány szálló 1894-ben. Helyén már a török korból ismert azonos nevű fogadó állott, majd a XIX. szd. elején egy klasszicista stílusú, kétszintes épületet emeltek a helyére, amely silány minőségével sok panaszra adott okot.

⁵ Kiss Gábor: Deák Ferenc tisztelete és emlékezete Zala megyében. In: Kiss Gábor (szerk.): „Használd a jók benned vetett bizalmát” Deák Ferenc tisztelete és emlékezete Zala megyében. Zalaegerszeg 2004. 20. old.

⁶ Keresztury Dezső: Emlékezéseim. Bp. 1993. 27–28. old.

⁷ Az 1920-as években a piacot a Deák tér északkeleti oldalára helyezték át.

⁸ ZML, Zalaegerszeg Város Közgyűlési Jegyzőkönyve, 1885–1890. 761/kieg.887.

Vele szemben, a tér túloldalán álló egyemeletes városháza 1787-ben épült fel, földszintjén üzletekkel. 1862-ben bővítettek, reneszánsz hangulatú, pártázatos oromzatot kapott. Hamarosan ismét szűknek bizonyult, s 1898-ban épült újjá eklektikus stílusban, két emeletre Morandini Román és Morandini Tamás helyi építészek tervei szerint.

A teret keletről lezáró templomkert előtt fontos egyházi és világi események zajlottak: 1900-ban az Ipartestület, 1904-ben a Földműves társulat zászlószentelését már fotográfusok is megörökítették, akár csak az esküvők násznapját, a húsvéti határjárás szokásának az 1930-as években felújított változatának résztvevőit. A tér elnevezése kezdetben funkciójával függött össze. 1826-ban Piatzi utcának, majd piac-térnek, városháztérnek és a Széchenyi térrel együtt Fő térnek nevezték. 1937-ben a Szentháromság szobrot új helyre, a templom és plébánia közötti területre helyezték át, környezetét márciusban parkosították, Robinia Inermis sorfákat ültettek a kertészek által Szentháromság térnek nevezett, nyitott parkba.⁹

Hivatalos elnevezése követte a történelmi korszakok változásait. 1859-ben nevezték el Kazinczy Ferencről. Nagy Lajos 1935-ben Kisváros címmel megjelent, Egerszegről mintázott karcolatában így írt: „Ahol az utca kiszélesedik, ott nyomban fölveszi a tér nevet. Utcákat és tereket kapnak: 1. a politikusok, 2. az írók. Tudósnak utca nem jár.”¹⁰ A képtelen természetrajz írója még élt, mikor a teret 1948-ban Karl Marx filozófusról nevezték el. Ugyanez év szeptemberében a katolikus hit megerősítését célzó Mária év rendezvényeinek zalaegerszegi nagygyűlésén díszvendég volt itt a város egykor nagy hatású plébánosa, Mindszenty József bíboros. Majd tartottak itt pártgyűléseket, kortesbeszédeket, s helyezték a térre május elseji felvonulások transzparensait. A tér 1991-től ismét Kazinczy Ferenc nevet viseli.

A templomkert az 1974–1976-ban épülő Balatoni úttal átvágták, a templom körül – azóta szerencsére már megszüntetett – körforgalmat alakítottak ki, így tér funkciója erősen sérült. A politikai reprezentáció helyszíne átkerült a Kossuth utca régi házsorainak lebontásával kialakított un. Dísz-térre, az 1981-ben épült ún. Tudomány- és Technika háza elé (ma főként iroda- és üzletház), a tér közepén álló, tulipánt formázó szökőkút Szabolcs Péter alkotása. 2000-ben a templom déli oldala előtt, a középkori templom alapfalait jelző téglalapítmény közepén felállították Kiss Sándor Mindszenty József bíborost jó pásztoroként ábrázoló szobrot, majd a templom előtti kis teret is róla nevezték el. 2006 őszén a teret átalakították, a szépen restaurált Szentháromság szobrot a Kossuth utca tengelyébe helyezték át.

Széchenyi tér

A Széchenyi tér a postaépülettel és az ún. Egészségházzal (eredetileg ispotály; majd posta, ma banképület), képszap 1948 körül. (Göcseji Múzeum)

A Kazinczy térhez déli irányból csatlakozó, a Kossuth utca folytatásaként kialakult Fő teret a megye hivatalainak átköltözése, 1872 után Vármegeyház térként kezdték emlegetni, hivatalos neve is ez lett 1888-ban, 1903-tól Széchenyi István nevet viseli. A megye hivatalai a barokk korban épült egyemeletes kvártélyházat vették birtokba. 1891-ben visszafogott méretű, ugyancsak egyemeletes épületet emeltek mellé a főispáni hivatal. díszes ülésterem és a levéltár számára. Hencz Antal keszthelyi építész is pályázott a munkára, s amellet érvelt, hogy kétemeletes épületet rendeljenek meg tőle, mert az intézmény tekintélye, s a majdan mellette emelendő új épületek is megkívánják ezt a magasságot. Azonban mégis Rauscher Miksa szombathelyi építész „mértéktartó”, egyemeletes tervét fogadták el.

Két év múlva valóban felépült mellette a kétemeletes Arany Bárány szálló. 1900 körül a téren több földszintes valamint egyemeletes magánház is elkészült, földszintjükön üzletekkel. A mai, 1956–58 között felépült mozi helyén állt Obersohn Mór ügyvéd kovácsoltvas erkélyes, eklektikus háza. A XIX. században emelt egykori ispotályt is a századforduló környékén építették emeletessé, meghagyva kápolnájának tornyát. Postahivatal és rendőrség is működött benne. Mintegy a tér lezárásaként, a Kossuth utca elején felépült 1899-ben a Vármegeyi Bank (ma is bank) emeletes, toronnyal magasított, reprezentatív székháza, melynek tervezőjét nem ismerjük. Kétemeletes az 1924-ben, Bernthaler Aladár műépítész tervei szerint épített, Zsolnay kerámiával díszített homlokzatú, későszecessziós postapalota.

⁹ Laurencsik Ferenc kertésztanuló naplójának bejegyzései: 1938. március 20–22. A napló a kézirat lezárásakor került a Göcseji Múzeum gyűjteményébe.

¹⁰ Németh József: Nagy Lajos és Zalaegerszeg. Közlemények a zalai közgyűjteményekből 1982–1983. Szerk.: Degré Alajos és Bilkei Irén. Zalai Gyűjtemény 18. Zalaegerszeg 1983. 259–268. old

A megyeháza kétemeletessé építésére csak 1928-ben került sor. A neobarokk stílusban megfogalmazott terveket Kotsis Iván fővárosi építész, egyetemi tanár készítette, akinek már állt egy jelentős épülete Zalaegerszezen, az 1925–26-ban épített szintén neobarokk katolikus templom és ferences kolostor. A tér keleti oldalán álló plébánia épülete 1936-ban kapott emeletráépítést és neobarokk homlokzatot, oromzatára a város Mária Magdolnát ábrázoló cimere került.

Kossuth tér

A Kossuth tér Béres János szobrával, 1986. Mazur Ildikó felvétele

Kossuth mellszobra foglalta el. A talapzatán feltüntették azoknak a nevét, akik támogatásukkal segítették a szobor elkészülését, s a tér megkapta Kossuth Lajos nevét.

Keresztury tér

Az 1950-es években lebontott lakóépületek helyén és a mögöttük lévő területen modern áruházakat emeltek. Így alakult ki a Széchenyi térhez kapcsolódóan az a terület, amit a köznyelvben Centrum térnek (az egykori áruházról) neveztek. A Centrum Áruház időközben megszűnt, hatalmas épületét sok kis üzlet foglalta el. A teret 2004-ben átrendezték, parkosították, s a szépen felújított, egykori Egészségház, ma banképület északi homlokzata előtt felállították Keresztury Dezső – városunk szülőtte – szobrát, Szórádi János alkotását, s a tér, valamint az üzletházban lévő könyvesbolt is felvette a nevét.

Október 6-a tér

A Horthy Miklós tér (ma Október 6-a tér) a Hősök szobrával, képeslap az 1930-as évekből. (Göcseji Múzeum)

tulajdonosa az 1913-tól rövid ideig mozit is működtetett emeletén, terasza is élénk forgalmú volt. A templom mögött, és a Batthyány utcában főként földszintes házacskák sorakoztak.

1921-ben, Horthy Miklós látogatásának tiszteletére a zalaegerszegiek nagyszabású parkosítási munkálatokba fogtak. A Zala holtágát feltöltve alakították ki a város területének északi szélén fekvő, a kormányzóról elnevezett teret. Itt avatták fel 1922. augusztus 20-án azt a turulmadaras, magyaros virágmotívummal díszített köoszlopot, amit még a huszárlaktanya udvarán állítottak fel a katonák bajtársaik emlékére az első világháború idején. A tér, mely körül csak néhány aprócska lakóház húzódott, virágkompozícióival szintén a városi reprezentáció, ünnepi megemlékezések színtere lett. Zalaegerszezen az

A postával szemben, a második világháború során elpusztult földszintes üzletházak helyén 1948-ban alakult ki egy új, kicsinyke tér a Széchenyi térben, a Schall József tervezte ún. Pontház előtt. Ez az épület a tervek szerint déli irányban még folytatódott volna. Egy 1965-ben megjelent propaganda kiadványban a legszebb modern (valóban jó arányú) épületnek nevezett, ám a városképbe nem illő ház bővítése ellen az 1951-ben készült műemléki vizsgálat készítői is tiltakoztak.¹¹ A téren ötagú csillagot formázó virágkompozíció készült, majd itt állították fel 1956 tavaszán a zalaszentgróti születésű, 1919-ben földművelésügyi népbiztos orvos, Hamburger Jenő mellszobrát, s nevezték el róla a teret. 1989 után a szobrot eltávolították, helyét Béres János szobrászművész

¹¹ Zalaegerszeg városképi és műemléki vizsgálata. Múzeumok és Műemlékek Országos Központja. Kézirat gyűjtemény. Bp. 1951. 3. old.

1930-as években október 6-án, az aradi vértanúk ünnepén minden évben megrendezték az ún. *kegyeleti stafétát*, melyen indultak az iskolák sportolói, a MOVE atléta szakosztálya is.

Az újonnan kialakított tér jelentőségének növekedéséről tanúskodik dr. Árvay Lászlóné kérvénye, mely szerint „a Batthyány ucca városunk egyik fő útvonala, amelyen keresztül nagy az idegenforgalom, s a hősök terénél szokásos ünnepségeken való felvonulások és ünnepélyes fogadtatások szoktak lebonyolódni.”¹²

Ma is erre haladnak a ZTE stadionba járók. Itt érdemes megemlíteni, hogy az 1920-as években két sportpálya is létesült a városban, az egyik az 1923-ban alakult ZTE (Zalaegerszegi Torna Egylet), a másik az 1921-ben alakult MOVE (Magyar Országos Véderő Egyesület) számára.¹³ Pár éve az emlékoszlop körül parkosították a területet, emlékhely szerepét is újabb tartalommal bővítették Szabolcs Péter műalkotásának, valamint újabb emlékművek elhelyezésével.

Bajcsy-Zsilinszky tér

A gr. Tisza István tér, villasor és a Notre-Dame zárda. Képeslap 1930 körül (Göcseji Múzeum)

László térként szerepelt, azt tervezték, hogy itt állítják fel Csány László szobrát.¹⁵ A szobor végül más helyre került, a teret Tisza Istvánról nevezték el. A szemben vele kijelölt új utca a IV. Károly király nevet¹⁶ kapta, körülötte kertes házas övezet alakult ki. Az utcát a Jánka-hegy aljában a Csáky István tervei szerint 1927–29-ben felépült Notre-Dame zárda¹⁷ nagyvonalú épülete zárta le. Szemben vele az északi oldalon a ma már beépített ún. Péterdombról még mindig élvezhető, dombokkal koszorúzott látványát a gyalogosok elől lentől a burjánzó növényzet, részint az egykori felszabadulási emlékmű tömbje zárja el. A ma Bajcsy-Zsilinszky Endre nevét viselő téren az 1955-ben felállított kőhasábon Mikus Sándor domborműve látható, melynek egy változatát a Magyar Nemzeti Galériában „Leány mandulaággal” címmel őrzik. Az 1956-ban ledöntött emlékművet hamar helyreállították. 1991-ben eredeti szövege helyére „1944–1955 Felszabadulásunk 10. évfordulójának emlékére” felirat került.

Zalaegerszeg terei, utcái műemlékeivel, védett épületeivel hazánk történelmének fontos tanúi, mindennapjainak, ünnepeinek színterei. Néhányuk a város növekedése miatt használaton kívül rekedt, az idők során átalakult, napjainkban is módosul szerepük, elnevezésük. Az utak mentén formálódott szűkös terekből újabbak jönnek létre, neves személyiségek szobrai, történelmi események emlékművei adnak újabb jelentéstartalmat számukra.

1928-ban új, neoromán stílusú vasútállomás épült Zalaegerszegen, ismét idézhetjük Nagy Lajos sorait: „A pályaudvar szép, tiszta és nagy. Háromszor akkora város számára való, mint amekkorát szolgálni valóban módjában áll. A pályaudvar szép remények jegyében épült, még »annak idejében« (sic), s a helybeli kisértő azt mondja róla: »kissé túlméretezett.«” Az épületben megnyílt vasúti restit az úri közönség is szívesen kereste fel az 1930-as években.

Az állomással szemben új teret alakítottak ki. Ennek szükségességét a képviselőtestület azzal indokolta, „hogy a városnak a szó legszorosabb értelmében vett tere nincsen, s így az állomás előtti tér kibővítése szépészeti szempontból kívánatos.”¹⁴ A tér az 1928-ban kiadott térképen még Csány

A vasútállomás, képeslap 1940 körül (Göcseji Múzeum)

Megyeri Anna

¹² ZML V. 1607. 1937. 193. doboz 4411/1937.

¹³ A mai ZTE pálya

¹⁴ ZML, Zalaegerszeg város közgyűlési jegyzőkönyve. 9134/1927. jgykv.234.

¹⁵ ZML, Zalaegerszeg város közgyűlési jegyzőkönyve 6557/1927. jgykv.175. „A Csány szobor legszebben és legméltóbban ide lesz elhelyezhető, figyelemmel a környezet és háttér szépségére, és arra, hogy Magyarország első közmunkamiszterének a szobra a legmegfelelőbbben ott nyerhet elhelyezést, ahol az elmúlt évszázadot jellemző legintenzívebb és legproduktívabb munkaeredmény látható.”

¹⁶ A legitimista Mindszenty József ösztönzésére IV. Károly emléktemplomnak nevezték az olai városrészben 1925–26-ban felépült neobarokk katolikus templomot is.

¹⁷ Ma Mindszenty József Általános és Középiskola

Keresztury Dezső és Zalaegerszeg

Nehéz röviden jellemezni Keresztury Dezső sokoldalú tevékenységét. Volt egyetemi lektor és könyvtáros Berlinben, legendás igazgató az Eötvös Kollégiumban, szerkesztette a Pester Lloyd című német nyelvű napilap irodalmi rovatát. 1946–47-ben a magyar kultúra minisztere – „a legkisebb képű miniszter”, ahogy egyik munkatársa emlegette. 1948 után az Akadémia főkönyvtárnoka, majd nemzeti könyvtárunk főosztályvezetője. Megmentette Babits kallódó hagyatékát, oltalmazta az egyetlen épségben maradt főúri bibliotékát, a keszthelyit. Szerkesztette a német irodalom kincsesházát, megalkotta a magyar irodalom képekönnyvét, literatúránknak ezt a könyvbe zárt múzeumát. Hasonló gyűjteménybe foglalta a magyar zene emlékeit is. Mintául szolgáló kiállításokat rendezett, hű sáfára volt Batsányi örökségének. Értő igazítással felmutatta Madách több darabjának drámai erejét, a *Mózes*szel létrehozva az 1960-as évek egyik nagy színházi meglepetését, egyúttal sikerét. Fél századon át viaskodott az ismertnek hitt Arany titkaival, e küzdelemből a kritikai kiadás példaszzerű kötetei születtek, majd az egyik legszébb írói monográfia készült. Drámát írt Zrínyiről, vitázott Bartók Béla, Egy József igazáért. Elmúlt már hatvan éves, amikor fiatal magyar filmesekért porlekedett. Akkori választottjai ma már klasszikusok: Fábry, Gaál, Makk, Ranódy. Fordított is, sokat, jól. Két évtizede az egerszegi színházban vele együtt hallgathattuk Lessing Bölcs Náthanjának magyarított szövegét. Ebbéli érdeklődésének tágasságát jelzi, hogy az általa fordított legrégebb szöveg szerzője kilenc évszázaddal korábban élt, a legfiatalabb három évtizeddel ifjabb volt Keresztury-nál. Májig érvényes igazságú tanulmányokat is írt. E szöveg keretei csak egyetlen részlet idemáolására adnak lehetőséget: „*Minden nép életének válságos pillanataiban felmerül a kérdés, hol a nép helye a világban, mi a szerepe, van-e létének a pusztta tenyészésnél mélyebb értelme? Különösen áll ez azokra a kis népekre, amelyek a nagy, világot formáló hatalmas erők ütközéspontjában állnak, és amelyek számára a világban való elhelyezkedésük kérdése nem egyszer létük vagy nemlétük kérdésével azonos.*” Műveit végiggondolva a *reneszánsz ember* kifejezés jut eszünkbe. Ő biztosan elhárítaná. „*Hosszú ideig azt mondták rólam, hogy polihistor vagyok, de ilyen ma már nincs. Úgyhogy nekem legfeljebb a kíváncsiságom sokrétű*” – mondta.

A 90 esztendő Keresztury

Hosszú élete során mindig fontolva haladt. Nemcsak gyermekként játszott szívesen Deák Ferenc egerszegi szobra tövében, hanem mindvégig hű maradt neves földijének példájához. Ő is a hasznos, célratörő cselekvés módozatait kereste. Alkura sokszor kényszerítette, megalkuvásra tán soha nem vállalkozott. Méltóságát őrzendő tért haza Berlinből az ingek barnulása idején. A rombolásból feltápáskodó ország érdekében a vörös lobogók közt is tudott a kultúra minisztere maradni, amíg gerincet nem kellett hajlítania. A körülmények jellemzésére írom ide néhány miniszterháza nevét: id. Antall József, Bognár József, Dobi István, Gerő Ernő, Kovács Béla, Nagy Imre, Rajk László, Rákosi Mátyás, Szakasits Árpád, Veres Péter. Később csendes derűvel viselte a mellőzést, a belső száműzetést, majd a kitüntetésüket, a pártkongresszusi díszvendégség rituáléját is. Kodály Zoltánnal, Németh Lászlóval, Illyés Gyulával, Ruttkay Évával, a még élők közül Juhász Ferencsel együtt. Ugyanígy természetesen, akkor sem titkolva, később sem érdemként felemlítve búcsúztatta Bibó Istvánt. Kötelességének érezte, hiszen „*Bibó Istvánt nagyon tiszteltem és szerettem*”. Nem 1990 után, hanem 1980-ban. Tanítványára, Brusznay Árpádra is verssel emlékezett. Méltatlan perlekedéseket kavart veszprémi emlékművének talpatán én e sorokat olvasnám szívesen:

*... Ma is szolgál áldozatával,
Érette szembe kell szállnunk az árral.
Emléke megújul, mint a madárdal,
s a félhomályból mindig újra felszárnal
Mindig magasabbra a sok fecsegésnél.*

Szomorú rezignációval írja: *megölték, bármit tettünk is, hiába...*

Már 1944-ben is mentette az üldözötteket. A fehér köpenyén sárga csillagot viselő Karinth Frigyesnét az egerszegi kórházból próbálta szabadítani. Éry-Halász Imre nyomát már csak a Jánkáig tudta követni. Később kiadatta a mártír írók antológiáját. 1945-ben a megvádolt Szabó Lőrinc, 12 évvel később a perbe fogott fiatal írók ügyében volt védő tanú.

Alighanem ő volt az egyetlen akadémikus kortársunk, aki természetes mozdulattal sorolta életművébe szépirodalmi alkotásait. Első verse 22 éves korában jelent meg, de kötetes költővé csak 52 évesen vált.

E sokoldalú élet első 14 éve Zalaegerszeghez kötődött. Itt született 1904 szeptember 6-án. Apja a kisváros tekintélyes ügyvédje. Ez évben építi fel a város főterén emeletes házát, s vele egy időben a Jánka hegyi, példásan gondozott tőkék közt ma a Keresztury Gyűjtemények otthont adó szőlőhegyi hajlékot is. Pedig az idősebb Keresztury csak kilenc évvel korábban érkezett vissza a városba. A fiatal ügyvédbojtárt még az évben a kerékpáros egyesület titkárává, három év múlva a Társaskör választmányi tagja, a Karácsonyfa Egyesület jegyzője. 1901-től a Borbély György tanár úr által szerkesztett lap, Magyar Pajzs munkatársa. Vegyes témájú tárcákat már 1897-ben a Zalamegye hasábjain is megjelentetett. A századforduló után szinte kizárólag gazdasági, főként kertészeti, szőlőművelési írásokat közölt. 1904-ben a telefon, majd a villanytelep ügyét gyámoლიítja. 1911-ben társaival együtt vasút-féjesztési terveket fontolgat, a következő évben huszadmagával Polgári Takarékpénztárt alapít. Később a Koresolyázó Egylet elnöki gondját vállalja. A világháború kitörése előtt a város első sportpályájának építését szervezi, annak helyét is maga méri ki. (A mérőszalagot a 10 éves Dezsőke feszíti.) Közben egzisztenciáját is megalapozta. 1898 végén saját ügyvédi irodát nyitott. Még ez évben eljegyezte a nemesgulácsi, kiterjedt, tekintélyes értelmiségi ősökkel rendelkező Eöry család lányát, a szép Etelkát. A házassággal nemcsak nagyobb társadalmi státusz, hanem tisztos hozomány is járt. Emelkedés is a társadalmi ranglétrán, hiszen az ügyvéd úr még első generációs értelmiségi: apja Egerszegre bevándorolt vállalkozó parasztpolgár volt. Szorosabb rokoní kapcsolatot inkább az Eöryekkel tartottak. Erre vall, hogy a zalaegerszegi plébánián őrzött matrikulában Dezső, Gábor, Imre néven bejegyzett fiúcska mindegyik keresztszülője gulácsi kapcsolató, köztük Nagy Imre és Nagy Margit Balatonedericsről. A familia 9 évvel fiatalabb tagja Endre, a híres Afrika vadász, kúriájuk ma Afrika Múzeum.

Az apa 1915-től a háborús város polgármestere. A rászakadó gondok alatt összeroppan, 1918-ban felesége családjának gulácsi birtokára húzódik. Búcsúlevelet ír: „*Nem bírom tovább kedveseim*” – és a halálba menekül. A félárván maradt fiú épp ötven esztendő múlva, 1968-ban írja *Emlékezés apámra* című megrendítő versét. Kovács Sándor Iván elgondolkodtató tanulmányban követi végig: hogyan alakítja Keresztury Zrínyi-drámáját, a *Nehéz méltóságot* a Gulácson eldördült pisztolylövés kitörölhetetlen emléke.

1918 után a nagyszülői ház lesz Dezső otthona. Első 14 fogékonyi évének emlékeit azonban Egerszegről őrzí. A barokk templom, a régi megyeháza előtti tér, „*ahol sötét lombú platánok alatt Deák Ferenc bronzszobra álldögált a velem együtt golyózó, fogócskázó gyerekek fölött. A múlt lehellete csapott meg itt néha bennünket.*” A gyermekkori emlék hat évtized múlva *A jözanság lángelméiben* poézissé nemesedik:

*A Megyei Könyvtár
mellett áll az Ömegyeház, melyben visszavetette
követi megbizatasát, mivel ölmosbottal, itallal
szerezte meg azt neki pártja: előtte magaslik
közhely-bölcs államférfiú mozdulattal szobra,
mely alatt platánok árnyékában ott golyóztunk,
fogócskázunk szilaj gyermekeként, s melyet
– tisztelet érte a szülőföldnek! – le nem dönthettek
a képrombolók. A hőskorban ide gyűltek
egykoron a kuruc vármegyve kis urai.*

1914 őszétől a gimnázium diákja. A zalaí megyeszékhely ekkor legjelentősebb művelődési intézménye 19. tanévet kezdte. Neoreneszánsz épülete hasonló volt a korszak tucatszámú gimnáziumához, de a földszintes Egerszegről kiemelkedve tekintélyt sugárzott. Gazdag könyvtára, jól felszerelt előadótermei voltak. Ekkor már szellemi rangja is. Épp Dezső születési évében kapta kézhez matúróját Pais Dezső, Grünfeld Ferenc, és Simonffy Endre, Pais kiváló nyelvész, akadémikus, később Keresztury barátja, a másodikként említett fiú Mező Ferencént szellemi olimpiai bajnok. Simonffyt Jenő szerzetesi névvel tudós nevelőként, csornai premontrei prépostként tartjuk számon. Dezső számára azonban rosszul indul a középiskolai élet. Az alma máter épületének egy része 1914 őszétől hadikórház, több fiatal tanár a frontra kerül. Kulcsár Gyula, aki már 1914-ben Ady, Babits, Juhász, Kosztolányi és Oláh Gábor verseit szavaltatta diákjaival, vissza sem tért. Helyette latint az új hitoktató, Pehm József tanított, helyettes osztályfőnöke is Kereszturynak. „... inkább szigorú, mint jó tanár volt. Rendet tartott, de nem a szeretet, a tekintély, hanem a parancsuralom rendjét.” – emlékezik később a tanítvány. Csak 1945-ben találkozta

megint, amikor a kultuszminiszter Esztergomba utazik a primáshoz, az immár Mindszenty Józsefhez hivatalos látogatásra.

1918-tól a budapesti Rákócziánium diákja. Egerszegen csak elvéve fordul meg. 1966-ban a Zala Megyei Tanács néhány fiatal munkatársa *Nevezetes zalaiak* címmel kiállítást szervezett, bemutatva félésszáz olyan író, tudós, közéleti ember munkásságát, akik valamilyen módon kötődtek a megyéhez. A megnyitóra Keresztury nem tudott jönni, csak üdvözlését küldhette. 1969-ben Felföldi Tiborné, a lánykollégium igazgatónöje szíves szóval invitálta. Feleségével, Marika néniével érkezett. E találkozás haláláig nem fakuló élményt jelentett számára. Hiteles tanú vall róla, a *Hazalátogatóban*:

*Örvendeni árad, előtt a gyermeki emlék
s édes hála, hogy megvan még e százados otthon:
el ne ragadja – fohászodom – ezt is a feltámadt nagy idő
forgószele, mely ime, közel rakta ki szépen a porváros utait,
méltóbb helyre tette a Főtér egykori tarka – szegény piacát,
fölbolygatta az álmos, lassú embereket, új házakat és új
házsorokat rakott le a paraszti határba, s elhordja már
mind a nyakig nedves, penészes, vén házakat is. ...
Zárjatok szívetekbe!*

Hamarosan Kustos Lajos tanácselnök kereste fel, megkérve: írta először a város képeskönyve élére. Az *Emlékező jó reménység* szép szövegét hozta magával. Nemcsak az albumban jelent meg, hanem a *Helyünk a világban* című kötetében is közölte. A vallomásos írás a város mindmáig legszebb lírai képe, némi túlzással, Zalaegerszeg bevonulása az irodalomba. 1974 őszén bensőséges ünnepséggel köszöntötték a 70 éves íróat a Megyei Könyvtárban. Sinkovits Imre, Gombos Kati és Vitai Ildikó adták elő az ünnepelt műveit. Tudomásom szerint itt hangzott el a készülő Zrínyi-dráma, a *Nehéz méltóság* néhány részlete is.

1975. október 20-án Zalaegerszeg város díszpolgárává választotta jeles szülöttét. 10 évvel Pais Dezső, öt esztendővel Kisfaludi Strobl Zsigmond után kapta meg e címet. Viszonzásul pátriájának adományozta apja szőlőhegyi hajlékát, hogy a múltat őrizve váljon a művelődés új otthonává. A felújított ház a régi Egerszeg szépen megőrzött kis darabja. Benne ma az író hagyatékának egy része, bútorok, képzőművészeti alkotások, alkotószoba. A könyvek közt sok-sok egyedi érték, többek közt Fábry Zoltán, Ijjas Antal, Baktay Ervin, Déry Tibor, Devecseri Gábor, Gulyás Pál, Márai Sándor, Mécs László, Mező Ferenc, Pais Dezső, Sik Sándor, Szerb Antal és mások dedikált kötetei is. Más adományokkal is gyarapította várost. Még a hetvenes évek közepén az apja hagyatékából megmaradt néprajzi tárgyakat adott át a múzeumnak, s majd két évtizeden keresztül a megyetörténeti kiállítás megbecsült darabja volt az a középkori kard, melyet valaha furdés közben ő halászott ki a Balaton iszapjából. Két alapítványa maig is elismeréstől szolgál hajdani iskolája törekvő, tehetséges diákjainak.

80. születésnapján földijeit szép ünnepséggel köszöntötték. A jókívánságokért vers volt a köszönet:

*Messzire vitt sorsom: más környezet, iskola, törvény,
másszerű munka, szokás, példa hatása nevelt...
magnőtünk. Jó szívvel, szóval hadd köszönöm meg
hű öregedként is, hogy kebledre ölelsz.
Életet kaptam itt. Atéltem, s hogyha túl is, abban
részem e föld is, az ép szellemű pannon arány,
tűrnitadás, mértéktartás, miben itt nevelődtem:
Őseim, ügyvéd, mérnök bár: szőlőművelő mind:
jó latinok fiaként lettek egész magyarok:
hexameterben szólok hát, im, az itthoni tájhoz,
s pentametert mosolyog vissza reám a vidék.*

Köszönet volt önéletrajzának elkészült első kötete is: a századelő kisvárosának lírai, ugyanakkor rendkívül pontos megőrkítése. Jelképes, hogy 1996 telének végén, nem sokkal halála előtt még elhozta magát a régi házba. Utolsó verse – halála napján – itt jelent meg a Pannon Tükörben.

Bölcsőhelyén 12 évvel halála után sem feledték. Szülőházát márványtábla jelöli, a Keresztury téren szobra áll. Neve könyvesbolt és művelődési intézmény homlokzatán olvasható. Földjeit kiadták interjúinak válogatott kötetét, elkészítették verses lemezét. Ezen nemcsak az ő hangján hallgathatjuk a szövegeket, hanem a másik számon tartott egerszegiét, Gábor Miklósné is. A megzenésített ciklus szerzője is e városból indult: Király László. Manapság is a megyei könyvtárban minden hónapban irodalmi este gyűlnek a Keresztury Kör tagjai. Ott, ahol először találkozott az egerszegi közönséggel. Ahogy akkor kérte: *szívükbe zárták*.

Németh József

XXXVI. Országos Honismereti Akadémia

Zalaegerszeg 2008. június 30.–július 4.

Téma: Mátyás király és a reneszánsz kora

Június 30. (hétfő)

- 10.00–11.00 Ünnepestélyes megnyitó: *Halász Péter* elnök
A résztvevőket köszönti Zalaegerszeg Megyei Jogú Város polgármestere és Zala Megye Közgyűlésének elnöke. Kítüntetések, díjak átadása
- 11.00–12.00 Mátyás király alakja és a reneszánsz kultúra térhódítása
Előadó: *Dr. Monok István*, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója
- 14.00–15.00 Zalaegerszeg reneszánsz emlékei a közgyűjtemények tükrében
Előadó: *Kissné Béres Katalin* múzeológus
- 15.00–18.00 Városnézés

Július 1. (kedd)

- 9.00–12.00 Mátyás, az államszervező
Előadó: *Dr. Horváth Richárd* MTA TTI-tudományos munkatárs
Kódex és írásbeliség Mátyás korában
Előadó: *Zsupán Edina – Kertész Balázs*, az OSZK Kézirattár munkatársai
Mátyás király alakja a képzőművészetben
Előadó: *Dr. Basics Beatrix* BTM főigazgató helyettes
Mátyás király alakja az irodalomban
Előadó: *Kiss Gábor*, a Deák Ferenc Megyei Könyvtár igazgatója
- 14.00–17.00 Mátyás király erdélyi gyökerei
Előadó: *Vekov Károly* történész
Mátyás király a népmesék, mondák világában
Előadó: *Dr. Kriza Illdikó* néprajzkutató
A címerhasználat Mátyás korában
Előadó: *Dr. Csorba Csaba*, a Honismereti Szövetség alelnöke

Július 2. (szerda)

- 9.00–12.00 A reneszánsz és Mátyás király Zala megyei vonatkozásai (Egervár, Botszentgyörgy várai és tulajdonosai)
Előadó: *Dr. Vándor László*, a Zala Megyei Múzeum igazgatója
Zalai főúri családok Mátyás korában
Előadó: *Göncz László*, a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet igazgatója, Lendva
Déli határvédő rendszer a XV. században
Előadó: *Cseh Valentin* muzeológus, Magyar Olajipari Múzeum
Jajce ostroma
Előadó: *Dr. Színku Mihály*, a Zala megyei Honism. Szöv. elnöke
Hétköznapi élet a Mátyás-kori Zalában
Előadó: *Óriné Dr. Bilkei Irén* főlevéltáros
- 14.00–17.00 Szekcióülés 3-4 szekcióban, megyei szakemberek vezetésével
Témák: 1. Épített és műemléki örökség, vezeti: *Dr. Vándor László*, a Zala Megyei Múzeumok igazgatója; 2. Írott források a korról (levéltári források, krónikák), vezeti: *Óriné Dr. Bilkei Irén* főlevéltáros; 3. Mátyás király és a reneszánsz az irodalomban, képzőművészetekben, zenében, vezeti: *Dr. Németh József* ny. múzeumigazgató; 4. Mátyás király alakja a néprajzban, vezeti: *Juhász Katalin* néprajzkutató.

Július 3. (csütörtök)

Egész napos tanulmányút két útvonalon: 1. Zalaegerszeg–Egervár–Kehida–Zala-szentgrót–Keszthely–Zalavár; 2. Zalaegerszeg–Nova–Lenti–Lendva

Július 4. (péntek)

- 9.00–11.30 A szekcióvezetők beszámolója majd a záró előadás:
Mátyás király reneszánsz udvara. Előadó: *Buzás Gergely* régész-történész
Összefoglaló, az Akadémia zárása

EMLÉKEZZÜNK

A parasztság megpróbáltatásai az ötvenes években Ozmánbük, zalai falu példáján

Ozmánbük község Zala megye észak-nyugati szegletében található, a vasi–zalai határ mellett, Zalaegerszegtől 19 km-re. Az évszázadok során inkább a Vas megyei Kőrmend, mint Zalaegerszeg vonzáskörzetébe tartozott.

1949-ben a kis községben 68 család, 442 ember élt, túlnyomó többségük földműveléssel foglalkozott.¹ A falu gerincét a mintegy 28 családból álló középparaszti gazdatársadalom alkotta, melynek tagjai többségében négy nagycsaládból – Dervalics, Benedek, Bűki és Paksa – kerültek ki. Birtokaik nagysága 15 és 85 hold között mozgott, aranykorona értékük a földek közepes minősége miatt viszonylag alacsony volt.² Ezek a családok házasodások révén szoros rokoni kapcsolatokat ápoltak egymással. Többségük sokgyermekes, mélyen hívő katolikus, jól gazdálkodó, ennél fogva nagy tekintélyű tagja volt a falu társadalmának; közülük kerültek ki a helyi közösség tisztviselői is. Birtokaikat családi körben művelték, elenyésző volt a cselédet tartók száma; legtöbbször a nagy nyári idénymunkák idején foglalkoztattak napszámosokat, vagy állataik mellett gulyagyerekeket.³ Elsősorban az önellátásra törekedtek, feleslegüket a kőrmendi piacon értékesítették. A falu szegényeinek egy része (kb. 12 család) ~5 hold saját földön gazdálkodott, alkalmanként napszámos munkát vállalt. A nincstelenek (kb. 18 család) nyaranta summámunkára indultak a dél-dunántúli nagy latifundiumokra. A falu még a XX. század közepén is erosen zárt világ volt, betelepülni leginkább csak beházasodás útján lehetett. A gazdák arra is ügyeltek, hogy évente új, máshonnan érkező kanászt szegődtsenek, s nem engedték, hogy a régi a faluban telepedjen le, nehogy a nincstelenek számát szaporítsa.

E zárt, patriarchális világ életét fenekestül fordította föl az 1948 után berendezkedő új hatalom és annak esztelen, bár nagyon is tudatos parasztpolitikája.

Ozmánbükben a problémák már az 1945-ös földosztáskor kezdődtek. A faluban nem volt kiosztható birtok, ezért a zalaháshágyi plébánia ozmánbűki javadalmát, 9 hold 537 négyszögöl földet foglaltak le és osztottak szét. A 26 igénylő közül 19-en jutottak fejjenként 783 négyszögöl – megélhetésre alkalmatlan méretű – birtokhoz.⁴ A földosztás a falu békéjét teljesen felforgatta, mivel a gazdák önálló plébániát akartak kérni a püspöktől, ahhoz kellett volna a kiosztott föld.

Az 1940-es évek végére, majd a tanácsválasztások után a földhöz juttatottak közül kerültek ki a falu új vezetői, akik nemcsak az állampárt utasításait hajtották végre, hanem bosszút álltak korábbi vélt, vagy valós sérelmeikért. A faluban szinte korlátlan hatalommal rendelkeztek, annak ellenére, hogy a járástól érkező utasítások végrehajtásán túl mozgásterük minimális volt, még egy írógép vásárlásáért is engedélyért kellett folyamodni a Járási Tanács Végrehajtó Bizottságához.⁵

A tanács legfőbb feladata a járástól érkező vetéstervek egyénekre történő lebontása, az évről évre növekvő adó és beszolgáltatási tervek elkészítése és behajtása, a különféle kampányok megszervezése, a kulákok elleni szüntelen harc, valamint az éberség állandó fenntartása volt. ... *minden egyes tanács-*

¹ Zala Megyei Levéltár (továbbiakban ZML.) XXXII/5 Zala Megye Helytörténeti Lexikonának Anyaggyűjteménye. Ozmánbük község.

² ZML. V.1795. A vaspöri körjegyzőség iratai. Közigazgatás 1949. 1. sz. feldolgozólap az ösztérület alapján 5 holdtól...50-80 holdig terjedő gazdaságok adatairól. Ozmánbük község.

³ 1945-ben az ozmánbűki földigénylők között mindössze négy gazdasági cseléd volt, a többiek napszámosok voltak. ZML. XVII 501. Zala Vármegye Földhivatala. A földigénylők összeírási íve, és Juttatási névsor 1945. okt. 15.

⁴ ZML. XVII 501. Zala Vármegye Földhivatala. A földigénylők összeírási íve, és Juttatási névsor. 1945. okt. 15.

⁵ ZML. XXIII. 834 Ozmánbük Község Tanácsának Iratai. Végrehajtó Bizottság jegyzőkönyve, 1955. jún. 6. (Továbbiakban: ZML Ozmánbük Tanácsai ir. VB. Jegyzőkönyv)

tagnak legyen szívügye az ébren őrködés, nálunk erre nagy szükség van, mert a reakci (sic!) maradványa nálunk nagyszámmal vannak, és a Tito szomszédságában vagyunk!”⁶ – hangzott el a vb. elnök figyelmeltetése a tanácsüléseken.

A falu lakóinak e korszakban a legnagyobb megpróbáltatást a mezőgazdasági munkák megszabott határidőre történő elvégzése, az adó és a beszolgáltatási tervek teljesítése jelentette. A kisbíró naponta dobolta ki az elvégzendő feladatokat és a hozzá rendelt határidőket azoknak a parasztembereknek, akiknek a vérében volt a természet változásaival összhangban végzett mezőgazdasági munka. Az utasítások végrehajtását a dülőfelelősök ellenőrizték. „Aki tervszerűtlenül dolgozik és vet az ellenség, és nem érdemli meg, hogy a magyar föld az ő számára még egy szemet is teremjen.” – olvasható az 1952. február 2-i tanácsülési jegyzőkönyvben. 1951-ben az elhúzódó tél és az esős tavasz miatt nem lehetett tartani a minisztertanács által megadott vetési határidőket, ezért többször is kidobolták, hogy „...elő ne forduljon egyetlen egy eset sem, hogyha megindul a tavaszi munka és valakinek rossz legyen a vetőgépe vagy akármely mezőgazdasági munkaeszköze. Mert ha valaki ezt megkísérli, az szabotálja öt éves tervünket és nem híve a Béke tábornak, az ilyen elemek leginkább a kulákságnál találhatók és ezeket szigorúan ellen kell őrizni és eljuttatni a méltó helyükre.”⁷ A tervek teljesítését serkentette a folytonos versenymozgalmak is: a különféle ünnepek, április 4., november 7., Rákosi születésnapja stb. szolgáltattak apropót a versenykiírásokhoz, amelyeknek egyik fő szempontja rendszerint a határidő előtti munkabe-fejezés volt.

A beszolgáltatás terén a falu nem tartozott a járás jól teljesítő falvai közé, emiatt a község vezetői rendre önkritikát gyakorolni kényszerültek. 1952 során a Zala című lapban, sőt a Szabad Népből is több bírálat érte a települést. Az eredmények javítására begyűjtési és elszámoltató bizottságot hoztak létre. Az elszámoltatás során minden hátralekös nál házkutatást tartottak, minden rejtékhelyet felkutattak, a terményrejtegetőket elrettentő példaként állították a falusiak elé. Ozmánbükben is volt dicsőségtábla a szövetkezeti bolt falán, a kisbíró kidobolta az élenjárókat és a hátralekösöket is. Vasárnapként a helyi úttörők csasztonkával köszöntötték a tervteljesítőket. Az elmaradókat késedelmi pótlék és bírság fizetésére, helyettesítő termények beszolgáltatására, vagy arra kötelezték, hogy a szabad piacon vásárolják meg a hiányzó mennyiséget. Ugyanakkor a körmendi piacot a rendőrséggel állandóan ellenőriztették, s csak a tanácstól kapott engedéllyel árulhatta feleslegét az, aki maradéktalanul eleget tett az „állam iránti kötelezettségének”. Persze a körmendi piacra bejutni sem volt könnyű, hiszen a határvárosba ehhez is külön engedély kellett; 1954-ben kaptak Ozmánbük dolgozó parasztjai a járási rendőrkapitányságtól piaci értékesítés címén 3 hónapos belépési engedélyt. Természetesen ezt is csak azért, hogy teljesíteni tudják adó-befizetési tervüket.

Az irreális beszolgáltatási tervszámok csökkentése helyett a terméshozamok növelését tűzték ki célul a mezőgazdaság országos és helyi irányítói. Ezt leginkább a szovjet agrotechnikai módszerek átvételével látták biztosítottak. A tanácsulésekre berendeltek 10–20 gazdát, ahol „a régi maradi” munkájuk felszámolására és az új, követendő minták alkalmazására bíztatták őket. „mert az új munkamódszer és a szovjet agróteknika alkalmazása meghozza a termelésünk gyümölcsét és akkor nagyobb és sikeresebb terméshozamot tudunk elérni és ezzel elősegítjük az öt éves tervünk sikeres megvalósítását.”⁸ Új munkamódszerként kötelezővé tették a gépi vetést, kézzel csak külön engedéllyel lehetett a meredek domboldalokon vetni, bevezették a kukorica és gabonafélék négyzetes vetését, és a pótbeporzást. A háromszori kapálás, a szerves- és műtrágyázás, a vetőmagcserék, a talaj meszezése, a kolorádó bogár és a gabonafutrinka elleni figyelőszolgálat megszervezése mind-mind a terméshozamok növelését szolgálták.

Az aratás lebonyolítása, a szemvesztés elkerülése, és a beszolgáltatás maradéktalan teljesítése külön szervezőmunkát igényelt a tanács részéről. A cesplés megkezdése előtt a cesplőmunkásokat és a vezetőt „politikailag” kioktatták a gyors cesplésre. 1952-ben elrendelték a közös szerűk létrehozását, ekkor szervezték meg a „cesplőgéptől a gyűjtőhelyre” mozgalmat is, nehogy a gazdák otthon elrejtésük a terményt. A módszer hatásosnak bizonyult, a gabonabeszolgáltatást a falu többnyire 100 %-ban, vagy afelett teljesítette.

A tervteljesítésnek rendszerint az volt a következménye, hogy nem maradt a család számára elegendő kenyérgabona. A kenyér pedig továbbra is a legfontosabb tápláléka volt a parasztembernek. Kenyeret a városban, Körmenten vagy Zalaegerszegen tudtak vásárolni, de mivel Körmentre bejutni csak engedéllyel lehetett,⁹ Zalaegerszegen próbálták a bátrabbak beszerezni a heti szükségletet, ahova legegy-

⁶ ZML Ozmánbük Tanácsai ir. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1951. ápr. 3.

⁷ ZML Ozmánbük Tanácsai ir. VB. Jegyzőkönyv, 1951. márc. 19.

⁸ ZML Ozmánbük Tanácsai ir. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1951. máj. 4.

⁹ A város a határsávba tartozott.

szerűben kerékpáron lehetett eljutni. A bekerekezőnek nagyon szemfülesnek kellett lennie, hogy a legalább öt darab két kg-os veknit megvegye, természetesen nem egy helyen, hanem végigjárva a város kenyérboltjait, majd feltűnés nélkül kicsempéssze a rendőrök által erősen ellenőrzött kivezető utakról, hiszen a városban is állandó volt a kenyérhiány.¹⁰ Ha szerencsésen kijutott, akkor nem a főútvonalon, hanem a kevésbé ellenőrzött Boncodföldre fel vezető úton ért el a Csurgaszi csárdáig, és sokszor a bokrok mögött meglapulva várta ki, hogy az itt is posztoló rendőrök végre elmenjenek. Ezután már szerencsésen haza ért. Persze, még mindig nem nyugodhatott meg a sikeres akció után, mert az is előfordult, hogy a faluban működő besúgók feljelentették a rendőrnek, aki villámgyorsan a helyszínen termett, és árujegyetesen akarta tetten érni. Persze, a szolidaritás is működött, a segítők olykor gyorsabbak voltak, mint a hatóság, ilyenkor sikerült elrejtetni a kenyeret. Az is előfordult, hogy túlságosan biztos helyre – pl. a szalmakazalba – dugták, s az egerek laktak jól belőle.¹¹

Az adóbehajtási tervek teljesítése hasonló megpróbáltatásokat okozott a falu népének, mint a beszállítás. Pénzforgalom minimális volt a faluban, a beszállításért kapott kevéske pénzen kívül nem igen jutottak bevételhez. Az adóhátralékosokra óriási nyomás nehezedett: ha a népnevelők meggyőzése, a tanácsnál történt egyéni elbeszélgetés – amely időnként a zalaegerszegi börtönben toborzott verőlegények közreműködésével történt – sem hozott javulást, következtek a zálogolások, majd a „transzferálások”, az elárverezések.

A súlyos adó- és beszállítási kötelezettségek egyaránt érintették és sújtották a falu minden társadalmi rétegét, a TSz tagokat és törpebirtokosokat ugyanúgy, mint a rendszer számára megnyerni remélt középbirtokosokat. A „dolgozó parasztoktól” várták a példamutatást a tervek teljesítésében, a békekölsőnjegyzésben, az önkéntes felajánlásokban.

A korszakban kétségtelenül a legnagyobb terhek és megpróbáltatások az osztályellenségnek nyilvánított, az osztályharc céltáblájává tett kulákokat sújtották. Ozmánbükben 31 személyt tettek kuláklisrára,¹² a 25 holdon felülieken kívül kocsmáros, daralóst, gatter és cséplőgép-tulajdonost; ezen kívül 10-20 holdas parasztokat, akiket szülő és gyümölcsös birtokuk felszorzása alapján minősítettek kulákká. 1952-ben felülvizsgálták a listát, s 24 főre csökkentették, azok kerülhettek le róla, akik nem tartottak cselédet, vagyis nem voltak kizsákmányolók, maguk művelték földjüket, vagy az addig meglévő ingó és ingatlan vagyonuk nagy részét ellenszolgáltatás nélkül átadták a TSz-nek.¹³ 1956 júliusában még mindig 22 személy szerepelt a listán, ekkor újabb törlésekre került sor, 14 személyről állapították meg, hogy a dolgozó parasztság között van a helye.¹⁴

Adó és beszállítási kötelezettségeik sokkal súlyosabbak voltak, mint a „dolgozó parasztoké”. Őket sújtották elsősorban a helyszíni elszámoltatásnak nevezett padlássöprések, zálogolások, majd a transzferálások. Először terményeiket, állataikat foglalták le, aztán következtek az ingóságok: szerszámok, hordók, bútorok, ruhadarabok. Ha már nem volt mit lefoglalni, elkobozni, az egyetemlegesség elvére hivatkozva a rokonokon hajtották be a kulák tartozásait.¹⁵ Ozmánbükben egy 77 éves, 7 gyermekes idős ember, Benedek Sándor (Gál) 83 holdas kulák okozott sok gondot a falu vezetésének. Felnőtt gyermekei önálló háztartásban éltek már. Miatta nem teljesültek a beadási és adófizetési tervek, miatta nem végeztek időre a mezőgazdasági munkákkal, de az idős emberrel nem tudták mit kezdeni. Egy 1952-es rendőrségi kihallgatás jegyzőkönyvében rögzített szavai szerint: „...a tojás beszállításnak azért nem tudott eleget tenni, mert nem volt tyúkja, így csak részben tudott eleget tenni, mert a pénzt pedig elvitték adóba, továbbá a tyúkhús beszállításnak pedig azért nem tett eleget, mert még a múlt éven le kellett adni az összeset, így aztán nem maradt semmi. Az idén 12 db csirkét keltetett, amelyek meg is vannak, azokat a beszállításba fogja adni, de többet nem tudott kelteni, mert pénze nem volt a tojás vásárlására. Továbbá pedig elmondta, hogy nincsen semmi etetni valója se, amivel tudná őket etetni, mert mindent le kell adni, nem marad semmi. Most már mindegy, úgyis tönkre kell menni, mert még a fejadagot sem hagyják meg, nem hogy még állatokat lehetne tartani. Ez azért már mégiscsak disznóság,

¹⁰ Zalaegerszeg vezetői a környező falvakból bejárókat tették felelőssé az állandó kenyérhiányért. Lásd: *Káli Csaba: Zalaegerszeg az „ötvenes években” 1947–1956. Zalaegerszegi füzetek 9. Zalaegerszeg 2005. 92–93. old.*

¹¹ Béres Károlyné, szül. Paksa Sarolta visszaemlékezése.

¹² Paksa István visszaemlékezése. In: *Az 1956-os forradalom ozmánbük-i eseményei. Paksa István visszaemlékezése. GM. Adattára: 2073-97*

¹³ ZMI. Ozmánbük Tanácsi ir. VB. Jegyzőkönyv, 1952. nov. 12.

¹⁴ ZML Ozmánbük Tanácsi ir. Iktatott iratok. Jegyzőkönyv a községben lakó kulákok felülvizsgálatának tárgyában, 1956. júl. 19.

¹⁵ Az egyetemleges felelősség alapján az egész adósság követelhető mindazoktól, akik az adósságért egyetemlegesen felelnek, az adósságban ténylegesen meglévő részarányokra tekintet nélkül.

amit mostan csinálnak az emberrel.¹⁶ 1955-re már több mint 10 ezer Ft-ot tett ki az adótartozása, ennek fejében egy belső telkének árverezésre került sor, de az sem fedezte adósságait, így a családjára mondták ki az egyetemlegességet, vagyis rajtuk hajtották be adósságait.

A kulákoknak tilos volt segítséget fogadni, a Tsz tagoknak egyenesen megtiltották, hogy az osztályellenségéni dolgozzanak, amikor azonban a kitűzött határidőket nem tudták tartani, szabotázssal vádolták őket, amiért nem fogadtak fel munkásokat.¹⁷

1952-ben állandósultak a kulákok elleni zaklatások, a legkülönbözőbb ürügyekkel citálták őket törvény elé. Csak néhány példa: Benedek József engedély nélkül vermelt burgonyát; a közellátás érdekét veszélyeztette Horváth Gyuláné, aki 15 kg zsírt nem adott le; Benedek László „a szőlő kapálását határidőre nem végezte el teljes mértékben”; hat kulák a hízott sertéseit nem adta le határidőre; Benedek Sándor (Simon) tetten érték, „amidőn családjával a... földjén lábbonálló kb. 2000 öl kopasz piros búzáját aratta. Ezen alkalommal nevezett búzáját nem viaszérésben, hanem túlérésben aratta, minek következtében 10–15 %-os szemvesztéssel idézett elő...¹⁸ Paksa Sándort tiltott dísznövágásért fogtak perbe, lefoglaltak tőle 12 kg füstölt sertéshúst. A házkutatást végző rendőr azonban nemcsak a húst kobozta el, hanem lekasztotta a szoba faláról a 2. világháborúban elesett fiú egyetlen arcképét is, majd ordította végighordozta a falun, mondván a kulák fasiszta katona képét őrzi a lakásában.¹⁹ A per végül felmentéssel zárult,²⁰ a hús árát pedig a rendőrség kereste a községi tanácson és a városi húsboltokon, mert a feketevágók feljelentőit akarták belőle jutalmazni.²¹ A családnak nem annyira a hús, mint az elesett fiú fényképeinek elkobzása fájt, amit sohasem kaptak vissza.

A faluból 1950 és 1956 között 17 gazdát internáltak, vagy csuktak hosszabb-rövidebb időre börtönbe.²² Egyiküket, Búki Pétert a vaspőri Simon Albert és társai hűtlenségi perében halálra ítélték és kivégezték, feleségét pedig fegyházba zárták, ahonnan félig megvakulva tért haza.

A kulákok fiait sorozásuk előtt kádereztek, s a hadseregnél büntető zászlóaljhoz, munkaszolgálatra kerültek. 1953-ban Benedek Sándort (Simon) levették a kuláklistánról, ezután a vb. levélben kérte a katonai parancsnokságot, hogy fiát, Benedek Balázst tegyék át fegyveres szolgálatra. A parancsnok az alábbi sorokkal válaszolt a megkeresésre: „Mi a parasztpolitikában is figyelmebe vesszük, hogy a kutyából nem lesz szalonna, s a kulákból soha nem lehet dolgozó paraszt még akkor sem, ha az illető teljesen vagyontalanná válna.”²³

A kulákok elleni intézkedések hamar elérték céljukat. A gazdák egy része 1950-től folyamatosan ajánlotta föl birtokait, munkaeszközeit az államnak, amelyek aztán a helyi Tsz tulajdonába kerültek.²⁴

A bemutatottakon kívül még számos tragikomikus és abszurd megpróbáltatást kellett elviselni a község, de talán nyugodtan általánosíthatók, a magyar falu népének az 1950-es években. Ezek azonban nem törték meg őket, sőt egymás között erősítették az összetartás és szolidaritás érzését. 1948-tól 1956-ig annyi személyes és közösségi sérelem halmozódott fel Ozmánbük társadalmának minden rétegében, hogy 1956 októberében, a pesti események hírére és hatására, úgy érezték, ecelekedniük kell, ők is megvívják a maguk helyi forradalmát.²⁵

Béres Katalin

¹⁶ ZML Ozmánbük Tanácsi ir. Iktatott iratok. A felső-bagodi rendőrség jelentése Benedek Sándor ozmánbükü lakós kikérdezéséről, 1952. szept. 4.

¹⁷ ZML Ozmánbük Tanácsi ir. VB. Jegyzőkönyv. 1951. máj. 27.

¹⁸ ZML Ozmánbük Tanácsi ir. Iktatott iratok. Kárbeosztási jegyzőkönyv Benedek Sándor (Simon) által elkövetett közellátás érdekeit veszélyeztető bűncselekmény tárgyában, 1952. júl. 8.

¹⁹ Béres Károlyné, szül. Paksa Sarolta visszaemlékezése

²⁰ ZML Ozmánbük Tanácsi ir. Iktatott iratok. A zalaegerszegi Járásbíróság végzése közellátást veszélyeztető büntett miatt Paksa Sándor ellen indított bünygyben, 1952. máj. 22.

²¹ ZML Ozmánbük Tanácsi ir. Iktatott iratok. A Zala megyei Rendőrkapitányság levele a Községi Tanács VB-hez feketevágók feljelentőinek jutalmazása tárgyában, 1952. máj. 29.

²² Paksa István közlése. In: Az 1956-os forradalom ozmánbükü eseményei. Paksa István visszaemlékezése. GM. Adattára: 2073-97

²³ ZML Ozmánbük Tanácsi ir. Iktatott iratok. A Honvédség válasza az Ozmánbükü Tanács VB.-nek, 1953. ápr. 13.

²⁴ 1951 márciusában 286 kat. hold szántó volt a „kulákok” birtokában, alig egy évvel később, 1952 januárjában már csak 204 hold, 82 hold felajánlásra került. Lásd: ZML Ozmánbük Tanácsi ir. Iktatott iratok. Kimutatás a kulák gazdaságok területi változásáról, 1952. jan. 22.

²⁵ Az 1956-os forradalom ozmánbükü eseményeiről lásd: Béres Katalin: Egy zalai kisfalú a forradalom idején – Ozmánbük 1956. In: '56 Zalában. A forradalom eseményeinek Zala megyei dokumentumai 1956–1958. Szerk.: Csomor Erzsébet, Kapiller Imre. Zalai Gyűjtemény 40. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 1996. 7–17. old.

A HONISMERET FORRÁSAI

A honismereti kiadványok a közgyűjteményekben*

Kezdjük egy nagy sóhajjal: milyen jó lenne, ha egyszer valaki megírná, vagy valakik megírnák a magyarországi helytörténetírás, a honismereti mozgalom és a könyvtári helyismereti szolgáltatás összefoglaló történetét. Nyilván elképzelhető külön-külön is az áttekintés, de minden bizonnyal kivitelezhető együtt, egyetlen történelmi szintézisben is. Hiszen a három tevékenységi ág szorosan összefonódott és napjainkban is elválaszthatatlan egymástól. Bárhogyan történik – és nagyon szeretnénk hinni, hogy egyszer majd, reményeink szerint már a közeljövőben megtörténik –, azt könnyű megjósolni, hogy ebben az opusban tetemes, a tizenkilencedik század utolsó harmadától döntő helyet foglalnak majd el a közgyűjtemények, közelebből a múzeumok, levéltárak és könyvtárak, újabban az egyéb médiatárak (pl. kép- és hangarchívumok) is. Amíg ez az óhajtott összegzés elkészül, meg kell elégednünk a szórványadatokkal vagy az erősen vázlatos, többnyire érintőleges visszaillesztésekkel (mint például a magyar történetírás históriájáról közreadott legújabb tankönyvben), továbbá a ritka helyi próbálkozásokkal. Most is csak a főbb tendenciák jelzésére szorítkozhatunk – mintegy emlékeztetőül.

Hazánkban a lokális ismeretek iránti intenzívebb érdeklődés első nyomai a tizenharmadik századra datálhatók. A művelődéstörténet különböző ágainak művelői megegyeznek abban, hogy a kezdet Béla Mátyás pozsonyi evangélikus lelkész hatalmas ország- vagy államismereti vállalkozása, az egyes vármegyék adatait összegyűjtő *Notitia Hungariae* volt. Jórészt a felvilágosult abszolutizmus hatásának tudható be, hogy a gimnáziumi és népiskolai oktatásban szintén helyet kaptak a lokális információk. Majd a dicső múlt felé fordulás, a polgárosodás és a nemzeti mozgalom kibontakozása olyan hajtóerőt jelentett, amely folytonossá tette az ország egyes tájait, a vármegyék és az egyház-igazgatási egységek, valamint a települések megismerését célzó törekvéseket. Sorra jelentek meg Vályi András, Magda Pál, a mindmáig gyakran forgatott Fényes Elek és mások statisztikai-geográfiai adattárjai. A Magyar Tudós Társaság, majd a kiegyezést követő évben létrejött Magyar Történelmi Társulat mintegy intézményes keretet biztosított a helynévgyűjtéshez (például Pesty Frigyes felméréséhez), a helytörténeti búvárkodáshoz, a genealógiai kutatáshoz. A dualizmus korában olyan nagyszabású és sikeres vállalkozások indultak, mint a sokáig méltatlanul mellőzött, mostanság ismét felfedezett *Osztrák-Magyar Monarchia* írásban és képen, a Borovszky Samu által szerkesztett Magyarország vármegyéi és városai című sorozat, vagy Orbán Balázs impozáns egyszemélyes teljesítménye, a Székelyföld leírása. A kiegyezés tájékan kapcsolódtak be e munkába és váltak mihamar meghatározó tényezőivé a frissen alapított vidéki múzeumok és múzeum-egyletek, az ilyen irányba nyitó vármegyei és városi levéltárak, majd az eleinte múzeumi vagy levéltári keretben működő városi könyvtárak. Esetenként megnyitottak a kutatók előtt az egyházi és családi gyűjtemények is. A trianoni békediktátum teremtette új helyzetben egymás mellett éltek a magas tudományos színvonalat képviselő megyetörténetek és a korábbinál szerényebb igényű megye- és városszociográfia, -monográfia sorozatok, később ismét előtérbe került a plébánia-történetírás, újdonságként több uradalomtörténet készült, más vonatkozásban szemléleti nővum a társadalom-, gazdaság- és művelődéstörténeti megközelítés. A település- és népiségtörténeti irányzat, majd a népi írók mozgalma is új eszmei alapot és új lendületet adott a lokális vizsgálódásoknak, különösen a falukutatásra, a falumonográfiákra irányult kiemelt figyelem. Jellemző példaként említhető a híres Magyarország felfedezése című sorozat. A második világháborút követően, majd az ún. szocialista modernizációs kísérlet időszakában átmeneti megtorpanás következett, aztán a helytörténeti-helyismereti kutatás kiszélesedett, tematikailag-műfajilag és földrajzilag tovább differenciálódott, sőt specializálódott, és ennek a folyamatnak a szervezetenként elkülönülő, megújult és megerősödött közgyűjtemények aktív és

* Előadás 2007. szeptember 28-án Vácán, a XII. Országos Honismereti Kiadványszerkesztő Konferencián.

alighanem leghatékonyabb műhelyei voltak. Az ötvenes-hatvanas évek fordulóján újjászerveződött honismereti mozgalom szilárd bázisát szintén ezek az intézmények alkották és alkotják. Kiváló történések, etnográfusok és más tudósok segítették az előrelépést, egyebek között az elméleti-módszertani kérdések tisztázását. Sok-sok város- és községtörténet, számtalan forráspublikáció készült, üzem- és termelészövetkezet-történeti tanulmányokat írtak, rengeteg új információ került napfényre, szép számmal születtek levéltári segédletek, múzeumi vezetők, helyismereti-honismereti bibliográfiák stb. Nem hallgatható el az sem, hogy ugyanakkor tovább kísértett, nem egyszer politikai nyomásra a dilettantizmus avult szelleme, amely egyik lényegi oka volt a helytörténetírás, a honismereti mozgalom és a helyismereti tevékenység méltatlanul alacsony társadalmi presztízsének. Bár a közelmúlt értékelése még előttünk álló feladat, annyi azért megállapítható, hogy a rendszerváltás sem okozott törést a fejlődésben. Bizonyos hangsúlyok kétségkívül eltolódtak: például az anyagi erőforrások átcsoportosultak, a honismereti munkában fokozódott a társadalmisítás, a helytörténeti kutatásban a jelenkortörténet felől a régebbi korszakokra irányult a figyelem, előbb a könyvtárakban, aztán a többi közgyűjteményben tért hódított a számítástechnika és sorolhatnánk még a jól érzékelhető változásokat. Több hasznos, sikeres kezdeményezést említhetnénk, ezúttal talán elég a kormányzati támogatással elkészült Száz magyar falu könyvesháza című sorozat kötetére utalni. Fontos eredmény, hogy a köztudatban a lokalitás egyre nagyobb teret nyer, és ezt a tendenciát a nemzetközi, európai fejlemények tovább erősítik.

Vajon mivel magyarázható, hogy immár több mint két és fél évszázada hullámszerű mozgással ugyan, de a honismereti és helytörténeti-helyismereti érdeklődés folyamatos, napjainkban pedig különösen felélnélt. Holott közben gyakran változtak a politikai rendszerek, változott az uralkodó ideológia, ha lassabban is, de módosult a gazdasági és társadalmi struktúra, módosult a kultúra helyzete. Meglepő, hogy az olykor gyökeresen különböző oktatáspolitikai irányzatok és pedagógiai felfogások ellenére az oktatás különböző szintjein, ilyen vagy olyan mértékben, hol ilyen, hol olyan tantárgy részeként szintén töretlenül jelen voltak és vannak a helytörténeti-helyismereti tudnivalók. Bodor Antal 1940-ben lezárt retrospektív helyismereti könyvszerkezete – amelyért a mai nemzedék is igen-igen hálás lehet –, annak kiegészítése, a magyar nemzeti bibliográfia különféle ciklusai és kurrens folyamatai, továbbá az országszerte gomba módra szaporodó helyismereti bibliográfiák, újabban számítógépes adatbázisok tanúsága szerint az idők folyamán hazánkban több tízezer helytörténeti-honismereti kiadvány látott napvilágot. A könyvekben, folyóiratokban megjelent cikkek száma valószínűleg csak százezres nagyságrendben mérhető. S akkor még nem is beszéltünk a töméntelen mennyiségű, részben forrásközlő, részben ismeretterjesztő jellegű újságközleményről. A sokféle indíték közül ezúttal hatot emelnék ki.

*

Már Béli Máttyás is azért végezte – még hozzá uralkodói jóváhagyással – szinte minden helyi részletre, adatra kiterjedő aprólékos gyűjtőmunkáját, hogy „semmi ne maradjon ki, ami a haza természeti és polgári viszonyainak megvilágítására és megismerésére szükséges.” Több mint száz évvel később Fraknói Vilmos az általa szorgalmazott megyemonográfiák feladatát abban látta, hogy minél több anyagot szolgáltatassanak az „egyetemes” hazai történet számára. A mikrostruktúrák beható tanulmányozása mindmáig egyik fontos feltétele egy-egy ország, nemzet múltja, jelene alaposabb megismerésének. A helytörténet azonban nem az országos történet szimpla lenyomata, dedukciója, és különösen nem annak illusztrációja. A lokális vizsgálódások (a társadalmi mozgás bármely szeletében és a természeti viszonyokra kiterjedően) éppen azzal járulhatnak hozzá az országos kép pontosabbá, árnyaltabbá tételéhez, végső soron az országhoz, a nemzet sorsának megismeréséhez és megértéséhez, hogy a helyi sajátosságokat, az egyedit, a megismételhetlent, Szabad György szavaival „a társadalmi-történeti mozzanatok helyi kötöttségeit” tárják fel, mutatják fel. Ez a dialektikus kapcsolódás a tudományos történetírás egyik fontos mozgatóereje. Bár semmiképp sem szűkítheti le erre a két ágazatra, napjainkban elsősorban a gazdaság- és társadalomtörténeti iskolák hangsúlyozzák a mikrotörténelem szerepét. Gyáni Gábor interpretációjában az ún. neohistoricista irányzat témaválasztása is jelzi ezt: „Tárgya a mindennapi élet és a köznapi cselekmények módok, illetve a társadalomszervezet elemi intézményei, mint a család, a háztartás, a rokonság. Nagy súlyt helyez továbbá a mindennapi tapasztalat és észlelés kategóriáinak a feltárására, amit az erkölcsi értékek, a hit, a köznapi fogalmi készlet rekonstruálása és értelmezése révén kíván megoldani.” Ki tagadhatná, hogy mindehhez roppant mennyiségű adalékkal szolgálhat a helytörténeti kutatómunka.

Glatz Ferenc írta éppen öt esztendővel ezelőtt, a honszeretet megújuló tartalmáról elmélkedve, hogy sem a történettudomány, sem a politika nem számol komolyan azzal az érzelmi kötődéssel, ragaszkodással, amely az embereket a szülőföldjükhez és természeti környezetükhöz fűzi. Nos, a helytörténetírás művelői, a honismereti mozgalom résztvevői és a közgyűjtemények munkatársai bátran elmond-

hatják, hogy ők igenis figyelembe vették és veszik ezt a rendkívül fontos tényezőt. S ez által elősegítik az egészséges lokálpatriotizmus kialakulását, amelynek egyik lényegi összetevője, más irányból nézve egyik tápláló forrása éppen a szűkebb közösséghez való tartozás érzése. Az egyén tudatában, magatartásában aztán a lokálpatriotizmus elvezethet a hazaszeretethez, a hazafisághoz, a hazafiság nemes tulajdonságához. Más szavakkal: az adott hely múltjára és jelenére vonatkozó ismeretek közvetítése, befogadása hozzájárul a lokális öntudat elmélyüléséhez, tágabban a nemzeti identitástudat ébren tartásához, megszilárdításához. Sőt áttetelesebb az egész emberi kultúra tiszteletéhez, a közös kulturális örökség értékeinek megbecsüléséhez. Vagyis az egyes ember az adott hely múltján és a már történelmi pillanatában történelemmé váló jelenén keresztül nemcsak a nemzeti fejlődés, hanem a társadalmi mozgás egyetemes áramlatához is kapcsolódik.

Közismert tapasztalati tény, hogy éppen az érzelmi-tudati kötődésből fakadóan ki-ki a közvetlen környezetéről, a szülő-, a lakó- és a munkahelyéről, az egykori iskolájáról szeretne minél többet megtudni. Nyilvánvaló, hogy ez az elsődleges indítéka a lokális információk iránti spontán érdeklődésnek, amellyel a közgyűjtemények munkatársai napról napra találkozhatnak, és az intézményi honlapok látogatóinak jelentékeny hányadát is ez vezérli. Ha egyáltalán lehet és szabad rangsort állítani, a kérések alighanem legigényesebb csoportját képezik azok, amelyek a közelmúltban ismét divatba jött családfa-kutatással függnek össze. A gyökerek keresése, az elődökre vonatkozó adatoknak, egy-egy település történetének, nevezetességeinek, fontosabb intézményeinek, a helyhez kötődő híres emberek életének stb. megismerése természetes emberi vágy, és – mint ahogy már a hazai helytörténetírás kibontakozása idején, a tizenkilencedik század második felében a kutatók, majd később a pedagógusok is felismerték – a lokális információk alkalmasak az országos és egyetemes történelmi folyamatok iránti vonalom, rokonszenv felkeltésére. Mályusz Elemér is így buzdította pályatársait a húszas évek derekán: „Tegyük tudományos jellegűvé a magyar helytörténetírást, hogy fellendítsük egész tudományunkat, számára olvasóközönséget neveljünk...”

Már szó esett arról, milyen korai – egészen a felvilágosodás idejére nyúlik vissza – az a felismerés is, hogy a honismeret-helytörténet fontos nevelő szerepet tölthet be. A közoktatás jelenleg is igényt tart a hazai tudományos és ismeretterjesztő irodalom különböző termékeire, hiszen ezek nélkül aligha teljesíthetné azt a kötelességét, amelyet a Nemzeti alaptanterv jelöl ki számára. Ez az oktatáspolitikai dokumentum – mintegy összegezve és egyúttal továbbfejlesztve a korábbi, több mint két évszázadon átívelő törekvéseket – először 1995-ben emelte ki a legfontosabb pedagógiai követelmények élére a Hon- és népismeret információ-anyagát; ezt az öt év múlva közzétett változat szó szerint megismételte. A most hatályban lévő, 2003-ban kibocsátott harmadik Nemzeti alaptanterv szintén kiemelt fejlesztési feladatnak tekintí (igaz, most már csak a második helyen) a Hon- és népismeret tárgykörébe sorolható ismeretek átadását, elsajátítását. Egyebek között előírja, hogy a pedagógusok ösztönözzék a tanulókat „a szűkebb és tágabb környezet történelmi, kulturális és vallásos emlékeinek, hagyományainak feltárására, ápolására.”

A helytörténetírásnak, a honismereti mozgalomnak, a helyismereti tevékenységnek nemcsak pedagógiai hozadéka van. Felfigyelhetünk egy másfajta motivációra is. Egyed Ákos erdélyi történész egyik cikkében olvasható: „A tájtörténet [ezt behelyettesíthetjük a helytörténet szóval – B. M.] által feltárt örökség beépülése mai valóságunkba, a múlttal való kapcsolatteremtés előmozdítja egy-egy tájegység, vidék gazdasági-társadalmi és kulturális arculatának, életének a kívánt mederbe való terelését.” Vagyis a lokális ismeretek gyakorlati-közéleti tényezőként is funkcionálhatnak. Gondoljunk például a településrendezés, a helyi közlekedés, és manapság talán leggyakrabban a környezet- és természetvédelem feladatainak megoldásához nyújtott segítségre. Vagy a névfelvételek, megemlékezések és egyéb ünnepek előkészítő munkálataira. Az újságírás, a közművelődés, a művészeti alkotás szintén sokat meríthet a lokális publikációkból. Kivételes alkalmat, lehetőséget kínálnak a lokális ismeretek terjesztésére, közkinccsé tételére az évfordulók, mivel az önkormányzatok vagy más támogatók (leginkább a vállalatok és a magánvállalkozók), időnként a kultuszárca és az országos pénzalapok nagy jelentőséget tulajdonítanak ezeknek (tudjuk, korábról maradt ránk ez a gyakorlat). Hogy mennyire így van, arra nézve Márkusné Vörös Hajnalka nemrég közölt Veszprém megyei adatokat, ahol az 1990–2006 között megjelent helytörténeti kiadványok mintegy 80 %-a kapcsolódott valamilyen országos vagy helyi jubileumhoz.

Napjaink egyik sokat – hol csodálattal, hol veszélyt sejtve, hol kifejezetten elutasítván – emlegetett világjelensége a globalizálódás, amely immár áthatja a társadalmi mozgás minden területét, áthatja egész életünket. Sokan, és elsősorban a kulturális szférában dolgozók attól tartanak, hogy ez a hatalmas, sodró erejű folyamat veszélyezteteti, sőt megsemmisíti a nemzeti kultúrákat, a regionális és helyi sa-

játosságokat, ezért rendkívüli erőfeszítéseket tesznek ezek megőrzésére. Van azonban az éremnek egy másik oldala is. Nevezetesen arról van szó, hogy a világosan gondolkodó fők, egyebek között az Európai Unió vezető testületei a világ, közelebbről az európai kulturális és tudományos örökség megóvása és fejlesztése érdekében elengedhetetlenül szükségnek vélik a nemzeti és regionális sokszínűség fenntartását, a lokális örökség ápolását, hozzáférhetővé tételét, mert ezek az egyediségek gazdagíthatják igazán az emberiséget, az uniót. Ez a belátás tükröződik a híres maasrichti szerződésben, és ez olvasható a kulturális vagyondigitalizálásáról 2001-ben elfogadott lundi alapelvekben is.

*

A most vázolt hat motívum beágyazódott napjaink honismereti, helytörténeti és helyismereti kiadványaiba is. Mindannyiunknak, akik e területen munkálkodunk, közös bánata, hogy a kurrens, tehát a frissen megjelenő lokális publikációkról nincs országos áttekintés. (Közbevetőleg jegyezzük meg: Bodor Antal helyismereti könyvszete és Csomor Tibor 1972-ben közreadott honismereti bibliográfiája óta visszamenőleges számbavétel sines.) Régi panasz, hogy a kritikai visszhang is csekély és még inkább esetleges. Amíg létezett a Századok éves címjegyzéke (az utolsó feltárt esztendő 1993!), legalább a helytörténeti munkákról (könyvekről, résztanulmányokról, folyóiratcikkekről, forráspublikációkról) képet kaptunk. A néprajzi bibliográfia folyamatosan készül ugyan, de ez is csak egy területet fed le. A Honismeret című folyóirat megpróbálkozik a lehetetlennel: számról számra közli a szerkesztőséghez beérkezett honismereti-helytörténeti kiadványok adatait. Összeszámolva a legutóbbi három teljes esztendő tételeit, a következő eredmény jött ki: a 2004-ben közzétett önálló hazai kiadványok (pontosabban a könyvek és évkönyvek) közül 245, 2005-ből 256, 2006-ból 242 bibliográfiai leírásait közli (a múlt évből még nyilván küldenek be példányokat). A tanulmányköteteket, évkönyveket, folyóirat számokat analitikusan is feltárta. 2004-ben egyébként 41, 2005-ben 29, 2006-ban 34 magyarországi folyóirat és egyéb időszaki kiadvány számait (néha-néha nem mindegyiket) kapták meg. A folyóirat különös figyelmet fordít a közgyűjtemények kiadványaira, valamint a honismereti híradókra. Kultúrmissziós szerepkört vállal azzal, hogy a határon túli területekre, jelesen a szomszédos országok magyar sajtótermekeire is kitekint: a jelzett három év terméséből összesen 158 könyvet és évkönyvet regisztrált; a feldolgozott folyóiratok száma évente 5-10 között mozgott. A szerkesztőség megoldhatatlan gondokkal küszködik: a kiadványok jókora késéssel vagy egyáltalán nem érkeznek meg, ezért az összeállítás szükségzerűen hiányos. Bármennyire áldásos ez az igyekezet, a rejtett címjegyzék a kurrens honismereti-helytörténeti bibliográfia szerepét csak korlátozottan töltheti be.

Magától értetődően vetődik fel a kérdés: mennyiben számíthatunk a Magyar nemzeti bibliográfiára, amelynek törvény szabta kötelessége lenne regisztrálni a hazánk területén megjelent lokális irodalmat is. Természetesen megteszi, de csak részben. A könyvek számbavétele megközelítően teljes, a nyolc-tíz százalékra becsült hiány a fégyelmezetlen kötelespéldány-szolgáltatás bosszantó hézagaiból fakad. Igen ám, de a könyvészetből kimaradnak az évkönyvek, a kalendáriumok, az iskolai értesítők, a címtárak és egyéb, a mai nemzetközi nomenklatura szerint időszaki sajtótermékeknek minősülő nyomtatványok. Holott ezekben is számos lokális közlemény található, nem is beszélve a kifejezetten helyi jellegű és tartalmú kötetekről, például a múzeumi, levéltári és könyvtári évkönyvekről. (Amelyek szerencsére a honismereti bibliográfiában jórészt megtalálhatók.) S nem regisztrálják a külföldi államok magyar nyelvű vagy magyar vonatkozású anyagát (tehát a hungarikákat) sem; ez egyébként nem hiányosság, mert ez a nemzetközi szokásrend. Még kedvezőtlenebb a helyzet a periódikumok cikkeit illetően. Világviszonylatban is rangos, szinte csaknem egyedülálló kezdeményezése volt az Országos Széchényi Könyvtárnak, hogy 1946-tól a folyóiratokban megjelent közleményekről is kurrens bibliográfiát adott ki, Magyar folyóiratok repertórium címmel. Eleinte kevésbé, de a hatvanas évektől már elég következetesen figyelt a helytörténeti-helyismereti cikkekre is. Majd amikor az elektronikus változata, az IKER megszületett, az adatbázis alkalmassá vált a teljességre törekvő feltárássra, beleértve akár a hírlapcikkek regisztrálását is. Maig ismeretlen, illetve nehezen elfogadható okokból kifolyólag ezt a nagyon hasznos szolgáltatást 2002 végén befagyasztották, és pillanatnyilag úgy tűnik, hogy nem is igen lesz folytatása, legalábbis a korábbihoz hasonló, átfogó jelleggel még csak nem is tervezik.

Gyűjtőkörének behatárolt volta ellenére a Magyar nemzeti bibliográfia a könyvekről megközelítő teljességű tájékoztatást nyújt, három-hat, ritkábban nyolc-tíz hónapos késéssel (ami elsősorban a köteles példányok késedelmes beérkezésével, továbbá a feltárási-technológiai folyamat időigényével függ össze). Rászántam néhány napot, és tételeken összeszámoltam a könyvészet utolsó három évfolyamában szereplő valamennyi helyi tartalmú könyv adatait, ideértve a főváros kerületeiről szóló munkákat és a regionális tagolást országos segédleteket is. Noha a minőségi elemzésre (pl. tartalmi és műfaji összetétel, színvonal) már nem maradt idő (ezt később kell, kellene elvégezni), úgy vélem, a mennyiség-

gi mutatók önmagukban is tanulságosak. A 2004-ben közreadott helyismereti, honismereti, helytörténeti könyvek száma – ismétlem: az évkönyvek, kalendáriumok és hasonlók nélkül, és a már jelzett hibaszázalékkal – 1108, 2005-ben 984. Tavalyl – az 56-os évforduló ellenére – ez a szám tovább csökkent 952-re. (Nyilván a pénzügyi megszorítások éreztették hatásukat.) Tehát éves átlagban mintegy ezer, összesen több mint háromezer könyvről van szó. Elfogultság nélkül állítható, hogy lenyűgöző teljesítmény. Világosan tükrözi azt a nemzetközileg is tapasztalt jelenséget, hogy a lokális információk, a szűkebb környezet múltja és jelene iránt igénycsak megnőtt az érdeklődés, és megnőtt az adott hely iránti felelősség is.

A szikár, számszerű adatokból és a bibliográfiai tételek szövegéből néhány – bár itt-ott kissé tétova – következtetés is levonható. A több mint háromezer kiadvány tematikailag felöleli a társadalmi mozgás minden területét, és az ember természeti környezetének helyi vonatkozásait is. Ha a tartalmi megoszlásra figyelünk, első látásra semmi meglepőt nem tapasztalunk, mert folytatódott a több évtizedes, sőt évszázados hagyomány: a könyvek túlnyomó többsége helytörténeti témát dolgoz fel és sok – ha egyáltalán elválasztható az előbbi csoporttól – a szélesen értelmezett néprajzi munka. A történelmi kiadványok között – megint csak hagyományosan – a településtörténeti monográfiák és tanulmánykötetek vezetnek, de figyelmet érdemel a sok egyháztörténeti és főleg a rengeteg iskolatörténeti publikáció; az utóbbiak jelentékeny hányada jubileumi alkalomra készült. S talán érdekességként megemlíthető, hogy a három esztendő alatt mintegy tucatnyi összcállítás jelent meg a tűzoltóságok múltjáról, persze megint csak évfordulókra. Feltűnő és örvendetes a természetvédelemmel kapcsolatos művek magas száma. A nemzeti összetartozás érzését erősítik a hazai kiadók azon termékei, amelyek a szomszédos országok magyarságával foglalkoznak; e téren is kitűnt a moldvai csángók sorsát feltáró kötetek markáns csoportja. Kellő figyelem irányul a magyarországi nemzetiségekre, valamint a roma kisebbségre is.

A lokális kiadványok csoportosíthatók típus szerint is, de jókora statisztikai bizonytalansággal. A címek és a könyvészetben szereplő tárgyszavak alapján annyi megállapítható, hogy a könyvek túlnyomó többsége tudományos produktum: monográfia és tanulmánykötet, és évről évre magas a forráspublikációk száma (ideértve a népmesegyűjteményeket is: 53, 32, 45). Némi megszorítással idesorolhatók a grafikai és fotóalbumok is, amelyeknek száma – nem utolsó sorban a képi kultúra előtérbe nyomulása következtében – igénycsak magas, és emelkedő tendenciát mutat (40, 55, 61). A faktográfiai adattárak száma szintén kielégítőnek látszik (25, 23, 32); a közelmúltban különösen a helyi életrajzi lexikonok váltak népszerűvé. A számítógépes adatbázisok terjedése folytán érthető, hogy viszonylag kevés bibliográfia látott napvilágot, és számuk, ha csekély mértékben is, de folyamatosan csökkent (14, 12, 11). Nehéz kimutatni az ismeretterjesztő és a publicisztikai igényű kiadványok arányát, de talán több a puszta sejtésnél, hogy ez megközelítheti az egyharmadot; különösen, ha a helytörténeti-honismereti olvasókönyveket (9, 4, 5) és az útikönyveket (31, 18, 18) is itt vesszük figyelembe. Kissé meghökkentő, hogy a három év alatt mindössze egyetlen, a témához kapcsolódó módszertani útmutató látott napvilágot. Furcsa ellentmondás ez: a helytörténeti, honismereti és helyismereti kiadványok százai, czei jelennek meg, ugyanakkor új keletű metodikai kalauz szinte nincs.

Gyakori, hogy egy-egy könyv két, három vagy még több kiadó közös gondozásában kerül a használok elé. Bár statisztikai kimutatás nem készült, egyértelmű, hogy a települési (és ritkábban a megyei) önkormányzatok áldoztak legtöbbit e célra. Bővülő forma az alapítványi finanszírozás. Jóleső érzéssel konstatálhatjuk, hogy néhány hivatásos, azaz üzleti vállalkozásként működő kiadó – például az Osiris, a Timp, a Kairosz, az Alexandra – is vállalkozott helytörténeti-honismereti művek közzétételére. S ebben a szektorban is emelkedik a szerzői kiadások száma és aránya. A pénzügyi források előteremtésében immár pótolhatatlan szerepük van a különféle, országos, regionális, megyei és települési, illetve szakterületi pályázatoknak; ha nem is az óhajtott mértékben, ám kétségkívül sokat segít a Nemzeti Kulturális Alap szakmai kollégiumainak támogatása.

S természetesen előkelő helyet foglalnak el a képzeletbeli listán a közgyűjtemények: 2004-ben 201, 2005-ben 146, 2006-ban 180 (együttvéve 527) tételben szerepelnek – egyedül vagy közösen, olykor más szervvel, intézménnyel társulva – kiadóként. Mindez arányban kifejezve: 2004-ben 18,1 %, 2005-ben 14,8 %, 2006-ban 18,9 % (a három évre vetítve: 17,3 %), tehát az intézmények számára és anyagi erejéhez viszonyítva számottevő hányad. S ehhez még hozzá kell adni a múzeumi, levéltári és könyvtári évkönyveket. Nemcsak a megyei és városi, községi múzeumokról, levéltárakról, a városok és községek helytörténeti gyűjteményeiről, a közkönyvtárakról, továbbá az egyházkerületi, egyházmegyei összevont gyűjteményekről van szó, hanem néhány országos intézményről is. Például a Néprajzi Múzeum igen értékes etnográfiai és folklór kiadványokat tesz közzé, a helytörténeti kutatásban hallatlan for-

rásértékkel bíró iskolai értesítők több kötetes bibliográfiáját pedig az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum állította össze.

*

A múzeum és a levéltár a közfelfogás és a jogszabályok szerint is tudományos intézmény. Az ún. könyvtári törvény nem írja elő a publikálást, de a hagyományok ereje hat, illetve a nemzetközi ajánlások szintén arra buzdítják még a kisebb közkönyvtárakat is, hogy megyéjükre, székhelyükre vonatkozó témákban – tehát helyismereti tartalommal – folytassanak tudományos és kiadói tevékenységet. A három intézménytípus között sok összekötő kapocs van. sőt a közelmúltban – visszatérve a régi, sokáig jellemző szerveződési formához – több városban újra összevonták a múzeumot és a könyvtárat, illetve jó néhány községben a helytörténeti gyűjteményt és a nyilvános könyvtárat. Noha a megoldás több okból is vitatható (az érvelésre ez a fórum nemigen alkalmas), könnyen belátható reális magja van. Hiszen – hogy Kelényi B. Ottónak, a Fővárosi Könyvtár egykori munkatársának 1937-ben írt szavait idézzük – „A történelmi könyvtárak, levéltárak és múzeumok közös feladata a múlt emlékeinek gyűjtése, rendszerezése és a tudományos kutatás, valamint a népművelés számára való feltárása.” S mivel a jelen dokumentumai már a megszületés, a keletkezés pillanatában történelmi forrássá válnak, tevékenységükben a múlt, a jelen és a jövő egységbe forr. Az együttműködés tehát – szervezeti egység nélkül is – szükségszerűen erős a közgyűjtemények helytörténeti-honismereti munkájában. A közgyűjtemények mindhárom rokonfogalmat – helytörténet, honismeret, helyismeret – komplexen értelmezik, kiadványaikat a tematikai gazdagság és változatosság jellemzi. Bizonyos munkamegosztás azonban spontán vagy tudatos módon érvényesül: a múzeumok leginkább a régészeti, néprajzi és helytörténeti témákat részesítik előnyben, a levéltárak főként történeti tanulmányokat és forrásszövegeket publikálnak, a könyvtárak profiljába pedig mindenekelőtt a bibliográfiák és a faktográfiai adattárak (egyebek között a kronológiák, életrajzi lexikonok) tartoznak.

A közgyűjtemények lokális kiadványai ugyanazokat a funkciókat látják el, amelyekről az előadás első részében már szó esett. A nyomtaték kedvéért ismételjük meg: hozzájárulnak az adott hely, és ezen keresztül az egész ország, a magyar nemzet múltjának és jelenének alaposabb megismeréséhez, helyesebb értelmezéséhez, új eredményekkel, olykor új szempontokkal gazdagítják az országos történeti kutatást; segítséget nyújthatnak gyakorlati-közéleti feladatok megoldásához: nélkülözhetetlen eszközei, támaszai az iskolákban folyó oktató-nevelőmunkának: kielégíthetik az emberek egyéni, sajátos érdeklődését; előmozdítói a lokálpatriotizmus megerősödésének, a patrióta magatartás megszilárdulásának; fogódzót jelenthetnek a globalizáció sodrában, és tetemes részt vállalnak a helyi kulturális örökség felszínre hozatalában, megőrzésében. Mindhárom intézmény életében jelen vannak a helytörténeti-honismereti irodalomra általában jellemző külső indítékek, és nagyon fontos hajtóerőként a munkatársak személyes ambíciói, illetve munkatervi feladatai.

A közgyűjtemények elsőrangú intézményi bázisai a helytörténetírás tudományosságának. Páratlan mennyiségű, szinte kiaknázhatatlan információkincs birtokosai, másként fogalmazva: összegyűjtik, rendszerezik, őrzik, feltárják és a kutatók rendelkezésére bocsátják gyűjteményeik darabjait, a tárgyi emlékeket, a levéltári iratokat, a nyomtatott és más kéziratos dokumentumokat, újabban a hangos-képes, legújabbban pedig az elektronikus információhordozókat, vagyis a hiteles lokális történeti források. A múzeumok és a könyvtárak, illetve a hangarchívumok jeleskednek a szóbeli források összegyűjtésében is. Lényegében egyenes folyománya ennek, hogy a források, illetve az ezeken alapuló tanulmányok, ismeretterjesztő közlemények, faktográfiai adattárak közreadásában is közreműködnek, a mind ezekről tájékoztató múzeumi vezetők, levéltári segédletek és bibliográfiák összeállításának, kiadásának pedig elsőszámú letéteményesei. A muzeológusok, levéltárosok, könyvtárosok nemcsak saját intézményi kiadványaikban (vagy a társintézmények köteteiben), hanem más fórumokon is gyakran publikálnak: pl. a településtörténeti összefoglalásoknak, monográfiáknak rendszerint ők a szerkesztői, gyakran szervezői, valamint számos tanulmánnyal, bibliográfiával, mutatóval, kronológiai táblázzal segítik elő ezeknek a sikerét. Közismert tény az is, hogy a közgyűjtemények, illetve munkatársaik a tudományos eredmények közvetítésében, népszerűsítésében is tetemes részt vállalnak, tehát a lokális ismeretek terjesztésének is hatékony, talán a leghatékonyabb bázishelyei.

A közgyűjtemények érdemi – most mondjuk így: publikáló – munkatársai tudományos felkészültséggel rendelkező szakemberek. Ráadásul a múzeumi, levéltári, könyvtári kiadványokba gyakori az adott vagy a közeli városban működő egyetem, főiskola oktatóinak, illetve más intézmények kutatóinak a bevonása. S ez eleve jó esélyt kínál a sokszor és joggal kifogásolt dilettantizmus kiszűrésére, kiszorítására. Ma is időszerűek Vörös Károly 1972-ben papírra vetett sorai: a helytörténetírásához „nem elég

(bár nélkülözhetetlen!) csupán a szenvedély vagy a lelkes hozzáállás: szakértelem, rendszeres, sokszor száraz vagy egyhangú aprómunka is szükséges.” Mostanság, amikor a hazai tudományos könyvkiadás jól érzékelhető – ám remélhetőleg csak átmeneti – válságban van, a helyi kiadványok összeállítása, megírása, közzététele nagy felelősség. A jelek szerint a közgyűjteményeink tudatában vannak ennek, és nemigen adnak teret a dilettáns szerzőknek. Ugyanakkor koordinálják, ösztönzik a lelkes, szorgalmas és legalább a tudományos módszertan elemeivel tisztában lévő amatőrök kutató tevékenységét, sőt nemegyszer publikálási lehetőséget is biztosítanak számukra. Ezzel is gazdagítva a honismereti mozgalmat, kiszélesítve a helytörténetirás társadalmi bázisát.

Minden rendben volna tehát? Nagy valószínűséggel nem. A kritikai visszhangból ítélve két olyan negatívum van, amelyet e helyen is szóvá kell tenni. Az egyik: még mindig jelennek meg helytörténeti-honismereti kiadványok – olykor még közgyűjtemények gondozásában is – lektorálás nélkül. Szakállas probléma a másik is, nevezetesen a mutató vagy a kellő számú mutató hiánya. Holott Fraknói Vilmos már 1864-ben rámutatott – hogy egy kicsit játszunk a szavakkal – arra, hogy „diplomatikus, topografikus és általános historikus dolgozatok ily tartalommutatók nélkül oly vak hajóhoz hasonlítanak, melyek az irodalmi tengeren kormány és vitorla nélkül hanyattatnak.”

S végezetül még egy dologról kellene szólni, noha nem szorosan vett tárgya a mostani referátumnak. A Magyar nemzeti bibliográfia tételei között bogarászva itt-ott rá lehet bukkanni egy-egy CD-ROM leírására is. Nem sajnálva a fáradságot, ezek számát is sikerült kideríteni (természetesen csak a lokális tartalmúakra korlátozva): 2004-ben 13, 2005-ben 23, 2006-ban 14 önálló elektronikus helytörténeti-helyismereti kiadvány került forgalomba. A regisztráció egészen biztosan nem teljes, de a szerény adatok jelzik, hogy ez a kiadási forma a lokális irodalomban még nem igazán honosodott meg. A közgyűjtemények is idegenkednek (a bibliográfia 2004-ből 4, 2005-ből 11, 2006-ból 4 ilyen publikációt tartalmaz), bár kétségtelen, hogy a nyomtatott könyvek mellékleteként jóval több lemez jelent meg. Szinte minden kockázat nélkül megjósolható, hogy a helytörténeti-honismereti publikálásban már a közeli jövőben is nagyobb teret hódít az elektronikus változat. Egyrészt a CD-ROM vagy DVD (és a hamarosan jelentkező korszerűbb fajtáik), másrészt az intézményi honlapon elérhető adatbázisok formájában. A világszerte kibontakozó, hazánkat is elérő, újabban az Európai Unió által is tekintélyes összegekkel támogatott digitalizálási program a korábban keletkezett szellemi javak elektronikus rögzítését is lehetővé teszi, kiterjedve a lokális információkra, illetve hordozókra is. Már napjaink valósága, hogy a levéltári iratok, a múzeumi dokumentumok, a könyvtári anyagok egy része akár otthon, egy terminálról is tanulmányozható. Az így megnyíló lehetőségek óriásiak, szinte korlátlanok: egyebek között a helytörténetírás, a helyismereti-honismereti tevékenység az interneten egyszer s mindenkorra kitörhet a lokális elszigeteltség állapotából. Mindezt elismerve, sőt csodálva, talán nem kell restellni, ha vannak kételyeink is. Szekszárdi levéltáros kollégánk, Dobos Gyula bizonyára megengedi, hogy zárógondolatként az ő szavait vegyem kölcsön: „A jövő talán az, hogy a kényelmes kutató kényelmes karosszékében ül a számítógép előtt. Keresőprogramokkal anyagot gyűjt témájához. Gyorsan és gépiesen dolgozik, dolgoztat. Nem használ cédulákat. Anyagrészeket kivág, átmásol, szerkeszt. Nem ismeri az eredeti iratokat. Nem vesz és vett kézbe középkori oklevelet, nem ismeri a levéltárak, az iratok illatát. Nem érzi magasztosnak a pillanatot, mint az, aki egy eredeti, pl. Árpád korban íródott diplomát tart a kezében.” Tegyük fel önmagunknak is a kérdést: vajon több örömet lelünk majd a kutatómunkában vagy kevesebbet? gazdagabbak leszünk-e akkor vagy szegényebbek?

Bényei Miklós

TERMÉS

A Lendva-vidék nemzetőrsége 1848-ban¹

Az 1848. március 15-ei pesti forradalom egyik legfontosabb vívmánya a nemzetőrség intézménye volt. A nemzetőrök polgári foglalkozású civilek voltak, akik katonai mintára szervezett és kiképzett alakulatokban, egyenruhába öltözve és felfegyverezve karhatalmi, rendvédelmi feladatokat láttak el a saját lakóhelyükön. A legtöbb Zala megyei településen spontán módon szervezett, leginkább földművesekből és kézművesekből álló nemzetőr egységeket állítottak fel 1848 tavaszán. Így történt ez a vegyes nemzetiségű, magyarok és szlovének – ahogy akkoriban mondták, vendek lakta Lendva-vidéken, az egykor szintén Zala megyéhez (ma pedig Szlovéniához) tartozó Alsólendva és Belatinc térségében is.

A lendvai postamester fia, a jogot végzett Dervarics Kálmán visszaemlékezése szerint Alsólendván már április elején megszervezték a nemzetőrséget, melyet két kiszolgált császári királyi katona, két káplár tanított a fegyvergyakorlatokra. Gyika Jenő, a lövői járás főszolgabírója 1848. április 9-én jelentette, hogy a tervezett „őrsereget” egyelőre csak Alsólendván sikerült felállítani. Itt egy kapitány, két hadnagy, két őrmester, egy zászlótartó és száz közvitéz alkotta a nemzetőrséget, de fegyverük még nem volt.

A pesti forradalmat követő hetekben megszervezett önkéntes nemzetőrséget alig egy hónap múlva a kötelező nemzetőri szolgálat váltotta fel. A nemzetőrség felállításáról szóló 1848. évi 22. törvénycikk korlátozta, és bizonyos vagyoni, jövedelmi cenzushoz kötötte, egyúttal pedig kötelezővé tette a nemzetőri szolgálatot. A lövői járás középső vidékéhez tartozó 15 lendva-vidéki településen 1848. május 31-én összeírt 477 nemzetőr zöme, mintegy 78 százaléka a földművesek közül került ki, sőt Alsólendva mezőváros kivételével valamennyi községben szinte kizárólag parasztok alkották a nemzetőrséget. A földművesek csaknem 70 százaléka féltelkes, vagy annál nagyobb földtulajdonnal rendelkező, felszabadított jobbágy volt, a nemzetörként összeírt parasztok mintegy 30 százaléka azonban nem rendelkezett a törvényben előírt féltelkesny földdel. A földműves nemzetőrök mintegy negyede a negyedtelkes jobbágyok, huszada pedig a házas vagy házatlan zsellérek közül került ki. Petesháza 45 nemzetőre közül mindössze ketten birtokolták az előírt nagyságú földet, mellettük 24 negyedtelkes jobbágyot és 19 zsellért írtak be nemzetörnek. Bánután és Pincén a nemzetőrök több mint fele, Kóton és Szécsiszentlászlón pedig csaknem fele a negyedtelkesek közül került ki. Viszonylag magas, csaknem harmadrésznyi volt a negyedtelkes jobbágyok aránya Hosszúfalu és Völgyifalu nemzetőrei között is. Alsólendván kívül nem írtak össze egyetlen kereskedőt vagy fogadóst sem, és a lendvai uradalom székhelye mellett mindössze két községben találtak a nemzetőri szolgálat törvényi feltételeinek megfelelő tisztségviselőt és kézművest. A nemzetőrök rangját vagy beosztását Alsólendva kivételével egyetlen településen sem jegyezték fel. Ebből arra következtethetünk, hogy a falvakban az összeírás időpontjáig nem választották meg a nemzetőrség tisztjeit és altisztjeit, ezért vezénylők hiányában nem is tevékenykedhettek a nemzetőr egységek. Feltételezhető, hogy a nemzetőrség a lendva-vidéki települések többségében – Alsólendva kivételével – 1848 májusának végén csak papíron létezett, és valóságos szolgálatot még nem látott el.

1848 júniusára olyan feszültté vált Magyarország és Horvátország politikai viszonya, hogy tartani lehetett Jellačić horvát bán csapatainak betörésétől. A támadás elhárítására Csány László, a Batthyány-kormány által kinevezett királyi biztos egy kisebb részben sorkatonaságból és honvédszászlóaljakkból, nagyobb részt pedig nemzetőrökből álló védőkordont szervezett a horvát határszélre. Felhívására Zala megye haterkez nemzetőr önkéntes kiállítását és őrszolgálatra vezénylését határozta el 1848. június 17-én. A mozgóvá tett zalai nemzetőrség első váltása, mely egy hónapnyi őrszolgálatra vállalkozott, július 7-10-e körül foglalta el a helyét a védelmi rendszerben. A zalai nemzetőröket két lépcsőben, rész-

¹ Írásunk Szlovéniában megjelent könyvünk (*Molnár András: Nemzetőrök, honvédek, hadmozdulatok. Lendva-vidék a szabadságharcban 1848–1849. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva 2006. 133 old.*) egyik fejezetének összefoglalása.

ben a Muraközben, részben pedig a Mura folyó bal partján, főként az átkelőhelyek védelmére helyezték el, és megfigyelő, valamint őrszolgálatot teljesítettek.

A lövői járásban kiállított, 1018 főt számláló, mozgóvá tett nemzetőr zászlóaljnak július 3-án Alsólendván kellett összpontosulnia. Csány László július 5-én utasította a parancsnokukat, Gyika Jenőt, hogy zászlóaljával Dobri környékére vonuljon. Gyika július 8-án jelentette, hogy az első századot a zászlóaljtrézsszel Alsó- és Felsőszemenyén, a második századot Dobriban, a harmadikat Csernyeföldén, a negyediket pedig Szentkirályon és Kiscsernecen helyezték el.

Augusztus elején letelt a Mura menti táborba vonult nemzetőrök egy hónapos szolgálati ideje, és a mindaddig otthon maradt nemzetőrökből verbuvált önkéntesek váltották fel őket. Az augusztus 8-án érkezett lövői nemzetőrök csupán nyolcszázan voltak, így a zászlóalj létszáma jóval kevesebb lett az előzőnél. Az időközben nemzetőr őrnaggyá kinevezett Gyika Jenő négy, egyenként 200-200 fős századba osztotta be a nemzetőröket, és az egyik századot parancsnoki székhelyén, Alsólendván, a másikat Hosszúfaluban, a harmadikat Lendvalakosban, a negyediket pedig Rédicseken helyezte el.

A lövői járás mozgóvá tett nemzetőrségének harmadik váltása egy hónappal később, szeptember 8-án, Alsólendván esküdtött és választotta meg tisztjeit. Gyika őrnagy ekkor három századra osztotta a 692 főnyi zászlóaljat. A nemzetőrök még aznap útnak indultak, és szeptember 9-én Kót, Alsó- és Felsőlakos, valamint Gyertyános községében szállásoltak.

Csány László királyi biztos szeptember 10-én utasította Vigyázó Ferencet, a tapolcai járás mozgóvá tett nemzetőrzászlóaljának parancsnokát, hogy Muraszerdahelynél keljen át a Mura bal partjára, egyesítse nemzetőreit Gyika őrnagy zászlóaljával, majd a lövői járás nemzetőreivel és a lendvai lakosokkal együttműködve bontsa el a Mura folyó hidját. A hid felszedett pallóit hordassa a lendvai részre, Muraszerdahely felől pedig fűrészeltesse el a pallót tartó gerendákat, és ameddig lehet, próbálja védeni az átkelőhelyet. Csány utasítása azonban nem juthatott el a címzetthez, mert a Gyika őrnagy vezette lendvai nemzetőrök másképpen cselekedtek.

A muraszerdahelyi hid elégetését az egyik résztvevő, Dervarics Kálmán nemzetőr főhadnagy öröközte meg visszaemlékezésében. Dervarics tanúja volt, amikor szeptember 10-én Faisztl János alsólendvai városbíró és társai meggyőzték Gyika őrnagyot, hogy az ellenségtől rettegő lendvaiak védelme érdekében gyűjtassa fel a muraszerdahelyi hidat. Gyika a Mura hidjához érkezve Petesházáról szalmát hozatott, és az abból font kötelekkel körbefonatta, majd pedig kátránnyal kenette be a hid karfáit. Másnap, szeptember 11-én reggel a Mura-hidhoz vezényelték a lendvai nemzetőröket, parancsnokuk pedig a 9., Miklós huszárezred fél századát küldte ki felderítésre a Muraközbe. Amikor a huszárok délután négy óra körül azzal a hírral tértek vissza, hogy a Muraközbe aznap betört ellenség egyik hadoszlopa Alsólendva felé tart, Gyika őrnagy parancsot adott a muraszerdahelyi hid felgyújtására. A nemzetőrök ezek után égették fel, pusztították el teljesen a Mura-hidat.

Jellačić hadainak szeptember 11-ei betörését követően Csány László hazaküldte a magyar táborból a katonai szempontból hasznavehetetlen nemzetőröket, szeptember derekán pedig Gyika őrnagy szélnek eresztette a lövői járás nemzetőreinek Alsólendván gyülekező első és második váltását is. A lendva-vidéki települések állandó nemzetőrségét 1848 októberének második felében, Zala megye horvát megszállás alóli felszabadítása után kezdték újjászervezni, a lakosság azonban felemás módon viszonycsúszott a nemzetőri szolgálathoz. Gyika György, a Bellatinci uradalom földesura – Gyika Jenő nemzetőr őrnagy bátyja – 1848. november elsején arra figyelmeztetett, hogy a környékbeli vendek a nemzetőröket megválasztása alkalmával, október 23-án ellenségesen viselkedtek a magyar hatóságokkal, és kinyilvánították, hogy nem akarnak a magyar kormánynak szolgálni, mert nekik csak az osztrák császár parancsol. November elején Szabó János, a lövői nemzetőrség századosa is azt jelentette, hogy a belatinciek megtagadták az engedelmességet, nem akartak nemzetőrök lenni.

1848. november 8-án – két nappal azelőtt, hogy Perczel Mór honvéd tábornok serege feladta a folyók áradása miatt tarthatatlanná vált Muraközt, és a Mura vonalán foglalt állást – Zala megye helyettes alispánja elrendelte, hogy a stájer határon lévő Deklesin, Isakóc, Melinc és Bisztrice közelében a Mura folyón található réveket 24-24 nemzetőr őrizze. A Mura Alsólendvától Letenyéig terjedő partszakaszának védelmére november 25–27-én mozgósították a lövői járás nemzetőreit; soraik közt minden bizonnyal ott voltak a magyar kormányhoz hű lendva-vidéki nemzetőrök is.

Amikor Perczel tábornok december 10-én Alsólendvára tette át a főhadiszállását, utasította a környékbeli mozgó nemzetőrséget, alakítsanak kordont a Mura partján, és figyeljék a Muraközt megszálló ellenséges csapatok mozgását. Az Alsólendva környéki nemzetőröknek különösen a muraszerdahelyi és hotticai komp, valamint a krisoveci csónak átjárást kellett őrizniük. A muraszerdahelyi komp őrizetét

Kiss Béla gyógyszerész, az alsólendvai nemzetőrség kapitánya vállalta, míg a másik két átkelőhely ellenőrzését az ugyancsak lendvai Dervarics Kálmán nemzetőr főhadnagy kapta feladatul. Dervarics 115 nemzetőrt kapott az őrszolgálat ellátásához: Kót faluból 10, Gyertyánosból 26. Alsó- és Felsőlakosból 52, végül Petesházáról 27 nemzetőrt vezényeltek ki váltásokban a Mura partjára.

1848 decemberének végétől 1849 májusáig – Zala megye császári megszállása idején – szünetelt a lendva-vidéki települések lakosságának nemzetőri szolgálata. Mivel Zala megye hatodik járását, a Jellačić által Horvátországhoz csatolt Muraközt a császáriak mindvégig megszállva tartották, és az új országhatár Alsólendva közelében, közvetlenül a Lendva-vidék szélén húzódott, e terület továbbra is ki volt téve az ellenség támadásainak, ezért egyes lendva-vidéki nemzetőrök 1849 nyarán – mielőtt végleg letették volna a fegyvert – ismét megfigyelő szolgálatot láttak el a Mura partján.

Molnár András

Mayerling és Oroszvár

Az 1889. január 30-ai mayerlingi tragédia abban az időben a szenczió erejével hatott. Rudolf trónörökös öngyilkossága történelmi méretű katasztrófa volt. A kortársak azonban túl közel voltak az eseményekhez ahhoz, hogy felismerjék, a korszak nemsokára véget ér. Ez a tragédia és annak következményei talán azt a pillanatot szimbolizálják, amikor az emberek elveszítették a biztonságba vetett rendíthetetlen hitüket. Úgy gondolom, az első világháború előtt az emberek még tudták, miben hisznek. Ma már nem tudjuk. S amikor rosszul alakulnak a dolgok a jelenben, és elveszítjük tájékozódóképességünket, vágyunk vissza a régi biztonságba és állandóságba. És milyen mértékben elbizonytalanodunk, oly mértékben sirjuk vissza a „rég szép időket”, amelyről azt gondoljuk, hogy akkor minden rendben volt.

Rudolf és Mary

Mayerling Alland és Baden között a romantikus Helenental kezdeténél fekszik a Bécsi erdőben. A Dunába igyekvő Schwechat patak által keresztülszelt vidék még mai is Alsó-Ausztria egyik legszebb része. A Mayerling helységnév azonban mára egy tragédia szinonimája lett, amely nemcsak az elmúlt idők embereinek lelkiületére hatott, de úgy tűnik, érdekes és izgalmas a ma élők számára is. Ezt tanúsítja többek között az a sok autóbusz, ami a külföldi turistákat szállítja oda nap mint nap. A XIX. század utolsó negyedében Bécshez való közelsége ellenére még félreeső helynek számított, mivel a császárváros külső kerületeiből is 4 órás kocsikázással volt elérhető. Az itt megbúvó kis kastély mellett csak néhány vadászház és kiszolgáló épület állott egykor. Ferenc József császár és Erzsébet királyné egyetlen fia, az Osztrák-Magyar Monarchia trónörököse, Rudolf idillikus helyként ismerte meg a Bécsi erdő e déli esücskét, ahol gyakran került sor vadászatokra. Mayerling anyyira megtetszett neki, hogy akkori tulajdonosától, a heiligenkreuz-i cisztercita rendtől 1886-ban megvásárolta azt, és igényei szerint vadászkastéllá alakította át.

Stefánia és Rudolf

Rudolfhoz a kortársak nagy politikai reményeket fűztek, és abban bíztak, hogy egy utolsó percben végrehajtott liberális fordulattal az előregedett dunai Monarchia megmenthető. Azon személyek közé tartozott, akik az Osztrák-Magyar Monarchia fennmaradását csak átfogó, liberális reformok megvalósításával látták lehetségesnek. Ezek az elvek azonban legtöbbször nem találkoztak a konzervatív Ferenc József császár elgondolásaiival, és ez végül az apa és fia közötti állandó összeütközésekhez vezetett. Mivel helyzete folytán Rudolf politikailag súly-

tan volt, pótcselekvésként kedvteléseinek élt, újra kezdte szórakozásait, és gyakran járt vadászatokra.

1881. május 10-én házasságot kötött a belga királyi hercegnővel, Stefániával. Ez azonban egy kicsit elhamarkodott lépés volt. Kezdetben ugyan úgy tűnt, hogy a trónörökös pár házassága boldog, de ez a boldogság nem bizonyult tartósnak, mivel érdeklődési körük, nézeteik és természetük nagyon eltérő volt. A szigorúan katolikus, konzervatíván nevelt Stefániával ellentétben Rudolf modern gondolkodású, minden „új”-ra nyitott ember volt. Lelkesedett a technika minden vívmányáért, erősen érdekelte a természettudomány, és nagyon kritikus cikkeket írt – természetesen névtelenül – a „Neue Wiener Tagblatt” folyóiratnak, melyet legbensőbb bizalmasa, Rudolf Moritz Szeps vezetett. Rudolf kereste az egyszerű emberek társaságát – fiákeresekét, heuriger-dalosokét és a nem nemesi származású értelmiségiekét -, amit a koronahercegnő természetesen nem nézett jó szemmel. Leginkább azonban azt vette rossz néven, hogy Rudolf nem sokkal a mézeshetek után felújította nőkapcsolatait. Ez azután oda vezetett, hogy házasságuk de facto meg is szűnt.

Az amúgy kedélyében is kiegyensúlyozatlan Rudolf számára kiúttalan helyzetben találhatta magát akkor, amikor közelebbről megismerte Mary von Vetserát, és töprengeni kezdett egy közös öngyilkosságon. Hogy végül is mi indította arra, hogy önként megváljon az élettől, ma már felesleges kutatni, mivel hogy ehhez szükséges lenne lelki életének pontos pszichogrammjára, ami nem áll rendelkezésünkre. A történelmi oknyomozás a mai napig nem tudott rávilágítani arra, hogy mi volt ennek az értelmetlen halálnak a „miért”-je. Annak ellenére, hogy több mint egy évszázad óta spekulálnak és írnak róla, az ok továbbra is rejtély. A kilátástalan apa-fiú konfliktus, és/vagy Rudolf „halálvágya”? Esetleg az akkoriiban oly sok vitát kiváltó, Magyarország körüli titkos tervzetések vezettek ide? Netán az elrontott házasság, vagy Mary von Vetsera esetleges terhessége? Ezekre a kérdésekre valószínűleg soha nem fogunk kielégítő választ találni.

Mindenestre a nagy számú és a mayerlingi tragédiával foglalkozó könyv majd mindegyike ír arról, hogy a halált megelőzően két-három nappal hangos összeszólalkozás volt Ferenc József császár és Rudolf között. E vitában állítólag a császár azt mondta volna fiának: „Te nem vagy méltó arra, hogy az én utódom lehess!” Ez azonban önmagában még nem bizonyíték arra, hogy Rudolf emiatt követett el öngyilkosságot. S mivel ezt az összetűzést nem hallotta senki, azt nem is lehet rekonstruálni.

Mary von Vetsera bárónő családja tehető volt, nőtágjai mutatósak. Mary édesanyja, Helena a Baltazzi familiából származott, amely vagyonát Törökországban szerezte, és nagy tekintélynek örvendett. Az apa, Albin von Vetsera báró a Monarchia diplomatája volt, a nagyapa pedig mint császári biztos teljesített szolgálatot Pozsonyban az 1848-49-es forradalom idején. A szóbeszéd szerint a Vetserák ősei szlovák suszterek voltak, amiért is a finom bécsi társaságból kissé kinézték őket. Az alig tizenhét éves kiskorú Mary, anyjához hasonlóan el volt bűvölve a trónörököstől, és minden eszközt megragadott, hogy közelebbről megismerkedhessen vele. A kapcsolatot Rudolf unokahúga, az intrikus Maria Larisch grófnő hozta létre. Ő volt az, aki az erősen őrzött leányzót 1889. január 28-án hamis indokkal elszöktette a szülői házból.

A következő két nap eseményeit a Mayerling-kutatás évek óta a legkülönbözőbb módon igyekszik tisztázni. Az bizonyos, hogy január 30-án reggel erőteljesen bekopogtak a trónörökös hálószobájának ajtaján azzal a céllal, hogy a két odabent „alvót” felkeltsék. Miután az ajtót nem nyitották ki, azt feltörték. Borzalmas látvány tárult eléjük: ott találták a meztelen, vérbe fagyott lányt és mellette az ágyon összeroskadva Rudolfot, akihez közel ott hevert revolvere.

A bécsi udvar a trónörökös öngyilkosságát megpróbálta eltitkolni. Emiatt sok értékes anyag elveszett a későbbi kutatás számára. Ferenc József császár Rudolf tragikus halálát szegyennek tartotta. Személyes bukásának érezte, ezért az esetet többszörösen is manipulálták és cáfolták. Ezenkívül tartani kellett attól is, hogy Rudolfot nem a katolikus egyház szertartása szerint temetik majd el, ha napvilágra kerül a halál valódi oka. Abban az időben az öngyilkosokat ez nem illethette meg.

A mayerlingi vadászkastély

Az akkori egyik legnagyobb európai birodalom trónörökösének holttestét Bécsbe vitték, és 1889. február 5-én ünnepélyes keretek között helyezték örök nyugalomra a bécsi kapucinusok kriptájában. A császár a mayerlingi kastélyt lebontatta, és a birtokot a meztlábás karmelita rendnek adta át megőrzés-re, azzal a feltétellel, hogy ott egy kolostort hozzanak létre. Az építési munkálatok 1889 átvételjén meg is kezdődtek. A trónörökös lakosztályát teljes egészében lebontották, és a kolostori templomot úgy építették fel, hogy a főoltár pontosan a szerencsétlenség helyére kerüljön. A oltárképen a Habsburg-család védőszentje, Szent József látható. A templomot és a kolostort ma is a karmelita nővérek tartják fenn, amit császári adományozó okirat biztosít.

A Rudolf iránti szerelemből az önkéntes halált is vállaló Mary von Vetsera földi maradványaival nem bántak éppen kegyeletesen. A Vetsera-családnak beleegyezését kellett adnia ahhoz, hogy szegény Mary holtteste azonnal „el legyen tüntetve”. Az udvar rendelkezésére a holttestet nem szállíthatták Bécsbe, hanem a szomszédos heiligenkreuz-i cisztercita rend temetőjében kellett haladéktalanul eltemetni. Az udvar megbízottjai azt követelték, hogy Maryt felöltöztetve, hintóban ülve(!) vigyék ki a temetőbe. Ezzel az abszurd és szomorú feladattal Mary két nagybátyját, Georg Stockau grófit és Alexander von Baltazzit bízták meg. A két nagybácsi a boncolást követően megmosdatta és felöltöztette a holttestet, azután a szőrmébe és kalapba öltöztetett halott Maryt egy kocsihoz cipelte. Miközben a élettelen Mary utolsó útján félig fekvé ült két nagybácsija között a kocsiiban, a szakadó esőben éjjel körül érkeztek ki a heiligenkreuz-i temetőbe. A következő napon Mary földi maradványait a temető fala mellett szó szerint minden kegyelet nélkül földelték el. Csak később helyezték őt ugyanebben a temetőben egy méltó sírboltba. 1945 áprilisában azonban halotti nyugalomát újból megzavarták. A Vörös Hadsereg Bécs felé való előrenyomulása során megállt Heiligenkreuz-ban. Egyes vöröskatonák a temetőben kóboroltak, kriptákat törtek fel, és ékszerek után kutattak. A plébánia temetői nyilvántartása szerint Mary von Vetsera sírboltját is feldúlták és kirabolták. A szovjetek kivonulása után a sírt ideiglenesen rendbe hozták, de csak 1959-ben szponzori pénzből történt meg az újratemetés. Ezzel véglegesen lezárult a XIX. század végének egyik legszomorúbb szerelmi története.

A több évtizedes alapos Mayerling-kutatás összegezéséeként végül is elmondható, hogy az idők folyamán sok adat napvilágra került ugyan, de számos információit már sohasem fogunk megtudni. Brigitte Hamann, a legjelentősebb ma is élő Habsburg-kutató ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy *„minden kísérlet ellenére a történészeknek számot kell vetni azzal, hogy a mayerlingi utolsó órák rekonstrukciója, vagyis a mayerlingi titok felfedése a jelenlegi források alapján meglehetősen kétséges.”* És ebben Hamann asszonynak igaza van...

Stefánia és Lónyay

Rudolf halála után a trónörökös özvegyének helyzete alapvetően megváltozott a bécsi udvarban. Stefánia, aki Rudolf életében Erzsébet királyné után a második rangot töltötte be, megtartotta ugyan ezt a méltóságot, de csak akkor, amikor a császárné jelen volt. És ez igazán ritka eset volt. Elvesztette azonban azt a jogot, hogy Erzsébetet távollétében az udvari ceremóniakon formálisan helyettesítse. Ez bosszantotta és bántotta őt. Mivelhogy Bécsben olyan igazi jó barátai sem voltak, fokozatosan elszigetelődött és egyedül érezte magát. Stefánia ösztönösen megérezte, hogy ott már nincs jövője. Az az idő, amikor Rudolf oldalán az udvari élet középpontját jelentette, a múlté. Most már nem neveztek el róla utcákat, mint nemrég, amikor például 1885-ben Pozsonyban a März utcát „Stefánia út”-ra keresztelték át. (Ezt a nevet egyébként egészen 1921-ig megtartotta, mignem az utat – feltehetően a hasonló hangzás miatt és az aktuális politikai célnak megfelelően – „Štefanik út”-nak, szlovákul „Štefaniková cestá”-nak nevezték el.)

Az udvari szokásoktól menekülve, anyósához hasonlóan Stefánia is hosszadalmas külföldi utakra indult, és hónapokig nem tartózkodott Bécsben. Egyedül maradt leánya, a kicsi Erzsébet főhercegkisasszony a nevelőnő gondjaira bízva időnként a teljesen árvák életét élte. A trónörökös özvegye feltehetően egy ilyen utazáson ismerte és szerette meg szíve választottját, a magyar főnemesi családból származó Lónyay Elemér grófit. A mindenkor hivatalos „császári udvari bál”-on Stefánia utójára 1900-ban vett részt. Tizenegy évi özvegyiség után új életet tervezett a maga által választott férfi oldalán. De mint a császári ház tagja köteles volt Ferenc József császár beleegyezését kérni második, morganatikus házasságához. Az öreg császár – akinek szemében a rangon aluli házasságok szörnyűséget jelentettek – jobb meggyőződése ellenére engedélyt adott a Lónyayval kötendő házassághoz. Egyébként Ferenc József mindig lovagias és korrekt volt Stefániával szemben, annak ellenére, hogy különösebben nem kedvelte. Nagylelkűségéhez most is hű maradt, és évi 100 000 forint apanázt biztosított részére.

Ugyanakkor Stefániának formálisan ki kellett lépnie a császári házból, és minden addigi címéről le kellett mondania. Így már semmi akadályja nem volt, hogy 1900. március 22-én a Trieszt melletti Miramare kastélyban házasságot köthessen Lónyay Elemér gróffal, akivel 45 boldog évet élt le.

Lónyay Elemér gróft művelt és kellemes kortársnak írják le, aki „tetőtől talpig” úr, egy igazi tizenkilencedik századi lovag volt. Tagja egy nagyon vagyonos, a XVI. században már oklevelekben említett magas rangú nagybirtokos családnak, mely 1627-ben II. Ferdinánd császártól nyerte el a főnemességet. Lónyay több évet töltött Angliában mint diplomata, és ez mind ruházatán, mind tartásán meglátszott. Csodálója volt a brit életvitelnek. Amikor azonban a trónörökös özvegyét nőül vette, diplomáciai karrierje hirtelen véget ért, ettől kezdve csak „hercegi” férj volt. Történettudománnyal foglalkozott, zongorázott, belemerült a gazdálkodásba és társult Stefániához utazásaiban. Mikor 1906-ban az oroszvári uradalmat eladták, megvásárolta azt, és célzatosan törekedett arra, hogy a kastély Stefániának és természetesen saját magának is a fő tartózkodási helye legyen.

Oroszvár (szlovákul Rusovce, németül Karlburg) mintegy 15 kilométerre fekszik Pozsonytól délre. A település ősi vásárhely volt, amit egy 1208. augusztus 19-én II. András magyar király által kiadott oklevélben emlitenek először „Uruswar/Uruzwar” név alatt. Ennek 800 éves jubileumát ünneplik az idén. Oroszvár az idők folyamán tipikus mezőgazdasági községgé fejlődött. A XVIII. században a Zichy uradalomhoz tartozott. A kastélyt az 1840-es években Zichy Manó gróf angol „tudor” stílusban építtette. 1872-ben a birtok a Henckels von Donnersmarck grófok tulajdonába ment át, akiktől aztán Lónyay megvásárolta a hatalmas, mintegy 8000 magyar katasztrális holdnyi uradalmat rendkívül nagy összeget, ke-reken 4 millió koronát fizetve érte.

A birtokbavétel után azonnal munkához láttak. A park rendbehozatala és a kb. 200 szobás kastély berendezése sok erőt, fáradozást és pénzkidrást jelentett. Laxenburgból és a bécsi Burghól ládákba csomagolva idekerültek a koronahercegnő személyes holmijai is. Stefánia lelkes úrnője lett e kastélynak, kertészkedett és vezette a háztartást. Idősebb unokája, Franz Joseph von Windisch-Graetz herceg (1904-1981), aki nagyanyját többször meglátogatta Oroszváron, így jellemezte őt: *„Nagyon áhítatos és nemességére leírhatatlanul büszke! De nekem az életben az a legfontosabb, hogy egy ember jó legyen. És ő nagyon jó volt.”*

Lónyayék eleinte nagyon sok látogatót kaptak, mert a náluk töltött idő rendkívül kellemesen telt el. A vendégeiket híhetetlenül elkényeztették, semmire nem volt gondjuk. Az első világháború végével azonban a helyzet alapvetően megváltozott. A Duna-Monarchia megszűnése után az uradalom határterületévé vált Ausztria, Magyarország és az újonnan megalakult Csehszlovákia között. Oroszvár Horvát-Járfaluval (szlovákul Jarovce, németül Kroatisch Jahrdorf) és Dunacsúnyval (szlovákul Čuhovo, németül Sarndorf) azonban akkor még Magyarországnál maradt. De a Lónyay birtokból 800 holdat elvettek, amit az osztrák Burgenlandhoz csatoltak. Stefánia számára 1918 a világ végét, az istenek alkonyát jelentette. A Duna-Monarchia vége neki nemcsak katonai és politikai összeomlás volt, hanem anyagi, valamint lelki-szellemi veszteség is. A Habsburg birodalom felbomlása nemcsak egy dinasztia, hanem egy olyan rendezőelv megszűnését is jelentette, mely hat évszázadon keresztül nemcsak saját, hanem szinte egy egész kontinens sorsát meghatározta. A Habsburg principium elvesztése Stefánia számára elviselhetetlen volt. S mire ő ebből a traumából magához tért, esend következett be náluk is. A vendégek egyre kevesebben lettek, majd teljesen elmaradtak. Életükben először anyagi gondjaik támadtak. A Ferenc József által biztosított apanázs elmaradt, az Osztrák Köztársaság egy garast sem juttatott a császári pénzalapból. Az oroszvári földbirtok is kisebb lett egy 1920-ban végrehajtott magyarországi földreform, illetve a Burgenlandhoz való odacsatolás révén. Szerencsére Stefánia a belga királyi háztól kapott némi járadékot, ám 1940 táján ez az anyagi támogatás is elmaradt.

Azután jött a második világháború, annak minden szörnyűségével. Lónyayék számára, akik szinte már életük végén jártak, bekövetkezett a legrosszabb korszak. 1944-ben egy SS-kommandó szállásolta be magát a kastélyba. 1945 márciusában a visszavonuló német csapatok megkísérelték rábeszélni a hercegi párt az együttes távozásra, de Lónyayék ezt elutasították. Életfelfogásában mindkét idős ember még a XIX. század gavallérvilágában élt. El sem tudták képzelni, hogy milyen megpróbáltatások várnak rájuk, míg ez a valóságban 1945. április 2-án testet nem öltött. Mostanáig abban a hamis tudatban éltek, hogy velük minden rossz nem történhet, hiszen ők nem ártottak senkinek. *„Végül is az oroszok is emberek...”* – mondta a hercegnő.

És jöttek az oroszok... A nyolcvanhárom éves, ágyhoz kötött Stefánia első emeleti hálószobájában feküdt. Az Ausztriában élő Dr. Joseph Derr „Schloß Karlburg und die Lónyays” (*„Az oroszvári kastély és a Lónyayék”*) című munkájában az alábbiak szerint számol be az oroszok bejöveteléről:

„A hercegnő az ágyában egyenesen ült, és szemét mereven a hálószoba ajtajára szegezte. Minden pillanatban bejöhetnek... Sovány alkatán a takaró szélesen terült szét. Az utolsó percekben két lány menekült a faluból a kastélyba. Őket az ágyban lévő Stefánia gyorsan a takarója alá rejtette. Az idős herceg korához méltóan nyugodt méltósággal ült felesége ágya mellett, a fiatal udvari káplán a háttérben állt.

Aztán már itt is voltak az oroszok. Zajongásuk a lenti hallból felhallatszott az emeletre. Parancsokat ugattak és hangosan röhögtek. Majd felrohantak a lépcsőn, dörömböltek az ajtón és feltépték azt. Az első katona lövésre kész géppisztollyal a hálószobában termett. A többiek szorosan a nyomában. Az eléjük táruló látvány azonban megdöbbentette őket: az ágyban ülő idős hercegnő rájuk meredve szüntelenül keresztet vetett... Mindig újra és újra... Mintha az ajtóban maga a sátán személyesen lépett volna be. Az első katona megdermedve némán bámult rá. A többiek úgyszintén csendben álltak. Senki nem szólt egy szót sem, valamennyien a kezét állandóan fenntartó hölgyre bámultak. Majd az egyik katona odalépett az ágyhoz, fellebbentette a kipiaposodó takarót, meglátta a lányokat, aztán szólanul visszaejtette a takarót. Intett a többieknek, és az ajtóhoz indult. Mindannyian követték őt.” A szöveg dr. Szennay András pátertól származik, aki később Pannonhalmán neves teológia professzor lett, ám ekkor még a Lónyayék udvari káplánja volt.

1945. május folyamán Kelemen Krizosztom főapátnak és kegyes rendtársainak az idős hercegi párt sikerült Pannonhalmára (Mártonhegy) átköltöztetni, ami akkor a Nemzetközi Vöröskereszt védelme alatt állott. Itt, a magyar katolicizmus központjában élte le élete utolsó heteit Lónyay hercegné. Kívánságára a pannonhalmi bazilika altemplomában temették el, ahol ma is pihennek földi maradványai.

Lónyay Elemér gróf, aki 1917-ben I. Károly osztrák császártól (IV. Károly néven magyar király) kapta a „nagylónyai és vásárosnaményi” hercegi címet, csak egy évvel élte túl hitvesét. Halála előtt, mikor már ismeretessé vált, hogy Oroszvárt az újonnan megalakult Csehszlovákiához fogják csatolni, a nagy magyar patrióta Lónyay utójára még útra kelt Oroszvárra. Megpróbálta összeszedni azokat a dolgokat, amelyek a sorozatos fosztogatások után még megmaradtak, és azokat Pannonhalmára, az apátságba szállíttatta. Szerencsére ez még a határok lezárása előtt megtörtént. Lónyay Elemér Pannonhalmán 1946. július 29-én halt meg, és a bazilika altemplomában szeretett hitvese, a belga Stefánia hercegnő mellé temették. A felső templomban a hercegi pár építáriumát a magyarországi kommunista diktatúra idején lefedték, és ez csak a rendszerváltozást követően lett újra látható. A pannonhalmi apátságban ma is sok olyan tárgy tekinthető meg, mely Lónyayékra emlékeztet.

A második világháború után Oroszvárból 496 német családot kitelepítettek, hazájukból elűztek, majd a „békeszerződés” értelmében 1947. október 15-én Oroszvárt Horvát-Járfaluval és Dunacsúnnal együtt elszakították Magyarországtól és Csehszlovákiához csatolták.

Erzsi és Petznek

Elisabeth Marie főhercegnő, akit az udvarban szeretetteljesen „Erzsi”-nek neveztek, Rudolf trónörökös, valamint a belgiumi Stefánia egyetlen gyermeke volt, és idővel Ferenc József császár legkedvesebb unokájává vált. Apjától és nagyszüleitől tekintélyes vagyont örökölt, melyből élete végéig, a megváltozott idők ellenére is kényelemben tudott élni.

Egyéni gondolkodású, keményfejű jellem volt. Ezeket a tulajdonságokat valószínűleg apjától örökölte, úgy mint rebellis hajlamait és liberális nézeteit is. Édesanyja gyakran úton volt, és lányával viszonylag keveset törődött. A kis Erzsi így magányosan, szülő nélkül nőtt fel. Ezért az öreg császár mértéken felül elkényeztette, és semmilyen kívánságát nem tudta megtagadni. Ferenc József, aki egyúttal gyámja is volt, gondoskodott testi-lelki jólétéről, már amennyire ezt szükre szabott ideje engedte.

1900-ban a trónörökös tizenhat éves leánya első ízben vehetett részt a hagyományos udvari bálon. Ezen a farsangi estélyen ismerte meg későbbi férjét, Otto von Windisch-Graetz herceget, akibe fűlig szerelmes lett. Még ugyanennek az évnek késő nyarán a császárnál kihallgatásra jelentkezett, hogy engedélyt kapjon Windisch-Graetz-cel való házasságához. A császár azonban elutasította ezt a kívánságot azzal, hogy a hercegnő még túl fiatal. Ő azonban tizenhat évével nem tudta megérteni, hogy nagyapja, aki őt mindig elkényeztette, hogyan tud neki valamire nemet mondani. És Erzsi nem hagyta abba. Fejébe vette, hogy jövődő férje csakis Windisch-Graetz lehet, és ettől a szándékától nem hagyta magát eltéríteni. Végül az idegileg kiborult Ferenc József saját meggyőződése ellenére beleegyezett a házasságba. Ezzel a lépésével persze a trónörökös lánya a császári házból kirekesztette magát, és kényszerítve volt egy ünnepélyes aktus keretében minden trónörökösi jogáról lemondani. Az esküvő 1902. január

23-án a Hofburg Joseph kápolnájában zajlott le, és a lakodalmon csak a legszűkebb családtagok vettek részt.

Windisch-Graetz Ottó herceg jóképű ulánustiszt volt, arisztokrata, különösebb szellemi érdeklődés nélkül. A vadászat és a póljáték jelentette számára az élet értelmét. Kezdetben a házasság – melyből négy gyermek született – boldognak látszott. Ám a trónörökös lánya hamarosan rájött, hogy számára mégsem Windisch-Graetz az igazi férfi. Az áthidalhatatlan ellentétek fő oka a hercegnő nagy vagyona volt, valamint az, hogy nem értettek egyet a gyermekneveléssel kapcsolatban. A házasságok rövidesen kezdtek saját útjaikat járni. A temperamentumos Erzsí szerelmi afféirjai nagy feltűnést keltettek az akkori nyilvánosságban. Windisch-Graetz herceg szintén saját szerelmi kalandjainak hódolt, úgyhogy végül már csak jogászokon keresztül érintkeztek egymással, mígnem végre 1924-ben hosszú agónia után „asztaltól-ágytól” el lettek választva.

A Duna-Monarchia összeomlása Erzsí számára is cezúrát jelentett. Mivel ő akkor már nem volt tagja a Habsburg-Lotharingiai uralkodóháznak, apja és nagyszülei utáni nagy örökségét megtarthatta. Az új Osztrák Köztársaság Habsburg-ellenes törvényei őt nem érintették.

Erzsí gondolkodása a monarchia bukása után észrevehetően megváltozott. Ehhez a szemléletváltáshoz valószínűleg hozzájárult a nagyanyjától, Erzsébet királynétól és az apjától átörökölt génekben rejlő szabadságvágy, valamint az udvari társaságtól való idegenkedés. Hirtelen érdeklődni kezdett a „kisemberek” bajai iránt. Kereste a kapcsolatot Victor Adlerrel és annak Szociáldemokrata Munkáspártjával, melynek tagja is lett. A pártna tárt karokkal és szívesen fogadták, annak szinte „cégér”-eként. Ferenc József császár unokája egy szocialista! Erre persze a nemesek és főnemesek minden kapcsolatot beszüntettek az őket megtagadó „vörös hercegnő”-vel, és leplezetlen gyűlölködést indítottak ellene. Édesanyja, a trónörökös özvegye is csak ügyvédjén keresztül tartotta vele a kapcsolatot, és ez a megromlott viszony anya és leánya között Stefánia élete végéig nem is változott.

Erzsí ezekben a számára nagyon nehéz időkben egy szociáldemokrata választási gyűlésen ismerte meg élete nagy szerelmét, Leopold Petznek-et, aki az alsó-ausztriai tartományi gyűlés képviselője volt. E véletlen ismeretségből egy nagyon erős, életre szóló kapcsolat alakult ki. Petznek újra értelmet adott életének. Hamarosan eladta a schönau kastélyt, és Petznek-vel a bécsi Marxergasse-n egy városi lakásba költözött. Később Wien-Hütteldorfban a Linzer-Strassé-n megvett egy villát, amelyben kisszámú személyzettel lakott egészen élete végéig.

Petznek-vel – akit szívesen becézett „Goldi”-nak – együtt vészték át a háborúk közti nehéz idöket és a második világháborút is. 1945-ben a villát először az oroszok, majd a franciák dúlták fel, majd később ez utóbbiak rekvirálták, és évekig tartózkodott benne főhadiszállásuk parancsnoksága. Így hajléktalanná válva Erzsí – és később Petznek is – a szomszédos Jézus Szent Szíve Szolgálóleányainak kongregációs kolostorépületében talált menedéket, ahol két szobában húzódtak meg évekig. Csak 1955-ben, az osztrák államszerződés után tudtak visszaköltözni a hütteldorfi villába.

A Windisch-Graetz-cel még 1924-ben elkezdődött válóperre („ágytól-asztaltól”) a bíróság 1948-ban végre pontot tett, és a házastársak de jure is elváltak számítottak. Az ítélet kézhezvétele után 1948. május 4-én Erzsí azonnal férjhez ment élettársához, Leopold Petznek-hez. A házassági anyakönyv aláírásakor azonban Petznek „elvtársnő” nem tudott ellenállni annak, hogy neve mellé oda ne írja: „született Habsburg-Lothringen”. A házasság boldogságából az idöközben szívvel súlyosan megbetegedett Petznek-nek sajnos nem sok idő adatott meg: 1956 júliusában, éppen hogy betöltve hetvenötödik évét meghalt a hütteldorfi villában.

A megözvegyült Erzsí körül is most már csend lett. Megöregedett, köszvény kínozza, és egyre nehezebben tudott mozogni. Látogatókat már nem fogadott, saját gyermekeit is csak előzetes bejelentés után. Élete utolsó éveit nagyrészt ágyban töltötte, csak hűsleges juhászcutyái voltak mellette. Meggyőződéses republikánussá vált, és e beállítottságából adódóan meg lehet érteni azt a határozott döntését, hogy összes értéktárgyát, ami a császári ház tulajdonából származott, végrendeletileg az Osztrák Köztársaságra hagyományozta. Több száz olyan tárgyról van itt szó, melyek fel nem mérhető értéket képviselnek. Ezek között van például Erzsébet királyné számos ritkaságot tartalmazó, mintegy 3000 kötetes magánkönyvtára, mely ma az Osztrák Nemzeti Könyvtárban található.

Amikor Erzsí 1963-ban végleg lehunyta szemét, a gyászoló személyzeten kívül senki más nem volt jelen. Teljesen egyedül, elhagyatva halt meg. S mikor 1963. március 22-én a trónörökös lányának földi maradványait a kapucinus provinciális által történt beszentelés után a hütteldorfi temetőben a sírhoz vitték, a legszűkebb hozzátartozókön kívül csak kevesen követték a koporsót. Semmi nem emlékeztetett már arra a pompára, ami születésekor a Duna-Monarchiában üdvözölte. A napilapoknak nem jelent

meg különkiadása, semmi nem utalt arra, hogy itt olyan személyt helyeznek sírba, akinek születésekor a k.u.k. monarchia összes nagy városában 21 díszlövést adtak le.

Sírját csak egy sima kökereszt díszíti, név nélkül.

Anton Klipp (Wiesbaden)

Németből fordította: *Haid Edit és Susanna Klipp*

Hősök és áldozatok Bácsbokodon – 1944

„Halott az, akit elfelejtene. Mi nem felejtjük őket soha.”

Az 1944 nyaratól hazánkat elérő szárazföldi háború gyorsan elérte az ország középső vidékeit is. Szeptemberre a szovjet csapatok átlépték a történelmi határokat, majd a román átállás következtében délről betörték Erdélybe. A Torda környékén megvívott csata a hősi magyar ellenállás ellenére is csak a szovjet-román erők lassítására volt elegendő, a front megtartására nem. A szovjet erők az Al-Tiszán átkelve komolyabb ellenállás nélkül nyomulhattak a Duna-Tisza közén előre. Itt fekszik Baja és Bácsalmás között félúton a vegyes (magyar-német-bunyevác) lakosú kis település, Bácsbokod. A bácskai község már 1944 nyara előtt megszenvedte a világháború viharát. Számos férfit vittek el katonái és munkaszolgálatra. 1944 májusától deportálták a nyolc izraelita családot, amely itt élt. És bizony az ősz sem tartogatott sok jót a falu számára. Október 10-től a szovjet 46. hadseregecsoportot az újvidéki 16. határőrség zászlóalj mintegy 2000 fővel akarta feltartóztatni Óbecse térségében. A heves védekezés után gyors visszavonulás következett. Az alakulatban a hangulat igen rossz volt, sok volt a szökés, átállás, amit tetézt az állandó partizánveszély. A 3. Ukrán Front október 11-én elfoglalta Szegedet. A szövetségesek egyre hevesebben bombázták a bajai hidat. Az október 15-i sikertelen kiugrási kísérlet után a lakosság szenvedése tovább nőtt a hadszíntérré változott Kárpát-medencében.

A szovjetek csapatai 1944. október 20-ra elérték a Duna bajai előterében fekvő Bácsbokodot, ahol a 16. határőrség zászlóalj utászszázada védett. A zászlóalj parancsnoksága ekkor már a minél sietősebb visszavonulást tervezte kívánva megvalósítani. Bezdánnál akartak átkelni a Dunántúl felé. Október 20-án délelőtt tíz órakor a bácsbokodi templom tornyából szovjet lovas járőr észlelte. Egy úteg a település leventepályájáról tüzelt rájuk, mire szovjet aknatűz érkezett válaszul. Néhány órára megtorpant az orosz előnyomulás, de az úteget is visszavonták Bajára. Az utászszázad parancsnoka a visszavonulás mellett döntött. Ám máig tisztázatlan körülmények között a község keleti határában mégis ottmaradt az utászszázad egy utóvéd szakasa. Ők, ellentétben bajtársaikkal, vállalták a küzdelmet a szovjettel. A déli órákban a Bácsalmás irányából előretörő szovjet harcfelderítő járőr a Mátételke-Bácsalmás útkereszteződéstől keletre a 2. tanyánál vette fel velük a harcot. A helyiek hatalmas fegyverropogásra emlékeznek, de a „csatának” szemtanúja nem volt. A félelmetes „pergőtűzben” a kis ellenálló csoport egy része a községen keresztül elmenekült. Az útkereszteződésnél hagyott „maradék” utóvédszakasz összes katonája – talán egy ember kivételével – hősi halált halt. Név szerint: Baksa István (1913, Szentotornya) honvéd, Békés Ferenc (1915, Eresi) honvéd, Bérezes József (1916, Dorog) honvéd, Hlozsán Sándor (1920, Dunaegyháza) tartalékos őrvezető, Irema László (1922, Felsőhalom), Kiss Imre (1914, Nyúlfa-lu) honvéd, Leitovitz Gyula (1912, Berlin) tizedes, Szmétana László (1922, Felsőkalocsa) honvéd, Stöcker Ernő (1911, Budapest), Szakos Béla (1911, Budapest), Szijjártó Gyula (1914, Vép), Takács János (1907, Újpest) honvéd, Ujj János (1911, Budapest) honvéd. Két fő neve a mai napig ismeretlen. Ugyanezen a napon az esti órákban bújt elő egy Szalma Ferenc (1922) nevű topolyai születésű honvéd, akit aztán másnap a „felszabadítók” elfogtak, további sorsa ismeretlen, bizonytalan. A halott katonákat október 22-én a bácsbokodi római katolikus temetőben hantolták el a helybeli lakosok: Pataki András, Hárs István, Petres József, Marcsinkó József. A község határában elesett honvédek két sírban nyugsznak, a feliratok név nélküli hősként említik őket. (A név szerint ismert katonák közül 5 fő még mindig nem szerepel a központi katonai nyilvántartóban.)

A határőrség alakulat a későbbiekben megpróbálta felvenni a küzdelmet, és november 9-én Kisköszegnél, a baranyai háromszögben, a 78/II. SS-gránátoszászlóalj alárendeltségében egy csendőralakulattal visszavertek két támadó szovjet századot. November 11-én azonban megkezdődött az ideiglenes német-magyar ellenállás visszaszorulása. A hónap végére a határőrség egysége szinte teljesen

Útmenti kereszt a bácsbokodi „csata” helyszínén

megerőszakolták. A szomszédságunkban lakó 13 éves kislányt – aki az első szobában, a nagymamájával aludt – az orosz katona átvitte a másik ágyra és megerőszakolta. Az apa és az anya a konyhában feküdt, hallották a kislány segélykiáltásait, de nem segíthettek, mert a másik orosz rájuk szegezte a puskáját. Ettől durvább esetek is voltak: pl. egy tanyán az édesapa meg akarta védeni leányát, mire őt agyonlőtték, a lányt pedig megerőszakolták.” „Azért az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy nem minden orosz volt egyforma. Hozzánk (apámékhoz) 8 embert, két harcokcsi személyzetét szállásolták be. Egy főhadnagy és egy hadnagy volt a parancsnokuk, igazi úriemberek. Nem engedték a túlkapasokat, kemény fegyelmet követeltek. Apám napi 4 liter bort önként adott nekik, és amikor egy részeg katonát ezen túl is követelőzött, az egyik tiszt lefordta a sárga földig és meg is pofozta. A bunyevácok és a magyarok közül is csatlakoztak páran a megszállóhoz. Beálltak rendőrnek, mindenben segítettek az oroszoknak: a zabrálásban, nők felhajtásában, a svábok elhurcolásában, a gazdagok kifosztásában.”

1944. október 31-én Bácsbokodot német légitámadás, bombázás érte. A falun jelentős erővel Baja felé átvonuló szovjet csapatok felett a délelőtti folyamán egy német felderítő gép jelent meg. Az ott lévő szovjet légharítás ezt későn észlelte, így a repülő sértetlenül távozott. A szovjet erők a várható légitámadástól tartva azonnal kiűritették a települést. Másnap délután, délután 4 óra körül négy német repülőgép jelent meg a térség légtérében. A támadó német gépek (Ju-87) összesen 14 bombát oldottak ki. Több bomba civil célpontokat talált el. A támadásnak 5 polgári áldozata volt, valamint meghalt egy szovjet forgalomirányító katona. Kling Mátyás kisgazda politikus épp egy beszédet akart mondani a falu főterén, mikor egy bomba eltalálta. A Hunyadi utcában összedőlő ház három személyt temetett maga alá: Mészáros Jánosné és szomszédait, akik átmenekültek hozzájuk: Mojzes Jánost és feleségét. A ház ura az udvaron tett-vett, így élte túl a tragédiát. Hegedűs Antal 83 éves gazda szivgörcsöt kapott a bombázás alatt. Megsebesült még három szovjet katona az útkereszteződésben, és Fábik Györgyné, aki a házába akart futni, de közben a hátába kapott egy szilánkot. Az szovjet katonát ideiglenes az első világháborús emlékműhöz temették, majd a bajai szovjet hősi halottak, ún. Déri-kertjébe.

Nem feledkezhetünk meg a német ajkú lakosságról, akiket malenkij robotra hurcoltak el. 1945. január 5-én 40 német férfi és nő felszólítást kapott, hogy 2 heti élelemmel, téli ruházatban, aznap reggel 8 órakor jelenjen meg a község házában. Marhavagyonban terelték őket, és elvitték Oroszországba, a donyeci szénvidékre. Egy héttel később ezt megismételték: újból beszólítottak 40 embert, akik – a megadott időben – megjelentek a község házában, vagont azonban nem kaptak, így hazaengedték őket. Szerencsésük volt, kihasználhatták az alkalmat: elmenekültek otthonról, elbújtak. Ezt követően, pár nap múlva –

kivéreztetett, mivel közülük november 29-én, Szekszárdnál csaknem ezer fő hadifogságba esett (a katonai nyilvántartás szerint itt és ekkor tünt el hivatalosan, a már említett Szalma Ferenc is). A határvadász zászlóalj december 21-én a Neuhammerben lévő német tábor komplexumban szerveződő „Hunyadi” hadosztályhoz csatlakozott. Az 1944. október 20-i hősiesség helyszínét több éve útszéli kereszt jelöli Bácsbokod határában, amit Ispánovity József és felesége állított. Minden évfordulón virágokkal emlékeznek rájuk.

Bácsbokod polgári lakosainak élete is megnehezült. Régeisz Péter visszaemlékezéseiből a következőket tudhatjuk meg erről: „1944-ben, amikor bejöttek az oroszok, a falu szélén bementek egy ilyen napszámos, a nyolc gyermekek Tokodi Mihály házába, meglátták az asztalon a nagy kenyeret, sonkát, szalonnát, az egyik elkiáltotta magát: »burzsuj, jap tvaju matty«. Az ő szemükben még egy napszámos is gazdagnak számított.” Október–novemberben többek is áldozatul estek (lelövés, kivégzés, erőszak stb.) a szovjet katonai megszállásnak. A visszaemlékezések „A sötétség beállta után a megszállók egy része házról házra bejárta a falut. Az órákat, ékszereket, perzsasapkákat magukkal vitték, a fiatal lányokat, asszonyokat

éjjel 11 és hajnali 2 óra között – egy-egy orosz katona (több csoportban) két-két helybeli, újdonsült rendőrral bejárta a falut és kirángatták ágyaikkól a lányokat, asszonyokat, fiúkat, férfiakat, összesen 35 főt. Az elhurcoltaknak több mint a fele nem tért többé haza. Többnyire a 20 év alattiak és a 40 év feletti-ek hunytak el. Régeisz Péter így emlékezett az elhurcolás körülményeire: *A marhavagon – amely luxus-utazásunk közlekedési eszköze volt – 20 tonnás csukott teherkocsi, középen deszkával fekhelyeknek elrekesztve, így elfért 40 ember: 10 a padlón, a többi az emeletes priccseken. Alul a padlón ki volt vágva egy kb. 30 cm átmérőjű nyílás, a szükségletek elvégzése céljából. Az ajtót kívülről lezárták. A vagon két oldalán – fent a tető alatt – 2-2 db, kb. 30x50 cm-es szellőző ablak volt, nehogy megfulladjunk, még a „málenkij robot” előtt. A láger, amelyben én is laktam, romos épület volt, tető nélkül; valószínűleg a háború alatt éghetett le. A szobákban emeletes priccsek, se lepedő, se szalmazsák, se szalma. A csomós, kopasz széldeszákakon feküdtünk. Sokan a ruhájukkal takaróztak. Átlag negyven fő lakott egy-egy szobában. Volt egy szoba, melyben 120 ember szorongott. Kályha nem volt, de közülünk egy kőműves (a bátyám, Régeisz Nándor) szobánként falazott egy-egy beépített tűzhelyet, a nagyszobába kettőt.” 1946 után többeket, sváb származásuk miatt kitelepítettek a faluból.*

*

Írásunkkal rá kívánunk világítani arra, bár az utolsó utáni pillanatban vagyunk, hogy szakértők és írástudók a második világháború szemtanúival elbeszélgetve, levéltári és könyvtári adatokat összegyűjtve minél több kisebb-nagyobb település szomorú krónikáját megírják, de mégis úgy gondoljuk, fontos, hogy a helytörténet és a hadtörténet iránt érdeklődők minél előbb összegezzék ennek a rendkívül összetett és meghatározó korszaknak a történetét.

Források: *Döme Ottó:* Az 1000 éves Bácsbokod története. Bácsbokod Község Önkormányzata, Bácsbokod 1998. – *Kovács Zoltán András–Számveber Norbert:* A Waffen-SS Magyarországon. Paktum, Bp. 2001. – *Régeisz Péter:* A Cifra visszánézett. (Kézirat) Bácsbokod 2007. – *Régeisz Péter:* Bácsbokod a XX. században – ahogy én láttam. (Kézirat) Bácsbokod 2007. – *Ungváry Krisztián:* A magyar honvédség a második világháborúban. Osiris Kiadó, Bp. 2004. – *Végső István:* Bács-Bodrog vármegye. In: *Randolph L. Braham,* A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája. I. kötet, Park Könyvkiadó, Bp. 2007. – <http://www.hadifogoly.hu>

Adatközlők: Hárs Istvánné, Ispánovity József, Régeisz Péter

Végső István–Galambos Gábor

Bácsbokod látképe templommal (Forrás: www.bacsbokod.hu)

ZSENGE TERMÉS

A törökök legjelentősebb somogyi végvára: Törökkoppány

A település a Somogy-Tolnai dombság erdőkkel, rétekkel tagolt vidékén, a Koppány folyó völgyében fekszik. Közel a megyehatár, a legközelebbi tolnai város Tamási. Törökkoppány neve mindenki számára ismert Fekete István: *A koppányi aga testamentuma* című ifjúsági regényéből. E településen állt egykor Szigetvár elfoglalásáig a törökök legfontosabb somogyi végvára. A falu történelme az államalapítás előtti időkre, Géza fejedelem uralkodásának idejére nyúlik vissza. Akkoriban Somogy megye egy része Koppány vezér birtokában volt, így a Koppány-völgy is. Valószínűleg a falu környékén volt Koppány vezér szállása. Abban az időben divat volt, hogy a falut a tulajdonosának nevével illették. A falu legnevesebb ura, az Egri csillagokból is jól ismert, Török Bálint volt. Lehetséges, hogy ő volt a vár építtetője, és tőle származik a török előnév. Az sem kizárt, hogy a törökökről kapta a nevét a település. Ali budai basa, 1550 környékén foglalta el. A vár több mint 130 évig volt török kézen. Valószínűleg 1689 környékén szabadították fel a magyar vitézek.

Koppány nagyon fontos szerepet töltött be a 150 éves török uralom alatt. Ali budai basa innen terjesztette ki az oszmán uralmat, ellenőrizhette Külső-Somogyot, újabb hadjáratok kiindulópontja lehetett, innen tartották sakkban a nagy ellenséget, Szigetvárt. Koppány szandzsák székhely. Ennek a vidéknek igazgatási, bírósági, és gazdasági központja.

Koppányi török emlék egy kikövezett régi kút. A településtől délre található a Baba-dag (Öreg-hegy) déli oldalán, a cseszmei alj területén

Evlia Cselebi török utazó tudósítását óvatossággal kell kezelnünk, ugyanis a török írókra jellemző a túlzás. Leírása mégis szemléletes képet ad nekünk az egykori várról. Koppány sik helyen épült, ötszög alakú, erős építésű vár volt. Egyetlen kapuja van, a körülötte lévő mocsár biztos védelmet nyújtott. A városban 4 dzsámi, 11 mecset, 16 muzulmán és keresztény városnegyed, 2 teológiai főiskola, 3 elemi iskola, egy halastó és két vízimalom található.

A végvári katonák mozgalmas életet éltek. Napirenden voltak a portyázások, lesvetések, a magyar és a török vitézek közötti villongások, tiltott párviadatok. A vár is mozgalmas időszakot élt át. Jelentőségét mutatja, hogy még a békés időszakokban is ostromolták. 1550-től került török kézre a vár. 1555-ben a koppányi bég megkísérelte Fonyód elfoglalását. Bár vissza kellett vonulniuk, a támadásra mégsem lehet kudarcként tekinteni. Tajgun basa, mikor Szigetvár ellen indított hadjáratot, nagy hasznát vette a Fonyódról ellopott élelmiszereknek.

Zrínyi többször javasolta a királynak Koppány elfoglalását, ám a kiváló török hírszerzésnek köszönhetően, mindig fel tudtak készülni az ostromra. 1587-ben Nádasdy Ferenc, Zrínyi György nagy pápai sereggel indul Koppány ellen. Sikeresen elfoglalták, a föld alatti helységeket felrobbantották, az erődítményt felgyújtották. A szultán mérhetetlen haragjában megfojtotta sógorát, Ali budai basát. A bosszú-hadjárat csúfos kudarcba fulladt: 2000 török halott, 1500 fogoly, 8000 felszabadított magyar rab.

A vár azonban nem maradt sokáig magyar kézen, ugyanis Ibrahim már innen keltezi párbajra hívó levelét Pisky Istvánnak. Ez a levél ihlette Fekete Istvánt *A koppányi aga testamentumának* megírására.

A vár őrségének nagy részét, 101 katonát 1550-ben a dombói várból irányították át. 1553-ban még mindig tartott a vár feltöltése. A vár védőinek csaknem kétharmada balkáni eredetű, és mivel fontos határvár, a legtöbben lovasok. Szigetvár 1556-os sikertelen ostroma miatt a vár őrségét tovább bővítik. A védősereg 80%-a lovasokból áll, akiknek egytizede elesett. A vár őrsége a 15 éves háború idején nőtt meg, boszniai munkásokat vezényeltek Koppányba. 1604–1605-ben az őrséget több, mint két és félszeresére növelték. A korábbi 9 tüzér helyett 30 teljesített szolgálatot. Míhelyt azonban véget ért a háború, a katonák létszámát 250 főben stabilizálták. Fegyvernek: műsztafizok (legrangosabb gyalogosok), lovasok, martalócok, tüzérek, arab gyalogosok.

A várból mára semmi nem látszik. Talajjavító munkálatok közben előkerült pár faoszlop, amely a vár palánkfalának alkotórésze lehetett. A kihegyezett részük meg volt pörköelve, már akkor is ismerték, hogyan kell a fát tartósítani a földben. Az egykori várakok nyomai is látszanak, megállapítható, hogy a vár teljes területe 7,2 hektár volt. Szélessége az északi részen 120 méter, a déli végeinél 200 méter. Hosszúsága 330 méter.

Bár a vár elpusztult, a török kornak mégis számos emléke él napjainkban. A falu ma is a várrészeknek megfelelően van felosztva. A templom a központ, ha az ajtajával szemben állunk balra a Felső vár, jobbra az Alsó vár, mögötte a Külső vár található. A török világról tanúskodik néhány egyéb helynév: *Hodzsa kert, Tabán, Bég útja völgy, Csejzút ajja* (más néven a Csaszut út), *Baba dag*, vagyis az *Öreg hegy*.

Magyarországon egyedülálló az itt található Török kút. Jellegzetes, apró, török téglából készült, erős falú török emlék, amit erős habarccsal vontak be, és 3 kilométeres úton, agyagesőveken vezették a vizet a várba.

Cselebitől tudjuk, hogy a koppányi várban magyarul is beszéltek a török katonák. A török uralom bukása után nem mindenki vonult haza. Nem volt hova, itt nőttek fel, ez volt az otthonuk. Innen származik a Tobak és Zana török eredetű magyar családnév, amit ma is sokan viselnek a falu lakói közül. Bár a vár elpusztult, a falubeliek őrzik emlékezetükben az egykori Koppány várát. A föld alatti pincerendszerre utal a házak és a templom megrepedezett fala. A török–magyar megbékélésre utal a nemrégiben felállított Gül baba szobor.

Ha Törökoppányban járnak, mindenképpen érdemes felkeresni *Bösze Gábort*, a török kor ismerőjét. Ezúttal szeretném megköszönni neki, hogy gyűjteményét fotózhattam, és beszámolójával segítette az előadásom megszerkesztését.

A gyimesi Rákóczi-vár

Gyimes völgyét, ahol mintegy 15 ezer csángó magyar él, vízvázlatzó hegyláncok sorozata választja el a csiki lakott területektől. Három nagy kiterjedésű községet foglal magába: Gyimesfelsőlókot, Gyimesközéplókot és Gyimesbükköt. Itt haladt át azon járható utaknak egyike, amely Erdélyt összekötötte Moldvával, és itt az ezeréves határnak nevezett helyen található a Rákóczi-vár is, amiről dolgoztunk szől.

Gyimes-völgye Tatros folyó és a beléje ömlő patakok völgye, amely egészen a XVI. századig lakatlan volt, csak az 1700-as évektől kezd benépesedni. A telepések nagy része Csikból, Gyergyóból és Háromszékről „csángált” a Gyimesekbe, ezért is nevezik az itteni lakosságot gyimesi csángóknak. A telepések kezdetben zselléreként dolgoztak, később megvásárolhatták az erdőket, kaszálókat, ami addig a csiki község közbirtokosságának tulajdonában volt.

A Gyimesi-szoroson áthaladó kereskedelmi útvonal jelentősége abból is kitűnik, hogy 1626 táján Bethlen Gábor, Erdély fejedelme a Gyimesi-szorosban Erdély határán várat építtetett Magyarország védelmére.

Ezt az erősséget a gyimesiek Rákóczi-várnak hívják. Sőt van aki úgy tartja, hogy az I. Rákóczi György idejében épült akárcsak az Ojtozi-szorosban lévő Rákóczi-vár – tudtuk meg a vár közelében élő Filtermeister Katától. Arra a kérdésre, hogy mégis honnan ered a Rákóczi vár elnevezés, az volt a válasza, talán az 1694-es tatárbetörés utánról, amikor I. Rákóczi György fejedelem az ojtozi vár építtetője anyagi segítséget nyújtott a vár javíttatására. A vár egy kisebb hegyre épült a Tatros folyó mellé. Régen 140 lépcsőfok vezetett fel az egykori vár tetejére, ebből mostanra már csak 96 lépcsőfok maradt meg. 1698-ban a Gyimesi-szorosban lévő Rákóczi váron 4 ács 84 napig dolgozik, akiknek a költségét Gyergyó és Csíkszék fizeti. Az építkezések idején is őrzik a szorost, de ekkor már nem katonák, hanem hajdúk. Antal Imre Gyimesi Krónika című könyvében leírja, hogy sokat kell fizessenek a katonaságnak, kiknek „számára éjjel-nappal három szekeret, mindeniket négy-négy ökörrel készletbe kell tartani, az ehhez szükséges béresekét fizetniük kell, bocskorral, szalonnával kell ellátniuk. A régi sáncok megjavításához is deszkát, léceket, szeget, köteleket és más egyébeket kell szolgáltatniuk...”

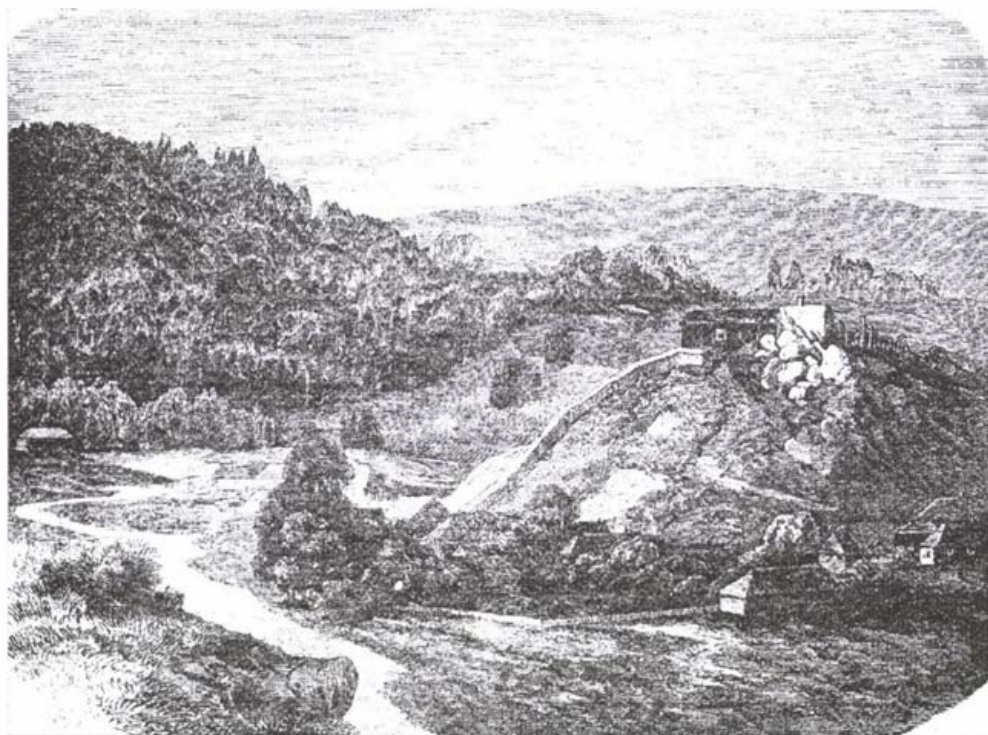
A vár felépítése után békeidőben is őrök védtek a várat. Általában két ember állott őrt, akik a csiki székely falvakból voltak odahelyezve. 1694-ig békésebb volt a világ – mondja *Antalné Tankó Mária* tanítónő. 1694 telén, február 13-án éjszaka a Moldvában tartózkodó Bucsáki tatárok előcsapata – mintegy 350 tatár – a Gyimesi-szoroson át váratlanul betört a Csiki medencébe, de vissza is vonultak nemsokára. A székelyek nem gondolták, hogy még visszatérhetnek, éppen ezért nem erősítették meg a várorséget. Február 15-én azonban Gyimes felől a betörés megismétlődött, de most már egy nagyobb sereggel, amely Felcsikot is feldúlta. A tatárok mindenhol, ahol megjelentek, égettek, raboltak és az ellenállók irgalmatlanul leöldösték. Fosztogatásuk alkalmával a tatárok a csiksomlyói kegytemplomba is betörték, ahonnan a hagyomány szerint a tatár kán fia el akarta vinni a Szűzanya szobrát. Terve azonban nem sikerült, mert a szobor csodálatos módon olyan nehéz lett, hogy a befogott ökrök nem tudták megmozdítani.

Az 1694-es tatárbetöréskor a várkapitány, *Sándor István* nem jelölt ki őröket a határhoz a hideg télre hivatkozva. Ezen az éjszakán Felcsik Olt menti falvainak egyikéből, Jenőfalváról kellett volna őröket állítani, de nem voltak őrök. Ugyanezen az éjszakán a tatár csapatok visszatértükkor megrongálták a védtelen várat és ártatlan életüket oltották ki. Abban az időben úgy tartották, hogy a jenőfalviak lelken szárad a tatárok által meggyilkolt emberek vére – mondta *Filtermeister Katalin*.

A tatárbetörés után a vár teljesen megrongálódott, amit később I. Rákóczi György építtetett újjá. Talán innen ered a Rákóczi-vár elnevezés.

Az első világháború idején a határ védelmére őrházat építtettek, amely alá lövészárkokat ástak, innen védtek a katonák Magyarország keleti határát az ellenségtől. Az I. világháborút követően a várat megcsönkítették, mivel elkezdődött a Moldva és Székelyföld közötti vasútvonal kiépítése. A vár 140 lépcsőfoka benyúlott egészen a Tatros folyóig, azonban akadályozta a vasútépítést, ezért körülbelül 50 lépcsőfokot leromboltak, hogy a munkálatok akadálytalanul haladhassanak előre.

A várral kapcsolatosan hallottunk egy történetet miszerint: „Mikor bójóztak vót a negyvenbe a magyarok, le vótunk mi is a fogadáson. Akkor egy zászlós fogta a zászlót a kezibe, s megindult futva fel. Mikor felért a tetőre, ott kitűzte. A románoktól ott voltak a tuloldalt, de nem csináltak semmit. Nem is

A vár képe Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása II. kötetéből.* (Keleti Gusztáv rajza)

mertek. De azért a zászlósban volt merészség, ahogy felszaladt a lépcsőkön, s kitűzte a várra a zászlót, A magyar zászlót!” – mesélte *Tankó Valéria* áldomáspataki lakos.

A harmadik csata a második világháború idején volt, amikor a „határőr várat” majdnem teljes egészében lerombolták.

„Senki nem ismert határt, sem jogot” – mondta *János Mihály*. 1944-ben Sebő Ödön főhadnagy* védte a határt a támadók elől. Emlékére kopjafát állítottak a gyimesbükki Deáky András kempingtelepén. A kopjafán a következő felirat található: „1944. szeptember 23-án a szovjet hadsereg átlépte a magyar határt. A hazai hadsereg vereséget szenvedett, de ugyanakkor a gyimesi szorosban még tartja magát és védi az ősi határt a 32-ik hegyi határvasász zászlóalj Sebő Ödön főhadnagy parancsnoksága alatt, aki a rábizott katonákat halálraitélt zászlóaljként állandó harcban vezet tovább Székelyföldön, megmentve őket a biztos haláltól.”

A várat napjainkban évente több tízezer turista látogatja, akik az esetek többségében nosztalgiával néznek a még meglévő várromokra. A már említett őrház falain lévő feliratokból kitűnik az, hogy az ide ellátogató hazafiak még reménykednek abban, hogy egyszer majd újra itt lesz Magyarország keleti határa. Ilyen feliratok olvashatók a falakon: „Vesszen Trianon!” „Bízunk Magyarország feltámadásában!”

A várrom a maga mesébe illő szépségével és kalandos múltjával örök időkre Gyimesbükk turisztikai látványossága marad.

Bibliográfia: *Magyar Zoltán*: A csángók mondavilága, Bp. 2003.; *Antal Imre*: Gyimesi Krónika. Európa-Kriterion 1992.; *Kozma Mária*: Hargita Megye Útikönyv; *Vofkori László*: Székelyföld útikönyve II.

Vezető tanár: *Mirk László*

Bodor Zsuzsánna és János Ildikó

* Sebő Ferenc népzenekutató édesapja. (Szerk.)

A szászfenesi leányvár

Dolgozatom témájaként egy olyan várat választottam, amely nem messze található szülőfalumtól, a kalotaszegi Jegenyétől. A Leányvár Kolozsvár közvetlen környezetének egyik történelmi műemléke, Szászfenestől délre található egy erdős domb tetején, 547 m-re a tengerszint fölött. Építési idejéről, keletkezéséről nem maradtak fenn írásos dokumentumok, feljegyzések, történetét csak mondákban, legendákban őrzi a színhagyomány. Szabó Géza nyugalmazott lelképásztor az 1970-es évek első felében gyűjtött néhány helytörténeti mondát, ebből tudjuk, hogy a várat a tündérek építették és lakták. A legenda a 80 éves Takács Anna, szászfenesi lakos elbeszélése alapján a következő.

„Tündérek éltek a Leányváran Szászfenes határában, egy hegy mélységében, ahova alagút vezetett. Korsóikkal nagypéntek éjszakáján minden esztendőben kijöttek a leányvárból, ellibbentek a kúthoz a hegy lábához és ott vizet merítettek. Jól tudták ezt a vadászok, és elhatározták, hogy foglyul ejtenek egy tündért. Ezért csináltattak a csizmadiákkal egy piros csizmát és nagypéntek estéjén szépen a kút mellé állították. Éjjeltájban kijöttek földalatti kastélyukból a tündérek és az egyik mindkét lábát beledugta a piros csizmába, mint egy kürtöbe. Erre a vadászok, akik a fák között leskelődtek, a kúthoz szaladtak. A tündérek szétrebbentek, csak az az egy maradt ott, aki hirtelen nem tudta kihúzni a lábauskáit a piros csizmából. A vadászok megfogták és magukkal vitték.” Ennek a legendának annyi valóságalapja van, hogy a vár romjai között a dombtetőn („Várdomb”), a kőbánya mellett találunk egy néhány méteres földalatti folyosót, ami feltehetőleg a hajdani vár pincéjébe, vagy kazamatáiba vezethetett, de a közzhiedelem úgy tartja, hogy a kolozsvári Óvárral van összeköttetésben. A romokból kivehető, hogy a vár kisméretű volt, annak ellenére, hogy királyi várnak épült, majd miután Kolozsvár és Gyalu környéke az erdélyi katolikus püspökség birtokába került, a szászfenesi Leányvár is püspöki vár lett. Fennmaradt egy monda, amely szerint a várat papok lakták, akik ide zárták be a környék népét, leginkább a leányokat, és innen kapta a Leányvár nevet.

A tatárjárás (1241) előtt a vár szerepe az volt, hogy védelmezze a püspöki birtok ottani részét, terményeit, a nép által beszolgáltatott tizedet és fegyelmezze az olykor elégedetlen jobbágyságot. I. Béla király 1060–1063 között megalapította a kolozsmonostori apátságot, s a vár fékezte kiváltságainak gyakorlásában, mivel az apátság állandó birtok- és hatalmi viszályban volt az erdélyi katolikus püspökséggel.

A tatárjáráskor a Radna felől érkező hadak Nagyvárad felé haladva érintették és elpusztították a fakerítéssel körülvett földvárat. A tatárjárás után épült újra termésköből és továbbra is az erdélyi püspök vára volt. Először egy 1312-es oklevél említi „Castellum de Fenes”, majd később 1357-ben ismét említést találunk a fenesi várnagyról „Castellanus de Fenes”, végül 1373-ban már megtaláljuk a vámagy, Gerendi Miklós nevét is. A vár véglegesen a Budai Nagy Antal vezette jobbágyfelkelés idején pusztult el. Azonban a pusztulásról az a legenda kering, miszerint felgyűjtötták.

„A gazdag várúr gyakran állt a vár ablakában, s ha megpillantott egy szemre való menyecskét, katonáival kiment a várból, hogy elrabolja. Egyszer egy csodálatos szépségű leányt ejtett foglyul. Bájossága annyira elbűvölte a várurat, hogy teljesítette a lány kérését. Szép volt a leány, de szebb volt a hangja. Melegen, bársonyosan csengett a lány éneke, amely álomba ringatta rablóját. Mind hangosabban énekelt és dalait a szelek széthordták, egyenesen szerelmese fülébe vitték.

Tudta a legény nyomban, hogy bajban van a kedvese, felkerekedett, és az énekhangokat követve csakhamar rá is talált a szászfenesi várra. A még mindig alvó várúr mellől felölelte kedvesét, a várat pedig az erőszakos várúrra gyűjtötte.”

Ez után a gyalui vár vette át a szerepet, amit addig a Leányvár töltött be. A váromrot a kincskeresők többször bolygatták, mivel Dáriusz vagy Decebal kincseit keresték, mint minden ilyen helyen. Az öreg nénik elbeszélése szerint, azért ásták fel, mert a vár tündéreinek kincsét keresték a pincékben, de a titokzatos pinceajtó csak minden hetedik évben nyílik meg.

Gábor Dianna

Irodalom: Ricci József: Szászfenesi „Leányvár”. Kalotaszeg, III. évfolyam, 2. szám, 1992 február.; Magyarosi Margit: Szászfenesi Leányvár. Erdélyi Gyopár, VI. évfolyam, 1996, 1. szám, 23 oldal; Zsido Ferenc: Magyar mondák. A Szászfenesi Leányvár. ??? 24. oldal

A Magyar Tudomány Napja Erdélyben

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület, a Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály szervezésében a Magyar Tudomány Napja Erdélyben alkalmával Kolozsváron 2007. november 24-én tartották *Az erdélyi magyar iskolai oktatás története* című nagyszabású rendezvényt. A konferencián neves szakemberek – egyetemi tanárok, tudományos kutatók, muzeológusok határon innen és túlról – plenáris előadásokat és két szekcióban több mint harminc referátumot tartottak. Az előadások tartalmi összefoglalóit, az előadók névsorát, elérhetőségeit a konferencia programfüzete tartalmazta.

A konferenciát *Egyed Ákos*, az EME elnöke és *Keszeg Vilmos*, az illetékes szakosztályi elnök nyitotta meg, akik többek között hangsúlyozták, hogy a neveléstörténeti forrásfeltáró, értékelő munka annak tényyszerűségénél fogva, az erdélyi magyar iskolázás jövőjéért folyó küzdelemnek is hasznos információkkal szolgál.

A tanácskozás központi célkitűzése az erdélyi magyar neveléstörténeti kutatás új tudományos eredményeinek, a pedagógia jelenlegi törekvéseinek bemutatására vonatkozott, de emellett a helytörténeti kutatók számára is jelentős mennyiségű forrásanyagot nyújtott.

A szakosztályi plenárison megtartott három előadás az iskolatörténeti források korszerű hasznosításával foglalkozott. Időrendi sorrendben a legjelentősebb forrásoknak a vizitációs jegyzőkönyvek tekinthetők, melynek XVIII–XIX. századi anyagát *Sebestyén Kálmán* vizsgálta, arra a kérdésre keresve a választ, hogy a hagyományos paraszti tudásanyagra miként épült reá a betűvetéssel, a könyvműveltséggel, egy szóval az iskolázással megszerezhető többlet és ez az új ismeretanyag miként hatott az erdélyi falu szellemiségére, vált alapjává a korszerű általános népoktatásnak.

Róth András Lajos székelyudvarhelyi könyvtáros a XIX–XX. századi iskolai értesítők-évkönyvek még alig kiaknázott oktatástörténeti, helyismereti, szociográfiai stb. adatbázisának forrásértékére hívta fel a figyelmet.

Vincze Gábor hódmezővásárhelyi tudományos kutató rendkívül érdekes és izgalmas előadásában – a bukaresti magyar nagykövetség valamint a kolozsvári főkonzulátus jelentései alapján – tárgyalta az 1970–1980-as évek erdélyi magyar iskolázásának helyzetét. Közismert, hogy a Ceausescu-féle totalitárius rendszer minden eszközzel igyekezett megsemmisíteni az erdélyi magyarságot, annak iskolahálózatát. Az előadás részletesen kitért néhány ismert középiskola (pl. a kolozsvári 3. sz. Matematika-Fizika Liceum, a bukaresti Ady Liceum stb.) hányatott sorsára.

A szekciókban elhangzott előadások és hozzászólások közül *Szőcs János* csíkszeredai muzeológus, *Bartis Erika* valamint *Garda Dezső* tudományos kutatók Csík-, Gyergyó- Kászsónszék iskolatörténetével foglalkozott különös tekintettel a népiskola-hálózat kialakulására. A vidék első név szerint ismert tanítója *Literatus Pál* Csíkszentkirályon, 1571-ben – aránylag későn – tűnik fel a forrásokban, de a kutatások szerint a XVIII. század végén és a XIX. század elején Csíkban 19, Gyergyóban 7, Kászsónszéken pedig már 2 iskola működött.

Úttörő munkára vállalkozott *Fejér Tamás* tudományos kutató, aki a fejedelemségkori Erdély jelentős iskolájának a fogarasi református skólának eddig ismeretlen forrásanyagát tárta a hallgatóság elé, valamint *Bajusz István* tanár, aki Téglás István Torda-Aranyos vármegye királyi tanfelügyelőjének 1894 és 1907 között a román felekezeti iskolák helyzetéről írott feljegyzéseivel foglalkozott. Ez utóbbi előadás iskolaképei, illusztrációs anyaga egyedülállóaknak mondhatók.

Az erdélyi középfokú iskolatörténet egy-egy szegmensét ismertette *Bura László* (Szatmárnémeti), *Fleisz János* (Nagyvárad) és *Vida Erika* (Marosvásárhely). Neves erdélyi tanárok, professzorok életútjáról tartott igen érdekes előadást *Oláh Anna* tanár, aki Bolyai Farkas tanári tevékenységéről. *Fodor László* egyetemi tanár Felméri Lajos a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem első pedagógia pro-

fesszorának tudományos munkásságáról és *Fazekas Emese* kutató, aki Gombocz Zoltán neves nyelvész kolozsvári éveiről számolt be.

A konferencia munkáját összegezve elmondhatjuk, hogy Kolozsvár sikeres, kiválóan szervezett, színvonalas neveléstörténeti tanácskozás helye volt. A pedagógusok, szakemberek, érdeklődők jelentős új ismeretanyag birtokába jutottak, amelyek bizonyára ösztönzőleg hatnak a további neveléstörténeti kutatásokra.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület tervei szerint a tanácskozáson elhangzott előadásokból szerkesztett konferenciakötetet jelentetnek meg.

Sebestyén Kálmán

Honismereti nap Makón

lát támogatta a költő makói éveit. A kiállítást a vezetést annak rendezője, *Tóth Ferenc* nyugalmazott múzeumigazgató, egyesületünk tisztelt tagja vállalta, akit ünnepségünkön virágcsokorral köszöntöttünk 80. születésnapjára emlékezve.

A József Attila Gimnázium rendezvény termében, ahol az igazgatóhelyettes tanárnő köszöntött bennünket, rendkívüli közgyűléssel folytatódott programunk. Egyesületünk új alapszabályát fogadtuk el, *Kovácsné dr. Faltin Erzsébet* és *Kovács Dániel* tagtársaink munkáját. Ezután közhasznú egyesület leszünk. Az új helyzet lehetőséget ad pályázati tevékenységünk kiszélesítésére.

Harmadik tételként következett az ünnepség. A Bél Mátyásra emlékező beszédet a gimnázium helytörténeti körének tagjai tartották, majd zenés irodalmi összeállítást adtak elő. Az emelkedett hangulatú műsor prózai és verses darabjaiban írók és költők vallottak hazai és tájszeretetről, a nemzethez és a szülőföldhöz kötődésükről, erősítve bennünk is e nemes érzéseket. Külön örömfunkción szolgált, hogy a

A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület immár másodszor, 2008-ban is megünnepelte a Honismereti Napját. Az idei rendezvényre Makón került sor. A szép program szervezését spírítus rectorként és megvalósítóként *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna*, a József Attila Gimnázium tanárnője, tagtársunk vállalta magára. Egyesületünk tagjai mellett diákok és a makói honismereti kör tagjai *Forgó István*nal az élen vettek részt az ünnepségen, amelyet megtisztelt *Bartha Éva* szövetségünk fáradhatatlan és az ügy iránt mélyen elkötelezett titkára.

Az ünnepi alkalom több tételtől állt. Makói tanulmányútunkat felhasználtuk arra, hogy megtekintsük a helyi Espersit-házat és bepillantsunk a jeles demokrata ügyvéd egykori világába, amelyhez az 1910-es években Nagy György, a Köztársasági Párt alapítója és vezéregyénisége, majd Juhász Gyula és Móra Ferenc tartozott, később pedig az ügyvéd úr számos helyi társával József Attilát

diákok a verseket és prózai részleteket szabadon, „könyv nélkül” szólaltatták meg. A műsorban Rónay György, Sajó Sándor, Madách Imre, Radnódi Miklós, Szabó Lőrinc és Kosztolányi Dezső versei és prózái hangzottak el Bartók, Hajdú és Draskóczy zeneművei, valamint népdalok kíséretében.

A negyven perces ünnepi műsor után két kiállítást néztünk meg. A honismeretes diákok bemutatták annak a gyűjtésnek az eredményeit, korábban használatos, muzeális értékű tárgyat és dokumentumot, amit családjukban őriznek. A kiállítás lebontása után a tárgyak immáron a kiállítási részvétellel felértékelődve és megnemesedve visszakerülnek gazdáikhoz, hogy mint kincseket őrizzék őket tovább. Az iskolatörténeti állandó kiállítás ugyancsak őszinte örömmünkre szolgált, mert látva és megérintve e tárgyakat újra átéltük diákkorunkat. Bizony, lelkünkben nagy úr az emlékezés és a hozzá kapcsolódó édes-bús nosztalgikus érzés.

A Makovecz tervai alapján felújított pompás iskola díszes és gazdag könyvtárát tekintettük meg ezután, itt ösnyomatványokat is kézbe vehettünk. A szaktantermek esztétikus díszítése pedig az egyes tantárgyak hangulatát varázsolta élénk esztétikus formában.

Befejezésésképpen vendéglátóink izletes agapé-t adtak számunkra, amely közvetlen meleg hangulatú beszélgetéssel fonódott össze. Az ünnepi rendezvényen 70-80 fő vett részt. A szép alkalom eseményeiről azonban ennél jóval többen értesültek, mert a makói rádió belőlük hosszan közvetített részleteket.

Blazovich László

Fiatal helytörténészek az udvardi honismereti találkozón

2008. május 2–3-án került sor a kétnapos udvardi honismereti találkozóra a pro Patria Honismereti Szövetség, a Bibliotheca Hungarica, a Csemadok, a Reneszánsz Év Titkársága, a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége, Udvard Község Önkormányzata, a Mécs László Alapítvány, a Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériuma szervezésében.

A rendezvény első napján az Új reneszánsz pályázatra érkezett 21 pályamunkát mutatták be. Az alapiskolák 7–9. évfolyama, valamint a nyolcéves gimnáziumok megfelelő évfolyamainak tanulói és középiskolások nevezhettek be. Egyéneket vagy 2 személyes csapatokat jelentkezettek 10 perces, vetített-előadásokkal.

A pályázat tárgya a helyi közösségek értékeinek és egyéneik bemutatása volt, akik tetteikkel, magatartásukkal, műveikkel példaképpé állhatnak a közösség tagjai előtt. A pályázat célja jeles személyiségek, építmények bemutatása, továbbá kallódó épületek, lepusztult műemlékek egy közösség vagy egy régió számára történő kulturális/gazdasági hasznosítási lehetőségeinek ismertetése. Újítók, felfedezők, alkotók és alkotások népszerűsítése, tekintettel a helyi közösségre vagy a régióra gyakorolt hatásukra. A pályázatra jelentkezők zömét annak a közösségnek a tagjai alkották, amelyet az idén harmadik alkalommal Szanyi Mária néprajzkutató és pedagógus által rendezett Kincskeresők, regionális értékeket kutató diákok konferenciája alakított ki. A pályamunkákat az előadások után értékelte a zsűri: Hrubik Béla, a Csemadok Országos Választmányának elnöke, Kovács László történész, tanár, és Végh László, a Bibliotheca Hungarica igazgatója. Az öt legjobbnak ítélt előadás helyet kapott a következő napon megtartott, szlovákiai magyar helytörténészek Mérőföldkövek elnevezésű tizenkettedik országos találkozásán is.

A pályázat tárgya a helyi közösségek értékeinek és egyéneik bemutatása volt, akik tetteikkel, magatartásukkal, műveikkel példaképpé állhatnak a közösség tagjai előtt. A pályázat célja jeles személyiségek, építmények bemutatása, továbbá kallódó épületek, lepusztult műemlékek egy közösség vagy egy régió számára történő kulturális/gazdasági hasznosítási lehetőségeinek ismertetése. Újítók, felfedezők, alkotók és alkotások népszerűsítése, tekintettel a helyi közösségre vagy a régióra gyakorolt hatásukra. A pályázatra jelentkezők zömét annak a közösségnek a tagjai alkották, amelyet az idén harmadik alkalommal Szanyi Mária néprajzkutató és pedagógus által rendezett Kincskeresők, regionális értékeket kutató diákok konferenciája alakított ki. A pályamunkákat az előadások után értékelte a zsűri: Hrubik Béla, a Csemadok Országos Választmányának elnöke, Kovács László történész, tanár, és Végh László, a Bibliotheca Hungarica igazgatója. Az öt legjobbnak ítélt előadás helyet kapott a következő napon megtartott, szlovákiai magyar helytörténészek Mérőföldkövek elnevezésű tizenkettedik országos találkozásán is.

A szelízi alapiskola tanulói a lepusztult Esterházy-kastély lehetséges kihasználásáról készítették közvéleménykutatást váro-

sukban. A *párkányi gimnázium* két tanulója a Kisbojtár nevű néptáncsoport táncosai, a gyermek-néptáncsoport megalakulásának 25. évfordulója alkalmából mutatták be a csoport tevékenységét. A *gútai magyar tannyelvű szolgáltató és kézművesipari magánközépiszkola* tanulói iskolájukról tartottak előadást. A *tardoskeddi alapiskolások* egyik témája Buják Vince fafaragó munkássága, a másik az iskolájukon egykor sikeresen működő Vadrózsa bábcsoport volt. A *tallósi alapiskolások* Gágyor József pedagógus eddigi életútjáról és irodalmi munkásságáról adtak elő. Az öt kiemelt előadón, illetve csapaton túl minden fiatal helytörténész meghívást kapott a konferenciára, ahol a következő előadások hangzottak el: *Koncsol László* író, helytörténész: *Reneszánsz, a ma reneszánsza*; *Duka Zólyomi Árpád* európai parlamenti képviselő: *Nemzetállam vagy egységesülő Európa?*; *Kovács László* tanár, történész: *A reformáció és az anyanyelvűség*; *Novák Veronika* levéltáros: *Mindennapjaink eseményeinek rögzítése, a krónikairás fontossága.*

Nagy Csilla

Múzeum Dombóváron, három megye határán

A dél-dunántúli régió szívében, Dombóváron három évtizeddel ezelőtt nyílt meg a térség első iskolai múzeuma. A szokásostól eltérően nem oktatás- vagy intézménytörténeti gyűjteményt tekinthettek meg a látogatók, hanem a mai Illyés Gyula Gimnázium jogelődjének falai között régészeti, néprajzi és helytörténeti ritkaságokat s tárgy együtteseket mutattak be. A jó emlékezetű alapítók vezetője, a legendás *dr. Szőke Sándor* tanár úr és diákjainak szorgalma nyomán az ezredfordulóra olyan jelentős mennyiségi és minőségi gyarapodást ért el a Kapos-menti kollekció, ami új és önálló hely után kiáltott.

A szekszárdi Wosinsky Mór Megyei Múzeum munkatársai által a kezdetektől figyelemmel kísért és szakmailag pártolt gyűjtemény végül is a városközpontban lévő és felújított, volt főszolgabírói lakban kapott helyet, a minisztériumi főhatóságtól pedig 2001. szeptember 22-én nyert működési engedélyt. A csaknem negyedszázados múltra visszatekintő Dombóvári Városszépítő és Városvédő Egyesület kezelésébe került hajlék és az általuk már korábban is gondozott gyűjtemények szerepét továbbra is kiemelt fontosságúnak tartó helyi képviselőtestület az elmúlt év őszén úgy határozott, hogy múzeuma élére képzett, gyakorlott és nyitott szellemű szakembert nevez ki, s annak bérköltségét – a szokásos éves múzeum fenntartási költségeken felül – biztosítja. A különféle egyesületi – közösségi meghallgatások, szakmai referenciák áttekintését követően jóváhagyta dr. Kriston Vizi József néprajzkutató, muzeológus határozatlan idejű vezetői kinevezését, aki mellett Őri Gábor személyében egy egyetemi vizsgáit frissen abszolvált múzeumi munkatárs tevékenykedik. Így a szisztematikus gyűjtemény-fejlesztő program beindítása mellett március elejétől rendszeres nyitva tartással várja a látogatókat e kisvárosi múzeum, melynek egyúttal már filiái is vannak: egy koraközépkori lakótorony és egy vasúttörténeti gyűjtemény. A dombóvári múzeum ez évi mottója: „Utak a kutakhoz.”

Az intézmény elérhetőségei: muzzeum.dombovar@gmail.com, tel/fax.: 74/465-715.

kvj

Japán hölgy lett 2008-ban a Magyar Kultúra Lovagja

Január 22-én vastaps köszöntötte a krémszínű kimonóba öltözött Yamada Hirokot az Uránia Filmszínházban. A távoli Tokióban, a Magyar Turizmus RT munkatársaként dolgozó mosolygós hölgy negyvennégy éve tolmács, segítő és mindenes, a magyar kultúra barátja.

Magyarországi családnál dolgozott évekig mint gyerekfelügyelő, kiségitő, és itt fiatal lányként szerette meg a magyar nyelvet, népdalainkat és művésztűnket. Az 1964-es tokiói olimpia hivatalos magyar tolmácsaként háromszáz ember képviselését vállalta fel, majd Papp László, Tokodó Ilona, Kovács Kólos, Kovácsházi István, Kórodi András és Lehel György vendéglátójaként és barátjaként szolgálta a két nép közeledését Japánban. Teszi ezt évtizedek óta derűs szerénységgel, lelkiismeretességgel, önfeláldozóan.

Magyarországi barátai lakásán, turisztikai hivataloknál nem ritka, hogy telefonon érdeklődik színházak műsoraival, borpincészetek nyitvatartása, vasúti menetrendek iránt azért, hogy japán turisták számára pontos információval szolgálhasson. Naprakészen szól mindenről – ismeri történelmünket, hagyományainkat –, fáradtságot nem ismerve intéz egyéni kéréseket, kívánságokat. Az apró dolgok mestere Ő, önzetlen segítő!

Yamada Hiroko nem írt könyveket, tudományos munkákat, hanem a lelkeket közvetítette egymáshoz töretlen örömmel. Amint a színművész a múltékon emberi emlékezetbe vési elillanó alkotását, akként Hiroko-san is fénylő élményekbe építi derűs lényét. Embereket közelít egymáshoz évtizedek óta, mert a jó tolmács a barátság igazi követe, modortalanságok, felületességek leplezője, feszültségek simítója, megegyezések építője tapintatos mosolyával. Cziffra György, a híres zongoraművész örökbe akarta fogadni a hajdani fiatal lányt, de Ő nem ment, maradt Japánban, szolgálta és szolgálja a két nemzet közeledését.

„Én nem csináltam semmi különöset” – mondta szégyenlős mosollyal kitüntetése előtt, majd a színpadon állva percekig hallgatta méltatását és a köszönő vastapsot, négyszáz ember köszönetét.

Yamada Hiroko háborúban, 1940. április 6-án született, hatgyermekes földműves család tagjaként, és egy életen át a béke és szeret követeként, magyarok és japánok barátságát szolgálta. Életműve tudományos munkákkal, vastag kötetekkel egyenrangú. Alakja, egyénisége, derűje és szeretete hosszan él a vele kapcsolatba kerültekben.

Köszöntjük Yamada Hiroko-sant kitüntetése alkalmából. A fénysugár rávetült egy pillanatra a magyar-japán kapcsolatok szerény munkására.

Csoma Gergely

Emlékmű készül a párkányi csata 325. évfordulójára

2008. októberében lesz 325. évfordulója a győztes *párkányi csatának*. A párkányi székhelyű *LIMES – ANAVUM Regionális Kulturális Társulás* öt éve foglalkozik e történelmi esemény méltó megünneplésének előkészítésével. Regionális szintű történelmi konferenciát szervezett, ahol neves történészek elemezték a magyar történelem eme fontos eseményét, az *1683. október 9-én* lezajlott győztes *párkányi csatát*, ami Közép-Európa népei számára *meghatározó forduló-pont* volt: *megállította az oszmán birodalom terjedését az akkori keresztény Európa területén*. A sorsdöntő csata kiemelkedő történelmi hőse volt *III. Sobieski János lengyel király*.

Egy emlékmű felállítását már 1993-ban a 310. évforduló alkalmából szorgalmazta a párkányi születésű, Pozsonyban élő *Barta Gyula* festőművész. Nyílt levélben kérte a város polgármesterét és testületét, hogy a kisváros központjába – az esztergomi Bazilika háttérrel – állíttassék fel a győztes csatára emlékező művészi alkotás, később *Bartusz Gyula* mérnök élesztette újra ezt az óhajt.

A történelmi konferencia alkalmával az Emlékműbizottság jóváhagyta a lengyel király lovas szobrának kőből és bronzból tervezett emlékművét. A szobor alkotója a püspökladányi térszobrász, *Győrfi Lajos* lesz. A Kulturális Társulás adományokból, pályázatokból, az egykori csatában érdekelt államoktól, és Párkány városától várja az emlékműhöz szükséges források összeadását. Az eddigi kérelmek alapján jelentős támogatás érkezett a szlovákiai EU-s képviselőktől, a szlovákiai magyar parlamenti és megyei képviselőktől, a Magyar Képző- és Iparművészeti Lektorátusnál nyert pályázatból, Dusan Caplovictól a Szlovák Kormányhivatal alelnökétől, a Magyar Külügyminisztériumtól, Párkány város önkormányzatától, vállalkozóktól, a Lengyel Nemzet-, és Műemlékvédelmi Tanácstól. Ily módon vált ez a nemes kezdeményezés, és lesz majd az emlékmű avatása is nemzetközi jellegű.

A párkányi csata emléke és Sobieski János lengyel király dicsősége összeköti, Magyarországot Lengyelországot és a mai Szlovákiát!

A szobor elkészítéséhez még mindig hiányzó pénzösszeg 1,2 millió szlovák korona, mintegy 10 millió forint. A szervezők várják minden jóakarató ember támogatását. Azokét, akinek fontos a történelem jelentős eseményeinek emlékjele. A jelentősebb összeget adományozók neve belekerül az emlékmű talpzatába is, s az avatásra is meghívást kapnak.

Az Emlékmű átadásának tervezett időpontja 2008. október 25.

Számlaszámunk: **OTP Banka Slovensko Stúrovo 8851520/5200**

IBAN: SK42 5200 0000 0000 0885 1520 SWIFT: OTPV SK BX

Dániel Erzsébet
a Társulás és az Emlékmű Bizottság elnöke

KÖNYVESPOLC

A településtörténet-írás újabb eredményei Zala megyében

A településtörténet-írás régóta foglalkoztatja a história szakavatott és amatőr művelőit: e megkülönböztetés azonban ebben az esetben inkább a színvonalra, mint a kenyérkereső foglalkozásra utal, hiszen ismertünk nem egy – hivatását, munkáját tekintve műkedvelőnek nevezhető – helytörténet kutatót, aki a történetírás szabályait – normáit betartva, lelkesen dolgozva igen magas szinten végzi ezt a tevékenységet; és nemegyszer találkozunk „profilnak” nevezett történészek bántóan elnagyolt, vagy a helyi igényeket szolgáló módon kielégíteni akaró munkáival. A helytörténet-írás ugyanis egyáltalán nem könnyű műfaj: a szerző egyszerre szembesül a történet-tudomány eredményeivel (vagy megoldatlan kérdéseivel), a helyi legendákkal, hagyományokkal, elhallgatásokkal, emberi érzékenységgel az elődök viselt dolgai miatt; továbbá meg kell birkóznia a helyi hatalmasságokkal, a kutatást-kiadást támogató szponzorokkal, azok néha alig burkolt önreklámozó tevékenységével.

Ezekkel a problémákkal a közgyűjteményekben meglehetősen hirtelenül, a rendszerváltozást követő évtizedben szembesültünk – az önkormányzati önállóság ugyanis hatalmas energiákat szabadított fel a településeken, és ez nemcsak a címer-zászló készítésében, emlékművek állításában nyilvánult meg. A települések végre birtokba akarták venni a múltjukat is, amit az előző rendszer számos esetben átíratott, meghamisítottak. Papokról, földbirtokosokról derült ki, hogy mégsem ők voltak a települések tönkretevői, kifosztói – a vörös csillagos siremlékek alatt nyugvók viszont esetenként jóvátehetetlen károkat, soha el nem múló sebeket okoztak. A közöstanácsi rendszerből, körzetesített szolgáltatásokból, iskolákból, termelőszövetkezetekből kilépő községek, intézmények a saját identitásuk erősítése érdekében kezdték el kutatni múltjukat, neves személyiségeiket. Előkerültek a féltve őrzött, esetenként rejtegetett naplók, visszaemlékezések, fényképek – megjelentek a több évtizedes, hatalmas migrációs mozgás következtében messzire került leszármazottak, akár kártérítés céljából, akár a szülőföldhöz való ragaszkodás nevében. A migrációs mozgás és a településtörténet-írás között még egy nagyon jelentős összefüggést mutathatunk ki: az említett folyamat eredményeképpen nagyon sok településen változott, az új betelepülőkkel szinte kicserélődött a korábbi lakosság. A „mi” tudat, a helyi identitás kialakulásához, erősítéséhez a múlt kutatása, az eredmények nyilvánosságára hozása elengedhetetlenül szükséges – a szülőhely/lakóhely szeretete ezen ismeretek nélkül nem lehetséges, mindezek megléte, az egészséges lokálpatriotizmus viszont alapja a tartalmas és felelős helyi közéletnek.

Szembesülve az óriási méretű kutatási igényekkel, a zalai közgyűjtemények összefogásával a Zala Megyei Levéltár módszertani jellegű szakmai konferenciát rendezett 2001 októberében, melynek keretében az előadók arról beszéltek, hogy milyen levéltári és könyvtári források,

segédletek alapján lehet a község-történeti munkákat tudományos igényességgel elkészíteni. Az előadás-sorozat később könyv alakban is megjelent.¹ A levéltári források számbavétele mellett e sorok írója a már megjelent településtörténeti munkákat vizsgálta, többféle megközelítésben.²

A településtörténet-írás zalai szempontból több érdekességgel is bír. A megye erősen aprófalvas település-szerkezetű: jelenleg 257 önkormányzata van, de a mostani városok és községek nagyon sok esetben több korábbi település összeolvadásával, összevonásával jöttek létre; a megyeszékhely, Zalaegerszeg például húsznál is több egykori falut foglal magába, olyanokat is, amelyek már a városhoz csatolás előtt „beolvasztották” kisebb szomszédaikat (pl. Andrásbánya, Bazita). A történetírónak tehát választania kell, hogy csak szigorúan a névadó település történetét írja, vagy belefoglalja a közben társultak történetét is. Tapasztalataink szerint inkább az utóbbi gyakorlatot követik, különösen ha a megbízó az önkormányzat. Ez persze sokkal több munkával jár, hiszen az egykori szomszédos települések más-más jogi környezetben, más birtokos, más egyházi szervezet fennhatósága alatt éltek, ezért irataikat más-más helyen kell kutatni. Különösen érdekes ebből a szempontból Zalaegerszeg és Nagykanizsa esete: ez utóbbi város korábban teljesen a megyehatáron fektűt, s mikor bővítették közigazgatási határait, több Somogy megyei települést is odacsatoltak (pl. Bajcsát vagy Somogyzentmiklóst, a mai Miklósfát), ezek anyaga nyilván Somogy megyében kutatható. Zalaegerszegt az egyházmegyei határ vágja ketté: a város nyugati része a szombathelyi püspökséghez, keleti fele a veszprémi érsekséghez tartozik, így egyháztörténeti szempontból mindkét hatóság levéltárát használni kell. Zalaegerszeg jellegzetessége továbbá, hogy az egykori önálló települések egy része még mindig erősen őrzi identitását, saját múltját, hagyományait, amit egyébként a város vezetése támogat is – így az utóbbi időben több településtörténeti mű is született ezekben a városrészekben, jellemzően helyi lokálpatrióta szerzők tollából.³ Zalaegerszeg és Nagykanizsa önkormányzata ugyanakkor programot is készített a várostörténet-írás folytatására, de más-más megközelítésben: Nagykanizsán, a nagy múltú és gazdag polgárvárosban már 1929-ben megszületett egy nagyon részletes és nagyon informatív városmonográfia;⁴ erre és a közben megjelent kutatásokra alapozva a város vezetése a rendszerváltás után ismét a nagymonográfia felé fordult. Ennek impozáns méretű el-

¹ Szentgyörgyvölgytől Kehidáig. A zalai falvak történetének levéltári forrásai. (Szerk.: Molnár András) Zalaegerszeg 2001. 79 old.

² Kiss Gábor: A község-történetírás eredményei és sajátosságai Zala megyében. In: Szentgyörgyvölgytől Kehidáig. Zalaegerszeg 2001. 69–77. old.

³ I.d. Szakál István: Besenyő ezer éve. Zalaegerszeg 2002. 222 old. Salamon Sándor: „Mestertartottak kebeleiben.” Zalaegerszeg 1999. 137 old.

⁴ Barbarits Lajos: Nagykanizsa. 1929. 395 old.

ső kötete 1994-ben jelent meg,⁵ és a törökök kiűzéseig, 1690-ig követi a város történetét. A második kötet 2006-ban látott napvilágot,⁶ részben helyi, részben meghívott szaktörténészek (Hermann Róbert, Kaposi Zoltán) munkájaként. 1849-ig tartalmazza Nagykanizsa történetét, és megjelenik benne a városhoz csatolt községek (Palin, Korpavár, Míklósfá, Bagola, Sánc, Fakos, Bajsa) története is. A harmadik kötet szervezése is megindult, ezt a programot az egymást váltó önkormányzatok folyamatosan támogatják. Zalaegerszeg a második világháború végéig nagyon kis város volt, lakossága alig haladta meg a tízezeret, sokáig mindössze egy kis város-történettel büszkélkedhetett⁷, amely 1931-ben jelent meg. (Ez a maga nemében fontos, helytálló történeti adatokkal és fényképekkel ellátott, ma is használható kiadvány.) Zalaegerszeg a szocializmus évtizedeiben lett jelentős város, megyeszékhely voltának meg a közelben feltárt kőolajnak köszönhetően; gyárai és iskolái tették nélkülözhetetlenné, a környező települések odacsatolása növelte meg területét. Lassan érik össze igazi várossá, miközben – ahogy említettük – egykor önálló településrészei még ma is őrzik saját identitásukat. A város vezetése az 1970-es években újjá indított egy várostörténeti kutatássorozatot, melynek eredményei a *Zalaegerszegi Füzetek* sorozatban jelentek meg, de ez egy idő múlva abbamaradt. 1985-ben, a rendezett tanácsú várossá nyilvánítás 100. évfordulója alkalmából megjelent ugyan egy figyelemreméltó kiadvány⁸, mely a dokumentumok mellett már tartalmazott egy korszerű várostörténeti tanulmányt és egy bibliográfiát, de itt is a rendszerváltás után vált támogató programmá a várostörténet feltárása és megírása. A városban működő megyei közgyűjteményekben kialakult egy jól összedolgozó, egymás munkáját is segítő történészgárda, akikre támaszkodva Zalaegerszeg önkormányzata meg tudta tervezni ezt a programot. Az egyes korokra, területekre nézve elkezdődött a rendszeres kutatás, melynek eredményei az újrarendített Zalaegerszegi Füzetek sorozatban látnak folyamatosan napvilágot – napjainkig ennek öt kötete készült el, három a XIX., kettő a XX. század jelentős eseményeihez kapcsolódva. A további kutatásokat a város megrendelte, és saját közalapítványán keresztül finanszírozza. Két jelentős várostörténeti tanulmánykötet is segíti ezt a munkát, az egyik 1997-ben jelent meg⁹, a másik 2006-ban¹⁰. Érdekeségük, hogy tartalmazzák a folyamatosan bővülő várostörténeti bibliográfiát, amely egyébként a Deák Ferenc Megyei Könyvtár honlapján, az interneten keresztül is használható¹¹. Mindezekre az eredményekre, tervekre támaszkodva a zalaegerszegi önkormányzat határozatot hozott a teljes városmonográfia elkészítésére.

A megye patinás múltú városa még Keszthely: itt korábban jelentős várostörténeti kutatások folytak, a millennium idején, 1896-ban itt jelent meg a megye első településtörténeti monográfiája¹². A rendszerváltást követően, a korábbi kutatásokra alapozva, itt is készültek az új városmonográfia kiadására: a háromkötetesre tervezett mű első és harmadik kötete meg is jelent¹³, a második azonban még várat magára. A városok többsége már elkészítette monográfiáját, Zalaegerszegen kívül csak Zalaszentgrót hiányzik a sorból.

A városok mellett igen jelentősnek ítélnélük a *község-történetek* számát. Az önkormányzati buzgóságot nemcsak a rendszerváltás eufóriája táplálta, hanem a nagy történelmi események (honfoglalás, államalapítás, az 1848–49-es forradalom és szabadságharc), évfordulói, és a hozzájuk kapcsolódó pályázatok, kiadási programok is, pl. Száz magyar falu könyvesháza sorozat. Zala megyében még egy érdekes, közég-történetirás támogató programról kell megemlékeznünk: ez pedig a Zala Megyei Múzeumok Igazgatóságának sorozata, a *Zalai kismonográfiák*. Ennek eddig 8 kötete látott napvilágot, a legutóbbi Gutorföldre története¹⁴. Természetesen, a helyi sajátosságoknak megfelelően ebben is több korábbi falu, Náprádfa és Rádiháza (a híres ügetőmészes hazája) szerepel. A szerzők szakmabeliek, de érdekes módon, személyesen is kötődnek a községhez (egyikük nagyapja pl. korábban községbíró volt a faluban). Ez a sorozat mindenképpen folytatásra lenne érdemes, remélhetőleg a pályázati rendszer ad még lehetőséget újabb közég-történetek megírására.

A községmonográfiák sorában két, mintaszzerűen elkészített, és egy, sajnos nem mindenben korrekt falutörténet készült még az utóbbi években. *Molnár László*, ismert zalai helytörténész szülőfalujának, a Cserta és a Kerka összefolyásánál fekvő Pákanak és a vele már egybekapcsolt Dömeföldének évszázadait foglalta össze egy vaskos, több, mint 500 oldalas opusba.¹⁵ E mű a nagyon alapos, lehető legtöbb információt tartalmazó monográfiák sorába tartozik, látszik rajta a szerző rendkívüli felkészültsége, történeti, néprajzi jártassága. Kicsit más típusú, de ugyancsak kiváló minőségű a Zalaszentiván község történetét feldolgozó falutörténet is.¹⁶ A szerző, *Tóth Norbert* történelemtanár és helytörténeti kutató, alapos és szerteágazó gyűjtőmunkát végzett a megyei és országos, valamint egyházi közgyűjteményekben, hogy Zalaszentiván (és benne Kis- és Nagyfalud egykori települések), e fontos vasúti csomópont történetét hitelt érdemlően megírassa. A műnek külön értéke, hogy tipográfiailag is szépen tervezték, modern köntösben jelent meg. Jók a belső arányai, bár a képek mérete időnként nehezen élvezhetővé teszi az illusztrációkat. A harmadik mű egy archaikus göcseji falu, Szilvágy múltját dolgozza fel, ugyancsak ismert helytörténész, korábbi novai iskolaigazgató, *Vaska Miklós* jóvoltából.¹⁷ E munka elké-

⁵ Nagykanizsa I. Nagykanizsa 1994. 464 old.

⁶ Nagykanizsa II. Szerk.: *Lendvai Anna, Rócsa Miklós*. Nagykanizsa 2006. 681 old.

⁷ *Pesthy Pál*: Zalaegerszeg múltja és jelene. Zalaegerszeg 1931. 191 old.

⁸ Zalaegerszeg. Dokumentumok a város történetéből. Szerk.: *Gyimesi Endre*. Zalaegerszeg 1985. 691 old.

⁹ Zalaegerszeg évszázadai. Várostitörténeti tanulmányok. Szerk.: *Kapiller Inre*. Zalaegerszeg 1997. 466 old.

¹⁰ Végvárból megyeszékhely. Szerk.: *Molnár András*. Zalaegerszeg 2006. 378 old.

¹¹ www.dfmk.hu/adatbazisok

¹² *Bontz József*: Keszthely város monográfiája. Keszthely 1896. 490 old.

¹³ Keszthely története. I., III. Szerk.: *Müller Róbert*. Keszthely 2000. 136., 112. old.

¹⁴ Gutorföldre története. Írta: *Bodorkós Zsolt, Káli Csaba, Molnár László*. Zalaegerszeg 2004. 197 old.

¹⁵ *Molnár László*: Páka és Dömeföld évszázadai. Páka 2005. 520 old.

¹⁶ *Tóth Norbert*: Zalaszentiván. Zalaszentiván 2007. 224 old.

¹⁷ *Vaska Miklós*: Szilvágy. Szilvágy 2007. 231 old.

szítését igencsak megnehezítette, hogy a hatalmas erdők közé zárt, majd a törökök által el is pusztított, egy időre elnéptelenedett falu korábbi évszázadairól kevés adat maradt fenn, azok is időnként nehezen értelmezhetőek (a szerző bele is esett ebbe a csapdába, mert közül hasonló nevű, de más földrajzi környezetben elhelyezkedő településekre vonatkozó adatokat is). Néprajzi, életmódbeli, ipartörténeti kutatásai viszont jelentősek, különösen az erdei kisvasút és az olgamajori falepárló története izgalmas.

A klasszikus értelemben vett falumonográfiák mellett még néhány, településtörténeti szempontból értékes műről kell számot adni. A híres zalai „ókofalu”, a Zalaegerszegtől északra fekvő Nagypáli önkormányzata adott ki egy vegyes tartalmú helytörténeti kiadványt 2006-ban¹⁸, amelyben találunk hagyományos értelemben vett falutörténetet, jelenkori sajtóválogatást és a község jövőjére vonatkozó elképzeléseket. A rengeteg információt és képet tartalmazó, látványos kiadvány használhatóságát viszont nem javítja a sajátos szerkesztés, az egymástól elszakított szövegrészek és képi illusztrációk. Ugyancsak a településtörténeti irodalmat gazdagítják a Lenti térségében évtizedeken át fontos funkciókat (tanácselnök, polgármester) betöltő *Horváth József* visszaemlékezései a közelmúlt történéseire.¹⁹ Az egykori pártállami közletről, a szocializmus nyugati határszéli mindennapjairól, a mezőgazdaság átszervezéséről, ipartelepítésről, majd a rendszerváltozás „belülnézetéről” olvashatunk e szubjektív hangvételű, de nagyon informatív könyvekben. E művek többek között arra intenek bennünket, hogy meg kell kezdenünk a legközelebbi közelmúltunk feldolgozását is, és a – sok esetben kozmetikázott, manipulált – irattári anyagok, korabeli sajtó és könyvek mellett nagy szükség van a kortársak visszaemlékezéseire is, hiszen épp a szocializmus sajátossága volt az, hogy nem készült mindenről írásos anyag, az ügyek megbeszéléseken, vadászatokon, ülések szüneteiben dőltek el. Az 1956-os forradalom évfordulója alkalmából készült kutatások és publikációk széles körben és igen sikeresen alkalmazták ezt a módszert.

E rövid áttekintésből is látható, hogy a településtörténet-írás nagyon komolyan jelen van mindennapjainkban, újabb és újabb igények, tervek merülnek fel: mikor e sorokt írom, már ismét több község (pl. Nemesapáti, Petrikeresztúr) historiájának elkészítéséről szerezünk tudomást, illetve kérték ez ügyben segítségünket. Az eddigi tapasztalatokat leszűrve, talán már könnyebb lesz igényes, a sokféle elvárást kielégítő műveket készíteni.

Kiss Gábor

DR. ROTH MIHÁLY:

Városlőd krónikája

Dr. Roth Mihály a közelmúltban megjelent csaknem 500 oldalas Városlőd krónikája című könyvével páratlan értéket teremtett. Negyedszázados munkával részletesen összegyűjtötte az őskortól 2006-ig Városlőd és környezete történetének dokumentumait.

¹⁸ Nagypáli múltja, jelene és jövője. Iták: *Karóczka Éva* és mások. Nagypáli 2006. 160 old.

¹⁹ *Horváth József*: Lenti történések 1977–1998. II. Lenti 2003. 365 old.; Évek Csesztregen. Csesztreg 2005. 267 old.

Kevesen tudják, hogy a Városlőd-Szentgál határán lévő Tüzköves-hegyen már 5-7 ezer évvel ezelőtt is bányászták a pattintott kőszközők készítésére alkalmas kemény kovakövet. Egyik fajtáját tüzkőnek nevezték, mivel a kovával, acéllal és gyúlékony taplóval tüzet lehet gyújtani. Az itt előforduló kovaközet (radiolarit) évezredek óta a Dunántúl északi részét látta el a közszerzők nyersanyagával.

A régészeti feltárások a városlődi Feldacker dűlőben avar kori települést feltételeznek a 850-es években. A honfoglaláskor a Bakony erdőrengetében királyi vadászterület alakult ki. 1240-ben már létezett Városlőd elődje Leweld (Lövöld) település. Völgykő (Hölgykő) vár a bakonyi királyi erdőispánság székhelye volt.

1346-ban Nagy Lajos király alapította meg a Szent Mihályról elnevezett völgyben a lövöldi karthauzi kolostort, ami kétszáz éven át Magyarország egyik szellemi központja volt. Az alapító király elégségesen megadományozta a kolostort, ami nemcsak a birtokokra, hanem a berendezésekre is értendő. 1480. január 25-től Mátyás király, Beatrix királyné és annak testvére Aragoni János bíboros, pápai követ is meglátogatta a lövöldi kolostort. A pápai követ előzetesen megengedte, hogy a királyné és udvarhölgyei beléphessenek a nők által nem látogatható kolostorba, s ott – a szigorú életű karthauziak otthonában – vacsorára húst egyenek. Mátyás két cella építésére 600 forintot ajándékozott a kolostornak és segített a könyvtár és egy halastó megépítésében.

1524-től 1527. november 23-ig – Szent Kelemen napjáig – itt írta a délvideki származású Karthauzi Névtelen, a kolostor gazdasági ügyeinek vezető szerzetese a 675 oldalnyi hatalmas prédikáció- és legendagyűjteményét, a híres Érdy-ködexet. (A szöveg első ismertetője Érdy János régész, szerkesztő.) A Karthauzi Névtelen kora műveltségének legmagasabb szintjén állt. Minden ünnepre latinról magyarra fordította a megfelelő szentleckét és evangéliumi szakaszt, majd ehhez egy hosszú prédikációt fűzött, továbbá a szentek ünnepein közölte az adott szent legendáját is.

A törökök 1552 májusában ostromolták és foglalták el Veszprém várát. A török támadástól tartva ekkor lerombolták a karthauzi kolostort, hogy az ellenség erődítményként ne használhassa. A szerzetesek biztosabb helyre vonultak vissza, de közösségük nem oszlott szét. A következő másfél évszázad alatt a Szent Mihály völgy elvadult, elnéptelenedett. A későbbiekben a lövöldi kolostor javait a veszprémi püspök birtokolta. 1683 körül, a 150 éves török megszállás vége felé pusztulhatott el teljesen Waros Leweld mezőváros. 1696-ban már nem volt lakója.

A törökök kiűzése után Magyarország népessége nem haladta meg a 3 milliót. Veszprém vármegye 375 településéből csak 111 maradt meg és a Dunántúl lakossága 300 000-re csökkent. A pusztává vált területekre idegenből kellett telepéseket hozni. Ennek érdekében a világi és egyházi földesurak a túlnépesedett Ausztriából, Morvaországból (Böhmen), de főleg Dél-Németországból toboroztak kivándorolni szándékozókat.

Magyarországon mintegy 400 német vagy németek által lakott település keletkezett. Városlődön és Kislődön a katolikus németek betelepülésekor kálvinista magya-

rok és katolikus szlávok éltek. Az igazi nagy betelepítés az 1723-as pozsonyi országgyűlés után kezdődött és tartott két generáción át az 1780-as évekig. A veszprémi püspök német, bajor és frank telepesekkel telepítette újra a falut. Sok városlődinék és kislődinék Spessart és Odenwald az óhazája. A betelepülők Ingolstadtból vagy Regensburgból Győrig hajókkal, tutajokkal jöttek, majd Pápán át gyalog vagy szekerekkel érkeztek új hazájukba. 1730-ban már temploma és német nyelvű iskolája is volt a községnek.

Az 1700-as évektől csaknem száz évig császári-királyi katonaság állomásozott Lődön-Pilén-Városlődön és Kislődön. Itt állomásozott a Zu Fuß Heister ezred is, ez Győrből jövet 1704-ben Veszprémet pusztította, mert azok nyíltan Rákócziék oldalára álltak.

1802-ben 52 kézműves volt ismeretes Városlődön, akik áruikat Pápa és Veszprém vásáraitra is szállították. A községnek fűrészmalma, Pilében, Csehbányán és Némethányán üvegutató is voltak. 1872. október 3-án érkezett az első vonat a városlődi állomásra. 1864-ben 2157-en, 1920-ban pedig 1993-an éltek a községben. Városlődnek 66 hősi halottja volt az I. világháborúban. 1935 és 1938 között épült meg a 8-as számú főút.

Az 1941-es népszámláláskor is fel kellett tüntetni az anyanyelvű és nemzeti hovatartozást. Városlődön az 1614 lakos 87%-a német ajkúnak vallotta magát. 1944 júniusában hurcolták el a hat városlődi zsidót, akik közül senki sem jött vissza. 1944 novemberétől a fronton megromlódtott német járművek javítóműhelyét telepítették Városlődre. 1945. január 7-én 89 városlődi lakos a front elől vonaton menekült Bajorországba, Waidhofenbe. 1945. február 15-én Városlődről 45 leventét vittek ki Németországba. Az 1945. március 23-i szovjet bombatámadásokban 105 német katona és 41 polgári személy halt meg. Városlődről 74-en haltak hősi halált vagy tűntek el a II. világháborúban.

1945 júniusában elhurcolták és őrizetbe vettek 19 családapát mint volksbundistát. 1945. szeptember 5-től 8-ig az Igazoló Bizottság leltározást végzett a német családoknál. 1946. január 7-én kezdődött az 1941. évi népszámlálás adatai alapján a svábok igazoltatása, egy hét múlva közölte a Magyar Kőzlöny, hogy az áttelepítendő névjegyzékét a község elöljárósága állítja össze.

Áttelepítendőknél minősítették a német nemzetiségűek közül azokat; akik a volksbundnak vagy valamilyen más német fegyveres alakulatnak (SS) tagjai voltak, akik korábban magyarosított családi nevüket visszanevetesítették, akik a nemzeti szocialistákat támogatták és akik önként akartak áttelepülni. 1946 júniusában 1277 személy szerepelt a községre kitért áttelepítendő listáján, majd ez a szám augusztus közepére 824-re csökkent. Helyükre Városlődre 1946. április 16-án Berhidáról és Kungörsről hoztak 56 telepes családot, majd Tiszaföldváról és Hajdúböszörményből érkeztek telepesek.

1947. júniusban 17 családot – néhány órával értesítésük után – teherkocsikkal elvitték Veszprémbe, Bakonykoppányba, Bakonyzúcsra, Fenyőfőre, Polányba és Márkóra. Az utcán lerakták őket és megtöltötték, hogy szülőfalujukba visszatérjenek. A helyükre a felvidéki Gömör megyéből 34 magyar család érkezett, akik hozhatták magukkal addigi ingósaikat is. 1948. január

15-én 466 városlődi lakost telepítettek ki németországi Pirmába

Dr. Roth Mihály könyvében a bakonyi község három évszázados gazdag „újkori” történelmét szinte személyre menően mutatja be. Bizzunk abban, hogy a mai városlődi nemzedéknek már nem kell olyan megpróbáltatásokat átélni, mint a 60 éve történt kitelepítések.

Bándi László

VOLENTICS GYULA:

Szöd község történeti monográfiája, 1255–2005

A helytörténetírás éppúgy, mint általában a történetírás a hazaszeretetre való nevelés egyik jelentős tényezője. A haza fogalmának is egyik legerősebb valóságéleme a szülőföld, a lakóhely, amely jóban és rosszban életünk szerves része, melyhez igen erős szálak fűznek. Különösen igaz ez a Pest megyei, korábban tót ajkúnak mondott Szödre, ahol a lakosság jelentős részének családjá a törökországi felvidéki szlovák betelepülés/betelepítés óta él a településen.

Az országos történettel szemben a helytörténet a mikrokörnyezet anyagából könnyebben és sokoldalúbban, érthetőbben rekonstruálhatja az élet szinte minden területét. A helytörténet nem szűkíti le, hanem mintegy kiszélesíti a történeti kutatást, gazdagítja a történelmi ismereteket, egyben tudományos és nevelési értéket hordoz magában. A helytörténeti kutatás magába foglalja a szűken vett történelmen túlmenően az adott közösség lakóhelyének, népi hagyományainak, iskoláztatásának, gazdaságának történetét és megismerteti azokkal a személyekkel, akiknek élete munkája elősegítette a nép boldogulását, a környezet fejlődését. Egy helytörténeti munka elkészítése nagyon nagy feladatot és komoly munkát kíván, egyben nagy felelősséggel is jár. A helytörténeti leírás formák közül a monográfia a legteljesebb feladat, mely egy település történetének teljes körű feldolgozását, elemzését jelenti.

Ilyen hatalmas, több éves munka eredményét ismerhetjük meg Szöd történeti monográfiájában. Tudományos igényességgel megírt könyv, mely történeti hűséggel, a jelenleg fellelhető forrásirodalom alapján mindent tartalmaz, ami egy település monográfiájához tartozhat. A 400 illusztráció (térkép, fénykép, grafikon, rajz) jól szolgálja a mondanivaló megértését.

A feladat elvégzése nem volt szokványos, mert kezdetekben, néhány évszázadig Szöd község, közvetlen környezetében három település. Csörög, Gőd és Nevelek a történelem viharaiiban Szöd pusztáivá váltak, sőt az anyatelepülés mint ispánság egy ideig Dunakeszivel is közös uradalomhoz, a Grassalkovich-birtokkomplexumhoz tartozott. A különböző tulajdonosok irányítása alatt később a pusztákból virágzó gazdaságok és villatelek jöttek létre. A XX. század elején a mai Gőd részei önálló közigazgatású egységekké alakultak (1915-ben Felsőgöd, 1921-ben Alsógöd), azonban a göd-pusztaiak születési helye 1945-ig, az ilka-majoriaké 1947-ig, a szödligetieké pedig 1950-ig hivatalosan az anyakönyvi kerület központjához, Szödhöz tartozott. A hajdani nagy ki-

terjedésű történelmi Sződ területéből a korábbi Szöd-rákospusztá, Szödliget-telep és 1950-ben Szödliget, Csörögi-major pedig 2002-ben Csörög néven vált önálló településsé. Ebben a történelmi kavalkádban a szerző, bár a mai értelemben vett Szöd területét és népét kívánta bemutatni, jó arányérzékkel tárgyalja a települések közös múltját és a szűken vett szödi eseményeket.

A könyv külön értéke, hogy gazdag képi anyag felhasználásával egy csokorba gyűjtötte, és részletesen bemutatja a település népi hagyományait, viseletét, táncait, dalait, paraszti építészetét. A helyi római katolikus egyházi levéltár okmányainak, bizonylatainak feldolgozásával hű képet kapunk az egyházközség részletes történetéről és a vele szorosan összefüggő felekezeti népoktatásról is. A kötet bemutatja a szödi területeken kúriáikat felépítő 12 nemes család történetét is, de talán a mű egyik legfőbb érdekessége az 1946–48 között végrehajtott csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény helyi történetének bemutatása és a csaknem 200 fő áttelepült közel teljes névsora.

Sajnos a faluról a Pest megyei Levéltárban szinte alig lelhető fel irat, ezért források hiányában a szerző nem tudta részletesen bemutatni a községi képviselő-testületben 1945 előtt folyó „csatározásokat”, de jó érzékkel nem foglalkozott a diktatúra esetenként még ma is vitákat kiváltó, személyes sérelmeket magával hordozó későbbi tanácsi döntéseivel sem.

A könyv szerző-szerkesztője mellett társszerzőként egy-egy rövidebb írást jegyeznek: *Bíró Károly, Erdélyi István, Günther Miklósné, Klimász Jánosné, Láng József, Serfőző Mihály, Serfőző Szilvia, Szalacly Béla, Szalacly István, Tóth György és Volentics Istvánné*. Az alapvető forrásokon (könyv, közlöny, jegyzőkönyv, jelentés, dolgozat, újságcikk, napló, levél, stb.) kívül a szerző a község XX. századi történetének alaposabb megismeréséhez idős, helyi adatközlőkkel is készített riportokat. A könyvet háromnyelvű: angol, német, szlovák, 1-1 oldalas rövid tartalmi ismertető teszi teljessé.

A helyi önkormányzat, mint a könyv kiadója jól számított arra, hogy a 750 éves település lokálpatrióta lakóit, valamint a mára ismét önálló településsé alakult volt puszták lakosait: a gödieket, szödligetiakat, csörögieket érdekli a közös múlt, amit mi sem bizonyít jobban, a másfél évvel ezelőtti könyvbemutató óta a 3200 főt számláló településen több mint 600 példány kelt el a kötetből.

Láng József

GERENDÁS LAJOS:

Székelyderzs és erődtemploma

A Brassó-Szegesvár vasútvonal mentén, Hargita megye déli peremén fekszik Székelyderzs község, amelynek unitárius erődtemploma (hat másik erdélyi vártemplommal együtt) 1999 novemberre óta a Világörökség része. Ezt a falut és nevezetes műemlékét mutatja be Gerendás Lajos pozitívista szemléletű, minden fellelhető adatot és dokumentumot fölvonultató, fölleltározó kötet. Mintha csak a maga helyén és idején váltáná valóra Balogh Edgárnak azt a sok évtizede megfogalmazott

gondolatát, hogy a kisebbségi közösség, a nemzetiség kultúra létének, fennmaradásának egyik alapvető feltétele, hogy a közösség számba vegye, összegyűjtse önműn értékeit, és eme „önösszeszedés” eredményeire alapozva tudatosan építse jövőjét.

Gerendás Lajos kötete négy – igen logikusan rendezett – részből áll. Az első fejezet (*Ember a tájban*) a település történetét tekinti át az ókori római provincia, Dacia hézagos emlékeitől, illetve a falu első írásos említésétől (1334) – immár jól dokumentáltan – a XX. század derekáig. Jellemzi Székelyderzs földrajzi helyzetét, leírja természeti jellemzőit, kiemelve olyan egyedi vonásokat is, mint hogy például a világon legnagyobb tömegben itt, a falu határában virágzik a ramocsavirág vagyis a gyalogborostyán. A fennmaradt dokumentumok segítségével bemutatja a hajdani székely falu társadalomszerkezetét, ismerteti személynév-anyagát, idézi históriájának legfontosabb forrásait.

A második, a legfőbb rész (*A világ legjelentősebb unitárius erődtemploma*) mutatja be a település nevezetességét, a magyar nyelvterületen legutolsó, ma is eredeti funkciójában működő unitárius erődtemplomát, amely egyben – a szerző szerint – a világ egyik legjelentősebb unitárius temploma. (Az eredeti funkció megőrzése abban a tekintetben is igaz, hogy a mai napig a templom-erődben tárolják a falu unitárius lakóinak gabonáját.) Az bizonyos, hogy a XIII–XIV. század fordulóján épített istenháza 1419-ben már készen állt, hiszen ebből az esztendőből valók nevezetes faliképei. Gerendás Lajos tüzetesen bemutatja a XV–XVI. század fordulóján kész gótikus stílusban átépített templomot, majd 1837-ben készült orgonáját. Természetesen igen alaposan elemzi a templom freskóit. Itt jegyzi meg, hogy a magyarság körében oly nagy kultusszal övezett Szent Lászlóról csak Erdélyben tizenkét helységben maradt fenn falfestmény (legismertebb a gelencei). Ugyanígyen alaposan szól a temetőért síremlékeiről, a XVIII. század derekán faragott szöszékről, a kiegyezés évében elkészült úrvacsoraszalagokról, fennmaradt ódon terítőiről; sorra fölleltározza és leírja a templomban maradt tárgyakat, így a kegytárgyak őrzésére szolgáló ládákat, az óntalakat, tálcákat, kupákat, kancsókat, keresztelő és úrvacsorapoharakat. Ezután kerít sort a 38 méter magas torony, a benne található harang és toronyóra leírására. Külön részben szól az egykori erődítményről, a mai várkerítésről, amelynek a XVI–XVII. században még tényleges katonai, védelmi jelentősége volt.

A harmadik fejezet (*Dokumentumok*) voltaképpen olyan szöveggyűjtemény, helyismereti olvasókönyv, amely bőséges válogatást ad a vártemplom, illetve az unitárius egyházközség hajdani iratanyagából, így az ún. kastélyszabályzatokból, az egyházközség jegyzőkönyveiből, anyakönyveiből, számadáskönyveiből, a régebbi és újabb keletű épület-leírásokból. Érdemes fölhívni a figyelmet, hogy az egyházközség történetében – mint cseppben a tenger ismerhető föl – az erdélyi, székelyföldi magyarság történetének nem egy lokális vonása. A historia domus érdekesítő krónikája, a románok 1916. évi erdélyi betörésének, vagy tudósít arról, hogy az 1947-es nagy infláció lényegében elérteletlenítette az egyházközség egész vagyonát. A harmadik fejezet ilyen-

formán egy kissé az erdélyi magyarság története is – székelyderzsi nézőpontból.

A kötet negyedik fejezete (*Könyvészet a monográfiához*) terjedelmes bibliográfia, amely teljesség-igényű áttekintést ad a magyar, az erdélyi történelem lokális vonatkozásainak szak- és ismeretterjesztő irodalmáról.

Mondatjuk: eddig tart Gerendás Lajos könyvének tárgyiszertő ismertetése. Csakhogy ez a kötet több is, mint Székelyderzs erődtemplomának pozitívista szemléletű és szakértő alaposágú leírása. Mint utaltam rá, a könyv egészében az erdélyi magyarság, a székely közösség történetjének egy bizonyos (székelyderzsi) nézőpontú rajzolata is. Továbbá a szerző a megfelelő helyeken kitérőket is tesz, mintegy betét-fejezeteket iktat be, túllépve a falu, illetve választott témája határain. Például bemutatja a tizenkét Szent László-motívumokat ábrázoló erdélyi falfestményt (Székelyderzs mellett: Székelydány, Oklánd, Csikszentmihály, Kilyén, Maksa, Sepsibesenő, Gelence, Bibarcfalva, Erdőfüle, Nagyajta, Bögöz). Összefoglalja Székelyderzs szakrális néprajzának jellegzetességeit, éspedig a jeles napok rendjében (keresztelő, konfirmáció, házasságkötés, temetés stb.), külön kiemelve a jégverés emléknapját, a határkerüléssel egybekötött ún. kispunkósdót, amikor az 1815. évi pusztító erejű jégverésre emlékezik a falu népe. Ugyancsak említésre érdemes kitérőnek tekinthető, midőn Gerendás Lajos bemutatja település más felekezeti, református és baptista templomát, illetve imaházát.

Ha a színes képtáblákkal illusztrált kötet jelentőségét méltatjuk, vissza kell utalnunk Balogh Edgár idézett gondolatára, ma különösen időszerű intelmére. Ahhoz, hogy egy kisebbségi nemzeti közösség organikusán, tudatosan építse jelenét és jövőjét, tisztában kell lennie múltja összes értékével. Ha innét nézzük Gerendás Lajos kötetét, akkor azt kell látnunk, hogy ez a tiszteletreméltóan alapos könyv nélkülözhetetlen építőelem az erdélyi magyarság értékeinek hatalmas, tartós épületében. És mivel a romániai diktatúra korában, a rendszerváltozásig, 1989-ig csekély lehetősége volt a kisebbségnek, hogy hitelesen tárja föl, vegye számba önnön értékeit, értelemeszerű, hogy a '90-es években kezdődhetett meg a sok-sok falu, város múltját, műemlékeit, kulturális értékeit, szellemi életét fölleltározó helyismereti adatgyűjtés, -földolgozás, illetve a kutatási eredmények publikálása. Így, önnön értékén túl, a „nagy egész”, az erdélyi magyar múlt felől tekintve is jelentős könyv Gerendás Lajos műve,

(Székelyudvarhely é. n.)

Mezey László Miklós

SIPOS TÜNDE:

Elődeink öröksége képekben

Sipos Tünde gyűjtötte, szerkesztette és látta el kísérő szöveggel azokat a fényképeket, amelyek 2006-ban jelentek meg az *Elődeink öröksége képekben* című, a horvátországi magyarság életéről szóló fotóalbumban. Kilencc településen összegyűjtött privát fényképek mesélnek Nagybodolya, Sepse, Kisköszeg, Újbezdán, Vörösmart, Pélmónostor, Karancs, Kórógy, Haraszti lakosai-

ról, a társadalmi kapcsolatokról, a viseletekről, a munkáról és a szórakozásról. A népviseletek leírásához dr. Gáborján Alice néprajzkutató nyújtott segítséget a könyv szerzőjének. Az album újabb bizonyítéka annak, milyen fontos társadalmi szerepet töltek be a fényképező emberek 1839-et követően, tehát a fényképezés feltalálásától. Ugyanis valamennyien krónikásaivá váltak a múlt időnek, mert minden megszületett és megmaradt fénykép – eredeti funkciójától függetlenül – forrásművé válik az utókor számára.

A magáncélokra készült családi képek átlépve a privát szférát határait közhasznúvá válnak, ha azok közgyűjteménybe kerülnek, vagy más formában hozzák nyilvánosságra azokat. Például egy publikációban, ahol bizonyos szempontból egymás mellé kerülhetnek a fotográfikák, megfigyeléseket tehetünk a gyűjteményt szemlélve és gondolatokat fűzhetünk hozzájuk. Esetünkben ez az összerendező elv a földrajzi hely és a nemzetiségi hovatartozás volt, ahol a képek készültek. És persze az is, hogy a lelőhelyeken, a családokban emlékeztek-e még arra, kiket ábrázoltak az ötven, száz évvel ezelőtt készült fotók? Bár a fényképek vizuális jeleket hordozva sok mindent elárulnak elemzőjének szavak nélkül is (kellő ismeretanyag birtokában), de tudományos szempontból mégsem nélkülözhetjük a fotók hátoldalára írt évszámokat, neveket, vagy a tulajdonosok által elmesélt gondolatokat. Mindezek együtt növelik minden fellett fotográfia forrásértékét: néprajzi, viselettörténeti, helytörténeti vagy fotótörténeti szempontból egyaránt. Utóbbi esetben még a kép készítőjének neve is fontos, mert ez hozzájárul egy-egy fotográfus munkásságának későbbi és teljes feltáráshoz. A bemutatásra kiválasztott album ezt is tartalmazza. A könyv két nyelvű – magyar és horvát – úgy mint az a népi műveltség is (hagyományok, viseletek, szokások), amelyeket a fényképek ábrázolnak.

A gyűjtés, leírás módszere egyszerű és követhető. A kutató felkeresve a lelőhelyet, interjút készít a családi fotók őrzőjével, kikérdezi őt egy jól átgondolt és előre összeállított kérdéssor alapján. Ha ezt követi, olyan rejtett információk is előhívódnak az interjú alany memóriájából, amelyek egy kötetlen beszélgetés során nem biztos hogy szóba kerülnének. Korábban – a digitális fényképezési technológia előtt – a fotót kölcsön kellett kérni a reprodukálás idejére. Bizonyára ebben is együttműködtek a nyilatkozók. Am manapság már akár helyben is elkészülhetnek a beszélgetések ideje alatt a másolatok, egy fénykép-szkennel és laptop segítségével. Így végképp nem kell megvárni még napokra sem a féltve őrzött családi fotóalbumtól.

Az albumban szereplő fényképek minősége változó. Szinte mindegyiken látjuk az idő múlását, attól függően hol és hogyan vészték át a történelmi viharokat, vagy a családi viszonytalanságokat. Természetesen retus nélkül kerültek a könyvbe, karcosan, olykor gyűrötten, szakadtan, netán hiányosan. Am mindezek nem esőkkentik sem a látvány esztétikai értékét, sem pedig az információértalmát. A szakfényképezés által komponált csoportképek, portrék, eseményfotók mellett és között jól mutatnak a hozzátartozók, rokonok, barátok által exponált családi fotók is. Ezek mindkét véletlenszerűbbek, esetlenebbek, mégis közvetlenebbek, mert ismerős készítette azokat. A modelleknek nem kell szerepjátékot vagy komolyságot

magukra erőltetni az idegen fényképész, vagy idegen környezet (műterem) miatt. Sok példát sorolhatnánk az albumból, de elég csak a pálmonostori malmosok piknikelő csoportképét összevetni az oldalpárján levő pálmonostori tánciskola növendékeinek szigorú kompozíciójával. Látni fogjuk melyikben van több élet, melyik fejez ki érzelmi állapotokat, ami az emberábrázolás műfajában az egyik legfontosabb kifejezőeszköz.

A gondosan válogatott képanyagban az élet minden fontos eseménye fellelhető, különböző korokból: a katonaság, az esküvő, a szüreti bál, a halott búcsúztatás, a gyermekszületés, az egyházi ünnepek, a karácsony, szerzőszámok és műhelyek, különféle munkát végzők, de még a helyi focisták is. Ez a könyv is olyan, amit ha kézbe veszünk, bizonyosan végig kell lapozni – kíváncsiságunk okán –, éppen úgy mint amikor családi albumot tesznek elénk vendégségben. Az *Elődeink öröksége képekben* című kiadvány a horvátországi magyarság közös családi albuma. Izgalmas és érdekes!

Győri Lajos

A pajori iskola emlékére 1907–2007

A könyv a szegedi Bába Kiadónál jelent meg 2007-ben, szerkesztői Molnár Gergely és Molnár Mária. Szaporodnak az iskolák történetét bemutató évkönyvek, ez a kötet azokhoz hasonló. Igaz, ezt az iskolát időközben már lebontották, de ez a tény a visszaemlékezéseket még személyesebbé, bőségebbé teszi. A kötet szerzője a szeretet: a szerkesztőké és a visszaemlékezőké. Forrai Mária ezt az érzést így fogalmazta meg: „a téli vaskályha melegségét lelkemben őrzöm. Bármilyen nagy volt a hó télen, biztosak lehettünk, hogy tanítóink meleg kályhával várnak bennünket, átfázott kezünket, lábunkat, testünket melegengethetjük a kályha körül. A szeretet melege évszaktól függetlenül is mindig várt, amit soha el nem múlt emlékként viszünk magunkkal.”

A kötet elején a pajori iskola történetével ismerkedhetünk meg. Az iskola a Tisza bal partján, a Maros és a Tisza szögében, a Tápai-réten állt 1907-től. A Tápai-rét benépesülése az 1879-es árvíz után kezdődött, a tanyák szaporodásával vált szükségessé egy iskola felépítése. Az itteni élet az 1930-as évektől vált igazán élénkké. 1938-tól búcsút is tartanak a Tápai-réti szeptember 8-án, Kisasszony napján. Az élet azonban az 1960-as évektől a térszerkesztés és a köolajfeltárás miatt nehezebbé vált, az 1970-es árvíz nyomán pedig a tanyák jó része belvizes lett, s a régi lakók vissza sem tudtak térni ide. Ez az iskola létét is feleslegessé tette, 1971-ben bezárták, majd lebontották.

Pajor története után a kötet talán legértékesebb része következik. Visszaemlékezésekből ismerhetjük meg az iskola valamikori hétköznapjait. Először két tanítónő meséli el élményeit. Molnár Imréné az alsó tagozatosok tanítónője volt, férje a felső tagozatosok tanító bácsija. Elsősorban azokra az eseményekre emlékezik vissza, amelyek kikapcsolódást jelentettek a mindennapokból diáknak és szülőknek egyaránt. Kirándulások más tanyai iskolákba, levelezés a diákok között, ünnepi műsorok és szindarabok. Kovácsné Szűcs Szabó Agnes írásából megtudhatjuk, mi a Melynyikóv-módszer, amikor a negy-

venöt perces tanórából az első öt percben a tanító kiosztotta a feladatokat az osztályteremben együtt ülő három-osztálynyi gyerekeknek. Majd harmincöt percig a negyedik osztálynak magyarázott, az utolsó öt percben számon kérte a megtanultakat. Ő inkább a tanyai élet nehézségeit emeli ki, amivel minden ott élőknek, a pedagógusnak is meg kellett küzdenie. A korai keléssel, az iskola befutésével, tanítással, háztartással, a föld megművelésével.

A tanyai iskola kis kulturális központtá vált. Ez és az iskolai élet egyéb eseményei derülnek ki a szeretettel visszaemlékező valamikori tanítványok írásából. Oláh Ilona és Oláh Katalin mint példaképeikről írnak tanáraikról. „Itt a tanyán a Molnár pedagógus házaspárnak nagy tekintélye volt. Nemcsak azért, mert többet tudtak, tanultabbak voltak a tanyai embereknél, hanem életükkel, magatartásukkal vívták ki a közösség elismerését. Felnéztünk rájuk, példaképnek tekintettük őket. Mi, lányok még a kezünket is úgy próbáltuk imára kulcsolni, mint a tanító néni. Ha ígérték valamit, soha nem csalódtunk.” Martonyos Margit azt emeli ki, hogy a kötelező tananyag megtanítása mellett nevelt is a pedagógus. Szólt, ha a kabatról hiányzott a gomb, szakadt volt a harsnya, rendetlenül voltak a szatyorban a könyvek. Megtanítottak kézimunkázni, dalolni, süteményt sütni, néptáncot járni. Bódi Mária régi kedves játékkükről ír: „Volt egy játékkücsink, négyen-öten is ráfértünk. Kerekeken deszka volt. Előfotuk Hektor kutyánkat, és húztunk magunkat végig a tanya mögött.” Kiss Péter a tanítói szigorra emlékezik: „Ha a tanító bácsi bejött a terebbe a naplóval, nádpálcával kezében, olyan csend volt, hogy a légy zümmögését is hallottuk.” A szocializmus velejárói az alakuló őrök voltak. Ennek a kötelezőnek előírt foglalkozásnak a tanítványok csak a pozitívumait láthatták. „Természetesen az iskolában is gyökeres változások történtek. Többek között megszűnt a vallásoktatás. Bevezetésre került az úttörőmozgalom. Most felnőtt fejjel állíthatom, volt ebben a mozgalomban sok szép és hasznos dolog. Városokban és falvakban lekötötte a tanulók többségének szabadidejét.” (Vörös József) Az iskola kertjében az őrök külön kis parcellákat műveltek meg. És a mai tanítók, tanárok számára is megszívlelendő példa lehet, hogy a tanyai tanítók rájöttek, ha megbuktatják a diákokat, csak a diáktársak és a saját sorsukat nehezítik meg, így inkább időt fordítottak a tanulók korrepetálására. Ezek a tanyai iskolák sok kiváló embert neveltek. Lett belőlük vegyész, mérnök.

A régi tanyai iskola életébe pillantásunk után megtudhatjuk a kötetből, hogyan hozták létre a régi tanítványok a lebontott pajori iskola helyén az emlékhelyet. 2001. szeptember 8-án, a pajori búcsú napján a régi iskolatársak a tápai öreg iskolában találkoztak egymással. A jól sikerült találkozót a következő években újabbak követték, és ekkor született meg az emlékhely ötlete. Elsősorban Forrai Sándor szervezőmunkájának köszönhetően az egykori iskolatársak segítségével 2004-ben megvalósult az emlékhely, s azóta minden évben – Kisasszony napján – itt találkoznak a régi pajoriak.

A kötetet forrásjegyzék és bőséges képanyag (a régi időkből és napjainkból is) zárja. Találó ötlet volt, hogy a kötet fedőlapján az egykori pajori iskola, végén pedig az emlékhely fotója látható.

Gergelyné Bodó Mária

DANIS FERENC:

A zsidóság története és emlékei Ipolyságon

Honismereti-helytörténeti munkák egyre többet foglalkoznak egy-egy település zsidó lakosainak szerepével a helyi társadalmi-gazdasági életben, megkerülhetetlen érdemeikkel annak fejlődésében. Határon túl ez nehezebb, ott az uralom- és nyelvváltás gátolja a sajnos már nagyrészt megszűnt közösségek emlékeinek összegyűjtését, esetleges publikálását. Ezért különösen öröndetes kézbe venni *Danis Ferenc* munkáját, amely a Komáromban megjelenő Honismereti Kiskönyvtár 204. számaként jelent meg.

Bevezetésül érdekes adatokat közöl a felvidéki zsidóság múltjáról, bemutatva a város zsidó temetőit, amelyek közül a neológban a később gyakran előforduló Winter család egyik tagjának sírkövén Kiss József hozzá írt sorai olvashatók. Külön fejezet foglalkozik a kezdettől: *A zsidóság társadalmi beilleszkedése városunk életébe* címmel, ami egybeesik a település fénykorával. Iskola, zsinagóga épül, a közösség tagjainak zöme kereskedő és iparos, bár későbbi adat szerint Ipolyság nyolc orvosa is mind zsidó vagy zsidó származású. Bár létszámban csak a helyi lakosság 12%-át tették ki, az összes adó 75%-át ők fizették. Magyar nyelvűek és érzelműek, 1919-ben részt vesznek a bevonuló cseh katonaság elleni fegyveres ellenállásban, amit az új uralom nem vesz jó néven. Később javul a gazdasági és kulturális helyzet, 1938-ban a város visszatér Magyarországhoz, bevezetik a zsidótörvényeket, egyre szomorúbb idők jönnek, csak kevesen élnek túl a deportálást, a megmaradtak zöme kivándorol. Sorsok villannak fel a könyv lapjain, sokaknak hazatérésük után is folytatódik kálváriája, vagyonukat nem kapják vissza, van, akit Magyarországra toloncolnak. Beszámol a megmaradt zsidó emlékek jelen állapotáról, ami eléggé kétséges.

Van Holocaust-emlékfal 800 névvel, a neológ imaház ma már a vetőmagtisztító helyett kulturális központnak ad otthont, megőrizve zsidó szimbólumokat, de a többi zsinagóga családi házként, illetve éjszakai szórakozóhelyként működik, az egyik temető is gondozatlan. A város társadalmában és vezetésében megvan a jó szándék a zsidó emlékek megőrzésére – a szép kiállítású, sok képpel és térképpel ellátott füzet is ennek bizonyítéka. Gondos, szép munka, a záró bibliográfia támpontot ad a további érdeklődőknek.

Róbert Péter

TAKÁCS JÓZSEF:

Budapesti toronyórák története 1889–1909

Érdekes, korábban mások által csak mellékesen kutatótt témával állt elő a szerző, aki egyben szakavatott kutatója is a területnek. Munkásságát az e tárgykorban már feltucatnyit meghaladó publikációja is érdemesíti. Teljesen hétköznapi dologból indul ki: ha felnézünk – egy helyről látható – két templomtoronyra, vajon azonos időt, pontos időt mutatnak-e a fent elhelyezett toronyórák? Mondhatnánk, hogy igen. Ám a vizsgált XIX. század vég körüli időpontban nem volt ez ilyen nyilvánvaló.

A századforduló városi embere azonban már egyre inkább igényelte a pontos időt: munkarend szerint működtek a hivatalok, az intézmények, a gyárak, a boltok, pontos időben kezdődött az iskolai tanítás és így tovább. Minden korábbinál nagyobb pontosságot (és országos egyidejűséget) követelt meg a vasút, s hozzá is szoktatta az embereket a pontos idő fontosságához. A városi és az egyházi igazgatásnak egyre fontosabb feladata lett a többnyire templomok toronyáiban elhelyezett óraszerkezetek pontos és biztonságos működtetése. Budapesten a nyilvánosnak minősülő templomi toronyórák ekkoriban már a fővárosi tanács felügyelete alatt működtek.

A tanulmánykötet végigkíséri a városigazgatás és szervei, az óras szakemberek, de az egyház tevékenységét is a toronyórák hibáinak, hiányosságainak a kiküszöbölésére és az egységes rend kialakítására tett erőfeszítéseket. A kötet címében mindössze két évtizedet jelölt meg a vizsgált korszakának, de ennél sokkal mélyebbre merít, hiszen egy-egy rendelkezés, vagy egy-egy óraszerkezet ürügyén korábbi időszakokról is szó esik.

Bevezetőjében tisztázza a toronyóra fogalmát, amit röviden így fogalmazhatnánk meg: toronyban elhelyezett nyilvános nagyóra. A fogalmi tisztázáson túl alapos műszaki- és technikatörténeti ismertetőt kapunk a témáról, magyarázó fényképpel és rajzokkal, a laikus érdeklődő számára is érthető módon. A nálunk is egyre elterjedtebb toronyórák jó működését nagyban meghatározta azok szerkezete és a későbbi ismertetésük. Előállításuk a céhes kézműipari keretektől (lakatosok készítették a korai nagyóra szerkezeteket) indulva jutott el, éppen a vizsgált időszakban a gépi megmunkálással, már gyári körülmények között készülő ipari gyártásig. Közben a termék egyre finomodott, megmunkálása egyre pontosabbá vált, új anyagokat használtak fel a szerkezetekhez, amelyek ez által is egyre igényesebb munkával készült termékeké váltak.

Ezeket az órákat aztán felszerelésük után a – többnyire laikus, nem óras szakember – toronyóra-kezelőkre bízta, akiknek a feladata volt a működtetésük, azaz felhúzásuk, igazításuk és szabályozásuk, karbantartásuk, s általában óraszmester közreműködésével a javításuk. Nélkülük nem működtek a toronyórák, és mégis sok kritika érte a munkájukat; mivel a napnál is világosabban látszott, ha a toronyóra nem a pontos időt mutatta, vagy éppen működésképtelenül állt. Sok kritika érte a hivatalokat is, városit és egyházit egyaránt, elsősorban az órák egymáshoz képest sem azonos idő-mutatásuk miatt, s ez már érzékelhető károkhöz is vezethetett.

A téma fontossága miatt is bőven foglalkozik a fővárosban ez időben zajló időjelzések módjával is, a II. kerületi állami reáliskola ablakából leadott puskalövéstől a vasútállomások, a távírda- és postahivatalok, a Telefon Hírmondó hivatalos pontos idő megállapításáig. A nyilvános órákat sok kritika érte a nagyközönség részéről is, mivel a mai közép-európai pontos idő meghatározásához, majd jelzéséhez nem volt elegendő a középdélet jelző „ágyúlövés”. Mai időjelzésünk eredete 1892. augusztus 1-jétől számitódik, amikortól egységesen áttértünk a jelenleginek megfelelő déli 12 óra jelzésére.

A budapesti nyilvános órák zömmel a belvárosban működtek. A régi pesti városrész toronyórája volt a vá-

ros „hivatalos” időjelzője, de ugyanilyen nyilvános nagyórák voltak a pályaudvarokon, az egyetem több épületén, a vásárcsarnokokban. Aztán 1897-ben ismét megállapították, hogy hiába a pontos idő, valamennyi nyilvános óra pontatlanul jelzi az időt.

A kötet gerincét a budapesti toronyórák, működtetésük, átépítéseik, javításuk részletesebb ismertetése teszi ki. A főváros kezelésében álló toronyórák száma ekkoriban 18 volt. Mindössze három polgári célzatú leszámítva (pesti városháza, I. kerületi előjáróság – volt budai városháza, közbághíd) mindegyik templomtoronyban mutatta az időt. Részletesen megismerkedhetünk valamennyivel, történetükkel, s közülük is kiemelten a belvárosi plébániatemplom (a Bazilika) 1866-ban felszerelt, akkortájt légszusz-világítással is ellátott toronyórájával. A toronyórás munkák nagy felkészültséget, műszaki és szervezési fegyelmet igényeltek, ugyanis mind a beszerelésüket, mind pedig a működtetésükkel járó feladatokat nem a gyártó cég végezte. Az időszakonkénti átalakításokhoz, a korszerűsítésekhez, a javításokhoz komoly mérnöki felkészültség kellett. A munkákat nemcsak elősegítették, hanem gyakran hátráltatták is a hivatali feladatok és a velük járó kötélhúzások, amik szinte minden fővárosi közigazgatási feladatot kísérték. A feldolgozott fővárosi levéltári források bőven tanúszkodnak ezekről. Egy-egy újabb óraszerkezet felszerelése ezért a tapasztalatok birtokában a korábbiaknál nagyobb körültekintést és szervezést igényelt, s erre is szép példát láthatunk a kőbányai új templom toronyórája kapcsán.

Az anomáliák egy részén a főváros egy új toronyóra kezelési rend kialakításával próbált meg túllépni, s pályázatot követően 1902-től egyetlen vállalkozó látta el a toronyórák felügyeletét (a 15 templomtoronyórán addig heten osztoztak). Többször is napirendre került az egyre elavultabb és gyakori karbantartást, javítást igénylő régi órák elektromos meghajtására történő kicserélése. Mindjárt felvetődött az ellenzők részéről, hogy hiába az egyesség, ha az előregedett, korszerűtlen szerkezetek kifogásolható állapota nem teszi lehetővé a mégoly korszerű központi szabályozást. Az egységes szerkezetek egységes áttérést tennének lehetővé, s megvalósulhatna a központi helyről történő – egyidejű és pontos – vezérlés. A vitákon mindenkor a nagyközönség, az órákra felpillantó, a pontos időt számon kérő polgárok veszítettek.

Az utolsó fejezetben didaktikai elemeket is felsorakoztatva, a források elemzéséből következő megállapításokat, az addigiakból leszűrhető következtetéseket teszi meg a szerző. A kötet végén található irodalomjegyzék, névmutató, a kétnyelvű rezümé, s nem utolsósorban az egy ivnyi terjedelmű színes képmelléklet teszi még kerekbé, tartalmasabbá a rendkívül nagy levéltári forrásanyagot alapuló munkát. Ezek gondos és igen aprólékos feldolgozása, a szinte mindenre kiterjedő figyelem eredményezte, hogy nagy élvezettel forgatva Takács József munkáját, teljesen elfelejtkezünk arról, hogy a kötetben végül is a templomoknak, a templomtornyoknak mindössze egyetlen cleméről, csupán „csak” a toronyórákról olvastunk.

Bencze Géza

HOPPÁL MIHÁLY (szerk.):

Fehérlófia

Külemében is, de különösen tartalmában rendkívül érdekes és szép kötet látott napvilágot *Hoppál Mihály* szerkesztésében, kitűnő fordítócsapat közreműködésével. Az Európai Folklor Intézet kiadásában már korábban is jelentek meg olyan munkák, amelyek az összehasonlító vizsgálatokhoz adnak jó alapot. A most kiadott kötet szépen illeszkedik a korábban megfogalmazott szándék sorába. A magyar népmesekincs egyik legismertebb meséjének, a Fehérlófia meséjének keleti párhuzamait sorolja.

Több okból is figyelemre méltó a kötet. Részen azért, mert az összehasonlító népmesekutatás egyik úttörőjének, *Keszi Kovács László*nak ajánlja a szerkesztő és a kiadó. *Keszi Kovács László* századik életévébe lépett, szépkorú a folkloristák között és éppen 80 éve volt, hogy iskolásként, tizenkét évesen egy öreg pástortól lejegyezte a mese első felét, majd később, a másodikát, majd fél évszázada annak, hogy egy teljes variánsát hagyományozta az utókorra.

A kötetből megtudjuk, hogy a Fehérlófia vándormotívum, ami megtalálható Mongóliától a végtelen sztyeppék vonalán egészen a Kárpát-medencéig számtalan variánsban, hiszen ezen a vidéken a szájhagyomány élteti a folklor. Mint mesetípust Belső-Ázsia török és mongol népcsoportjai ismerik, sőt eposz formában a kirgiz folklorban is megtalálható. Ugyanez érvényes ezeknek a népeknek a mitológiai kincsére is. A mongol népek mitológiai hátterét a hármasszós világ adja, a közöttük lévő kapcsolatra csak az arra kiválasztottak alkalmasak. A fehérlófia analógiája a borjúfiú olyan mesehős, amely alkalmas a világok közötti átmenetre. A folklor kevésbé avatott ismerőinek is azonnal feltűnnek a sámánizmus jegyei. Az ösvallás és a mesekutatás az eredetvizsgálatok kapcsán többször érintette azt a problémakört, amit a fehérlófia mesetípus felvet. Noha a nyugat-európai folklorban is meglévő a motívumok többsége, van a magyar folklorban hat-hét olyan mesetípusa, amit sehol Európában nem ismernek, de a keleti rokonnépeinknél megtalálhatók, s ezek pedig a Fehérlófia, Táltosverseny vagy Kancatejfürdő, a Hajnalkötöző királyfi, Sárkánycsalád, az Égigérő fa című mesék – tudjuk Solymossy Sándor kutatásaiból. A folkloristák számára kézikönyvnek számító Magyar Népmese Katalógus bőséggel hozza a motívumok párhuzamait. Akit a Fehérlófia mese párhuzamai bővebben érdekelnek, a kötetben *Benedek Katalin*nak e témát kimerítően tárgyaló szép tanulmányát olvassa el.

A kötetben a tuva Medvefia, Igjilak a fekete vitéz, a kirgiz Tüstük vitéz, a kazak Er Tüstük, a burját Huldaj Arva fia és a nogáj Medvefia Ali, a halha Fehérszajú Borjú című meséket olvashatjuk. A kitűnő fordítók – *Kara György, Buda Ferenc, Birtalan Ágnes, Somfai Kara Dávid* – egy-egy tanulmányban hozzák közelebb hozzánk a keleti meséket. *Benedek Katalin* és *Hoppál Mihály* tanulmánya pedig a mese keleti rokonait vizsgálja.

Bőséges jegyzetapparátus segíti az eligazodást, a laikus olvasó is élvezettel eprészheti a kazak, kirgiz, tuva, és burját szavakat.

A kötet az összehasonlító vizsgálatok szép példája. Reményeink szerint inspirálni fog számos kutatót hasonló feladatokra. Szép eredményekkel kecsegtet ez a terület, megéri foglalkozni vele, mert olyan kincseit villantja meg a magyar folklórnak, ami eddig ismeretlen volt csak a keletkutatók áldásos közreműködésével érhető meg. A könyv az Intézet fennállásának negyvenedik évfordulója alkalmából jelent meg impozáns kivitelben, Nagy András keleti motívumvilágot idéző művészi illusztrációival.

Európai Folklór Intézet – MTA Néprajzi Kutatóintézete – L'Harmattan Kiadó, Bp. 2007.

Bartha Júlia

LENGYEL ÁGNES:

Egy palóc pásztor öröksége

Dr. Lengyel Ágnes, a balassagyarmati Palóc Múzeum etnográfus muzeológusa egy nógrádi faragópásztor alkotásainak fellelhető teljes kollekcióját adja közre látványos, gazdag képanyaggal rendelkező könyvében. A kiadvány a „Gyurkó Pál számadókanász faragásai” című időszaki kiállítás könyvváltozata. Az igényes kivitelű könyv mind tematikai, mind tartalmi szempontból méltó folytatása a korábban megjelent *Nógrád megye népművészete* (Balassagyarmat, 2000) monográfikus munkának, valamint Limbacher Gábor: *Hazaszeretet, magyarságtudat a népéletben* (Balassagyarmat, 2002) című rendkívül gazdag népművészeti tárgyi anyagot felsorakoztató kiadványnak.

A könyv bevezetésében Lengyel Ágnes a 90 évet megélt, gazdag népművészeti munkássággal rendelkező Gyurkó Pál (1869–1959) Nógrád megyei uradalmi kanász életével és tevékenységével kapcsolatos kutatástörténetet tekinti át. Rámutat, hogy a pásztorművészet minden ágában egyéni stílusával kitűnt alkotó kiemelkedő faragóteljesítmény mellett jó dudás és énekes is volt. Művészkedésével Madarassy László és Manga János is foglalkozott, tárgyi hagyatékának nagyobb része a balassagyarmati Palóc Múzeumba került, de több fővárosi és vidéki gyűjteményben is vannak alkotásai.

A három fejezetre tagoló könyv előljáróban önéletrajza alapján a faragópásztor életútját követi nyomon, utalva a múzeumokkal és a néprajztudomány képviselőivel való kapcsolataira, a jelesebb alkotásainak elhelyezéséről való gondoskodására (pl. 1951-ben 41 faragványát a Palóc Múzeum számára ajánlotta fel). A következő fejezet a pásztorokdás ismertetése kapcsán tárja elénk az egykori kanászélet sajátosságait. Jól válogatott folklórszemelvények idézik meg Gyurkó Pál művészkedésének tárgyain is szereplő életjeleneteket, a pásztorokdást, a betyárokkal való kapcsolatot, a pásztorok mulatozását, de a nótázást, dudakészítést és dudálást is.

A következő terjedelmes fejezet tematikus rendben veszi számba a jeles faragó alkotásainak teljes kollekcióját. Felvezetéként Lengyel Ágnes rámutat a XIX. század végén bekövetkező izlésbeli és technikai változásokra, miszerint a hagyományos pásztoroklelékek helyét mindinkább a dísz tárgyak veszik át; az egykor kedvelt vésést, karcolást, fém- és csontberakást felváltja a dom-

borúfaragás, valamint a tárgy teljes egészének díszítése, továbbá önálló kompozíciók létrehozása. Ez a változás Gyurkó Pál munkásságában is megmutatkozik, aki minden technikát egyforma igényességgel alkalmazott. Korai munkái közül kitérnék az egyedi kialakítású pásztorbotok, melyeken a csontgyűrű, az olomberakés és a különleges domborművű faragások egyaránt fellelhetők. Ennek az összetett technikai kivitelezésnek további szép példányai a fokosok és karikásosorok, valamint két kecskefejes duda, melyeket maga is használt. Visszaemlékezésében élményszerűen utalt rá, hogy az általa őrzött békétlenkedő, acsarkodó állatokat dudaszóval csillapította le. A nagy számban készített ivóbögréin viszont egyedül a domború faragás uralkodik, melynek motívumai a pásztorélet, az erdő, a legeltetés, vadászat jeleneteit foglalják magukba. Az általa 1899-ben készített egyetlen szarutűlök Lengyel Ágnes szavaival élve „a palóc pásztorművészet egyik legszebb alkotása”. A választóvízzel maratott tárgynak egész felületét karcolással készített mozgalmas jelenetek borítják, mint pl. erdőrészelek, vadászat, legeltetés, madarak, virágok, pásztorok, valamint vágató huszár.

Egyedül a nógrádi pásztorművészetre jellemző „huszáros lócák” alkotásában is részt vállalt Gyurkó Pál, hasonlóan szép példányokkal, mint a néhány évtizeddel előtte alkotó Csábrádi József vagy Bertók János. A kötetben közreadott támlás padjának hét betétlapján egész huszáregiment vágat kivont karddal, kivétel a középrészen lévő két huszáralak mutat, az egyik trombitát, a másik nemzetiszínű zászlót tart a kezében. A gondosan festett alakok a XIX. századi huszárviseletet mutatják, a mozgalmaságot fokozza a lovak színének változatossága. Az áttört faragástechnikát szívesen alkalmazta más tárgyakon is, melyeknél a magyar címer alkotta a központi díszítőmotívumot, mint pl. pad- és szék támlán, fésű-, kanál és gyufatartókon. Ezeket a tárgyakon minden esetben festéssel hangsúlyozta a díszítőelemeket, domináns színei kivétel nélkül a piros, fehér és a zöld volt.

Lengyel Ágnes a továbbiakban a neves faragópásztor hazafiságát és vallásosságát bemutató tárgyait az életrajzi vonatkozásokkal összevetve, időrendi sorban állítja elénk, melyeknek egyik sajátos körét a domborúfaragású táblaképek képviselik. Ezeket az egyszerűen díszként, emléklül szolgáló tárgyakon az országcímer, a nemzeti zászló, Szent István, Ferenc József, Horthy Miklós, valamint a huszár alakja jelenik meg. Vallásos tárgyú díszítőmotívumai jóval szélesebb tárgykollekciót urálnak: juhász kampó, fokos, gyertyatartó, táblaképek és szobrok jelenítik meg a szakrális világképi szimbólumokat, mint pl. a keresztet, Oltári szentséget, Kálváriát, a Fájdalmas Máriát és Jézus szívét. A könyv záró fejezetét a 70 tétel tartalmazó katalógus alkotja, mely a kiállításhoz került tárgyak részletes leírását rögzíti.

Miután Gyurkó Pál minden alkotását névjegyével és legtöbb esetben évszámmal látta el, ennek következtében munkáinak azonosítása könnyen megoldható, egyszerű feladatot jelentett. Azonban mind a Néprajzi Múzeumban, mind másutt is találhatóak olyan tárgyak, melyek a teljesen rá jellemző jegyeket viselik, természetesen datálás, névjegy nélkül. Ezeknek a kritikus tárgyaknak az értékelésével és szakmai kutatásával Lengyel Ágnes részletesen foglalkozott, rávilágítva az azonosítás

nehézségeire, a jeles kutatók tévedéseire, valamint az utánzás módjára. A szerző csak az egyértelműen adatolt tárgyakat sorolja Gyurkó Pál ismert alkotásainak sorába. Ez a kitűnő színes képekkel illusztrált, látványos és jól szerkesztett kiadvány egy nógrádi faragópásztor fennmaradt életművének teljes egészével a palóc népművészet országos jelentőségű értékeire irányítja a figyelmet.

(Kiadja a Palóc Múzeum, Balassagyarmat 2007, 94 old. 68 kép.)

Selmeczi Kovács Attila

NAGY ÁGNES–MISKOLCZI LÁSZLÓ– PETERCSÁK TIVADAR (szerk.):

Az egri hóstyák

Helyneveinkben és a szakirodalomban *hóstát*, *hóstya* néven (a középfelnémet *Hochstadt* „felső város” alakból, latinul *suburbia*) ismert a késő középkorban, valamint a korai újkorban a városok kerítésén és a sáncokon kívül kialakult külváros vagy előváros, aminek emléke ma is több helyen él a településrészek elnevezésében. Lényeges az egykor ott élők jogállása: mivel a város tulajdonában levő telkeknek nem voltak tulajdonosai, zselléreként nem rendelkeztek polgárjoggal. A *hóstátiak* – például Kolozsvár esetében – kezdetben jellemzően mezőgazdálkodással és fuvarozással foglalkoztak, s gazdaságilag a városok piacának értékesítési lehetőségeihez kötődtek. A városok *emberpiacán* rendre napszámos munkát is találhattak. Ugyancsak jellemző volt, hogy ezek a külvárosok fogadták be a város környezetében megtelepedő idegen csoportokat, akiknek a műveltsége ezeken a helyeken szervesült a magyarsággal, s együttesen formálódott a paraszti kultúra sajátos táji változataivá. A *hóstátiak* városrészenként szerveződött társadalma, közösségi élete, szokásai, hovatartozásukat s kifejező viselkedésüket a közelmúltig megőrizte különállásukat, a városlakók tradíciójának sajátosan paraszti ellenpárjaként, kontrolljaként.

Az egri *hóstyák* történetét és működését bemutató kötet – a vonatkozó szakirodalom összefoglalásaként – nem csupán azért tarthat számot érdeklődésre, mert a városfejlődés e sajátos típusának ismeretét gazdagítja, s mert a történeti néprajz esettanulmányaként is forgatható. Ezen érdelem mellett, magam – néhány évig egri diákként is – elsősorban azért üdvözlöm, mert a török kori és a barokk Eger ma már világszerte ismert arculatához a hétköznapi és az ünnepek világának sajátos szövetét, a mindennapok kultúrájának karakteres fejezetét csatolja. (Nagyon hasznos lenne, ha a munka tanulságai idegen nyelven is hozzáférhetőek lennének.) Bemutatja a kötet, hogy a város jogállásának változásaival párhuzamosan, miként települt be Eger a török kiűzését követően, s hogy a XVIII–XIX. század folyamán miként alakult ki az a differenciált társadalom, amely a kultúrának is különféle színtereit és formációit hozta létre és formálta a különböző korszakokban. A kötet tartalma organikus, tehát nem válik el a történeti-agrártörténeti, művelődéstörténeti, társadalomtörténeti és „néprajzi” tartalmak mentén. Olvasmányként akkor is szíves és érdekes, ha az apró fejezetek szerkesztése olykor mozaikos, s egyenetlen

a szövegek színvonala is. Nem zavaró az sem, hogy az írások egy részében a „bennszülött” szerzők jártassága jön át: az *egriség* megjelenése természetes és indokolt, s a munka egyik kötőanyagát is jelenti. Feltétlen érdeme a könyvnek, hogy a mindennapok városiasodásáról, a polgárosodás mindennapjairól, hangsúlyosan pedig többféle kultúra szervesüléséről tájékoztatja az érdeklődőt. Meggyőződésem, hogy mindez gazdagítja és árnyalja azt a képet, amit – a többség számára – Eger és környékének képe, Gárdonyi örökbecsű műve, az egri bor, a katolikus központ építészeti arculata sugall. Nagy kérdés, hogy mindez mennyire jut majd el az érdeklődőkhöz, hiszen a kötet elsősorban az egriek számára mentő, tisztelgés a hóstyák egykor élt népe, s egykori műveltsége előtt.

Nem lehet a recenzius feladata a könyv gazdag anyagának részletező ismertetése, itt csupán néhány főbb fejezetre szorítok. A könyv első nagy tartalmi blokkja az egri hóstyák történetét és hagyományos életmódját ismerteti. *Nemes Lajos* írása alapozza meg a tematikát a hóstyák kialakulásának és történetének vázlatos bemutatásával. Eger lakott területe a XVII–XVIII. század fordulóján még a fallal kerített belvárosra terjedt ki, s csak az 1740-es években kezdte kinőni a város a kereteit. 1712-ben már megjelentek az adóösszeírásban *series* elnevezéssel a belvárosi negyedek (városrészek) valamint a külvárosok is: *Hatvani kapu előtti*, *Maklári kapu előtti* és *Rác kapu előtti* településrészek. 1712 és 1728 között Hatvani, Maklári és Rác kapu előtti *suburbium*tól szólnak a források, de 1715-ben a Maklári kapu előtti külvárost *Almagyari hóstád*, 1721-ben pedig *Series 4-ta*, *Maklári hóstád* néven írták össze. 1729-től a század végéig a Rác kapu előtti hóstya már *Felnémeti suburbium* néven található. 1756-tól a városhoz csatolták a *Sánc* külvárost, 1760-tól megjelent az összeírásokban a *Cegléd* (máskor *Cigléd* vagy *Cifra*) külváros név is. Az egyes külvárosokat több adóközre osztották, amelyek ugyancsak megjelentek a helynevekben. (A belváros és a külvárosok népe a 18. században még nem volt azonos jogi státusú.)

A török kiűzését követően elcinte a katonaság, s az annak nyomán érkező iparosok, kereskedők és családtagjaik tették ki a város lakosságát. 1690-ben a lakosság 5,5%-a volt nemesi jogállású, 42,2%-a polgár, 25%-a hajdú, 5,5%-a tiszttartó és kamarai tisztviselő, 21,8%-a pedig egyéb városi lakos. A népesség több mint fele magyar anyanyelvű volt, de jelentős volt a német és délszláv népesség, akik mellett egykori török alattvalókat – szlovákok, lengyelek, olaszok – is találunk. A délszlávokat Egerben (is) *rácoknak* nevezték. S bár a városban 44 kézműves mester élt (ruházati, élelmiszeripar, fém- és építőipar, bőr- és szövőipar), az 1690-ben összeírtak 72,92%-át a szőlőbirtokosok tették ki. A város terjeszkedésének mozgatója Eger gyarapodó népessége volt: a környező falvakból való betelepülésnek azonban rendeltetést adtak a jogi rendelkezések. Az 1690-ben megközelítőleg 2000 fős népesség lélekszáma 1785-re 16 889-re emelkedett, aminek több mint 1/3-át tették ki a parasztok. Azok mindegyike rendelkezett valamennyi szőlőterülettel, s döntő többségük a külvárosokban élt. A lakosság több mint negyedrésze zsellérszerű volt, zömmel nincstelen, közülük került ki a *kapások* (napszámosok)

rétege. A külvárosok életmódbeli és társadalmi arculata a későbbiekben is elkülönült, annak ellenére, hogy a polgárság a külvárosokban is képviselve volt, s hogy a XIX. század végén a hóstyák szabad területén épültek meg Eger első ipari üzemei. A XVIII. század végétől jelentősen nőtt a külvárosi szőlőbirtokosok aránya is. A város lakosainak megélhetésében döntő szerepe volt a szőlőbirtoknak: csekély volt az idegenek bebirtoklása, viszont az egriek nagy kiterjedésű szőlőket birtokoltak a szomszédos falvak határában.

A városi népesség öngazgatása Egerben megőrizte a különböző telepes csoportok örökségét. A török kiűzése után betelepülő hajdúk *tizedes* szervezete – átvették ezt a rációk is – annak ellenére fennmaradt, hogy ez a csoport a Rákóczi szabadságharc után elhagyta a várost. A németek *negyedeknek* (Viertel) tekintették az általuk lakott városrészeket, aminek élén a *fertálmester* (Viertelmeister) állt, ám azok elnevezésére megmaradt a *tizedes* kifejezés is. A városi jogokkal együtt változó öngazgatási egységek a társasági élet színterei is voltak, s 1948-ig álltak fent. 1995-ben a város újjáélesztette a fertálmesterség hagyományát.

Részletező fejezet foglalkozik a kötetben a hóstyák művelődésének és oktatásának törtériájával (*Guszmán Gergely*), a lokális társadalom kulturális önszerveződésének tanulságos formáival. *Veres Gábor* a hagyományos lakóházakat és berendezésüket, *Petercsák Tivadar* pedig a gazdálkodásban alapvető szőlőművelés, borkultúra és a kertgazdálkodás tradícióját tárgyalja. A pincék és a borkultúra valóságos hidat jelent az egriek egymást váltó generációi között. Több évtizedes kutatásait összegzi *Cs. Schwalm Edit* a népviselet bemutatásával, belefoglalva abba a viseletet készítő kézművesek változó történetét is. *Zábrátzky Éva* le, *Császai Irén* pedig a búcsújárás néprajzát mutatja be, aminek a római katolikus Egerben kiemelkedő jelentősége volt. Kapcsolódik ehhez *Tikovits Ernő* írása az út menti szakrális kismélekek-ről.

A könyv másik nagy tematikai egysége a hóstyák mai látónivalóinak és mindennapjainak részletező leírása. Nyitó írása, *Fekete Péter* munkája a hóstyák nyelvhasználatáról nem csupán a középpalóccal rokon – bár az il-labiális és a labiális a-t jelen állapotában nélkülöző – hóstyai nyelvjáris jegyeit összegzi, de foglalkozik a helynevek és a korábbi nyelvi állapotok kérdésével is. Terjedelmes részt képviselnek azok a *hóstyai séták*, amelyek történeti, műemléki, nem ritkán a helyi szóbeli hagyomány elemeire építkezve, mintegy bejárák, végig vezetik az érdeklődőt a hóstyák területén, felkeresve a legfontosabb építményeket, számba véve a régi mester-ségeket, a lokális tradíció különböző elemeit. A könyvet a lektor – egy reprezentáns egri értelmiségi – *Löffler Erzsébet* személyes vallomása, és válogatott irodalomjegyzék zárja.

Eger a magyar nemzet történetének és tradíciójának egyik letéteményese. A mai egriek érdeke is, hogy ez a hagyomány minél árnyaltabban, az elmúlt századok nagy történeti eseményeit és a mindennapi élet színtereit is bemutatva jelenjen meg – mind az ott élők, mind a

odalátogatók számára. Az egri hóstyákat bemutató kötet nagyon hasznos ebben az összefüggésben is.

(Eger Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala és a Művészetek Háza. Eger, 2007.)

Viszóczy Ilona

ACTA Tanulmányok II/1–2

Szerk.: *Csurgai Horváth József, Kovács Eleonóra*

2007. június 4-én mutatta be *dr. Perger Gyula*, a győri Xantus János Múzeum igazgatója a székesfehérvári székhelyű *Alba Civitas Történeti Alapítvány* (ACTA) új, kétkötetes gasztronómia-történeti kiadványát. A 2003-ban alakult alapítvány célul tűzte ki, hogy a Dunántúl városait illetően összehasonlító várostörténeti kutatásokat végezzen, s az e tárgy körben kutató levéltárosok, történészek, muzeológusok, művészettörténészek tanulmányait kötetekben megjelenítse.

Az ismertető kötet már nem az első kiadványaik sorában. Két sorozatot indítottak *ACTA Tanulmányok*, illetve *ACTA Közlemények* címmel. A Közlemények adattárakat, monográfiákat, a Tanulmányok több szerző munkáját tartalmazó sorozat. 2003-ban kiadott első tanulmánykötetük művelődéstörténeti tárgyú volt, ezt követte egy-egy egyháztörténeti adattár és monográfia (*Fórintos Attila*: A székesfehérvári székeskáptalan. Adattár 1777–2004, valamint *Kovács Eleonóra*: A székesfehérvári evangélikus gyülekezet története).

A jelenlegi kötet a tanulmánykötet-sorozatba illeszkedik. 12 szerzőtől közöl írást, s valamennyi a gasztronómia tárgyköréből merít. A tanulmánykötet a XIII. századtól napjainkig villant fel pillanatképeket a pannon városok gasztronómiai életéből. A szőlő és bor, a kávéházak és cukrászdák világa, az utazások, az üdülőhelyek képe tűnik fel a tanulmányok lapjain, ám nem csupán a vendéglátás különböző korszakait ismerheti meg az olvasó e kötetből, de különböző történeti korszakokat, eseményeket is, amiket mindig híven jellemez a vendéglátás mikéntje, módja. Érdekes olvasmányt kap az az olvasó is, aki egy-egy településre vonatkozóan keres adatokat, hiszen Székesfehérvár, Sopron, Kőszeg, Pécs, Balatonfüred, s még más helységeket is felbukkannak a kiadvány lapjain. A kötet szerkesztői *Csurgai Horváth József* és *Kovács Eleonóra* nem csupán lelkiismeretes szerkesztői munkát végeztek, hanem egy-egy tanulmánnyal is szerepelnek a kötetben, amelyek terjedelmükénél fogva már-már feszegetik a műfaj kereteit, hiszen Székesfehérvár életében fontos szerepet játszó részterületekről adnak teljes képet, amikor feldolgozzák a város promontóriumának, valamint vendéglátásának történetét. Mindkét tanulmány érdemes lenne arra, hogy önálló kismonográfiaként is megjelenjen.

A magyar gasztronómia európai kapcsolatai is felvilágnak a különböző tanulmányokból, amikor például Székely Zoltán egy soproni fűszerkereskedés 1786-os számláját elemezve a csornai premontreiek gasztronómiai kultúrájáról ad képet, megállapítva, hogy a korban különlegességnek számító dalmát meggylikórt, a Maraschinót, vagy déligyümölcsöket, illetve olívaolajat is vásároltak. Márfi Attilának, egy pécsi cukrászda történetét

bemutató tanulmányából pedig kiderül, hogy a svájci Graubünden kantonban élő rétorománok közül sokan a gazdasági kényszer miatt a XV. századtól Velencébe vándoroltak el, ahol többen a cukrászatot választották megélhetésük forrásául. Ez annyira sikeresnek bizonyult, hogy a XVII. századtól ők uralták Velence cukrásziparát 1766-os kiutasításukig. Ezt követően sokan kerültek Európa keleti felére, így hazánkba is.

Érdeemes szót ejteni a könyv kivételéről is. A tetszetős, átlátható, jól szerkesztett könyvet szép illusztrációk díszítik: vendéglétszobák fotói, színes étlapok, térképek, cukrászrecek képei teszik még érdekesebbé a kiadványt, ami a technikai szerkesztő, *Takács Péter* munkáját dicséri.

A könyvbemutatót, hogy a szellemi táplálék mellett a kulináris élvezetek is jelen legyenek, bajai halászlé-vaosora zárta le.

(Alba Civitas Történeti Alapítvány, Székesfehérvár 2007.)

Oláh Tamás

MOLNÁR ISTVÁN:

Népi játékok Jászszentandrásról

2007 júniusában látott napvilágot a Jászszentandrásról 40. kötetként *Molnár István*: Népi játékok Jászszentandrásról című munkája. Unnepélyes bemutatására a XIII. Jász Világtalálkozón, Jászszentandrásról került sor. A szerző 60 éve gyűjti a Jászszentandrásról a népi játékok anyagát. Kutatásai során elsősorban a folklórtémákra helyezte a hangsúlyt: énekes-táncos gyermekjátékok, népballadák, szólások, közmondások, tréfás történetek, hiedelmek, a jeles napokhoz és emberélet fordulóihoz fűződő szokások. Fáradhatatlan munkájának eredményét jelzi az a több száz kisebb nagyobb írás, mely helyi, országos és szakmai folyóiratokban, könyvekben látott napvilágot, valamint önálló kötetek: Szólások és közmondások Jászszentandrásról és környékéről (1993), Adj király katonát (1995). Jelen munkájában az Adj király katonát című könyv anyagát teszi ismét közzé, némileg bővített formában.

A játék ősidők óta az ember kedvelt időtöltése. Kikapcsol, felszabadít, a gyermek lételeme. A szerző felsorakoztatja előttünk azokat a népi gyermekjátékokat, melyeket még gyerekként ő is ismert és szívesen játszott. A hagyományos paraszti társadalomban, ahol a gyermekeket már igen korán munkára fogták megragadták minden alkalmat – az állatok őrzése, a nyári dologidő pihenőiben, az iskola előtti, óráközti szünetekben – a játékokra. Játékaikban a felnőttek világa jelent meg kicsiben, és nem-

csak önfeléd szórakozást jelentett, hanem az életre nevelt, a szabályok betartására, az alkalmazkodás képességére, a kitartásra. Különösen fontos volt a játék és nevelő szerepe a paraszti társadalomban, ahol a közösség irott és iratlan szabálya ellen vétőket kiközösítették, s nem számíthattak segítségre.

V. Juhász Nyitó Klára rendszerező munkájának köszönhetően jól nyomon követhetjük az egyes játéktípusokat, azon belül a játékok színhelyeit, nemek szerinti megoszlását, eszközkészletét, s a kották segítségével dallamvilágukat. A lányok inkább énekes párválasztós körjátékokkal, míg a fiúk erőpróbáló, ügyességi játékokkal mulatták idejüket. Játékaikban többnyire a környezetükben élő, általuk megszemélyesített állatok (nyúl, farkas, bárány, kakas, sas) foglalkozások, (halászat, pásztorkodás) tárgyak (gombok agyaggolyók, pásztorbot, csücsöntök) jelennek meg. A gyűjteményben azonban szép számmal találunk egyszerű, eszköz nélküli játékokat is (bújócska, kis kacska fürdik...).

A játék-, a kikapcsolódás e fontos eszköze nem szűnt meg a felnőtté válással. A gyermekkori játékszínhelyek megmaradtak, a játékok formái azonban csökkentek, illetve újakkal bővültek. A szerző könyvének második részében – az Adj király katonát című kiadványt kibővítve – a felnőttek körében kedvelt játékokat veszi sorra.

A férfiak csoportos szórakozása a bandázás volt. Az őszi betakarítás után valamelyik istállóban, dohánypajtában bandába verődve, este 6-tól éjjelig ment a tánc, a bozorgatás, nótázás, régi történetek mesélése. A bandázás játékeit egymás ugratása, a pajzán humor, az erőfitogtatás, a furfang jellemezte. (bothúzás, bajuszvicc, kasemelés...) A szerző a bandázás játékeit az 1950-es években színpadra vitte, melynek forgatókönyvét a kötet végén közli.

A felnőttek másik szórakozási alkalmát a pendzsom, mely a nők és a férfiak szombat délutáni közös összejövetele volt. Citeraszó mellett táncoltak, és a *szamár bevezetése* nevű állatmaszkos alakoskodó játékot játszották.

A könyv tartalmi értékét a kiegészítő tanulmányokon kívül a gazdag kottaanyag is növeli, mely betekintést ad a játékok dallam és szövegvilágába. Berki Imre és Telek Béla művésztanár humoros illusztrációi pedig még élvezetesebbé teszik a leírtakat. E keményborítós, külső megjelenésében is esztétikus kiadványt elsősorban pedagógusok figyelmébe ajánlom. Hiszen elsősorban ők azok, akik a mai számítógépen nevelkedő gyermekek életébe, a népi kultúra és szellemének megismertetésével ismét felkelthetik az önfeléd szórakozás a közösség adta élményt. (Jász Múzeumban, 2007.)

Kókai Magdolna

KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI
PÉCZELI JÓZSEF HONISMERETI EGYESÜLET

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

EMLÉKEZZÜNK A 125 ÉVE SZÜLETETT BABITS MIHÁLY KÖLTŐRE!

Az egyesületünk által szervezett regionális ISKOLA ÉS HONISMERET konferencia keretében (tervezett időpontja és helye 2008. november 14–16. Esztergom–Dorog) a „Kertem az egész táj” címmel meghirdetett pályázatok kiírásaira várjuk a meghívottak pályamunkáit:

1. Esszépályázat

A táj, a lakóhely, az európai kultúra színhelyei mint meghatározó élmények Babits Mihály költészetében.

Korosztályok: 1.1. 7–10. osztályosok; 1.2. 11–12. osztályosok (2008. évben érettségizettekkel bezárólag).

Terjedelem: maximum 12 oldal (12 pontos betűméret, 1,5-es sortávolság, Times New Roman betűtípus).

Elküldhető: postai úton (kinyomtatva és floppy vagy CD-n). Kérjük zárt borítékban mellékelni a pályázó nevét, elérhetőségét, iskolájának adatait és segítő tanárának nevét, elérhetőségét.

A jelíges pályamunkákat szakmai zsűri értékeli. Díjkiosztás a konferencia idején.

2. Képzőművészeti pályázat

A táj, a lakóhely, az európai kultúra ihletésében született Babits-versek illusztrációi, illetve továbbgondolt képzőművészeti megjelenítései.

Korosztályok: 2.1. 5–6. osztályosok; 2.2. 7–8. osztályosok; 2.3. 9–12. osztályosok (2008. évben érettségizettekkel bezárólag).

Technika: grafika, színezett grafika, akvarell, linó- vagy papírmetszés, monotípus.

A jelíges pályamunkákat postai úton várjuk. Kérjük zárt borítékban mellékelni a pályázó nevét, elérhetőségét, iskolájának adatait és segítő tanárának nevét, elérhetőségét.

A zsűri döntése alapján a konferencia időszakában az arra érdemes munkákat kiállítjuk, illetve a megjelölt korosztályok szerint díjazzuk.

3. Általános tudnivalók

Pályázhatnak: A közép-magyarországi régió és a Felvidék általános valamint középiskolásai, továbbá a Babits Mihály nevét viselő valamennyi magyar nyelvű általános és középiskola diákjai.

Postacím: Zrínyi Ilona Általános Iskola címén Komárom-Esztergom Megyei Péczeli József Honismereti Egyesület, 2510 Dorog, Bécsi út 45. Érdeklődni az alábbi e-mail címen lehet: lalyos@vipmail.hu

Beküldési határidő: 2008. szeptember 20. (Megfelelő színvonal esetén a két pályázat munkáiból kiadványt jelentetünk meg.)

Érdeklődéssel várjuk a pályamunkákat.

Dorog-Esztergom, 2008. március 17.

Kovács Lajos sk. megyei elnök

Honismereti Bibliográfia

Adamovics Jenő: „A gombostűtől a repülőgépig” – A Weiss Manfred Vas- és Fémművek és a Csepel Vas- és Fémművek termékszerkezetének alakulása, műszaki-gazdasági mutatói, 1892–1985. Bp. 2007. 157 old.

Ambrus Zoltánné – Marosi Anikó – Súlyom Ildikó – Szilágyiné Bíró Edit: Az oktatás strukturális változásai az Észak-alföldön. KSH Debreceni Igazgatósága. Debrecen 2007. 52 old.

Angyal Sándor: Micsoda világ! Fél évszázad a Kelt szolgálataiban. Inform Média Kft. 2007. 372 old.

Az anyagművészet évezredei a Kárpát-medencében. Szerk.: *Holló Szilvia – Szulovszky János.* Az anyagi kultúra a Kárpát-medencében I. MTA VEAB Kézművesipar-történeti Munkabizottsága – Archaometria Munkabizottsága. Bp.–Veszprém 2006. 204 old.

Arrabona 45/1. A Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Közleményei. Szerk.: *Székelly Zoltán.* Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Ig. Győr 2007. 464 old. – *Durkovič Éva:* Újabb adatok a Kisalföld kora vaskori településszerkezetéhez; *Molnár Attila:* Figyelemre méltó kora vaskori objektum Ménfőcsanak határából; *Fényes Gabriella:* Sopron római kori fürdője az Orsolya tér 3. szám alatt; *Szabó Ádám:* Dominus – újabb ún. „Dunai Lovasistenek” ölomtábla Pannoniából; *Szőnyi Eszter:* Győr-belvárosi ásatások; *Csiszár Attila:* Ácsolt gabonatarló ládák (hombárok) a Rábaközben; *Varga Noémi:* „...hogyan ezen a vidéken legyenek örökösök a magyar életnek” – Telepítések és börtönügy – Moson vármegye kéziratok statisztikai kimutatása 1847-ből; *Tóth László:* A polgárosodásért küzdő győri argonauta Hergeszell Ferenc (1806–1859); *Balázs Tibor:* A Szanyi Esperesi Kertület Római Katolikus Néptanítóegyesület működése 1886–1934; *Tóth Imre:* Elméleti és módszertani megjegyzések a regionalitás kérdéseinek kutatásához – Regionális identitások Burgenlandban és Nyugat-Magyarországon; *Czirók István:* A győri repülőgépgyártás történetéhez; *Aldozó István:* A repülőgépgyártás decentralizálása és hanyatlása a német megszállás után; *Nagy Róbert:* Bombázások-légi harcok a történelmi Győr-Moson és Pozsony vármegyék területén 1944–1945; *Tóth Vilmos:* Budapesti temetkezőhelyek győri vonatkozású síremlékei; *Szilárdy Zoltán:* A győri Magyar Ispita egykori kegyképe. Ikonográfia – kultúrtörténet; *Almásy Tibor:* Liezen-Mayer Sándor és Győr; *Turi Mária:* Ismeretlen festő – A Czikáky-család tagja; *Feketics Erika:* Ismeretlen felvidéki festő; Gróf Andrassy Józsefné Csáky Valburga; *Székelly Zoltán:* Egy asszony két arca. Megjegyzések gróf Andrassy Józsefné Csáky Valburga

portréjához; *S. Cserey Éva:* Magyar József (azelőtt Dachauer Ferenc) cserépkályha-edénygyárának története; *Kristóf Lilla Alida:* A Magyar Tudomány Napja Győrben; *Némethné Jankovics Györgyi:* Micsoda éjszaka volt! – avagy mi a titka a Múzeumok Éjszakája 2006-os sikerének?; *Lanczendorfer Zsuzsanna:* Gyermekvilág anno; *Tanai Péter:* A tápi hegység, avagy egy népi építészeti műemlékegyüttes kálváriája; *Kottmayer Tibor:* A népi építészeti felmérések szerepe az építészeti hagyományok megőrzésében; *Bódis Beatrix:* Honismereti tábor.

Arrabona 45/2. A Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Közleményei. Főszerk.: *Székelly Zoltán.* Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Ig., Győr 2007. 222 old. – *Sümegey Dezső – Dominkovits Péter:* Sopron vármegye követei a rendi országgyűléseken (1580–1847); *Hegedűs Zoltán:* Moson vármegye követei az 1662–1848 közötti rendi országgyűléseken; *Baracska András:* Győr város országgyűlési képviselői 1751–1944; *H. Németh István:* Városi tisztújítások a királyi Magyarországon a XVI–XVII. században; *D. Szakács Anita:* Feljegyzések Sopron város XVIII. század eleji tisztújításairól (1724–1737); *Tóth Imre:* Képviselőválasztások Sopronban a XX. században; *Szalai Attila:* Az 1939-es országgyűlési választások Győrött; *Bana József:* A nyilasok az 1939-es választások idején Győr megyében; *Szentkúti Károly:* Az 1939. május 28-i országgyűlési választások Mosonmagyaróvárott; *Kelemen István:* Bíró-archontológia a Széchenyiek Sopron vármegyei falvaiból és mezővárosaiból (A XVII. század elejétől 1848-ig); *Horváth László:* Kisértet egy kisebb település tisztségviselői archontológiájának összeállítására; *Csécsek Teréz:* Gúnyvers radványi Győry Ferenc királyi biztos búcsúztatására.

Aracs. A délvidéki magyarság közéleti folyóirata. Felelős szerk.: *dr. Vajda Gábor.* Kiadja az Aracs Társadalmi Szervezet. Szabadka 2008. 1. 96 old. – A tartalomról: *Bozóky Antal:* A vajdasági magyarság helyzete; *Kerekes József:* Tökés László nem alkuszik; *Szöllösy Vágó László:* Művelődési egyesületeink tevékenységének hatékonyabb tétele; *Huszár Zoltán:* Idézetek, gondolatok a nyelvről; *Vajda Gábor:* Irodalmunk és az európai regionalizmus; *Szloboda János:* Kopjafa a Tisza-parton; *Kovács Csaba:* Délvidéki magyar sors – A II. világháborús megtörtelenség emlékezete a délvidéki magyarokról; *Mák Ferenc:* Száműzöttek elszántsága – A horvátországi (drávásági) magyarság nyelvi, kulturális és közösségi fennmaradásának esélyei;

Ábrahám Gézánné: Vasi, zalai paraszttételek és házi tartósítás. Városkapu. Kőszeg 2007. 365 old.

Bági Gábor: Kötöny népe. A Nagykunság a XIII–XIV. században. Barbaricum Könyvműhely. Karcag. 2007. 95 old.

Balogh István válogatott írásai Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Nyiregyháza múltjából. Szerk.: *Henzsel*

Ágota. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Levéltár. Nyiregyháza 2007. 324 old.

Bagu Balázs: Hosszúlábú golya... Bátyúi gyermekjátékok. *Kárpátaljai Magyar Könyvek 161.* Intermix Kiadó. Ungvár – Budapest 2007. 148 old.

Balogh János: – A felsőmaráci Szent Erzsébet templom története. Fotók *Baksi Péter.* Kiadja a Római Katolikus Egyházközség. Felsőmarác – Szombathely 2007. 12 old.

Baranyai Lenke: Az Isteni Megváltó Leányai Tanítónőképzője és jogutódja, a Soproni Állami Tanítónőképző története, 1899–1957. Sopron 2007. 175 old.

Bariska István: Az 1532. évi török hadjárat történetéhez. Kiadja a Társadalomtudományok és Európa-tanulmányok Intézete. Szombathely-Köszeg 2007. 42 old

Barsi Szabó Gergely: A kesztölci köztársaság 1956. Tank – pálinka – nemzetőrök. Timp Kiadó. H. n. 2006.

Bart István (szerk.): Budapest krónikája. Corvina. Bp. 2007. 713 old.

Batthyány Lajos – válogatott életrajzi bibliográfia 1807–1849. Szerk.: *Horváthné Kupi Ildikó.* Berzsényi Dániel Könyvtár. Szombathely 2007. 142 old. Központ Kht. – Magyar Kultúra Kiadó. Győr 2006. 204 old.

Bácsország Vajdasági honismereti szemle. Szabadka 2008. 1. (44. szám) 160 old. – A tartalomról: *Hovány Lajos:* Vizeinkről – Bevezető a Bácsország tematikus számához; *Hovány Lajos:* A Palicsi-tó vizgyűjtő területe; *Kunkin Zsuzsanna:* A régi Nagybecskerek a Bega folyó ölelésében; *Préc István – Suliné Németh Edit:* Élet az Ó-Bega mentén (A Bega-csatorna építésének rövid története); *Szedlár Rudolf:* Csantavér vízi világa; *Kovács Endre:* A falu [Doroszló] a Mosztogna rét mellett fekszik...; *Mindszenty Antal:* A Bács Vármegyei hajókázható Ferencz Csatornája; *dr. Gál Zoltán:* A baja-bezdáni tápcsatorna; *Székelyné Körösi Ilona:* A királyi Dunát a szöke Tiszával (Kecskemét és a Duna-Tisza-csatorna); *Németh Ferenc:* Burcsellával a nagyvilágba; *Merinu Éva:* Vízi közlekedés és teherhordás a Duna bácskai szakaszán; *Lovra Éva:* A topolyai Népkert képekben; *Palásthy Lenke:* A szabadkai Fekete-fürdőről; *Kunkin Zsuzsanna:* A vízzel való gyógyítás magyarországi és dél-bánati követői a XIX. szd. végén; *Szöke Anna:* Dicsérettel őh áldott víz... – A vízzel kapcsolatos szent és profán elemek Kishegyes hagyományvilágában; *Fábián Borbála:* A víz szakralitása – A 300 éves máriakönyei kegyhely; *S. Lackovits Emőke:* A szentkutak; *Wicker Erika:* „...már mindent a Duna elnyelt” – Gubicza Kálmán ásatásai a monostor a monostorszegi Szigetszigeten; *Ricz Péter:* A Horgos-Bundzsák avar temető vázlatos bemutatása; *Csorba Csaba:* Vízi várak és mocsársárok a Kárpát-medencében; *Korhecz Papp Zsuzsanna:* Nepomuki Szent János oltárképe [Szabadka] restaurálása; *Cservanák Pál:* Egy ősi faj eltűnése és újbóli felbukkanása (Topolya egykori szarvasmarha állományáról); *Bordás Attila:* A széplaki patakmalom; *Fábián Borbála:* Majd ha fagy! – Fejezetek a Bajai Korcsolyázó Egylet történetéből; *Táborosi László:* A zentai vízi- és téli sportok jelentősebb eseményeinek kronológiája 1875–2008; *Nagy Mária:* Zöld Szív – Ifjúsági Természetvédő Mozgalom; *Arnold Ernő:* A szabadkai Kudlik

hangszerkészítő család története (2. r.); *Ricz Péter:* Személyvények a vajdasági magyarság történetéből a kezdetektől Trianonig IV.; *Nagyok K. Olga:* Eisenhut és a Duna.

Bályok monográfiája. Írta: *Jónás Sándor, Seres Erzsébet, Jónás Hajnalka Teréz.* Bályok 2007. 126 old.

Bárth János: Az eleven székely tizes. A csikszentgyörgyi és a csikbánfalvi székely tizesek működése a XVII–XX. században. Kiadja a Bács-Kiskun megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete. Kecskemét 2007. 464 old.

Benák Katalin: Érmindszent Ady Endre szülőfaluja. Kiadja a Hód-Biotech Kft. Szeged 2007. 300 old.

Berzsényi Dániel Evangélikus Líceum jubileumi évkönyve 1557–2007. Szerk.: *Major Mihály.* Berzsényi Dániel Evangélikus Gimnázium (Liceum) Szakképző Iskola és Kollégium. Sopron 2007. 336 old.

Boda László: Szombathely látivalói. B.K.L. K. Szombathely 2007. 24 old.

Bodnár István: Sóstó, a Nyirseg oázisa. Írások, valóságok. Örökségünk Kiadó Bt. Nyiregyháza 2007. 160 old.

Bogecha-Novák Zoltánné Dalibor Mária: Pro cultura et sanitate. Szerzői kiadás. Győr 2007. 127 old. – A 353 éves győri Széchenyi Múzeum-Patika története.

Bokor Irén – Gyula Lehel-György: Érmelléki ízek. Editura Duran's. Nagyvárad. 2008. 192 old.

Brummer Krisztián: Gyalócai krónika. Kiadja az Önkormányzat. Gyalóka 2007. 143 old.

Bugya István: Tiszadob. Kiadja az Önkormányzat. Tiszadob 2006. 273 old.

Burány Béla: Mé piros a golya csőre? Erotikus mesék. Timp Kiadó. Bp. 2007. 1068 old.

Családok, családok, generációk. A Győri Mediawave Fesztivál keretében 2007. május 2–3-án megrendezett tudományos konferencia előadásai. Szerk.: *Bana József és Katona Csaba.* Győr Megyei Jogú Város Levéltára – MOL – Mediawave Alapítvány. Bp. – Győr 2007. 307 old. – A tartalomról: *Ballabás Dániel:* Széchenyiek a változó világban – különös tekintettel a házassági kapcsolatokra (a reformkortól a második világháborúig); *Bana József:* Oláh-cigányes családok Győrben a XIX–XX. században; *Bódi Zsuzsanna:* A bányától a fodrászútleltig – egy kisiparos család néhány évtizede Salgótarjánban; *Csöti Csaba:* Egy kisvárosi vaskereskedő család három nemzedéke: a kaposvári Geislerék (1884–1952); *Dominkovits Péter:* A kora újkori kisvárosi elittről: a XVII. századi szombathelyi bírák; *Farkas Andrea:* Adatok a Sennyey-család XVI–XIX. századi történetéhez; *Halmos Károly:* A Baumgarten-dinasztia; *Katona Csaba:* Egy szlovák származású polgárcsalád három nemzedéke a XIX–XX. században a politika sodrásában; *Kövér György:* Az eszlári telkes jobbágy és leszármazottjai; *Mörfi Attila:* Adatok a pécsi Hlamerli család történetéhez a XX. század elejéig; *Molnár András:* Batthyány Lajos gróf viszonya az őseihez; *Ódor Imre:* Hierarchia és presztizs. A köznemesi elit a XVIII. századi Baranyában; *Perger Gyula:* Lévay, Lévai, Lendvai... – Családi nőtabokor; *Pintér Mariann:* Egy úri középosztálybeli család

Kassán – Pallaghy Thewrewk Attila életfeljegyzései; *Pozsonyi József*: Egy régi magyar család. Részletek a muraszombati, szécsiszigeti és szapári Szapáry család történetéből; *Sárai Szabó Katalin*: Szemerjai Szász Károly református püspök és családja; *Szécsényi Mihály*: A Cifka család története: egy eseh bevándorló családjának és vállalkozásának száz éve Budapesten; *Tóth Péter*: Jász szálláskapitányi családok – család-történeti rekonstrukciók.

Csángó Tükör. Magyarországon tanuló csángó fiatalok havi lapja. Főszerk.: *Bogdán Tibor*. Máltai Szereletszolgálat – Csángó Koordinációs Iroda. Bp. 2008. 1. sz. 12 old. – A tartalomról: *Csicsó Antal*: Duma-István András Csángó mitológiája; *Ábrahám Judit*: „Kallós Zoltán vót, három kolozsvári fiúval”; *Tampu Ferenc*: Román koncepciók a moldvai csángó-magyarokról II. ezredfordulón; *Szecksó Adrienn*: Csángók között járva; *Csángó Bogdán Tibor*: Jótékonyági pénzláptalolás; *Ábrahám Judit*: Női egyenjogúság a moldvai táncokban.

Csizmazia Tamásné – Kissné Majtényi Mónika – Malakucziné Póka Mária: Nyugdíjasok, nyugdíjak az Észak-alföldön. KSH Debreceni Igazgatósága. Debrecen 2007. 42 old.

Decsy Sándor: A magyar szent koronának és az ahhoz tartozó tárgyaknak története. Bétsben 1792. Hasonmás kiadás. Kossuth. Bp. 2008. 600 old.

Dombóvári Antal: Rákos liget története: 1907–1950. *Rákosmezei helytörténeti füzetek 5/1*. Kiadja az Erdős Renée Ház. Bp. 2007. 177 old.

Dominkovits Péter: Egy gazdag városvezető, Lackner Kristóf polgármester javai. Végrendeletek, hagyatéki és vagyonleltárak, osztályok 1591–1632. – Besitztümer eines reichen Stadtleiters, des Bürgermeisters Christoph Lackner. Testamente, Vermögensteilungen 1591–1632. Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára. Sopron 2007. 117 old.

Dominkovits Péter: „Egy nemzetek lévén...” A Nyugat-Dunántúl Bocskai István 1605. évi hadjárata idején. Martin Opitz. Bp. 2006. 198 old.

Dorogi Lexikon. Írta és szerk.: *Solymár Judit – Kovács Lajos*. Kiadja Dorog Város Önkormányzata és Dorog Város Barátainak Egyesülete. Dorog 2008. 296 old.

Edelényi Adél: A templomos-monda a sokorói száj-hagyományban. Sokorópátka Község Önkormányzata. Győr-Sokorópátka 2007. 132 old.

Egervölgy görbetteikörben: sajtóválogatás 1959–2007. Szerk.: *Tausz István. Falufelfedező füzetek 1*. Kiadja az Egervölgyért Egyesület. Egervölgy. 2007. 32 old. – Az Egervölgyről a sajtóban megjelent cikkek gyűjteménye. Azon újságcikkek gyűjteményét tartalmazza, melyek az Egervölgy 250 éve c. kötetben terjedelmi és szerkesztési okok miatt nem kaphattak helyet.

Eperjesy Ferenc: Tarka disznó, tarka kutya. Anekdoták Tiszabercelről. H. n., é. n. 216 old.

Erdély Adyja. Versek, elbeszélések, publicisztikai írások. Összeállította: *Pomogáts Béla*. Pro Universitate Partium Alapítvány. Nagyvárad 2007. 312 old. – *Pomogáts Béla*: Ady Erdélyre; A fejezetek: Séta bölcsőhelyem körül; A hazafiság revíziója; Magyar lelkek forradalma;

Petőfi nem alkuszik; Vallomás a patriotizmusról; Magyar és román; Ember az embertelenségben.

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát-egyesület folyóirata. Természetjárás, honismeret és környezetvédelem. 2007. 1. 36 old. – A tartalomról: *Kovács Zsuzsa*: A Berettyó forrásvidéke; *Imecs Zoltán*: Cholnoky Jenő és Kolozsvár; *Palczér János*: A Nagy-Bihar és a Flóra-rét környéke; *Havas Tamás*: II. Tisza-forrás kerékpártúra; *Lukács József*: Bocskai István, az egyetlen győztes magyar szabadságharc fejedelme, 2.; *Miklós Levente*: Nemzeti értékeink pusztulása Négyfaluban; *Szabó D. Zoltán*: Vízmadarak a Meleg-Szamos tározótaván; *Szabó D. Zoltán*: Mindennapi madarak monitoringja; *Asztalos Lajos*: Bélavár > Bélavára? Posada > Podsága; *Dezső László*: Gondolatok a természetfotózásról; *Dezső László*: Gondolatok a természetfotózásról; *Török Zoltán*: A csend hangjai – téli kenutúra a Belső-tavon; *Dávid Lajos*: Nagybánya és környéke; *Zsigmond Éva*: Az Istenszéke télen.

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát-egyesület folyóirata. Természetjárás, honismeret és környezetvédelem. 2007. 3. 40 old. – A tartalomról: *Hajdú Zoltán*: Vizgazdálkodás a Nyárád mentén; *Asztalos Ákos*: Várromok a Nyárád és a Kis-Küküllő völgyében; *Gidófalvi András*: *Dósa László*: Gyalogtúra a Nagy-Mező-havasra; *Asztalos Ákos*: Gyalogtúra legendás székely várakhoz (Firtos, Rapsonné); *Vélicsek Éva*: Túra az Égerfás-tóhoz és a Vadmacska-csúcsra; *Kerekes Iholya*: Bekecs alatt Nyárád tere; *Dósa László*: Szekeres túra; *Graur Gábor-Ferenczy István*: Gyalogtúra a Verőfény sarkára; *Vita Zoltán*: Répás-tető túra; *Bartos-Elekes Zsombor*: A kolozsvári Cholnoky Jenő Térképtár bemutatása; *Szabó D. Zoltán*: Vízpartok madárvilága; *Dezső László*: Mit tud a fényképezőgépek? *Bogya Zoltán*: Hűsvéti Puzdratúra; *Székegy Dénese*: Barlangvédelem; *Asztalos Lajos*: Berettyó; *Pap László*: Bem, Erdély oltalmazója.

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát-egyesület folyóirata. Természetjárás, honismeret és környezetvédelem. 2007. 4. 40 old. – A tartalomról: *Égri Ferenc*: 160 éve született Czárán Gyula; *dr. Jakab Gusztáv*: *Csergő Anna-Mária*: Erdélyi havasszépe a Hargitán; *Balázs D. Attila*: Kerékpárral a Bihar-hegységben; *Dukrét Lajos*: Látozóban a veszprémi Édesvíz Természetbarát Egyesületnél; *Dezső László*: A Retyezát büvöletében; *Dezső László*: Vadfotózás; *Kovács Zsuzsa*: Északkelet Magyarország látványosságai; *Wild Ferenc-Asztalos Lajos*: Magyar települések a Fogarasi-havasok erdélyi oldalán.

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát-egyesület folyóirata. Természetjárás, honismeret és környezetvédelem. 2007. 6. 40 old. – A tartalomról: *dr. Péterffy Anna-Erzsébet* – *Böjthe-Beyer Barna*: Kuk@acosok a Fekete-hagymás környéken; *Pomjánék Béla*: A Csonkatorony és környéke [Csikszenttamás]; *Szabó D. Zoltán*: Madarász-séta a botanikus kertben; *Lovász Piroska*: Fatörzsbarlangok a Maros-szorosban; *Kocsis András*: Történelmi emlékek közt Munkácson; *Asztalos Lajos*: Helyneveink kialakulása, változása, megváltoztatása, 2.; *Csáki Emese*: 60 km szélben, csöben, ködben [Egyeskő 60 teljesítménytúra]; *Szász Péter Zoltán*: Új természetvédelmi terület Vársonkolyoson.

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát-egyesület folyóirata. Természetjárás, honismeret és környezetvédelem. 2008. 1. 40 old. – A tartalomról: *Felszegi Elemér*: A Zete-tanösvény; *Gáspár László Zolt*: Háromszék egyik gyöngyszemén, a Bodoki-havason; *Perei Árpád*: Biharfüredi kalauz I.; *Kocsis Hobo László*: A Tihai (Tihu)-tető; *Gaur Gábor*: Egy kis téli Kelemen; *Gödri Barna*: Kalandozás a Királykőn; *Zsigmond Enikő*: Barátok feredője – Füz Mária fürdője; *Tiponut Tibor*: Memento 1849 – Gyalogtúra a Nagykunságtól a Hortobágytól a Sárreuten át; *Kaffai Orsolya*: Megvédhetjük-e barlangjainkat?; *Asztalos Lajos*: A magyar szavak... régiesek, vagyis „archaikusak”?; *Nyerges Miklós*: A Nyerges-tető; *Deáki Zolt*: A barlangi környezet hatása az emberi szervezetre.

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát-egyesület folyóirata. Természetjárás, honismeret és környezetvédelem. 2008. 1. 40 old. – A tartalomról: *Perei Árpád*: Biharfüredi kalauz II.; *Gaál György*: Kolozsvár újabb helytörténeti irodalma a turizmus szolgálatában; *Szabó D. Zoltán*: Tavasz zsongás a halastavon; *Tiponut Károly*: Téli túra a Bihar-kaputól a Vércsorgó-vízesésig; *Mátyás Annamária*: Karsztvidék Körösfőn?; *Dezsd László*: Erről írtak eleink – időtúra az Erdély hasábjain; *Kocsis András*: Volt egyszer egy vándortábor – Rapsonné 2007-es legendája; *Bücs Szilárd*: A barlang: élet és evolúció a sötétben; *Jeszéniszky Géza*: Kárpát-medencei találkozó a téli Hargitán.

Erdővidéki Lapok. Helytörténeti, helyrajzi és néprajzi folyóirat. Szerk.: *Demeter László*. Barót 2007. 1. 38 old. – A tartalomról: *Nagybaconi Molnár Ferenc*: A Sepsi-Nagybaconi Molnár család marossszéki ágának részleges története I.; *Jánosi József*: Bölöni táncok; *Lőrincz Sándor*: Olt-szorosi portyáit a jobb parton.

Erdővidéki Lapok. Helytörténeti, helyrajzi és néprajzi folyóirat. Szerk.: *Demeter László*. Barót 2007. 2. 36 old. – A tartalomról: *Nagybaconi Molnár Ferenc*: A Sepsi-Nagybaconi Molnár család marossszéki ágának részleges története II.; *Demeter László*: Ifjú Zathureczky István huszárszázados levelei a fogságból I.; *Lőrincz Sándor*: Olt-szorosi portyáit a bal parton.

Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság folyóirata. 2006. 4. 229–382. old. – A tartalomról: *Gráfik Imre*: Kézműves hagyomány és tárgykultúra; *Eroszták Zoltán*: A hagyományélés szintjei két dél-békési oláh cigány közösségben; *Küllös Imola*: „Hazudnak rendületlenül füledbe, óh magyar...” Néphumor és satíra 1956-ban; *Bánkiné Molnár Erzsébet*: Irtásföldek a Lápos-vidéken; *Murzaoglú, F. Gyula*; *Bartók Béla*, a török zenei folklor-tudomány magyar úttörője; *Hoppál Mihály*: A samanizmus kutatása Magyarországon.

Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság folyóirata. 2007. 1. 124. old. – A tartalomról: *Paládi Kovács Attila*: A palóc kisci és a savanyú ízirány kérdése; *Tánczos Vilmos*: A népmese előadásának módja és kontextusa; *Sári Zolt*: Gazdálkodói mentalitás és polgárosodás Muraszemenyén; *Balassa M. Iván*: A szomszédos országok magyarságának bemutatási lehetőségei a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban.

Filep Antal: A kisalföldi lakóház morfológiai vizsgálata. Ház és ember 19. Szerk.: *Cseri Miklós*. Füzes

Endre, Kücsán József, Perger Gyula. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum és a Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága. Szentendre – Győr 2006. 198 old.

Fodor Zoltán: A megszelídítő bölcsesség: a vele-méri Szentháromság-templom képi rendje és az épület térképe a tematikus összehasonlító vizsgálat tükrében. Szerzői kiadás. Gödöllő 2006. 167 old.

Fónai Mihály – Pénzes Mariann – Vitál Attila: Etnikai szegénység, etnikai egészségi állapot? – A cigány népesség élethelyzete és kitérés-i lehetőségei Északkelet-Magyarországon. Krúdy Könyvkiadó – Szocio east Egyesület. Nyíregyháza [2007]. 291 old.

Frauhammer József Alajosné: Máriakálnok 650 éves 1357–2007. – Gahling 1357–2007. Önkormányzat. Máriakálnok 2007. 104 old. (Két nyelvvű kiadvány)

Gazda Ferenc: Elrabolt esztendők. Polis. Kolozsvár 2006.

Gecsényi Lajos: Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái. III. k. 1627–1637. Győr 2004. 104 old.

Hamar Péter: Móríz Zsigmond utolsó szerelme. Kariosz. Bp. 2007. 232 old.

Hapák József-Sólymos Szilveszter: Pannonhalma. Kossuth. Bp. 2008. 176 old.

Harangszó. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület gyülekezeti lapja. Fel. szerk.: *Fábián Tibor*. Nagyvárad 2008. 1. 16 old. – A tartalomról: *Koltó-Katalin*: a megmaradás közössége; *Csomay Árpád*: Szentjánosi gyerekek angyaljárása; *Csomay Árpád*: Könyörgés egyházért és nemzetért; *Romok Márta*: A misztótfalusi nőszövetség tíz esztendeje; *F. T.*: Erdélyi misszionárius újgur rokonaink között.

Harangszó. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület gyülekezeti lapja. Fel. szerk.: *Fábián Tibor*. Nagyvárad 2008. 2. 8 old. – A tartalomról: *Fábián Tibor*: Temesvári templomépítők; *László*, a hadvezér király.

Harangszó. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület gyülekezeti lapja. Fel. szerk.: *Fábián Tibor*. Nagyvárad 2008. 3. 8 old. – A tartalomról: *Lukácsi Éva*: Száz éve született Wass Albert; *Makay Botond*: Resicabányai „nyelveken szólás”; *Lukácsi Éva*: A református Wass Albert; *Könyves Kálmán*, a tudós király.

Harangszó. A maroszentgyörgyi római katolikus egyházközség kiadványa. 2008. 6. 8 old. – A tartalomról: *Máté Krisztina*: Hálaadás [Biharszentjánoson] a templom és orgona felújításért; *M. K.*: Zsoltárok tekerőlanttal és citerával; *Hogyan fessünk tojást?*

Hegedüs Zoltán – Szabó Zoltán: Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái. IV. k. 1638–1650. Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára. Győr 2007. 192 old.

Hencz József: Mosonszentmiklós helytörténete. Önkormányzat. Mosonszentmiklós 2007. 151 old.

Hermann Róbert – Molnár András: Saját utamat jártam; *Batthyány Lajos* miniszterelnök, 1807–1849. Zala Megyei Levéltár. Zalaegerszeg 2007. 175 old.

Holl Béla: A váci püspöki egyházlátogatási jegyzőkönyvek protestáns vonatkozású bejegyzései a 18. sz.-ban. Sajtó alá rendezte *Kolta András és Zvara Edina*. *METEM Könyvek 48.* Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Bp. 2004. 316 old.

Horváth László: Batthyányak ideje Halogyon, 1732–1848. Polder Tanácsadó és K., Bp. 2007. 224 old. – Az 1732-ben végrehajtott birtokcseréről a Batthyány család hercegi ágának tulajdonába került Halogy történetéről, a Batthyányak szerepéről a falu életében 1848-ig, a jobbágság felszabadításáig.

Hová siet a kis Túr? Szerk.: *dr. Lenti István*. A megyei önkormányzat kiadása. Nyiregyháza 2008. 200 old.

Huszár Lajos: A Báthoriak pénzei. Báthori István Múzeum, Nyírbátor. 2006. 71 old.

ITTHON. Nemzeti Kulturális Havi. Főszerk.: *Batta György*. Kiadja a Jel polgári társulás. Pozsony 2007. 7. 52 old. – A tartalomról: *Márton:* A Napba öltözött leány – A Felvidéki Róckszínház harmadik bemutatója; *Palócz:* Felragyog-e a Szent Korona fénye Ipolybalogon, a palóc Csíksomlyón; *Pap Gábor* (nyomán): Miért egyedülálló a mi Szent Koronánk?; *Batta:* Pázmány Péter pedagógus – Visszaállítani a mezővárosi arculatot; *Csámpai Ottó:* 907: Árpád győzelme a pozsonyi csatában – Elhallgatott történelmünk; *Beder Tibor – Hrubik Béla:* A legmagyarabb törökök között Macarkőben; *Z. Urbán Aladár:* Tíz éves a [balassagyarmati] Jobbágy Károly Alapítvány; *Takács András:* Erősödik az újjáéledés Zselizen!; *Z. Urbán Aladár:* Ott voltunk az ősforrásnál [rovásírásunk gyökereiről].

ITTHON. Nemzeti Kulturális Havi. Főszerk.: *Batta György*. Kiadja a Jel polgári társulás. Pozsony 2007. 8. 52 old. – A tartalomról: *Batta György:* Illyés barátja és orvosa volt – Látogatásban Bodosi Györgynél; *Konecsol László:* Kiskomárom: hatodszor találkoznak a felvidéki kitelepítettek és deportáltak; *György Áttila:* Rópirat magyar barátainkhoz; *Batta György:* Fotó-katonai vagyok – Szuronyom a teleobjektív, a vér pedig a gondolat [Tóthpál Gyula fotóművészről]; *Böszörményi István:* Művészetét megérti az egyszerű ember... [Szabó Gyula losonci festőművészről]; *A Szent Korona István fején;* *Vendég Pirokska:* Csokonai Martoson – dr. Závory László életútja; *Kiszely István:* A svájci „Hun völgy”; *Csámpai Ottó:* Négy Esterházy hullása a vezekényi csatában – Ami a történelmekönyvekből kimaradt; *Z. Urbán Aladár:* Kevés jeggyel jeggyel sok értelem [a rovásírásról]; *Z. Urbán Aladár:* XII. Örökség Népfőiskolai Tábor; *Babinák István:* Roma holokauszt I.; *Márton:* Tájhááz és kismúzeum Szögyénben

ITTHON. Nemzeti Kulturális Havi. Főszerk.: *Batta György*. Kiadja a Jel polgári társulás. Pozsony 2007. 9. 52 old. – A tartalomról: *Illyés Gyula – Hrubik Béla:* A nemzet millió hajszálgöckere: az emlékezés [magyarok Felső-Provance-ban]; *Batta György:* Illyés barátja és orvosa volt – Látogatásban Bodosi Györgynél; *Batta György:* A kormányelnök és a Magyar Szent Korona; *Mihályi Molnár László:* Rendületlenül – X. Jászói Nyári Egyetem, 2007.; *Vendég Pirokska:* Felvidékiek Gleichenbergben – Mikszáth Kálmán és Závory Sándor barátsága; *dr. Rémiás Tibor:* Derenk – lengyel sziget a

magyarság tengerében; *Z. Urbán Aladár:* „Ne bántsod a magyart!” [honismereti kirándulás Szlovénia és Nyugat-Horvátország magyar emlékeihez]; *A Pimpimpálé Gyermek Néptáncgyűttes* [Ekecs és Apácaszakállas]; *A. Marton Gyula:* Dűsör István festőművészről; *Babinák István:* A roma holokauszt II.; *Z. Urbán Aladár:* Rovásíratos nyelvemlékeink; a botnapjár; *Palócz:* Falumúzeum a palóc végeken – Bussa.

ITTHON. Nemzeti Kulturális Havi. Főszerk.: *Batta György*. Kiadja a Jel polgári társulás. Pozsony 2007. 11–12. 66 old. – A tartalomról: Megtalálták Esterházy János hamvait; *Ime, Esterházy János – A „legnagyobb felvidéki magyar” debreceni hitvallása;* (b); *Nagy János Szervátius-díjas szobrászművészről;* *Pap Gábor:* Nagy János dicsérete; *Tihanyi:* Felvidéki népviseletek babákon; *Máté László:* V. Gömöri kulturális napok; *Máté László:* II. Rákóczi Ferenc karosszékének másolata Kaszán; *Hrubik Béla:* Szindbád hazatért (Krúdy emléktábla szülőfalujában, Szécsénykovácsiban); *Palócz:* Ipolyker történelmi múltjára emlékeztek; *Matys Edit:* 1956, te csillag [megemlékezés Ipolyságon]; *Dobay Béla – Szeberényi Zoltán:* Emléktáblát kapott Királyhelmeceen a 80 esztendeje született Tolvaj Bertalan; *Z. Urbán Aladár:* Harang szól az Ipoly partján [Sajó Sándor emlékeztek Ipolyságon]; *Batta György:* Az én hazám; *Babinák István:* Szokások, hiedelmek [cigányoknál]; *Z. Urbán Aladár:* Rovásírásos roválmunk; *Z. Urbán Aladár:* Tanuljunk és tanítsunk rovásírást!; *Z. Urbán Aladár:* Ételmaradékból rózsa [Szent Erzsébet diák rajzpályázat].

ITTHON. Nemzeti Kulturális Havi. Főszerk.: *Batta György*. Kiadja a Jel polgári társulás. Pozsony 2008. 1. 50 old. – A tartalomról: *Batta György:* Harminc éve ismét itt vagy velünk Szent Koronánk; *Batta György:* A magyarok szenvedő Krisztusa volt – Molnár Imre dokumentumkönyve Esterházy Jánosról; *Hrubik Béla:* Számadás helyett [a Csemadokról]; *Huszár Ágnes:* Biborpiros szép rózsa; *Takács András:* A Szöttes; *Laky János:* Száz éves a volt barsendrédi népiszkola; *Stirber Lajos:* A mi Kodály Zoltánunk; *Palásti Károly:* Hazádnak határtalanul...; *Máté László:* Jeles nagykaposiak; *Hrubik Béla:* Az ősházán túl – Juliánus barát nyomában; Két naplórészlet 1945 augusztusából – a Beneš-dekrétumok apropóján; közreadja *Böszörményi István;* *Z. Urbán Aladár:* Elődeink kincse [a Nagyszentmiklósi-kincsről]; *Palócz:* Falumúzeum a gémeskút árnyékában [Apátújfalu].

ITTHON. Nemzeti Kulturális Havi. Főszerk.: *Batta György*. Kiadja a Jel polgári társulás. Pozsony 2008. 2. 50 old. – A tartalomról: Hogyan találták meg Esterházy János hamvait; *dr. Rókusfalvy Pál:* Tespedő nép vagy ébredő nemzet; *Palócz:* Akik vetni tudnak, aratni sem restek; *dr. Simek Viktor:* Szlovákiai kitüntetétek és Zoborolja bemutatkozása a XII. Magyar Kultúra Napja Gáláján Budapesten; *Tóth Edina:* Dobó István-émléknepok Dobóruszkan; *Kodály Zoltán* emlékest Nagykaposon; *PZ:* Egy szándékkal, testvéri kézfogással; *Dániel Erzsébet:* Népviseleti batyuból – értékmentés, hagyományörzés; *corvin:* A Magyar Kultúra Napja Ipolyságon; *Povinszky Elvira:* Buda Ferenc Rimaszombathban; *Batta György:* Wass Albert századik születésnapján; *Takács András:* Hátunkra vettük a magnetofont; *Hrubik*

Béla: Az őshazán túl – Juliánus barát nyomában II.; *Batta György*: Rozsnyóról röppent ki: Sunyovszky Sylvia, a nemzeti mű szorgalmas építője; A ma embere halálosan fáradt – Ecsi Gyöngyivel beszélget *Batta György*; *Kolczonay Katalin*: Tisztán látó fiatalok; *Z. Urbán Aladár*: Rövidítéses rovásírás – ősszerzések; *batta*: Koronánk a millenniumi bélyegen; *Hrubik Béla*: A „Tardos földjén”, konok hűséggel – tájház Tardos-keден.

ITTHON. Nemzeti Kulturális Havi. Főszerk.: *Batta György*. Kiadja a Jel polgári társulás. Pozsony 2008. 3. 50 old. – A tartalomról: *Kellermayer Miklós*: Meg kell ismernünk az egyetlen igazságot. Csak az igazság tesz szabaddá; *Monika Gurinova*: Árpád-házi Szent Erzsébet szociális és karitatív munkássága; *Hrubik Béla*: „Hol sírjaink domboriénak...”; *Batta György*: Rendületlenül... – Kiss Mihály példája; *Palócz*: A legnagyobb felelősségével; *Hrubik Béla*: A közösség élni akar; *RP*: Wass Albert-emlékest Perbétén; *Palócz*: XXXIX Czuczor Gergely Irodalmi és Kulturális Napok; *Vass Laura*: XVII. Tompa Mihály Vers- és Prózamondó Verseny – körzeti fordulók a komáromi járásban; *Juhász Dósa János*: Mátyás király modern igazsága – Rekord számú résztvevő a VII. Ferenczy István Képzőművészeti és Irodalmi Versenyen; *t*: Az európai kisebbségekről – interjú Vincze Lászlóval; *b*: A Szent Koronával nem lehet csalni; *Máté László*: A közhangulat nyomása – elszakítani a magyar gyerekeket a magyar iskolától; *Écsi György*: Íme, egy teremtő magyar – Csáji Attila festőművész, grafikus, fényművész és holográfus; Ne hagyjátok a templomot, az iskolát... Ez lenne a huszonegyedik század? – magyar nemzetiségű hívek és nemzetiségileg vegyes területen működő lelképásztoraik nyílt levele; *MAG*: Hazatalálás „a Kárpát-medence olyan, mint a Noé bárkaja...” – Előadásorozat múltunkról, jelenünkről, jövőnkéről; *Mikó Diána*: Miért szeretem az erdélyi kopót; *Z. Urbán Aladár*: Sajó Sándor-emlékév – Nem akart gyáva csendet; *Z. Urbán Aladár*: Reményik Sándor Losoncon – avagy: A lámpagyújtogató; *Dittler Ferenc*: „Köbe vésett, fába rótt történelem” – Tarics Péter rovásírás-kiállítás a Budai várban; *b*: Örök tanítónk, Jézus;

ITTHON. Nemzeti Kulturális Havi. Főszerk.: *Batta György*. Kiadja a Jel polgári társulás. Pozsony 2008. 4. 50 old. – A tartalomról: *Jeszenszky Géza*: A magyarok és szlovákok mártírja: Esterházy János; Nemzeti ereklyénk a demokrácia jelképe (is) – Vass Csaba társadalomtörténezzsel beszélget *Szarka Ágota*; *Takács András*: Múltunk számbavétele; *Böszörményi István*: Huszáros Kálmán napok Losoncon; *Mihályi Molnár László*: Péderi ünnepség; *t*: A második Jókai-díjas: Ceglédi József Kázmér, Esterházy János első ábrázolás a szépirodalomban; *Hrubik Béla*: Egy nap a muravidékiek között; *Kiszely István*: A magyarság embertana – a palócok; *Hanga Éva*: A Muzsikás együttes és Sebestény Márta Hollandiában; *j*: A Felvidéki Róckszínház Szatmárnémetiben; *Zilzi Tihamér*: Pozsony mártírja: Bikszárdy Vince; *Máté László*: A kassai Romathan Színház ürügyén; *Friedrich Klára*: Rovásírásos lánzsavég a Komáromi Duna Mente Múzeumban; *batta*: Egy vérbeli tehetőség – Priskin Tamás; Állandó néprajzi kiállítás Paláston.

Jakó Zsigmond: Bihar megye a török pusztítás előtt. A Bp. 1940. évi kiadás hasonmása. Az Erdélyi Múzeum

Egyesület Nagyvárad Fiókszervezete és a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság kiadása. [Nagyvárad 2008. 427 old.

Jóó Ernő – Terts András: A budafoki pincék világa: a nagy múltú budafoki borgazdaság története. Kiadja a Budafoki Péter-Pál utca és Környéke Polgári Kör. Bp. 2007. 127 old.

Jósa Piroska: Bihari sorsok a változó időben. *Partiumi füzetek 51.* Szerk.: *Dukrét Géza*. Kiadja a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság, a Nagyvárad Római Katolikus Püspökség és a Királyhágómelléki Református Egyházkerület. Nagyvárad 2008. 292 old.

Kapiller Ferenc: „Szeretetből szenvedni”. Kovács Ferenc gencsapáti káplán életáldozata. *A Magyar Nyugat történeti kiskönyvtára, 7.* Magyar Nyugat. Szombathely – Vasszilvagy. 2007. 99 old.

Kádár Péter: A szélalmoktól a szélerőműveig. Új Mandátum Kiadó. Bp. 2006. 175 old.

Kedves Gyula: Répásy Mihály a szabadságharc huszártábornoka. Kemece város önkormányzata. Kemece 2007. 60 old.

Kelemen István: Sopron vármegyei jobbágyrendeletek a XVIII. század elejétől 1848-ig. *Források, 2.* Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága. Győr 2008. 333 old.

Kemény Gábor: Nyelvi mozaik. *Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához, 65.* Tinta Könyvkiadó Bp. 2007. 414 old.

Kenyér és tank – 1956 pestszentlőrinci és pestszentimrei eseményei. Szerk.: *Heilauf Zsuzsanna*. Kiadja a XVIII. kerületi Pedagógiai Intézet és Helytörténeti Gyűjtemény. Bp. 2007. 183 old.

Kepéné Bihar Mária – Lendvai Kepe Zoltán: A hetési népi textilkultúra – Kultura Hetiškega ljudskega tekstila. Lyndamusem I. Galéria Múzeum. Lendva 2006. 124 old.

Kertész Károly: A tapolcai könyvtárak története a kezdetektől 1956-ig. Tapolca 2006. 252 old.

Kék vér, fekete tinta. Arisztokrata könyvgyűjtemények 1500–1700. Szerk.: *Monok István*. OSZK Bp. 2006. 179 old.

A kilencven év. Zrínyi Ilona Gimnázium és Kollégium Évkönyve, 2006–2007. Kiadja a Gimnázium. Nyíregyháza 2007. 139 old.

Király Ilona: Szent Márton magyar király legendája: a magyar bencések Árpád-kori francia kapcsolatai, a Berta-monda magyar vonatkozásai. Szombathely M. Jóság Város. 2007. 99 old.

Kiss Gyula: Váci Mihály túramozgalom. Váci Mihály Társaság Kulturális Egyesület. Nyiregyháza 2006. 32 old.

Kisszántó Pethé Ferencz: Természethistória és mesterségtudomány a tanítók és tanulók szükségére 's az ebben gyönyörködők hasznokra. Bétsben 1815. Hasonmás. Kossuth 2008. 212 old.

Koroknay Gyula: Kállói kapitányok. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára. Nyíregyháza 2006. 166 old.

Kölcsey Ferenc levelezés 2. – 1820–1831. Universitas Kiadó. Bp. 2007. 881 old.

Könyv, könyvtár, könyvtáros. Szerk.: *Mezey László Miklós és Vajda Kornél.* Kiadja a Könyvtári Intézet. Bp. 2007. 1. 60 old. – A tartalomról: *Mezey László Miklós:* Tájérodalom és irodalmi táj a helyismereti munkákban.

Könyv, könyvtár, könyvtáros. Szerk.: *Mezey László Miklós és Vajda Kornél.* Kiadja a Könyvtári Intézet. Bp. 2007. 2. 60 old. – A tartalomról: *Papp Anna Mária:* Ötvenéves az Országos Idegennyelvű Könyvtár; *Mezey László Miklós:* Anyanyelv, identitás, kultúra – kisebbségi könyvtárak.

Könyv, könyvtár, könyvtáros. Szerk.: *Mezey László Miklós és Vajda Kornél.* Kiadja a Könyvtári Intézet. Bp. 2007. 3. 60 old. – A tartalomról: *Nagy Attila:* „Még a levegőt is másként vettük”. 1956 tizenéves szemmel – egy pályázat szövegei között tallózva; *Bartók György:* „Nagy élményem volt „56” – Beszélgetés Csics Gyulával, a Tatabányai Városi Könyvtár igazgatójával.

Könyv, könyvtár, könyvtáros. Szerk.: *Mezey László Miklós és Vajda Kornél.* Kiadja a Könyvtári Intézet. Bp. 2007. 6. 60 old. – A tartalomról: *Bényei Miklós:* Régi-új gondolatok a helyismeret jelentőségéről.

Könyv, könyvtár, könyvtáros. Szerk.: *Mezey László Miklós és Vajda Kornél.* Kiadja a Könyvtári Intézet. Bp. 2007. 4. 60 old. – A tartalomról: *Tapolcané Sáray Szabó Éva:* A Tatabányai Városi Levéltár szakkönyvtárának alapítása; *Kopacz Katalin-Mária – Bedő Melinda:* Olvasás- és könyvtárszociológiai vizsgálatok Hargita megyében.

Könyv, könyvtár, könyvtáros. Szerk.: *Mezey László Miklós és Vajda Kornél.* Kiadja a Könyvtári Intézet. Bp. 2007. 7. 60 old. – A tartalomról: *Kocsis István:* 35 éves az olvasótábori mozgalom; *Nagy Attila:* Miért olvasótábor?

Könyv, könyvtár, könyvtáros. Szerk.: *Mezey László Miklós és Vajda Kornél.* Kiadja a Könyvtári Intézet. Bp. 2007. 9. 60 old. – A tartalomról: *Vajda Kornél:* Minőségbiztosítás a helyismereti munkában; *Gáncsné Nagy Erzsébet:* Használati igény felmérés a helyismereti gyűjteményekben.

Könyv, könyvtár, könyvtáros. Szerk.: *Mezey László Miklós és Vajda Kornél.* Kiadja a Könyvtári Intézet. Bp. 2007. 10. 60 old. – A tartalomról: *Pogány György:* 125 éves a Kner Nyomda.

Könyv, könyvtár, könyvtáros. Szerk.: *Bartók Györgyi és Mezey László Miklós.* Kiadja a Könyvtári Intézet. Bp. 2008. 1. 60 old. – A tartalomról: *Morvai Zsuzsanna:* Nem hagyományos könyvtári dokumentumok az OSZK Kisnyomtatvány-tárban: a gyászjelentés-gyűjtemény; *Horváth Pál:* A gyászjelentés-gyűjtemény restaurálása.

Könyv, könyvtár, könyvtáros. Szerk.: *Bartók Györgyi és Mezey László Miklós.* Kiadja a Könyvtári Intézet. Bp. 2008. 3. 60 old. – A tartalomról: *Takács Anna:* Téka Téma. Hálózati híradók Komárom-Esztergom me-

gyében; *Bartók Györgyi – Mezey László Miklós:* „Jó sorban ékeség, szükségben menedék”. Interjú Bakó Annamariával, a Litea Könyvesbolt és teázó vezetőjével.

Könyv, könyvtár, könyvtáros. Szerk.: *Bartók Györgyi és Mezey László Miklós.* Kiadja a Könyvtári Intézet. Bp. 2008. 4. 60 old. – A tartalomról: *Mihalik Laura:* Virtuális valóság, könyvtár, helyismeret; *Mann Jolán:* Gondolatok a Nyugat indulásának 100. évfordulója kapcsán; *Sudár Annamária:* A Nyugat 100. születésnapja az Országos Széchényi Könyvtárban.

Kőfalvi Tamás – Makk Ferenc: Forrástani ismeretek történelemből; segédkönyv a történelem forrásközpontú tanításához. Nemz. Tankvk. Bp. 2007. 128 old.

Kőrösi Csoma Sándor és a magunk keresése. Szerk.: *Gazda József és Szabó Etelka.* Kiadja a Kőrösi Csoma Sándor Közművelődési Egyesület. Kovászna 2008. 335 old. – *Marcell Péter:* Adatok Kőrösi Csoma Sándor londoni tagságáról a Királyi Ázsiai Társaságban; *Gazda József:* Kőrösi Csoma Sándor árnyékában; *Vizi Ildikó:* Lélektől – lélekig: emlékezés a 100 éves dr. Debreczy Sándorra, Kőrösi Csoma Sándor első életrajzírójára; *Bangha Imre:* A magyarság Tagore-képe az 1920-as években; *Kalmár István:* Csomára emlékezvén; *Csáji László Koppány:* Hunok, avarok, magyarok és az indiai kapocs; *Aradi Éva:* Jüecsik és kusajok; *Benkő Mihály:* Nyugat-szibériai kutatóutamról; *Bernard Le Calloc'it:* A Xiong-nukról, azaz a hunok ázsiai őseiről; *Bárdi László:* Kőrösi Csoma Sándor és magunk keresése; *Szabó Zoltán:* Feltételezhető őseink keresése Belső-Ázsiában; *Obrusánszky Borbála:* A hunok nyomában; *Széna Béla:* Őshaza keresés másképpen; *Bernád Ilona:* Belső- Mongólia fővárosában; *Benkő István:* Hunok és médek; *Kocsis István:* A rejtélyes régi magyar hitvilág; *Bartha Jolita:* Jel a népi kultúrában – különös tekintettel a nagykunság népviseletére; *Szász Tibor András:* A vargyasi rovásfeliratról.

Krizsa Ildikó: A Mátyás-hagyomány évszázadai. *Néprajzi Tanulmányok.* Akadémiai. Bp. 2007. 204 old.

Kulcsár Sz. Zsuzsanna: A nemesócsai kúria gazdája, Nagy Nándor. KT Könyv- és Lapkiadó. Révkomárom 2005. 77 old.

Lakatos Bálint–Paksa Rudolf: Történeti emlékkönyvek repertórium. Magyar tudósok és tanárok tiszteletére megjelent emlékkönyvek és emlékszámok történeti vonatkozású tanulmányainak válogatott jegyzéke, 1884–2004. ELTE Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék. Bp. 2006. 634 old.

Lantos Miklós: Ormánság. 140 fénykép *Tüskés Tibor* előszavával és *L. Imre Mária* képaláírásaival. Pro Pannonia Kiadó. Pécs 2005. 82 old.

Limes. Tudományos Szemle. Főszerk.: *Virág Jenő.* Tatabánya 2007. 2. 164 old. – *Seres Attila:* A várakozás hetei. A szlovákiai magyarok az első bécsi döntés előtt; *Kolontár Attila:* A Szovjetunió és az első bécsi döntés; *Janek István:* A szlovák politikai vezetés törekvései a szlovák-magyar határ revíziójára 1938–1944 között; *Bukovszky László:* A visszacsatolt Dél-Felvidék közigazgatásai szervezete; *Demeter Gábor – Radics Zolt:* A Dél-Felvidék reintegrációjának gazdaság- és társadalomföldrajzi vonatkozásai; *Gaucsik István:* Bankstraté-

gia a dél-felvidéki területeken (1938–1941); *Bacsa Beáta*: Az első bécsi döntés következményei Léván és környékén 1938–1939-ben; *Filep Tamás Gusztáv*: A „felvidéki szellem”-ről és utóéletéről; *Popély Gyula*: Az iskolai nemzetnevelés problémái az 1938 novemberében felszabadult felvidéki területeken; *Sallai Gergely*: Az első bécsi döntés historiográfiája;

Limes. Tudományos Szemle. Főszerk.: *Virág Jenő*. Tatabánya 2007. 3. 164 old. – A fő téma: *Dunántúl, mint régió. Hajdú Zoltán*: Változó Dunántúlnak; *Cyóri Róbert*: Dunántúl – valóság, vagy fikció? A történeti földrajz bizonyítékai; *Hajdú Zoltán*: Dunántúl: változó térszemlélet, átalakuló térközösségi-tudat, „vergődő” identitás; *Nagy Mariann*: A Dunántúl és alrégiói Magyarországon gazdasági szerkezetében a XIX. sz. második felében és a 20. sz. elején; *Papp Péter*: A szakigazgatási intézmények szerepe a dél-dunántúli régióképzésben a XX. sz. elején; *Váradi Zsuzsanna*: A Dunántúl társadalmi helyzetének alakulása a rendszerváltozás után; *Molnár Balázs*: A Közép-Dunántúli Régió településhálózatának jellemzői; *Pap Norbert*: A Dél-Dunántúl helye, szerepe a magyar–italiai kapcsolatokban; *Simonik Péter*: A Magyar Általános Középségi bányászati és helyi szociálpolitikában; *Wencs Balázs*: Az 1947-es országgyűlési választások Komárom-Esztergom vármegyéjében.

Limes. Tudományos Szemle. Főszerk.: *Virág Jenő*. Tatabánya 2007. 4. 164 old. – A fő téma: *Dunántúltság, Pannonizmus. Szirtes Gábor*: Regionalizmus – kultúra – hagyományörzés; *Gállos Orsolya*: Várkonyi Nándor a Dunántúlról; *Békés Márton*: A dunántúltság-tudat kialakulásának okai; *Monostori Imre*: Táj és ember; *Tüskés Tibor*: Vidék és társadalom; *Fried István*: Krúdy Gyula Palotai Álmodás című regényének olvasásába; *Praznovszky Mihály*: Déry Tibor a Balatont nézi; *Lakatos István*: Nánemeth László Sajkódon; *Locei Péter*: A bennem élő Pannónia (Weöres SWándor apokrif vallomása); *Fuzfa Balázs*: Hegy, víz, föld, ég – Eszetvonások Ottlik Géza tájpoetikájához; *Pomogáts Béla*: Pannónia költője (Fodor Andrásról); *Szakolcsy Lajos*: Csörében a Corvinnok gyűrűje – Csoóri Sándor Esztergomja; *Pogány Gábor*: Így élt Pannóniában. Bernáth Aurél és a Dunántúl; *N. Mészáros Júlia*: Borsos Miklós és Tihany; *Gopcsa Katalin*: „... magamra találtam szülőföldem levegőjében.” Egy József és a dunántúli táj; *Kaposi Endre*: Vigh Tamás és Esztergom; *Szigeti István*: Kisigmándtól a Felsőházig – Ghiczey Kálmán útja a nagypolitikába.

Losonczy Tóth Árpád: Egy boldog menyasszony levelei: Meszlényi Terézia és Tanárky Augustia levelezése. *Győri Tanulmányok Füzetek. Tudományos Közlemények. 13.* Győr Megyei Jogú Város Levéltára. Győr 2008. 130 old.

Magyar Zoltán: Népmondák a Bekecs-alján. Mentor Kiadó. Marosvásárhely 2007.

Mandel Róbert: Magyar népi hangszerek. Kossuth, Bp. 2008. 176 old.

Marik Sándor: Az írás megmarad – Négy évtized, tízezer cikk a „Kelet”-nek (Válogatott írások 1965–2004) Ardelea Kiadó. 2004. 344 old.

Marosvidék. Makó és térsége kulturális folyóirata. Kiadja a Marosvidék Baráti Társaság. Makó 2008. 1. sz.

80 old. – A tartalomról: *Gilicz János*: Borza Pál és a makói „Nemzeti dal”; *Dégi István*: Makó az én Bako-nyom; *Bogdán Károly*: Cserkészszévek; *Tóth Ferenc*: Dégi István Makón; *Jámborné Balog Tünde*: Való és égi más; *Trogmayer Ottó*: Múltmesélő; *Markos Gyöngyi*: Az újszülött; *Böröcsök Attila*: Népi textiliák; *Vass József*: Aratás és cséplés Öföldékon; *Nagy Vera*: Dömötör Mihály tanyái; *Süliné Rác Emőke*: Nagymama dalai – 125 éves a kiszombori óvoda; *Siket István László*: Makói Iparos Ifjak Kulturális Egyesülete, 1934–1944; *Hajnal Gábor*: A kultúra lovagja [Vass József]; *Szilágyi Sándor*: Civilek a művelődésért 2007-ben; *Jámborné Balog Tünde*: Bölcsék jöttek Napkeletről.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Évkönyve: 1996–2006. Kiadja a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. Beregszász 2006. 247 old.

Misóczki Lajos dr.: Az északkelet-magyarországi vendégforgalom a XVII. szd.-tól 1830-ig. Eszterházy Károly Informatikai Szolgáltató Centrum. Eger 2008. 100 old.

Moldvai Magyarság. Szerk.: *Iancu Laura*. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2008. 1. 26 old. – A tartalomról: Olaszországban dolgoznak, de itthoni álmaik vannak – *Vetészi Júlia* beszélget Hegyeli Attilával; Történelmileg Erdély, közigazgatásilag Moldva – *Salamon József* gyimesbükkii plébánossal beszélget *Oláh-Gál Elvira*; Töltött galuska, töltött tyúk; *Duma Péter*: Kommunizmus Klézsén, avagy a sokoldalú fejlettség oldalai; *Tánczos Vilmos*: Etnográfusi feljegyzések a csángó nyelvi identitásról; *Lükő Gábor*: Adattár a moldvai magyarság térképéhez III.; *Gábor Felicia*: Gyerekkori emlékek; *Iancu Laura*: Visszajövők.

Moldvai Magyarság. Szerk.: *Iancu Laura*. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2008. 2. 26 old. – A tartalomról: *Oláh-Gál Elvira*: Márton Attila, a lézpedi tanító; *Borbáth Erzsébet*: Három nap egy esztendő – rendhagyó beszámoló a Szeret-Klézse Alapítvány tevékenységéről; *Salló Emőke*: Felvidéki és székelyföldi cserkészek szilvesztere Pusztinán; *Duma Péter*: Kommunizmus Klézsén, avagy a sokoldalú fejlettség oldalai; *Tánczos Vilmos*: Etnográfusi feljegyzések a csángó nyelvi identitásról; *Lükő Gábor*: Adattár a moldvai magyarság térképéhez IV.; *Iancu Laura*: Fehér táj.

Moldvai Magyarság. Szerk.: *Iancu Laura*. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2008. 3. 26 old. – A tartalomról: „Tüzet ütött bennem énekeink visszatanyítása” – Nyisztor Ilonával beszélget *Antal Ildikó*; *Duma Péter*: Kommunizmus Klézsén, avagy a sokoldalú fejlettség oldalai; *Száva Csanád*: Két év Moldvában; *Lükő Gábor*: Adattár a moldvai magyarság térképéhez V.; *Iancu Laura*: Harmadnap.

Moldvai Magyarság. Szerk.: *Iancu Laura*. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2008. 4. 26 old. – A tartalomról: *Nyisztor Ilona Vajda Éva Szabó László*: Berecz András Pusztinán; *Zöld Péter* levele Dudási Andrásnak a moldvai misszió helyzetéről (közli *Szőcs János*); *Duma Péter*: Kommunizmus Klézsén, avagy a sokoldalú fejlettség oldalai; *Vári Attila*: Csángó; *Száva Csanád*: Két év Moldvában; *Lükő Gábor*: Adattár a moldvai magyarság térképéhez VI.; *Polgár Gabriella*: Húsvéti szo-

kások Magyarfaluban; *Iancu Laura*: „Az ember nem csak a föld lakója...”

Molnár András: Nemzetőrök, honvédek, hadmozdulatok – Narodne straže, vojska vojaški premiki. Lendva-vidék a szabadságharcban 1848–1849. *Lendvai füzetek* 19. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet. Lendva 2006. 136 old.

Molnár András: Viam meam persequor. Batthyány Lajos gróf útja a miniszterelnökségig. Politikai életrajz. Beszédék, levelek, irások. Osiris. Bp. 2007. 774 old.

Molnár József – Molnár D. István: Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében. Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség. Beregszász 2005. 115 old.

Molnár V. Attila: Kitaibel Pál élete és öröksége. Kitaibel Kiadó. Bátorbágy 2007. 215 old.

M. Szabó Miklós: A Zrinyi Miklós Katonai Akadémia története, 1955–1960. Bp. 2007. 250 old.

Museum Hungaricum I. – A szlovákiai magyarság tárgyi emlékei és azok múzeumi dokumentációja. Szerk.: *Danter Izabella*. Kiadja a Mátyusföldi Múzeológiai Társaság. Boldogfa 2006. 144 old.

Műemlékvédelem. Kulturális Örökségvédelmi folyóirat. 2007. 5. 293–364. old – A tartalomból: *Fekete J. Csaba*: Történeti kastélyháztartások digitális modellezése; *Nagy Veronika – Szőke Balázs*: A cekeházai Pataykastély; *Kiss Gábor*: Leányfalu [1860 és 1945 között létesült] kastélyok villakertjei; *K. Németh András – Szabó Máté*: Újabb középkori templomok légi régészeti felfedezése a középkori Tolna megyében; *Zsembery Ákos*: Feltárás után – tanulások és kérdések egy [Esztergom Széchenyi tér] rombemutatóján kapasan; *László Péter Sándor*: Az épített kulturális örökség szerepe, funkciói és a rurális [falusi] turizmus.

Műemlékvédelem. Kulturális Örökségvédelmi folyóirat. Főszerk.: *Valter Ilona*. Társzerk.: *Sebestyén József*. Bp. 2008. 1. 76 old – A tartalomból: *Sebestyén József*: A határokon túli épített örökség határokon átvívelő védelméért (1990–2007); *Emődi Tamás*: Műemléki kutatások támogatása Erdélyben; *Mihály Ferenc*: Festett faberendezések restaurálása Erdélyben; *Kiss Loránd*: A bádoki [Kolozs m.] református templom falképei; *Káldi Gyula*: Műemlékek megmentésének támogatása Kárpátalján; *Fülöpp Róbert*: A huszti református templom helyreállítása; *Wittinger Zoltán*: A borsi kastély helyreállítása; *Gebauer Hanga – Vöörös András*: Megállt az idő? – Falufelmérés Székelyvéckén [Maros m.]; *Keserű Katalin*: Adalék az erdélyi (és hazai) örökségvédelem problémáihoz – Torockzai Wigand Ede iskolái.

Művelődés. Közművelődési Folyóirat. Főszerk.: *Szabó Zsolt*. Kolozsvár 2007. 6–8. 136 old. – *Szabó Zsolt*: Mezőségi néprajzi összeállításunk elé; *Keszeg Vilmos*: A Mezőség felfedezése; *Barabás László*: A Mezőség néprajzi körvonalai és belső tagolódásának kérdései; *Nagy-Tóth Ferenc*: Az erdélyi Mezőség növénytanai kutatásainak Kárpát-medencei jelentősége; *Poener Rus Éva*: Magyarborzasi népszokások stratégiái; *Zsigmond Győző*: Magyar népi gombaismeret a Mezőségen; *Rász-Fogarasi Enikő*: A Mezőség és a Mezőség-széli középkori vásárok; *Dimény Erika*: Temetkezési szokások

Magyarszovátton; *Keszeg Vilmos*: Magyarszovát népi gyógyászata; *Virág Magdolna*: Az elitkultúra szerepe egy életpálya alakulásában; *Tánczos Vilmos*: Archaikus népi imák a Mezőségről; *Carlile-Kovács Flóra – Puskás Katalin*: „Emelj fel helyemből, míg kegyelmed le nem jár...” Egy széki, adventista asszony vallásos élete; *Sas Péter*: Palotay Gertrúd, a mezőségi himzések kutatója; *Szentimrei Judit*: Felső-Maros menti magyar népviselet; *Vajda András*: „Akkor is magyar cigány vagyok” – Kísérlet egy roma identitásért folyó harcának elemzésére; *Tatár Erzsébet Timea*: A rikoctozás társadalmi funkciói két mezőségi faluban; *Sziksai Katalin*: Mezősámsond társadalmi változása a 20. sz. tükreben; *Berekméri Mária Erzsébet*: Városodás – városiasítás a Mezőségen (Nagy-sármás); *Varga Sándor*: Néptáckutatás az erdélyi Mezőségen; *Hoffmann Siglinda*: Vajdakamarás „monográfiája”; *Tatár Erzsébet Timea*: Vallomás a mindennapokról; *Szabóné Tatár Erzsébet*: Egy nő, kinek a boldogság csak vendégként jelenik meg.

Művelődés. Közművelődési Folyóirat. Főszerk.: *Szabó Zsolt*. Kolozsvár 2007. 6–8. 136 old. – A tartalomból: *Sas Péter*: In memoriam Kós Károly – Emlékezés halálának 30. évfordulójára; *Vás Géza*: Volt egyszer egy Kalotaszeg; *Szémáné E. Rózsa*: XV. Báthory Napok; *Pozsony Ferenc*: Ágyagba zárt hagyaték – László Károly kiállítása; *Gábor Dénes*: Bokor Ernő és Kovács Géza kiállítása; *Dukrét Géza*: A honismeret atyja – Fényes Elek születésének 200. évfordulója; *Perjámosi Sándor*: Jánosi Béla; *Kolozsi Gergely István*: Petőfi Sándor látogatása, sétája Szamosújvárt; *Szabó Emília*: Erzsébet, a kedves – Árpádházi Szent Erzsébet az irodalomban; *Benczi Melinda*: Egy falu utolsó percei? – Petek a változó időben; *Demeter Csanád*: A szentkeresztbányai vashámor történetéből.

Nagy Balázs: Sorsdöntő idők: a Petőfi Körben és a forradalomban. Sajtó alá rendezte és előszót írta: *Sipos Levente*. Kiadja a Nagy Imre Alapítvány. Bp. 2007. 285 old.

Nagy Erzsébet: „S mi eljövénk e koszorút letenni”. Kisfaludy Árpád Béla papköltő emlékezete. Szerzői kiadás. Gyömöre 2007. 57 old.

Nagy Imre: Iskola és Színház. Csokonai vígjátékai és a magyar iskolai komédia. Balassi. Bp. 2007. 342 old.

Nagné Gyánó Ágota: Forradalom Nagyatádon 1956. Művelődési Ház. Nagyatád 2006. 71 old.

A negyvenöt éves Büki Gyógyfürdő képeiben. Das 45 jährige Heilbad Bük in Bildern. Szerk.: *Németh István* és mások. Kiadja a Büki Gyógyfürdő Zrt. Szombathely 2007. 45 old.

Németh Andrásné Farkas Gabriella: Magyarország első Erzsébet szobra Nyirádon. Kiadja a nyirádi Erzsébet királyné Általános Iskola. Nyirád 2002. 112 old.

Németh József: Hazza a magasból: légifotók Vas megyéről. Németh József légifotói. (Fatherland from the heights: Vas county. Heimat aus der Luft: Komitat Vas. Szöveg: *Ambrus Lajos*. B. K. L. K. Szombathely 2007. 112 old.

Németh Sámuel: A soproni evangélikus liceum történetének egy százada, 1681–1781. Szerk. és az utószót írta *Patyi Gábor*. Berzsenyi Dániel Evangélikus Gimnázium

zium (Liceum) Szakképző Iskola és Kollégium. Sopron 2007. 446 old.

Néprajzi Hírek. A Magyar Néprajzi Társaság tájékoztatója. Szerk.: *Bárh Dániel, Hála József, Máté György.* Bp. 2007. 3-4. 144 old. – A tartalomról: A Magyar Néprajzi Társaság rendkívüli közgyűlése; *Vass Erika:* A Szabadtéri Néprajzi Múzeum gyűjtőtáborra Homoródalmáson; *Mód László:* Gyűjtőúton a bánsági Újszentesen; *Benedek Katalin:* Folklor és történelem; *Kemecsi Lajos:* A vasművéség évezredei a Kárpát-medencében (75 éve született Bodgál Ferenc); *Mód László:* Tárgyak mozgásában; Az anyagi kultúra és a turizmus anyagi világa; *Ferkov Jakab – Mód László – Simon András – N. Szabó Magdolna:* Helytörténeti-néprajzi gyűjtemény nyílt Dobronakon; *Kriston Vici József:* A Nyíregyháza környéki tanyák az ezredfordulón; *Kepéné Bihar Mária:* Néprajzi fotókiállítás Bellon Tibor emlékének; *Szabó Klára:* „Virágözöndött Anno”; Az Umlingok Kalotaszegen; *Fejős Zoltán:* Huszka József, a rajzoló gyűjtő; *Mód László:* A víz és a városi életmód Szegeden (Nemzetközi Diákseminárium); *Halász Péter:* Bevezetés a „Dunának, Oltnak egy a hangja” című könyvhöz; *Sárosi Bálint:* Kodály, 2007; *Bónis Ferenc:* Ercsény maradványai; Gondolatfüzér Gáti Gábor Kodály-emlékére köré; *Szilágyi Miklós:* Százhuszonöt éve született Lukács Károly; *Szűcs Judit:* „Gyerékek, menjetek, aztán még feküdjétek!” – Száz éve született Nyíri Antal nyelvörténész; *Olsvai Imre:* Emlékezés Vass Lajosra; *Szilágyi Miklós:* Köszöntjük a 80 éves Janó Ákost; *Solmosi Márta:* A nyolcvan éves Tóth Imre köszöntése; *Varga Sándor:* Köszöntjük a hatvan éves Felföldi Lászlót; *Benedek Csaba:* Novák László Ferenc 60 esztendő; *Bodó Sándor:* A hatvan éves Petercsák Tivadar köszöntése; *Kemecsi Lajos:* Erdélyi Zoltán emlékezete; *Paládi-Kovács Attila:* Emlékezés Bellon Tiborra; *Csoma Zsigmond:* Száz éves a Magyar Mezőgazdasági Múzeum épülete, a budapesti Vajdahunyadvár; *Kósa László:* Negyven éves a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézete; *Dukrét Géza:* Emlékezés Zsók Bélára; *Simon András:* Szabó Magdolna; *Paládi-Kovács Attila:* In memoriam Papp József; *Balázs Géza:* Búcsú Papp József Tanár Úrtól; *Farkas Judit:* Lux Éva; *Filep Antal:* B. Nagy Margit emlékezete; *Szilágyi Miklós:* Balogh Istvántól búcsúzunk; *Ambros Vilmos:* Maradék – Dokumentumfilm a szerémségi magyar szörványokról; *Hála József:* Falunapok Bernecebarátiban – a néprajz jegyében.

Néprajzi Hírek. A Magyar Néprajzi Társaság tájékoztatója. Szerk.: *Bárh Dániel, Hála József, Máté György.* Bp. 2008. 1. 96 old. – A tartalomról: Megalakult a Magyar Fotótörténeti Társaság; *Szöke Anna:* Fialat néprajzkutatók és antropológia szakos hallgatók konferenciája Bácsotopolján; *Hubi Gabriella:* A Fialat Kulturakutatók Szervezetének 4. konferenciája Nagyberzsönyben; *Halász Péter:* A XX. Önkéntes Néprajzgyűjtő Találkozó; *Tóth Annamária:* A nemzetiségek kutatásának újabb eredményei Északkelet-Magyarországon; *Filkó Veronika:* A migrációs folyamatok hatása a szlovákiai magyarok népi kultúrájára; *Mikós Éva:* Folklor és zene; *Hála József, Máté György:* Bányászélet – kultúra – hagyomány; *Bóna Bernadett:* Kiállítás Kiss Lajos születésének 125. évfordulója alkalmából; *Kemecsi Lajos:* A „Néprajz az oktatásban I.” konferenciáról; *Baksa Brigit-*

ta: A néprajzi ismeretek oktatásának helyzete és lehetőségei az alapfokú oktatási intézményekben; *Csoma Zsigmond:* Emlékezés Balassa Ivánra; *Orosz Andrásné:* Emlékkonferencia Balassa Iván 90. születésnapja tiszteletére; *Hála József:* Keszi Kovács László századik születésnapja; *Fejős Zoltán:* A száz éves Keszi Kovács László köszöntése; *Vici E. Szilveszter* levele Keszi Kovács Lászlóhoz; *Pozsony Ferenc* levele Keszi Kovács Lászlóhoz; *Kecskési Mária:* Vajda László 85 éves; *Fejős Zoltán – Wilhelm Gábor:* A nyolcvanöt éves Vajda Lászlóról; *Szilágyi Miklós:* Köszöntjük a 80 éves Tóth Ferencet.

Orbán Róbert (szerk.): Gyalogtúrák Nyugat-Dunántúlon. B.K.L. Kiadó. Szombathely 2008. 200 old.

Orosz Károly: Dombrádi olvasókönyv IX. Adalékok az 1956-os forradalom és szabadságharc dombrádi eseményeinek történetéhez. [Dombrád] Szerzői kiadó. 2006. 274 old.

Pap Norbert (szerk.): A Balatontól az Adriáig. Lomart – PTE Kelet-mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja. Pécs 2006.

Pápes Éva: Körmeny épít: egy kastély élete a múlt időkben. Fotók: *Kleb Attila* és mások. Körmeny Város Önkormányzata. Körmeny 2007. 39 old.

Pápes Éva: A főúri kastélytól a falusi portáig – életmódtúrák Körmentől az Őrségen át Muraszombatig. Ford.: *Novák Császár Jolán.* Fotók: *Kleb Attila.* Körmeny Város Önkormányzata. 2007. 39 old.

Pásti Csaba: Csodálatos Magyarország: az Őrségtől a Hortobágyig. Aquila Könyvkiadó. Debrecen 2006. 207 old.

Pásztai Ottó – dr. Gerhardt László: Jeles egykori premontrei diákok [Nagyváradon]. Kiadja a Nagyvárad Premontrei Öregdiákok Egyesülete. Nagyvárad 2008. 288 old.

Pávai Gyula: Mesélő aradi házak. *Partiumi füzetek* 52. Szerk.: *Dukrét Géza.* Kiadja a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság, a Nagyvárad Római Katolikus Püspökség és a Királyhágómelléki Református Egyházkerület. Nagyvárad 2008. 114 old.

Péter Tamás: A Szent Korona mint nemzeti jelkép: a Szent Korona Győrött. Győri Egyházmegyei Kincstár és Könyvtár. Győr 2007. 124 old.

Pintér György: „...Hogy is volt?” – helytörténeti és néprajzi emlékszilánkok. Kiadja a Gerskerátért Baráti Kör. 2007. 146. old.

Pogány András: Ötvenhatban Kaposváron. (Emlékek, vallomások). Bp. 2007. 76 old.

Pomogáts Béla: Sokarcú erdélyiség. Tanulmányok és jegyzetek. Közdok. h. n., é. n. 271 old.

Popély Gyula: Búcsú a főiskoláktól. Madách-Posonium. Pozsony 2005. 222 old.

Prágai Tükör. Közéleti és kulturális lap. Főszerk.: *Kokes János.* Kiadja a Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetsége. Prága 2007. 4. 80 old. – A tartalomról: Nem hátrány a magyar iskola, lehet érvényesülni – Kocsis Lászlóval beszélget *Kokes János;* Vihar a magyar-szlovák megbékélés körül; *Bakos István:* Sorsfordító napok

Prágában; *Gereben Ferenc*: Egy civil tiltakozás emléke – Magyarország és a Charta 77; *Szilvassy József*: Halódik vagy életképes a Csemadok; *Szombathy Viktor*: Én kedves népem – szlovákiai magyar kiskatonák csehországi élményei; *Holló József Ferenc*: Történelmünk korszakalkotója; *Baththy Lajos*.

Prágai Tükör. Közéleti és kulturális lap. Főszerk.: *Kokes János*. Kiadja a Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetsége. Prága 2007. 5. 88 old. – A tartalomról: Csehországi történekek magyar krónikása – Somogyi Mátyással beszélget *Kokes János*; *Kokes János*: Megtalálták Esterházy János hamvait; *Kiss József*: A Pál utcai fiúk esehéje; *iff. Kokes István*: Prágában kiállították V. László ereklyéit; *Bencsik László*: Hol van a koporsód egrin Dobó István?; *MS*: Hol van a honom, hol a hazám?;

Puskás Béla: A kaposvári Stühmer. Magánkiadás. Kaposvár 2007. 2007. 102 old.

Rálátás. Szákai Helytörténeti – honismereti, kulturális tájékoztató. Szerk.: *Dankó Imre*. Zsáka 2007. 4. 60 old. – *Voigt Vilmos*: Vannak-e uralni nyelvűek, uralni népek?; *Paládi-Kovács Attila*: Egy európai etnológus Erdélyből; – *Viski Károly*; *Viga Gyula*: 90 éve született Balassa Iván; *Szabó László*: Arany János cigányképe; *Dankó Imre*: A száz éve született Zentai Jánoisra emlékezünk–emlékezünk; *Selmecei Kovács Attila*: A múzeumok és a honismeret kapcsolata; *Török Péter*: A Bihar Diéta VI. Ulésszakáról – Baththy Lajos és kora; *Selmecei Kovács Attila*: Györfly István, a pásztorélet kutatója; *A. Molnár Ferenc*: A Herpály helynév eredetéhez; *Lukács László*: Sárréti falusoroló 1810-ben.

Rálátás. Szákai Helytörténeti – honismereti, kulturális tájékoztató. Szerk.: *Dankó Imre*. Zsáka 2008. 1. 56. old. – *Takács Péter*: Udvarhelyszéki vásárok és vásáros udvarhelyszékiek az 1820-as években I.; *Szilágyi Miklós*: A hagyományos kézművesség újrafelfedezése és továbbbalása; *Kocsis Gyula*: Hangulatjelentés. Ókecske 1846–1848; *Kemecsi Lajos*: A mezővárosi kultúra bemutatása szabadtéri néprajzi múzeumban; *Ruszoly Barnabás*: Száztíz éve volt a bagaméri zendülés; *Dankó Imre*: Az agyag művésze – Elhunyt Fazekas István, a Népművészet Mestere; *Ólveti Gábor*: Források Zsáka polgári fejlődésének történetéhez.

Redemptio. A jász és kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: *Hortiné dr. Bathó Edit*. Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány. 2008. 1. 24 old. – A tartalomról: *Dr. Bagi Gábor*: Mikor volt a középkorban jász település Pusztakürt?; *dr. Vadász István*: Pankotai Józsa György vagyonleltára; *Varga Istvánné Fajsi Mária*: A toronygombok titkai; *Besenyi Vendel*: I. Ferdinánd bolgár cárja emlékezünk; *dr. H. Bathó Edit*: Megkezdődött a jászberényi kriptalelek restaurálása; *Lukács László*: Egy [jászalsószentgyörgyi] öreg ház a múltból; *Szabóné Gara Irén*: Yazd, a jász tetvérváros; avagy Irán (egy kis szelete) női szemmel; *Szathmáry István*: A Kunság az életető közegem [Bartha Júliáról]; *Zombori János*: Sok titkot rejt még a Jászágó földje; *Víg Márta*: Történelmi és irodalmi séta a Partiumban; *Víg Márta*: Az „Itt születtem én, ezen a tájon” helytörténeti vetélkedőről; *dr. H. Bathó Edit*: Tárgyi adományok a Jász Múzeumnak; *Durbincs sógor*: Honismereti hírek.

Redemptio. A jász és kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: *Hortiné dr. Bathó Edit*. Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány. 2008. 2. 24 old. – A tartalomról: *dr. Tóth Péter*: Pázsán, Vidszállás és Jászdozsa a középkori oklevelekben; *Cseh János*: Régészeti adalékok Jászberény és Jászapáti környékének szkíta korához; *dr. H. Bathó Edit*: Búcsú Vascsák Istvántól; *dr. Selmecei László*: A „Jászberényi Deák Céh” I.; *Csikós Gábor*: Arokszállási szabadságharcos hősök; *dr. Bagi Gábor*: Adalékok Borsos Sándor, az utolsó jászszági betyár történetéhez; *Iris*: Tornay Alajos emlékünnepe Jászberényben; *dr. Pethő László*: Muharay Elemér jászberényi költője; *dr. Füvessy Anikó*: Tiszafüredi nyergek a Jász Múzeumban; *Lukács László*: Hírek Alsószentgyörgyről; *Víg Márta*: Kézművesek kunhegyesi bemutatásáról; *Basa László*: Négy nap dörgött az ágyú – szabálytalan tudósítás a 20. Tavaszi Emlékhadjáratról; *Lukács László*: Alsószentgyörgyi anizsok.

Reménykeltők. Az 1945 utáni illegális katolikus politikai szervezkedések. Összeállította: *Pallos László*. Püski. Bp. 2007. 389 old.

Révi Magazin. A Pro Rév Egyesület Kiadványa. 2008. 1. 28 old. – A tartalomról: *Hasas János*: Új évi gondolatok; Csodában bizva – jótékonyági bál Mezőtelegden; Ki mit tud? – elődöntő Élesden; Gyimesi vendégek Élesden; Pósalakán beiktatták a lelkipásztort; Szüreti bál Mezőtelkiben; III. Sebes-Körös menti szavalóverseny Réven; Tehetséges fiatalok Mezőtelegden; *Boros J. Attila*: Rév története; Kúgypuszta; konok hűség; Gyökerek után kutatva (Halmos Béla és Klauz Tamás Réven); A mezőtelegdi templom felújítási munkálatai; *Hasas János*: Elhunyt id. Kajántó Pál ny. lelkipásztor; Beszélgetés Koncz Károly lelkipázzsal; Sebesvár és környéke; *H. J.*: Még él Ady szelleme Csucsán; *dr. Málnási Ferenc*: „A tudomány, az elmésség és a logika fegyveres góliátja” – Brassai Sámuel; *Karacs Zsigmond*: Adatok Karácsony Imre emlékezetéhez; *Dánielisz Endre*: Két révi levante a világháború keresztútján; Advent Magyarakucson; Szenteste Réven; Ünnepek Magyarakucson.

Rézműves Melinda: O corro rrom taj o borzo; Rromane paramici – Cigány mesék. Fővárosi Önkormányzat Cigány Ház. Bp. 2006.

Romsics Ignác: Az 1947-es párizsi békeszerződés. Osiris. Bp. 2006.

Somkuthy Ferenc – Tóth József: A Vasvármegyei (szombathelyi) Kertészeti Egyesület története: 1912–1949. Pro Natura Egyesület. Szombathely 2007. 88 old.

Somogyi Győző: Szent Márton a néphagyományban. [Saint Martin in folklore – Saint Martin dans la tradition populaire – S. Martin in der Volksüberlieferung – S. Martino nella tradizione popolare – Sveti Martin v ljudskem izročilu – Sveti Martin u narodnim obicajima.] Összeáll.: *Aigner Géza* és mások. B.K.L. K. – Szent Márton Plébánia. Szombathely 2007. 27 old.

Sráglí Lajos: Erődország. A déli honvédelmi rendszer létesítésének és lebontásának története 1948–1958. Város- és Falvédők Szövetsége Hungaria Nostra. Bp. 2007. 135 old.

Stefánka László: Nézelődés Fertőrákoson. Escort Tourist Bt. cop. Sopron 2007. 52 old.

Surányi Béla dr.: A magyar paraszti gazdálkodás biológiai öröksége a Kárpát-medencében, 1700–1950. Ökológiai feltételek és történelmi hagyományok. Debreceni Egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma. Debrecen 2008. 291 old.

Szabolcs – Szatmár – Beregi Szemle. A megye önkormányzatának folyóirata. Főszerk: *Németh Péter*. Kiadja: Mórincz Zsigmond Könyvtár. Nyíregyháza 2008. 1. sz. 144 old. – A tartalomból: *Kujbusné Mecsei Éva:* A megváltakozás időszaka I. (Nyíregyháza: mezővárosból örökváltott mezőváros); *Fodor László:* A kisjeszeni Jeszenszky család Szatmárban; *Csoma József:* A nyíregyházi ág. evangélikus tanítóképző intézet történetének második szakasza (1858–1872); *Tatai Zoltán:* A mátészalkai „fejlesztési pólus” – Személyes emlékek a megye iparosításának múltjából; *Környezetünket tisztító növények* – Simon László akadémiai doktorral beszélget *Marik Sándor*.

Szabolcs – Szatmár – Beregi Szemle. A megye önkormányzatának folyóirata. Főszerk: *Németh Péter*. Kiadja: Mórincz Zsigmond Könyvtár. Nyíregyháza 2008. 2. sz. 145 – 288. old. – A tartalomból: *Kujbusné Mecsei Éva:* A megváltakozás időszaka II. (Nyíregyháza: mezővárosból örökváltott mezőváros); *Zsoldos Ildikó:* A tulipános mozgalom Szabolcsban; *Malakucziné Póka Mária:* A megye gazdaságának jellemzői a kétezres évek első felében; *Nagy Timea:* Szabolcs-Szatmár-Bereg megye üzleti vállalkozásai; *Kormány Gyula:* A szarvasmarha-tenyésztés változásai a Szatmár-Beregi síkság területén a 945-től napjainkig; *Somi Zoltán:* Kárpátalja mezőgazdasága az ukrán gazdaságpolitika feltételrendszerében; *Marik Sándor:* A csengerűjfalusi O'sváth-család hatszáz éve – beszélgetés O'sváth György nagykövvel életéről és családtörténetéről; *Görömbei András:* A Ratkó József-díjas Vári Fábán László laudációja.

Szabó Beáta: Becsengetéstől a kicsengetésig, avagy egy kicsi iskola élete és elmúlása 1879–2005. Visual Kreatív Bt. Győr 2007. 332 old. – A tarjánpusztai iskola története.

Szakály Ferenc: Györvár múltja és jelene: a gyűrűváltól György várán át Györvárig. Fényképek: *iff. Szakály Ferenc, Gombás Róbert*. Kiadja a Faluház Baráti Kör. Szombathely – Györvár. 2007. 303 old.

Szakály Sándor: Katonák, esendőrök, ellenállók. *Örökség. Kaposi Kiskönyvtár 32.* Kiadja a Megyei Jogú Város Közgyűlése. Kaposvár 2007. 114 old.

Szántód községtörténete. Szerk.: *Maurer Teodóra*. Kiadja az Önkormányzat. Szántód 2007. 240 old.

Száraz Miklós György: Cigányok. Helikon. Bp. 2007.

Szemerédy Miklós: Az akác honfoglalása a Nyírségben. Nyírerőd Nyírségi Erdészeti Rt. Debrecen 2006. 175 old.

Szemerédy Miklós: A Gut-Keled nemzetség és a Guty-erdő. Nyírerőd Nyírségi Erdészeti Rt. Debrecen 2006. 285 old.

Székelyföld. Kulturális folyóirat. Főszerk.: *Ferenccs István*. Kiadja Hargita Megye Önkormányzata Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2007. 12. 178 old. – A tartalomból: *Györffy Gábor:* Irodalomirányítás Romániában a magyarországi forradalom előtt és után (1953–1959); *Murádin Jenő:* Már sohasem látható tájak (Zárug Lukács emlékezete); *Gáll Ervin:* Történetírás a XXI. szd. elején – Megjegyzések *A románok története III.* kötetéhez; *Tánczos Vilmos:* Etnográfusi történetek a csángó nyelvi identitásról.

Székelyföld. Kulturális folyóirat. Főszerk.: *Ferenccs István*. Kiadja Hargita Megye Önkormányzata Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2008. 1. 178 old. – A tartalomból: *Lajos Katalin:* Nemzetkép és frazeológia; *Szonda Szabolcs:* „... csak dísz ez, életjog és remény” (Vázlat Ady Endre románságképeről); *Gottfried Barna:* Kurucok és integráltak (Székelyek a vörös és a nemzeti hadseregben, illetve román fogságban, 1919–1920); *Tánczos Vilmos:* Hajnali varázslat.

Székelyföld. Kulturális folyóirat. Főszerk.: *Ferenccs István*. Kiadja Hargita Megye Önkormányzata Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2008. 2. 178 old. – A tartalomból: *Gerendás Lajos:* Homoródszentmárton szenvedései (Egy székelyföldi falu élete az 1916. évi román megszállás alatt); *Gazda József:* Térdre kényszerítve – kollektivizálás III.

Székelyföld. Kulturális folyóirat. Főszerk.: *Ferenccs István*. Kiadja Hargita Megye Önkormányzata Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2008. 3. 178 old. – A tartalomból: *Ferenccs Klára:* A szárhegyi pásztorjáték szimbolikus rétegei; *Bartha György:* A csángóból lett Lúdas Matyi.

Szell Kálmán: Fehérköpnyes óriások: múlt századi orvos-arc képek. *A Magyar Nyugat történelmi kiskönyvtára. 6.* Vasszilvágy-Szombathely 2007. 161 old.

Szénásiné Harton Edit: Bácsalmás és környéke. Bácsalmás 2007. 325 old.

Szigeti Andor: Népi konyha. Velünk élő nemzeti és etnikai kisebbségek ételei: szlovák, szlovén, horvát, szerb, ruszin, ukrán, lengyel, cigány. *Hagyomány és vidék.* Mezőgazda Kiadó. Bp. 2007. 240 old.

Szilágyi József: Tóti község monográfiája. *Partiumi füzetek 42.* Sorozatszerk.: *Dukrét Géza*. Kiadja a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság, a Nagyvárad Római Katolikus Püspökség és a Királyhágómelléki Református Egyházkerület. Nagyvárad 2006. 219 old.

Szilágyi László: A „Kuruc vármegye”. Parlamenti képviselők és választóik a dualizmus kori Szabolcs vármegyében. Örökségünk Kiadó. Nyíregyháza 2006. 188 old.

Szín. A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus folyóirata. Főszerk.: *Mátyus Alíz*. Bp. 2008. február, 148 old. – A tartalomból: *Polyák Albert:* Három homokhátsági település tudásáról; *Péterfi Ferenc:* Közéleti aktivitás – lokális és európai identitás; *Cseke Péter:* Kós Károly; *Kemsei István:* „Ezért is szeretjük annyira a Toldit.”

Szommer Ildikó: Szombathely – történelmi séta a városban. [historischer Spaziergang in der Stadt, a historical walk in the city] Fényképezte: *Kovács Géza*. MG. Szombathely 2007. 95 old.

Tablók könyve : 1905–2007. Jurisich Miklós Gimnázium, Kőszeg. Főszerk.: Molnár László, Jurisich Miklós Gimnázium. M-M BT, Kőszeg – Nagykanizsa [2007]. 235 old.

Takács András: Az országos népművészeti fesztiválok ötven éve. *Gyurcsó Alapítvány Könyvek* 39. 2008.

Tanárképzés és tudomány. Lapok az egyetemese és a magyar művelődéstörténetből. Szerk.: *Katona András, Ládi László, Salamon Konrád.* Az ELTE Főiskolai Történelem Tanszékének kiadványai. ELTE-NTK. Bp. 2007. 216 old. – A tartalomról: *Katona András:* – A Történelem Tanszék 30 éves; *Salamon Konrád:* Závodszy Géza köszöntése; *Tóth Krisztina:* Esztergom megyei birtokosok a XIII. szd. végén (A Basztélyi és a Zovárd nemzetség); *Csorba Csaba:* Értelmiségiek nemesítése a XVI–XVIII. szd.-ban; *Szatmári Péter:* A Thököly család és a görög-római kultúra; *Vasbányai Ferenc:* A magyar katolikus sajtó és a nemzetsocializmus (1930–1933); *Katona András:* A nagy tanárok félszázada – jeles protestáns történelemtanárok a XIX. szd. első felében; *Závodszy Géza:* A feledés névtelenje: a publicista Tóth Mór; *Salamon Konrád:* Trianon traumája.

Tausz István: Egervölgy 250 éve. Német ford.: *Gerencsér Krisztina és Bőse Nikolett.* Egervölgyi Községi Önkormányzata. Szombathely 2007. 244 old.

Téglás István: Dél-erdélyi himes tojások. Szerk., szöveget gondozta *Vida Erika.* Mentor Kiadó. Marosvásárhely 2006.

Thuróczy Károlyné (Madarász Margit) Százéves szakácskönyve. Frig Kiadó. Bp. 2008. 280 old.

Tizenöt éves a Csobolyó. Kiadja a Harmónia Művészeti Iskola. Győr 2007. 89 old. – A Győrújbaráti Csobolyó Néptáncgyűttes története.

Tóth Mariann (szerk.): A Nyugat-magyarországi Egyetem emlékkötetét az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulója alkalmából rendezett ünnepségsorozatról. 1956 emlékkönyv. NYME Sopron 2008. 183 old.

Ujj János: Arad építészeti emlékei. *Partiumi füzetek* 53. Szerk.: *Dukrét Géza.* Kiadja a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság, a Nagyváradai Római Katolikus Püspökség és a Királyhágómelléki Református Egyházkerület. Nagyvárad 2008. 160 old.

Unitárius Élet. A Magyarországi Unitárius Egyház lapja. 2007. 6. 28 old. – A tartalomról: *Pécsi L. Dániel:* Unitárius címerek az anyaországban és Erdélyben; *Kelemen Miklós:* Egy unitárius könyvgyűjtő: Homoród-szentmártoni Gedő József.

Varga József: Jáky Ferenc osli lelkész. Szerzői kiadás. Győr 2007. 300 old.

Varga László D.: Népi foglalkozások és mesterségek: pásztorok, olajtűk, teknősök, kőtelverők, suszterek, vesszőfeldolgozók az Ung-vidéken. Madách-Posonium. Pozsony 2006. 173 old.

Vasas Samu–Salamon Anikó: Kalotaszegi ünnepek. Kráter Műhely Egyesület. Pomáz. 2007. 348 old.

Vasi Szemle. A Vas Megyei Közgyűlés Tudományos és Kulturális folyóirata. Főszerk.: *Gyurác Ferenc.* Kiadja: Vas Megyei Közgyűlés. Szombathely. 2008. 1. 128 old. – A tartalomról: *Galambos András:* Felsőbükai Nagy Pál és Széchenyi István kapcsolata; *Szavay István:* Felsőbükai Nagy Pál változó politikai megítélése; *Németh Ildikó:* Adalékok Felsőbükai Nagy Pál családi életéhez; *Balogh Jánosné Horváth Terézia:* Daruvári Jankovich Izidor élete és tevékenysége; *Sági Ferenc:* Felsőbükai Nagy Pál és Daruvári Jankovich Izidor kapcsolata; *Lesz Éva:* Az ikervári vízi erőmű egy évszázada (1895–1995); *Gráfik Imre:* Vasi népművészeti tár; *Gráfik Imre:* Fara-gott mángorló – szimmetria a népművészetben.

Vasi Szemle. A Vas Megyei Közgyűlés Tudományos és Kulturális folyóirata. Főszerk.: *Gyurác Ferenc.* Kiadja: Vas Megyei Közgyűlés. Szombathely. 2008. 2. 129–256. old. – A tartalomról: *Székely Kálmán – Horváth Boldizsár:* Cipruslombok egy kortárs sírjára – dr. István Lajos professzor; *Monok István:* Hagyományos és non-konformista olvasmányok Nyugat-Magyarországon, 1550–1650; *Horváth Sándor:* A céhmaster; *Balázs Géza:* A vasútmegszüntetések társadalmi, néprajzi hatásai a Kádár-rendszerben; *Garzuly Ferenc:* Orvosi együttműködés a nyugat-dunántúli régió területén; *Pajorné Nagy Katalin:* A vidéki lakosság egészségi állapotához kapcsolódó életminősége; *Lőcsei Péter:* Weöres-mozaikek XVII. – Beszélgetés Papp Oszkár festőművésszel Weöres Sándorról; *Balogh Jánosné Horváth Terézia:* Jankovich-bélyeges téglák a csepregi faluműzeumból.

Vámszer Géza: Csik vármegye településtörténete. Pallas Akadémia. Csíkszereda 2007. 200 old.

Városunk. Budapesti Honismereti Társaság Híradója. Fel. szerk.: *Gábrriel Tibor.* Bp. 2008. 1. sz. 16 old. – A tartalomról: *gábrriel Tibor:* Levéltári Nap Budapesten; *Szabó Ivett:* Százéves közkertünk, a Margitsziget; *S. Nagy Anikó:* Pezsgőünnep – 125 éves a budafoki pezsgő; *Kriston Vizi József:* Egy „leváltott” Kossuth-szobor; *gr:* Erzsébetvárosi utcák, terek; *G. T.:* Divat a szocializmusban – Kiállítás a Várműzeumban; *Gavlik István:* Nyugati pályaudvar; *Bottlikné Kárász Aranka:* Iskolatörténeti gyűjtemény Óbudán; *gr:* Múlt és jelen kapcsolódása – kiállítások Pesterzsébeten; *Heilauf Zsuzsa:* Egy ’56-os kötet utóélete; *Tóth József:* Magassági jelek – Újpest centenáriuma – vásáresernokok; *H. Zs.:* Időszaki látlatból vándorkiállítás született; *Szóllósy:* Budapest ízei – régi fővárosi ételeink és étkezési kultúránk; *Vörös Emese:* Hol volt, hol nem volt, volt egyszer Zuglóban – családtörténeti pályázat eredményhirdetése; *V. L.:* Terézvárosi díszutak; *g.t.:* A szegkovácsok; *H. Zs.:* Kenyér és tank – 1956 a XVIII. kerületben; *szm:* A Donát-hegyi emlékhely; *G.T.:* Egy városrész épített világa – Fotókiállítás a XVI. kerületben.

Városunk. Budapesti Honismereti Társaság Híradója. Fel. szerk.: *Gábrriel Tibor.* Bp. 2008. 2. sz. 16 old. – A tartalomról: *Farbaky Péter–Végh András:* Hunyadi Mátyás, a király; *g. t.:* Reneszánsz Év 2008: a Mátyás jubileum négy kiállítása; *Buda Attila:* A Nyugat és Ferencváros; *Bél Mátyás* és a Honismeret Napja; *Takács Ferenc:* Mátyás király és földje; *Balázs Attila:* Mátyás király és a

XII. kerület; *Hailauf Zsuzsa*: Száz éve született Zsebök Zoltán; *G. T.*: Julianus barátja emlékeztek; *gabriel*: Mátyás király és öröksége; fővárosi középiskolások vetélkedője; *Förös Emese*: A Ruhagyűjtő Század és Ocskay László; *Gavlik István*: Mátyás-emlékek Pest-Budán; *T. J.*: Mátyás emlékhelyek nyomában – Jelvénytípusok túramozgalom a Kárpát-medencében.

Veres László: Üvegművességünk a XVI–XIX. szd.-ban. Herman Ottó Múzeum. Miskolc 2007. 262 old.

Viga Gyula: Gazdasági kapcsolatok hagyományos formái – a Felföld és a Magyar Alföld táji kapcsolatainak néprajza. *Studia et Ethnographica 50*. Debreceni Egyetemi Néprajzi Tanszék. Debrecen 2007. 264 old.

Vincze Ildikó – Jankovics István – Kovács József Gothard: Asztrofizikai Observatórium – Gothard Astrophysical Observatory, 1881–2006. Sylvester János Kiadó és Nyomda Kft. Szombathely 2007. 48 old.

Virág Gábor: A kishegyesi iparosság története. Fórum Könyvkiadó. 2008. 288 old.

Virág Zsolt: Győr-Moson-Sopron megye kastélyai és kúriái. *Magyar kastélylexikon*, 9. Fo-Rom Invest. Bp. 2007. 468 old.

Voigt Vilmos: A vallás megnyilvánulásai – Bevezetés a vallástudományba. Timp Kiadó. Bp. 2007.

Zágorec-Csuka Judit: A szlovéniai magyar könyvkiadás-, sajtó- és könyvtártörténet 1945-től 2004-ig. A muravidéki magyarság könyvkultúrájának szellemi történeti útja. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet. Lendva 2007. 478 old.

Zágorec-Csuka Judit: A családom anyanyelve – a muravidéki magyarok identitásának a tükrében. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület. Pilisvörösvár 2008.

A Zeneakadémia épületének története. Szerk.: *Lőrinczi Zsuzsa, Raffay Endre*. 6 BT K. cop. Bp. 2007. 175 old.

MEGRENDELŐLAP

Megrendelem a HONISMERET című folyóiratot példányban.

Az előfizetési csekket az alábbi címre kérem:

Név: irányítószám:

Cím:

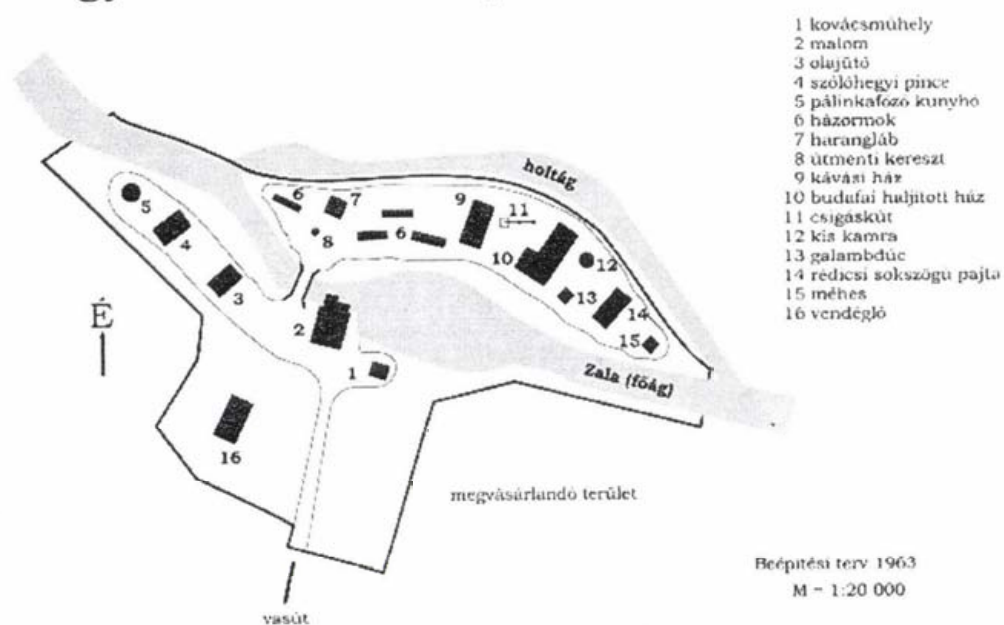
Az előfizetés díja egy évre: 1980,- Ft, fél évre: 990,- Ft

A megrendelőlapot kérjük a Honismereti Szövetség címére visszaküldeni:
1370 Budapest, Pf. 364. Tel./fax: 327-77-61

Dátum:

aláírás

Negyvenéves a Göcseji Falumúzeum

A Göcseji Falumúzeum terve, 1963

A zalaegerszegi hajlított ház eredeti helyén, 1963

Zala megye területváltozásai a XIX–XX. században (Káli Csaba írásához)

A képek forrása: www.zml.hu/adatbazisok/archontologia/terkepek.php

A térképeket rajzolta: Nagy Béla

